

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

1950-1960 YILLARINDA BURSA

Bekir ERGİN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2016

1950-1960 YILLARINDA BURSA

Bekir ERGİN

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2016

KABUL VE ONAY

Bekir ERGİN tarafından hazırlanan "1950-1960 Yıllarında Bursa" başlıklı bu çalışma, 12 Haziran 2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Derviş KILINÇKAYA (Başkan)

Prof.Dr. Mustafa YILMAZ (Danışman)

Doç.Dr.Erdal AKSOY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Fatma ACUN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

12 Haziran 2016

Bekir ERGİN

ÖZET

ERGİN Bekir. 1950-1960 Yıllarında Bursa, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Türkiye’de, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra çok partili hayata geçiş gerçekleşmiştir. Ardından iktidar değişikliği yaşanmış, Türk siyasi tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. İktidar değişikliği ile beraber toplumsal yaşamda önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin Bursa’ya yansımaları incelenmiştir.

Tez girişten sonra üç bölümden oluşmaktadır. Giriş’te yapılan çalışma hakkında genel bilgi verilmiş, araştırmanın yöntemi ve planı üzerinde durulmuştur. Konuya ilişkin, önceki dönemlerde yapılmış çeşitli çalışmaların neler olduğu belirtilmiştir.

Birinci Bölümde, Bursa’nın tarihçesi ve nüfus özellikleri ele alınmış, tarihi süreç içerisinde şehre gelen göçler incelenmiştir. Ayrıca, 1950-1951 yılında Bulgaristan’dan gelen göçlerden şehrin nasıl etkilendiği, gelen göçmenlere ne gibi tedbir alındığı ve şehirde yaşayan halkın bu gelen göçmenlere karşı tavır ve davranışları üzerinde durulmuştur.

İkinci Bölümde, Bursa’nın sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı adı altında, eğitim, ulaşım, sağlık, basın, sanayi, tarım alanındaki gelişmeler ele alınmıştır. Ayrıca, şehirde bulunan sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşların faaliyetleri incelenmiştir.

Üçüncü Bölümde ise, dönemi daha iyi anlamak amacıyla Türkiye’de yapılan seçimlerin Bursa’ya yansımaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca, partilerin şehirdeki teşkilatlanması ele alınmış ve dönemin Bursa milletvekilleri incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Bursa , Demokrat Parti

ABSTRACT

ERGİN Bekir. Bursa Between 1950 and 1960, Master Thesis, Ankara, 2016.

In Turkey, after the Second World War, transition to multi-party system took place. Following that change of power occurred, a new era in Turkish political history began. Significant changes in the social life occurred with the development of power. The reflection of this development in Bursa was examined.

The thesis consists of three sections after the introduction. In introduction, general information about the study is given, method and plan of the research are focused. Various studies done in previous periods relating to the subject were stated.

In the first section, history and population characteristics of Bursa was discussed, migration to the city in the historical process was investigated. Also, how the city was affected from the migration from Bulgaria in 1950-1951, what kind of measures were taken for the immigrants and attitudes and behavior of the people living in the city towards these immigrants were focused.

In the second section, under the heading of socio-cultural and economic structure of Bursa, developments in the field of education, transportation, health care, media, industry, agriculture were discussed. In addition, nongovernmental organizations and the activities of these organizations in the city were investigated.

In the third chapter, in order to better understand the period reflection of the elections in Turkey to Bursa were focused. In addition, organization of the parties was dealt with and Bursa representatives of the period were examined.

Keywords

Bursa, Democratic Party

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR	vii
TABLolar	viii
GİRİŞ.....	1
<u>A.</u> ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI ve SINIFLANDIRILMASI	1
<u>B.</u> ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE KAYNAKLARI.....	3
<u>C.</u> KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	3
<u>D.</u> GÖRÜŞME UYGULAMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR.....	4
I. BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇTE BURSA.....	5
<u>A.</u> BURSA'NIN TARİHİ VE NÜFUS YAPISI.....	5
<u>B.</u> GÖÇ HAREKETİ	11
II. BÖLÜM: 1950-1960 DÖNEMİNDE BURSA'NIN SOSYO-KÜLTÜREL VE İKTİSADİ YAPISI.....	31
A. EĞİTİM.....	31
B. ULAŞIM	45
B.1.Karayolu Ulaşımı	45
B.2.Havayolu Ulaşımı	56
B.3.Denizyolu Ulaşımı.....	61
C. SAĞLIK HİZMETLERİ	65
D. DERNEK VE KURULUŞLAR	77
D.1.Eski Eserleri Sevenler Derneği.....	77
D.2.Bursa Kadınlar Birliği.....	81
E. KÜLTÜREL HAYAT	108
E1.Spor	108
E.2.Sinema	112
E.3.Tiyatro.....	115

E.4. Yerel Oyunlar (Kılıç-Kalkan)	126
F.İKTİSADİ YAPI	129
F.1.Sanayi	129
F.2.Tarım	141
III. BÖLÜM:1950-1960 DÖNEMİNDE BURSA'DA SİYASİ HAYAT.....	157
<u>A.</u> SİYASİ PARTİLER	157
A.1.Demokrat Parti.....	157
A.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	164
B.SEÇİMLER	170
B.1.Seçimler (Genel Seçimler ve Belediye Seçimleri)	170
B.2.Bursa Milletvekilleri	209
SONUÇ.....	213
KAYNAKÇA	218
EKLER.....	240

ÖNSÖZ

Bursa tarihi geçmişi ve dokusuyla, bulunduğu coğrafi konumuyla önemli bir şehir durumundadır. Tek partili dönemde bir gelişme içine giren şehre yatırımlar yapılmış, fakat yeterli seviyede olmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle çok partili hayata geçilmiş, DP'nin kurulması ve ardından iktidara gelmesinden sonra şehre önemli yatırımlarda bulunmuştur.

Hazırladığımız çalışmada Demokrat Parti döneminde Bursa'da sosyo-kültürel hayat incelenmiştir. Ancak, sosyo-kültürel hayatla ilgili olduğumu düşündüğümüz ekonomik ve siyasi hayat da ele alınmıştır. Bunlar ele alınırken durumu daha iyi anlamak amacıyla tek partili dönem ile çok partili dönem birlikte değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verileri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi kaynakları çalışmanın temel başvuru kaynağını oluşturmuştur. Dönemin Bursa yerel gazeteleri olan **Hakimiyet** ve **Ant** ile ulusal gazeteler olan **Cumhuriyet** ve **Zafer** gazeteleri yararlandığımız önemli kaynaklar arasındadır. Ayrıca, dönemin şahitleriyle dönemi daha iyi anlamak için sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada seçilen kişilerin farklı görüşten ve farklı meslek gruplarından olmasına dikkat edilmiştir. Görüşülen kişiler arasında dönemin DP Gençlik Kolları İl Başkanı ve 15.Dönem Adalet Partisi Bursa milletvekili, dönemin CHP Bursa idare heyeti üyesi, avukat, çiftçi, eczacı, mühendis, iş adamı bulunmaktadır.

Burada, araştırmam esnasında bana büyük bir sabırla yol gösteren ve yararlı uyarılarda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Yılmaz'a, manevi desteğini esirgemeyen değerli aileme, benimle özel arşivini paylaşan Raif Kaplıanoğlu'na ve Turgut Bulut'a, sözlü tarih çalışmasında benimle değerli bilgilerini paylaşan Hüseyin Sungur, Aytaç Toker ve Ergun Kağıtçıbaşı'na bana her anlamda destek veren değerli arkadaşlarım Sefer Orhan, Ali Daşbaşı ve Hakan Yiğit'e, benimle değerli bilgilerini paylaşan Özkan Özbay, Hüseyin Cihan ve Hüseyin Küçükpınar'a, Bursa Devlet Tiyatrosu ve Bursa Kent Müzesi çalışanlarına, Milli Kütüphane görevlilerinden

Mustafa Aygar ve Erkan Taşdibi'ne ve diğer çalışanlarına sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bekir ERGİN

KISALTMALAR

A.g.e.: Adı geçen eser

A.g.m.: Adı geçen makale

A.g.t.: Adı geçen tez

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bkz: Bakınız

C: Cilt

Derl: Derleyen

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

ev: Çeviren

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

DP: Demokrat Parti

H.Ü. : Hacettepe Üniversitesi

İ.Ü: İstanbul Üniversitesi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

S: Sayı

s: Sayfa

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR

Tablo 1: Yıllara Göre Bursa, Şehir ve Köy Nüfusu (1935-1960).....	8
Tablo 2: Yıllara Göre Bursa ve Türkiye'deki Nüfus Artış Oranları (1927-1960).....	9
Tablo 3: Yıllara Göre Bursa'da, Başka İlde ve Yurtdışında Doğanlar (1935-1960) .	10
Tablo 4: 1923-1929 Yılları Arasında Mübadele Sonrası Bursa'ya Gelen Göçmen Sayısı.....	14
Tablo 5: Aylara Göre Türkiye'ye Gelen Aile ve Göçmen Sayısı	19
Tablo 6: 1951-1956 Yılına Kadar Çiftçi Göçmenler İçin Kurulan Müstakiller.....	23
Tablo 7: 1950-1951 Göçünde Bursa'ya Yerleştirilen Göçmenlerin İlçelere Göre Dağılımı	25
Tablo 8:Türkiye'de İskân Kanununa Göre Dağıtılan Toprak Miktarı ve Aile Sayısı	26
Tablo 9: Gelen Göçmenlerin Türkiye'deki Meslekleri.....	26
Tablo 10:Gelen Göçmenlerin Türkiye ve Bursa ile Okur-Yazarlık Bakımından Karşılaştırılması	28
Tablo 11: Bulgaristan Göçmenlerinin Yerleştiği İller (1950-51).....	29
Tablo 12: Bursa'da İlkokul Sayıları (1945-1960).....	37
Tablo 13: 1951-1955 Yılları Arasında DP Hükümeti Tarafından Bursa Köylerine Okul Yapımı İçin Gönderilen Yardımlar	39
Tablo 14:Bursa'daki Ortaokul Durumu (Okul ve Öğrenci Sayısı Bakımından 1950-1961)	42
Tablo 15:Türkiye Geneli Ortaokul Durumu (Okul ve Öğrenci Sayısı Bakımından 1950-1961).....	42
Tablo 16: Bursa'nın 1934 Yılındaki Yol Durumu	47
Tablo 17: Bursa'da Geçit Verip Vermediklerine Göre Devlet ve İl Yolları (1950-1959)	48
Tablo 18: Bursa'da 1952 Yılına Kadar Tamamlanan Asfalt Yollar	49
Tablo 19: Bursa'nın 1953 Yılı Asfalt Yapımı Programı.....	49
Tablo 20: Bursa'dan İlçelere ve Civardaki Şehirlere Ücret Tarifesi (1951)	53
Tablo 21: Bursa'da Bulunan Araç Sayısı (1945-1960).....	54
Tablo 22: İstanbul-Bursa-Balıkesir Uçak Sefer Saatleri.....	58
Tablo 23: Bursa-İstanbul Uçak Sefer Saatleri.....	59

Tablo 24: Bursa'ya Gelen Giden Yolcu Sayısı (1951-1961).....	60
Tablo 25: Mudanya-İstanbul Vapur Seferleri Yaz Tarifesi	63
Tablo 26: Mudanya-İstanbul Vapur Seferleri Kış Tarifesi	64
Tablo 27: Türkiye'deki Hastanelerin Kurum ve Yatak Sayısı Olarak Gelişimi (1923-1960)	65
Tablo 28: 1923-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Sağlık Personelinin Gelişim Durumu	66
Tablo 29: Yıllara Göre Sağlık İşlerine Ayrılan Bütçe	67
Tablo 30: Bursa'da Yıllara Göre Hastane, Yatak, Tedavi Görenler, Röntgen ve Eczane Sayıları.....	74
Tablo 31: Bursa'da Yıllara Göre İhtisaslı ve İhtisassız Doktor Sayıları.....	75
Tablo 32: Bursa'da Yıllara Göre Eczacı Dış Doktoru Sayıları.....	76
Tablo 33: Bursa'da Yıllara Göre Ebe ve Sağlık Memuru Sayıları	76
Tablo 34: Bursa Eski Eserleri Sevenler Derneğinin Çalışmaları (1946-1960).....	79
Tablo 35: 1950-60 Döneminde Bursa'da Kurulan Spor Kulüpleri ve Faaliyet Alanları.....	111
Tablo 36: 1950-1960 Yılları Arasında Bursa Sinema Salonlarında Gösterilen Filmler	114
Tablo 37: Bursa Halkevi Temsil Kolu'nun 1932-1942 Yılları Arasındaki Çalışmaları	118
Tablo 38: 1957-1958 Sezonu Oyun, Seyirci Sayısı ve Hasılat Miktarı	122
Tablo 39: 1958-1959 Sezonu Oyun, Seyirci Sayısı ve Hasılat Miktarı	123
Tablo 40: 1959-1960 Sezonu Oyun, Seyirci Sayısı ve Hasılat Miktarı	124
Tablo 41: 1960 -1961 Sezonu Oyun, Seyirci Sayısı ve Hasılat Miktarı	124
Tablo 42: 2010-2016 Yılları Arasındaki Koltuk, Seyirci, Toplam Seyirci Sayısı ve Toplam Hasılat.....	125
Tablo 43: 1927 Sanayi Sayımına Göre Bursa'da İşyeri ve Çalışan Sayısı	132
Tablo 44: Bursa'da 1941-1950 Yılları Arasında İpekböcekçiliği Üretim Miktarı ..	134
Tablo 45: 1941 Yılında Bursa'da Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda Yararlanan İşyerleri	135
Tablo 46: 1964 Yılı İtibariyle Bursa'da Faaliyette Olan Büyük Sanayi İşyerlerinin Kuruluş Yıllarına Göre Dağılımı	137

Tablo 47: Yıllara Göre Türkiye’de İpekböcekçiliği.....	139
Tablo 48: Yıllara Göre Bursa’da İpekböcekçiliği Üretimi	140
Tablo 49: Türkiye’de Yıllara Göre İşlenen Arazi Durumu ve İşleme Araçları	144
Tablo 50: Bursa’da 1934 Yılına Göre Ürünlerin Ekim Alanı ve Ürünlerden Alınan Mahsul.....	146
Tablo 51: Yıllara Göre Bursa’da Traktör Sayısı	147
Tablo 53: Bursa’da Ürünlerin Üretim Miktarları (Ton).....	148
Tablo 54: Bursa’da Zeytin Üretim Miktarları ve Fiyatlarındaki Değişmeler	151
Tablo 55: Şeftali’de Üretiminde Bursa	153
Tablo 56: Bursa’da 1953 Yılı İtibariyle Sebze Meyve Ürün Üretim Miktar ve Ekiliş Sahası	153
Tablo 57: Bursa’da Yıllar İtibariyle Ürünlerden Hektar Başına Alınan Verim.....	155
Tablo 58: Türkiye Geneli 1950 Seçimleri.....	178
Tablo 59: Bursa Milletvekillerinin Aldıkları Oy Miktarları	179
Tablo 60: 1954 Türkiye Geneli Seçim Sonuçları.....	189
Tablo 61: Bursa Milletvekillerinin Aldıkları Oy Miktarları (1954).....	192
Tablo 62: Bursa İlçeleri 1954 Genel Seçim Sonuçları.....	192
Tablo 63: Türkiye Geneli 1957 Genel Seçim Sonuçları	200
Tablo 64: Bursa İlçeleri 1957 Genel Seçim Sonuçları.....	201
Tablo 65: Bursa Milletvekillerinin Aldıkları Oy Miktarı (1957).....	203
Tablo 66: IX. Dönem Milletvekilleri	209
Tablo 67: X.Dönem Milletvekilleri.....	210
Tablo 68: XI. Dönem Milletvekilleri	211

GİRİŞ

“1950-1960 Yıllarında Bursa” konulu bu çalışma Demokrat Parti döneminin Bursa’ya yansımalarını ele almaktadır.

Bursa tarihi geçmişi ve dokusuyla, bulunduğu coğrafya itibarıyla önemli bir şehir konumundadır. Osmanlı Devleti’ne başkentlik yapmış olan şehir aynı zamanda Osmanlı’nın Rumeli’ye geçişinde bir üs teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti’nin toprak kaybetmesiyle beraber ülkeye göçler yoğun şekilde gelmiş, Bursa’da bu durumdan en çok etkilenen şehirler arasında yer almıştır.

Cumhuriyet’in ilanı ile beraber hemen her alanda atılımlar gerçekleşmiş, bu durum Bursa’ya da olumlu şekilde yansımıştır. Eğitim, sağlık, ulaşım, tarım ve sanayi alanında önemli gelişmeler yaşanan Bursa’da bu bahsedilen gelişmeler yeterli seviyeye ulaşmamıştır.

1946 yılında Demokrat Parti’nin kurulması ve ardından DP’nin 1950 seçimlerinde iktidara gelmesiyle Türk siyasi tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. DP farklı alanlarda uyguladığı politikalarla ülkenin gelişmesinde katkıda bulunmuştur. Bu dönemde tüm ülkede olduğu gibi Bursa’da da sosyal, kültürel ve ekonomi alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu çalışmamızda tarih içinde hep önemli bir yere sahip olan Bursa’nın 1950-1960 yılları arasında sosyal, kültürel, ekonomi ve siyasi alanındaki gelişimi incelenerek diğer şehirlerle arasındaki farkın ortaya konulması amaçlanmıştır.

A. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI ve SINIFLANDIRILMASI

Bu çalışma ile Demokrat Parti döneminde farklı alanlarda yaşanan gelişmelerin Bursa’ya yansımaları üzerinde durulmuştur. Çalışmamızda konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, dönemin kaynaklarından olan gazete ve dergiler, arşiv belgeleri, hatıra kitaplarından istifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca dönemin daha

iyi anlaşılabilmesi maksadıyla yazılı kaynaklara ek olarak sözlü tarih çalışması yapılmıştır.

Konumuzla alakalı yerel tarih alanında son yıllarda birçok tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır;

- Selman Yaşar tarafından hazırlanan ‘‘Siyasal, Sosyal, Ekonomik Yönleriyle Afyon (1923-1960),
- Celal Metin tarafından hazırlanan ‘‘Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Döneminde Demirci’de Siyasal Değişim: Bir Sözlü Tarih Çalışması,
- Hüseyin Tosun tarafından hazırlanan, ‘‘Çok Partili Sistemin Topluma Yansıması, Kırşehir Örneği’’,
- Tansu Barış Mahmutoğu tarafından hazırlanan, ‘‘Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kastamonu’’,
- Ömer Akgümüş tarafından hazırlanan, ‘‘Çok Partili Hayatın Topluma Yansıması, Ankara Örneği’’,
- Zehra Arslan tarafından hazırlanan, ‘‘Demokrat Parti Döneminde Trabzon’’
- Ali Rıza Gönüllü tarafından hazırlanan, ‘‘Demokrat Parti Döneminde Antalya’’,
- Üftade Çukurova tarafında hazırlanan, ‘‘1923-1938 Döneminde Gaziantep’te Sosyal Yapı’’,
- Aydın Gülşen tarafından hazırlanan, ‘‘Giresun’da Sosyal, Ekonomik, Siyasal ve Kültürel Yaşam (1945-1960).’’

Konuyla ilgili literatür taraması yapıldığında Bursa ile ilgili 1950-1960 yıllarının kapsamlı bir araştırmaya konu edilmediğini gördük. Çalışma konusunun belirlenmesinde bu da dikkate alınarak çalışma konusunu ‘‘1950-1960 Yıllarında Bursa’’ olarak belirledik.

Araştırmanın sınırlarının belirlenmesinde ülke için önemli bir yere sahip olan 1950-1960 yılları temel alınmıştır. Çok partili hayata geçiş ve ardından yaşanan iktidar değişikliğinin Bursa’ya yansıması yaşanan ele alınmıştır. Ayrıca, çalışmada dönemi daha iyi anlamak maksadıyla tek partili hayat ve çok partili hayat birlikte değerlendirilmiştir.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE KAYNAKLARI

“1950-1960 Yıllarında Bursa” adlı bu tezde istifade edilen başlıca kaynaklar; arşiv belgeleri, istatistiki veriler, gazeteler, kitap ve dergiler ile sözlü tarih çalışmasından faydalanılmıştır. Bursa ile ilgili yerel gazeteler Milli Kütüphane ve İstanbul Beyazıt Kütüphanesi’nden temin edilmiştir. Bu gazetelerin en önemlileri **Hakimiyet** ve **Ant** gazeteleridir. Diğer gazeteler ise **Zafer** ve **Cumhuriyet** gazeteleridir.

İstatistiki veriler ise Türkiye İstatistik Kurumundan temin edilmiştir. Bu sayısal veriler sağlık, eğitim, ulaşım, nüfus ve tarım ile ilgili istatistiklerdir. Arşiv belgeleri için Bursa Devlet Tiyatrosu arşivinden, TBMM Arşivinden, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden ve Bursa Kent Müzesi’nden yararlanılmıştır.

Ayrıca, dönemi daha iyi anlayabilmek amacıyla sözlü tarih çalışması yöntemi gereği görüşmeler yapılmış; görüşülen kişilerin farklı düşünce ve meslek gruplarından seçilmesine özen gösterilmiştir. Görüşülen kişilerin yaşları dikkate alınmış, 75-90 yaş aralığındaki kişiler seçilmiştir. Görüşülen kişilerin meslek grupları ise şunlardır; milletvekili, iş adamı, avukat, işçi, çiftçi, esnaf. Görüşülen kişilere dönemle alakalı farklı alanlarla ilgili sorular yöneltilmiştir. Görüşülen kişiler şunlardır; Avukat Turgut Bulut, 15.dönem Adalet Partisi Bursa Milletvekili Hüseyin Sungur, İşadamı Ergun Kağıtçıbaşı, Eczacı Aytaç Toker, Mühendis Yener Akkılıç, Çiftçi Ahmet Ayhan, Tekstilci Ahmet Özdokumacı, Esnaf İsmail Öztürk.

C. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

“1950-1960 Yıllarında Bursa” tezini seçmemizde bu konu ile alakalı bir çalışmanın olmayışı etkili olmuştur. Bahsedilen dönemi anlatan pek fazla kaynak olmamakla birlikte;

-Rüknettin Akbulut’un ‘*Herşeyi ile Bursa*’,

-1934, 1967 ve 1973 İl Yıllıkları,

- Necati Akgün’ün, ‘*Son 100 Yıl Bursa Olayları ve Anılarım*’,

-Bursa Ansiklopedisi

-Çeşitli makaleler bulunmaktadır.

Bunların dışında yüksek lisans ve doktora tezleri bulunmakla beraber, Bursa'yı sosyal-kültürel yönleriyle ele alan herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır.

D. GÖRÜŞME UYGULAMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR

Dönemi daha iyi anlamak amacıyla o dönemde yaşamış kişilerle görüşülmüş, görüşülen kişilere Bursa'nın sosyo-kültürel, ekonomi, siyasi hayatla ilgili sorular yöneltilmiştir. Yüz yüze görüşme yapılarak ses kaydı alınmıştır. Seçilen kişilerin farklı meslek gruplarından ve farklı siyasi düşünceden seçilmesine özen gösterilmiştir. Görüşülenler uygun yaş aralığındaki kişilerden seçilmiştir.

1.BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇTE BURSA

A.BURSA'NIN TARİHİ VE NÜFUS YAPISI

Değişik uygarlıkların yaşadığı bölge olan şehir, M.Ö. 700'lere doğru Trakya ve Boğazlar üzerinden geldikleri bilinen ve M.Ö. 327'de bağımsız bir krallık olan Bithynialılar tarafından kurulmuştur. Bithynia Kralı I.Prusias, M.Ö. 185 yılında ilk ismiyle Prusias Olypnum ismi verilen bir tepe üzerinde etrafı surlarla çevrelenen bir kale kent olarak Bursa'yı kurmuştur. Kentin Prusias olan ismi önce Prusa, daha sonra Bursa olarak değiştirilmiştir. Prusa bu dönemde, gelişmiş kentler arasında Bithynia yöresinin kültürel merkezlerinden biri olmuştur.¹

Bursa'nın imarlaşması II. Prusias dönemine rastlar. Bu devir savaşların devam ettiği dönemdir. Bu dönemde Romalılar Bithyanlılara üstünlük sağlamış ve Bursa Nicomedia'ya bağlanmıştır.²

Bursa'nın Türklere geçmesi durumu Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın 1080 yılında İznik'i fethetmesi ve burayı merkez yapmasıyla başlar. Bursa, 1113 tarihinde Türk kuvvetleri tarafından kuşatılmıştır. Fakat Bizans İmparatoru Aleksis Komnenos tarafından geri alınmış, böylece Osmanlılar bölgede faaliyet gösterinceye kadar şehir Bizanslıların elinde kalmıştır.³

Bursa, Bizans'a bağlıyken Bursa Tekfuru, 1308 yılında diğer bölge tekfurları ile birleşerek, Türk birliklerini durdurmaya çalıştıysa da bunda başarılı olamamıştır. Osman Bey, kuşatma sürecince iki kale yaptırmış ve iki kaleye güvendiği isimleri yerleştirmiştir. Kuşatma on yılı aşmış, Osman Bey Bursa şehrinin alınışını görememiş ve kuşatmayı Orhan Bey sürdürmüştür. Şehir ara ara düşme aşamasına gelmiş olsa da 1326 yılında ele geçirilmiştir. Böylece Bursa'da Türk hakimiyeti başlamıştır.⁴

¹Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Halkevi Yay., Bursa, 1950, s.8.

²Sedat Ali, *Bursa Vilayeti Tarihçesi*, Bursa, 1934, s.15.

³*DİA*, "Bursa maddesi", 1992, s.446.

⁴Kazım Baykal, "Örnek Türk İslam Şehri Bursa'nın Kuruluşu, Gelişmesi ve Korunması Önerileri", *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı Bildirileri*, İstanbul, 1987, s.253.

Şehir, Orhan Gazi tarafından başkent yapılmış ve şehirde imar işlemleri hız kazanmıştır. Bursa Kalesi'nin doğu tarafına cami, medrese ve kervansaraydan oluşan bir külliye meydana getirilmiştir. Şehir bu tarihten sonra bir ticaret merkezi olmuş, yeni mahaller oluşmaya başlamıştır.⁵

Yıldırım Bayezid zamanında ise imarlaşma hız kazanmış, Yıldırım Külliyesi ve Ulu Camii inşa edilmiştir. 1402 yılında Timur istilasından faydalanmaya çalışan Karamanoğlu Mehmet Bey Bursa'yı kuşatmış, fakat ele geçirememiştir. Fetret devrinden sonra başa geçen Çelebi Mehmet günümüzde de hala var olan Yeşil Cami'yi inşa ettirmiştir. II. Murat ise Muradiye Külliyesi gibi birçok yapının yapılmasında başrol oynamıştır.⁶

Yönetim merkezinin İstanbul'a taşınmasından sonra Bursa, uzun süre merkezi Kütahya olan Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi olarak yönetilmiştir. 1841 yılında Hüdavendigâr Eyaleti'nin merkezi olmuş, 1859-1867 yılları arasında bir dönem yeniden İstanbul'dan gönderilen valiler tarafından sancak beyliği olarak yönetilmiştir. Bu dönemde Bursa, Merkez, Ertuğrul, Kütahya, Afyon ve Balıkesir'den oluşan beş sancaklı bir yönetimin eyalet merkezi olmuştur.⁷

Milli Mücadelenin başlangıcına kadar merkezden gönderilen valiler tarafından yönetilen Bursa, 1919 yılının Mart'ında Yunanlıların İzmir işgalinin ardından 9 Temmuz 1920 yılında da Bursa işgal edilmiştir. Bu işgal iki yıl iki ay iki gün sürmüştür. 10 Eylül 1922 günü Şükrü Paşa komutasındaki Türk ordusu tarafından şehir kurtarılmıştır.⁸

Osmanlı'ya başkentlik yaptığı dönemin sonrasında göz ardı edilen Bursa şehri, Cumhuriyet döneminde, hızla büyüyen ve gelişen şehirlerden biri olmuştur. Bursa'da kurulan çeşitli fabrikalar ticari faaliyetleri yeniden canlandırmış ve ekonomik alanda güçlenmesine ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Osmanlı'dan bu yana sürekli göç almış ve bir göç şehri haline gelmiştir. Cumhuriyet döneminde Bursa, daha çok dış etkilerle sosyal, ekonomik ve fiziksel bir değişim süreci

⁵*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, "Bursa Maddesi" s.446.

⁶Samih Rıfat, *Tarih İçinde Bursa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay Bursa, 1989, s.21-22.

⁷*DİA*, s.449.

⁸Rıfat, a.g.e., s.33.

yaşamıştır. 1910'lerden itibaren Balkanlar'dan ve Kafkaslardan, 1950'li yıllardan sonra Bulgaristan'dan gelen dış göçler, Bursa'yı Türkiye'deki diğer kentlerde görülmeyen bir ölçüde etkilemiştir. Özellikle 1923'te imzalanan Nüfus Mübadelesi Anlaşması, Yunan ve Türk toplumlarını sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel ve nüfus açısından etkilemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze, şehir Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamında en önde gelen kentlerden biri durumuna yükselmiştir.

Nüfus bir bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel yapının ortaya konulması açısından önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında o bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının bilinmesi önemlidir.

Bursa, zaman içinde çeşitli nedenlerle nüfus hareketlerinin yoğun yaşandığı bir bölge olmuştur. Orhan Bey zamanında Bursa'da tam nüfus bilinmese de iki bin civarında hane olduğu bilinmektedir. Başkent olmasından sonra nüfusu artan şehrin 1485 yılında yaklaşık beş bin hane olduğu ve toplam 25 bin kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. 1550'li yılların ortalarında ortaya çıkan Celali İsyanları sebebiyle şehre göçler gelmeye başlamıştır. 1573 yılında nüfus 70 bini bulmuştur.⁹ Ayrıca şehirde 16. yy'ın ortalarında 3.000 Hıristiyan, 1.500 civarında da Musevi yaşadığı bilinmektedir.¹⁰

1830 yılındaki ilk nüfus sayımına göre ise merkezde 16.138 kişi bulunmaktadır. İlçelerle beraber toplam nüfus sayısı ise 70 bin kişi civarındadır.¹¹ 1906 vilayet salnamesine göre ise, Bursa ve ilçelerinde 259.841 Müslüman, 32.849 Ermeni, 8.332 Rum nüfus bulunmaktaydı.¹²

Birinci Dünya Savaşı sırasında 'Sevk ve İskân Yasası' çıkarılmış devletin iç güvenliğini sağlamak amacıyla ülke sınırları içerisinde yaşayan Ermenilerin farklı yerlerde iskan etme durumu ortaya çıkmıştır. Anadolu'da ve Rumeli'de yaşayan Ermeniler yasa gereği farklı yerlere iskân edilmek durumunda kaldılar. Sevk ve iskân

⁹Raif Kaplanoğlu, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Bursa*, Avrasya Etnografya Yay., İstanbul, 2006, s.25.

¹⁰*DİA*, s.447.

¹¹Kaplanoğlu, a.g.e., s.26.

¹²A.g.e., s.85.

öncesinde 6.443 Ermeni, 24.042'si Rum, 3.709 Yahudi nüfus bulunmaktaydı. Sonrasında ise, 32.883 Rum, 873 Ermeni, 3.709 Yahudi şehrin nüfusunda kayıtlıdır. Bu tarihte, Bursa merkezinde toplam 149.748 kişi, ilçelerle beraber ise 342.045 kişi yaşamaktadır.¹³

Ülke, 1912-1922 yılları arasında gerçekleşen savaşlardan dolayı yıpranmış ve yetmişmiş insan gücünü kaybetmiştir. Bu durum nüfus sayılarına da yansımıştır. Fakat bahsedilen yıllarda ne kadar insanın öldüğü hakkında net bir bilgi yoktur.

Lozan Antlaşması ile Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi ile nüfus sayılarında değişimler yaşanmıştır. Bu durumu 1935 yılında yapılan sonuçlardan çıkarabiliriz. 1934 yılında Bursa merkezinde yaşayıp ta yabancı ülkede doğanların sayısı 20.228, Bursa nüfusuna oranı ise %28'dir. Yani şehirde yaşayan her dört kişiden biri göçmendir.¹⁴ Şehrin nüfusunun sayısal olarak artmasında göçle gelen nüfusun etkisinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 1: Yıllara Göre Bursa, Şehir ve Köy Nüfusu (1935-1960)¹⁵

Yıllar	Bursa Nüfusu			Türkiye Nüfusu
	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu	Toplam	
1935	133699	309061	442760	16.158.018
1940	141189	320459	461648	17.820.950
1945	154727	337172	491889	18.790.174
1950	179016	366903	545919	20.947.188
1955	215428	383470	598898	24.064.763
1960	262.362	431532	693894	27.809.831

Tablodan da görüleceği üzere Türkiye nüfusu ile beraber Bursa nüfusu da giderek artmıştır. Bu durumun en önemli sebepleri arasında dışarıdan gelen göçlerin

¹³Turgay Akkuş, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Kent Tarihinde Gayrimüslimler*, Libra Yay., Bursa, 2010, s.236.

¹⁴Kaplanoğlu, a.g.e., s.270.

¹⁵Devlet İstatistik Enstitüsü, *2000 Genel Nüfus Sayımı*, Bursa İli.

etkisi ve şehrin bulunduğu konumunun da etkisiyle gelişmeye açık olması olarak gösterilebilir. Yıllar ilerledikçe köy nüfusuyla birlikte şehir nüfusunda da artış görülmüştür. 1935 yılı şehir nüfusu ile 1960 yılı şehir nüfusu karşılaştırıldığında yaklaşık iki kat artış vardır. Köy nüfusunda ise bu durum yaklaşık bir buçuk kat artış civarındadır. Bu iki durum beraber değerlendirildiğinde Bursa’da şehirleşme oranının giderek arttığı ve gelişmeye yönelik bir durumu olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 2: Yıllara Göre Bursa ve Türkiye’deki Nüfus Artış Oranları (1927-1960)¹⁶

Yıllar	Nüfus	Bursa’da Yıllık Nüfus Artışı (Binde)	Türkiye’de Yıllık Nüfus Artışı (Binde)
1927	399942	-	-
1935	442760	12.71	21.10
1940	461648	8.35	19.59
1945	491899	12.69	10.59
1950	545919	20.84	21.73
1955	598898	18.52	27.75
1960	693894	29.45	28.53

Tablodan da görüleceği üzere Bursa’da görülen yıllarda nüfusu artmıştır. Yıllık nüfus artış orana bakıldığında ise Bursa ve Türkiye’de 1940-1945 yıllarında bir düşüş söz konusudur. Bunun sebebi ise İkinci Dünya Savaşı’nın etkisi olarak değerlendirilebilir. 1960 yılı itibariyle hem nüfusta hem de nüfusun yıllık artış oranında bir artış olduğu görülmektedir.

¹⁶A.g.e., s.43

Tablo 3: Yıllara Göre Bursa'da, Başka İilde ve Yurtdışında Doğanlar (1935-1960)¹⁷

Yıllar	Nüfus	Bursa İlinde Doğanlar		Başka İilde ve Yurtdışında Doğanlar	
		Sayı	%	Sayı	%
1935	442.760	343.344	77.55	99.416	22.45
1945	491.899	387.139	78.70	104.760	21.30
1950	545.919	441.349	80.90	104.178	19.10
1955	598.898	492.204	82.41	105.027	17.59
1960	693.894	548.001	79.02	145.531	20.98

Tablodan da görüleceği üzere Bursa'da doğan kişilerin sayısı yıllar içinde artış göstermiş ve oran olarak ise hemen hemen sabit kalmıştır. Başka il ve yurtdışında doğanların sayısı da artış göstermiştir. 1960 yılı itibariyle Bursa'da yaşayan nüfusun yaklaşık % 20'sinin dışarıda doğduğunu görüyoruz. Görüleceği üzere Bursa farklı illerden ve yurtdışından yoğun göç almıştır.

Sonuç olarak Bursa Cumhuriyet döneminden itibaren nüfusu sürekli artış göstermiştir. Bu nüfus artışının en önemli sebebi ise mübadeleden ve 1950-1951 yıllarında dış göç ile dışarıdan gelenler ve iç göç ile gelen göçlerdir. Bunun yanında şehirli nüfusu da yıllar içinde sürekli artmış ve şehir gelişme süreci içine girmiştir.

¹⁷*DİE*, 2000 Genel Nüfus Sayımı, Bursa İli.

B. GÖÇ HAREKETİ

Göç olayı hangi milletin başına gelirse gelsin bir insanlık dramıdır. Tarihi gelişmelere bağlı olarak meydana gelen yer değiştirmeler kolayca hafızalardan silinememektedir. Göç konusu, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyete kalmış olan miraslardan bir tanesidir.

Göç, Karpat'a göre ' 'asıl yerinden ulaşılacak istenilen yere harekettir.' ' ¹⁸ Saydam ise göçün geniş tanımını şu şekilde yapar; ' 'birey ve toplulukların bulunduğu bölgelerde geçici veya sürekli olarak başka bölgelere gitmeleri veya yerleşmeleri ile ortaya çıkan yer değiştirme olayıdır.' ' ¹⁹ Göçler genellikle iç ve dış göç olmak üzere iki ayrılır. İç göçler genellikle az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru yapılan yer değiştirme hareketidir. Genellikle köyden şehre veya mevsimlik gerçekleşen olaylardır. Dış göçler ise, mübadele sonucu veya sığınma gerektirecek durumlarda gerçekleşmektedir. ²⁰

Tarih boyunca, Türkler çeşitli göç hareketleriyle Rumeli'ye ve Balkanlar'a yerleşmişlerdir. Osmanlı Devleti Balkanları fethettikçe çeşitli ticaret yollarına ve anayollara yakın olan bu topraklara Türkmenleri yerleştirmiştir. Göçebeler, Osmanlı Devleti'nin bu iskân politikaları sayesinde Rumeli'yi yurt edinmiş ve buradaki yerli halk ile beraber yaşamaya başlamıştır. Fethedilen topraklardaki yaşayan halk Osmanlı Devleti tarafından inançlarında, ibadetlerinde ve yönetimlerinde özgür bırakılmış, hiçbir şekilde şiddet görmemiştir. Yerli halkla yüzyıllarca beraber yaşayan Türk milleti kendi gelenek ve göreneklerine bağlı kalmış ve bu halkların gelenek ve göreneklerine karışmamıştır. Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırlarına ulaşmasından sonra gerileme dönemine girmiş, kaybedilen topraklar nedeniyle Türkler kendi öz yurtlarına doğru göçlere başlamıştır. ²¹

¹⁸Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yay., İstanbul, 2013, s.71.

¹⁹Nasrullah Uzman, ' 'Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)' ' , *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara, 2014, s.6.

²⁰A.g.t, s.6.

²¹Yıldırım Ağanoğlu, *Göç: Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar' ın Makûs Talihi*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s.32.

Bugünkü Bulgaristan'ın toprakları olan Tuna Vilayeti'nde Türk, Bulgar, Rus ve Romen gibi ırklar yan yana yaşamışlardır. 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile Rusya, bu topraklardaki Türkler'i zorla yerlerinden etmiş, bir kısmını da kılıçtan geçirmiştir. Bu göçün asıl sebebi orada yaşayan halkın Müslüman olmasından kaynaklanmaktadır. Tuna vilayeti üzerinde özerk Bulgaristan Prensiği kurulmuş, bu yeni devletin sınırları içinde büyük miktarda Türk nüfusu kalmıştır. Türk halkı azınlık durumuna düşmüş ve birçok haksızlığa uğramıştır. Bu nedenle bahsi geçen topraklar, Anadolu'ya yapılan göçlerin en yoğun yaşandığı yerlerden biri olmuştur.²²

Türk halkı bu Bulgar topraklarında bazı dönemlerde baskı gördüler, bazı dönemlerde de serbest bir yaşam sürdüler. Bulgaristan yasalarına uyan, Bulgar yönetimlerine ayak uydurmaya çalışan bu Türk azınlığı, aynı zamanda Türkiye ile bağlarını sürdürüyordu. Yıllar içinde yapılan çeşitli anlaşmalar, dünya üzerinde tüm hükümetlerce genel kabul görmüş kurallar, Türkiye'nin bu ırkdaşları üzerinde söz sahibi olma fırsatı veriyordu. Türkiye'nin koruyuculuğu altında bulunan bu topraklardaki Türk halkı çeşitli zulümlerle karşı karşıya kalıyordu. Bulgar Hükümetleri çıkardığı çeşitli kanunlarla Türk halkının özgürlüklerini kısıtlamıştır. Uzun yıllar eğitim alanında baskıya uğrayan halk aynı şekilde sosyal alanda da zorluklar yaşamıştır.²³

Bursa'ya tarihi süreç içerisinde çeşitli göçler olmuştur. Bu göçler neticesinde farklı yerlerden gelen göçmenler Bursa topraklarına yerleşmiştir. Gelen bu göçler sonucunda kültür çeşitliliği artmış ve bu anlamda şehir zenginlik kazanmıştır.

Anadolu'da en önemli iskan şehirlerinden biri Bursa olmuştur. 19.yy'dan itibaren Kafkaslar ve Balkanlar'dan şehre göç hareketleri yaşanmıştır. Hüdavendigâr Sancağı'nın 1831 tarihindeki nüfus sayımında şehrin nüfusu 169.058 iken yaşanan göçlerin etkisiyle bu sayı 1893 yılındaki sayımda 285.782 kişiye çıkmıştır.²⁴ 1883 yılı nüfus sayımı ile 1903 yılı nüfus sayımı arasında 251.990 kişi fark vardır. Bu

²²Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999, s.15.

²³Karpat, a.g.e., s.97.

²⁴Muammer Demirel, "19 yy.da Bursa'da Göçmen İskanı", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Arabacı, Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa, 2009, s.31.

farkın büyük çoğunluğunu göçler oluşturmuştur.²⁵ Gelen göçmenler şehrin önde gelen ilçelerinden İnegöl, Karacabey, Mudanya ve Gemlik gibi ilçelere dağılmıştır. Balkan ve Kafkaslardan gelen göçmenler şehrin sosyo-ekonomik hayatına önemli katkıda bulunmuşlardır.²⁶

Bu gelen göçlerle beraber göçmenler Bursa'ya araba sektörünü getirmişlerdir. Bu dönemde göçmenler Bursa'da fayton arabaları yapmaya başlamışlardır. 1897 yılında şehre gelen yabancı bir gezgine göre ise; Anadolu'da demiryolundan önce daha rahat bir ulaşım aracı olarak Rumeli göçmenlerinin sokmuş oldukları '*muhacir arabası*' denilen dört tekerlekli hafif arabadan yararlandığını aktarmıştır. Ayrıca, '*Briçka*' adı verilen tek ve özel arabaları Rumeli göçmenleri Bursa'ya getirmiştir. Ticaret odası kayıtlarında bu tür arabalara sahip olanların göçmen mahallerinde de yaşadığı bilinmektedir.²⁷

Osmanlı Devleti, 20.yy'ın başlarında gerçekleşen Balkan Savaşları'nda Balkanlar'daki topraklarının önemli bir kısmını kaybetmiştir. Bu kayıplar sonrasında Anadolu'ya göçler gelmeye başlamış ve Bursa da bu göçlerden etkilenen şehirlerin başında gelmiştir. 1912-1915 yılları arasında Hüdavendigar Vilayeti'ne gelen göç sayısı tam net olmamakla birlikte 14.993 kişinin göç ettiği belirtilmiştir.²⁸ 1912-1920 yılları arasında ise Balkanlar'dan gelen göçün miktarı 20.853 kişidir.²⁹ Gelen göçmenler gemilerle Mudanya ve Gemlik ilçelerine yerleştirilmişlerdir.³⁰

Lozan Antlaşması'ndan ayrı olarak Yunanistan ile Türkiye arasında ikili bir antlaşma yapılmış ve bu antlaşmayla nüfus değişimi yapılması kararlaştırılmıştır. Lozan Antlaşması'nın mübadele maddesine göre, '*Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir*' şeklinde olacağını belirtiyordu. Bu maddenin devamında İstanbul'da oturan Rumlarla Batı Trakya'da oturan

²⁵Raif-Ozan Kaplanoğlu, *Bursa'nın Göç Tarihi*, Arma Matbaacılık, Bursa, 2014, s.17.

²⁶Demirel, a.g.m., s.49.

²⁷Raif Kaplanoğlu, 'Göçlerle Kurulan Şehir', *Bursa'da Zaman*, S. 12, Ekim 2014, s.18.

²⁸Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılap Yay., İstanbul, 1998, s.184.

²⁹İsmail Selimoğlu, 'Balkan Savaşları ve Göçler', *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Arabacı, Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa, 2009, s.128.

³⁰Selimoğlu, a.g.m, s.129.

Müslümanların mübadele dışında tutulacağı, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra topraklarından ayrılmış olan Müslüman ve Rumların da mübadele kapsamına alınacağını belirtiliyordu.³¹

Bursa'ya mübadele sonrası gele muhacirleri iskân etmek için çeşitli yerlerde misafirhaneler kurulmuştur. İlk olarak vapurla 3.500 kişi Bursa'ya göç etmiş, gelen göçmenler belli bir süre Ahırkapı, Gemlik ve Mudanya Misafirhaneleri'nde ağırlandı.³²

Tablo 4: 1923-1929 Yılları Arasında Bursa'ya Gelen Göçmen Sayısı³³

Yıllar	Gelen Göçmen Sayısı
1921	310
1922	231
1923	6.701
1924	22.636
1925	2.738
1926	827
1927	705
1928	305
1929	70
Toplam	34.523

Mübadele sonrası şehre gelen göçlerle ekonomi daha da canlanmış ve 1926 yılında tütün üretiminde rekor yaşanmıştır. Bu üretilen tütünlerin büyük kısmı ihraç edilmiştir. Özellikle Drama ve İskeçe göçmenlerinin tütünleri ünlüdür.³⁴

Mübadele göçü kültürel bir değişime de yol açmıştır. Göçlerle gelen Türk-Müslüman mübadillerin bir kısmı Rumca, Bulgarca ve diğer dilleri biliyor olsalar da

³¹İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, C.I, Ankara, 1989, s.177-183.

³²Raif-Ozan Kaplanoğlu, a.g.e., s.168.

³³Nesim Şeker, "Türk-Yunan Mübadelesi ve Bir Kent: Bursa", *Bursa Defteri*, Mart 1999, s.121.

³⁴Kaplanoğlu, a.g.m., s.19. Cumhuriyet Dönemi'nde Ankara'ya yapılan göçler için bkz. Yusuf Sarımay, "Cumhuriyet Dönemi'nde Ankara'ya Yapılan Göçler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XVVIII, S.81, Kasım 2011, s.351-388.

Türkçe fazla kullanılan bir dil olmuştur. Göçmenler ayrıca Türkçeye yeni bir şive de katmıştır. Bu şivede "h" sesini yutarak ya da farklı bir sesle karşılayarak konuşmak pek yaygın bir durumdu. Bunun yanında ‘*’abe, abemari, breh, kızan, kızancı*’ gibi terimlerle süslenmekte, bu durum özellikle konuşma sırasında heyecan, sevinç ve özlem gibi davranış kalıplarıyla birlikte ortaya çıkmaktaydı.³⁵

Ayrıca, mübadiller şehre mutfak kültürünü de getirmiştir. Bursa halkı mübadillerden çok çeşitli yemekler öğrenmiştir. *Karagöz balığı pilavı, iskorpit balığı çorbası ve mahlepli çörek* bu yemeklerden bazılarıdır.³⁶ Görüldüğü üzere gelen göçlerin etkisiyle şehrin sosyo-kültürel ve iktisadi yaşantısında değişimler yaşanmıştır.

Mübadele ve diğer göçler gibi 1950-1951 Bulgaristan göçü de şehri etkilemiştir. 1950-1951 yıllarında gerçekleşen göçün en önemli özelliği hiç şüphesiz Bulgaristan’ın bizzat ülkesindeki Türk nüfusunu sınıra yığarak göçe zorlamasıdır. Daha önce Bulgaristan’daki Türkler, kendilerine yapılan baskılardan dolayı kendileri göç etme kararı almışken, bazen de bu göçleri Bulgaristan yönetimi gizli yapmıştır. Bu sefer SSCB’nin de desteğini arkasına alan Bulgar yönetimi, yüz binlerce Türkten Bulgaristan’ı terk etmelerini istemiştir.³⁷

Cumhuriyet gazetesi ‘*Bulgarların Yeni Bir Küstahlığı*’ başlıklı yazısında İngiltere’de çıkan *Time And Tide* dergisinde çıkan makaleye dayanarak verdiği haberde; Bulgaristan’ın Türkler’i yurdundan çıkarma konusundaki kararını ‘*komünist kurnazlığının*’ yeni bir oyunu olduğunu belirtmiş ve şöyle devam etmiştir; ‘*Bulgar komünist idarecileri Türkiye’ye göç edecek olanların varını yoğunu Bulgaristan’da bırakmalarını kararlaştırmışlar ve böylece de asıl maksatlarını açığa vurmuşlardır.*’ Dergi, Bulgar Hükümeti’nin bundan ne kazanacağını söyle açıklar; ‘*Bulgar kızıl idarecileri 250 bin Türkün malını ve*

³⁵Kemal Arı, *Büyük Mübadele; Zorunlu Göç ve Türkiye*, Tarih Vakfı Yurt Yay, 2003, s.170.

³⁶Fulya Düvenci Karakoç, ‘Bir Mübadele Kasabasının Zorunlu Göç Öncesi ve Sonrasındaki Durumu: Tirilye’de Ekonomik ve Sosyal Yaşam’, *Bursa’nın Zenginliği Göçmenler*, Bursa, 2009, s.190.

³⁷Ali Tanoğlu, ‘Bulgaristan Türkleri’nin Son Göç Hareketi (1950-1951)’, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.XIV, No:1-4, 1952-1953, s.130.

topraklarını kalanlara dağıtarak durmadan artmakta olan memnuniyetsizliği belki bir müddet için daha önleyebilecektir.’’³⁸

Yine aynı gazetenin Yugoslavya’da çıkan bir gazeteyi örnek göstererek ‘*Bulgaristan’dan Sürülen İrkdaşlarımız*’ başlığı ile verdiği haberde; Türklere malları ve şahsi eşyalarını satmak için yalnız 3 ay gibi kısa süre verildiğini ve bu satılan malları Bulgar Hükümeti yok pahasına almak için kendi çıkardığı kararnameden istifade ettiğini yazmıştır. Bu gibi hareketlerin Marksizm prensiplerine aykırı olduğunu belirten gazete, bu usullerin Rusya’dan kopya edildiğini, Sovyetler Birliği’nde de topyekûn tehcirler yapıldığını yazmıştır.³⁹ Bu iki dış kaynak Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan göçün haksızlığına dikkat çekmiştir.

Bulgar Hükümeti, göçmenleri üç ay içinde kabullerini Türkiye’den istemiştir. Nota verilir verilmez binlerce göçmen sınıra yığılmış ve zorla hududu geçmeye mecbur edilmişlerdir. Göçmenlere mal, hayvan ve paralarını çıkarmalarına izin verilmemiştir. Bundaki gaye ise, Türkiye ekonomisini güç duruma sokmak ve ülkenin sosyal düzeni bozmaktır.⁴⁰

Hükümet, artan göçler nedeniyle 17 Eylül 1950 yılında Bulgar hududunu kapatmak zorunda kalmıştır.⁴¹ Muhalefetteki parti durumunda olan CHP ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne mektup göndererek göçmenlerin hudutta perişan bir halde beklediğini, bu insanların Türk olmaktan başka ne günahlarının olduğunu ifade etmiştir. Acilen hududun açılmasını ve bu üzücü olaya son verilmesini hükümetten istemiştir. Ayrıca, hükümetin bu konudaki politikaları arasında hududu kapatmanın doğru bir hareket olmadığını, ne Avrupa Konseyi’nin ne de Birleşmiş Milletler Meclisi’nin göçmenlere yardım eli uzatacağını söyleyerek bu konuda bütün sorumluluğun hükümette olduğunu dile getirmiştir.⁴²

Hükümet bu duruma cevap olarak; Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü şu beyanatta bulunmuştur;

³⁸*Cumhuriyet*, 10 Eylül 1950, 1-3.

³⁹*Cumhuriyet*, 15 Eylül 1950, s.1.

⁴⁰Tanoğlu, a.g.m., s.131.

⁴¹*Cumhuriyet*, 20 Eylül 1950, s.1.

⁴²*BCA*, 490.1.607.105.18.1.

‘‘Haber doğrudur. Bu tedbir, Türk topraklarına Türk makamlarından vize almayan kimseleri kim bilir ne gibi maksatlarla sokmak için yapılan hukuk esaslarına aykırı hareketleri önlemek maksadı ile alınmış alelade bir tedbirdir.1925 antlaşmasına da tamamen mugayir olarak Türk aslından olmayanları Türkiye’ye cebren sokmak isteyenler bu hareketlerinde asla muvaffak olamayacaklarını elbette anlayacaklardır. Hudut ve münasebetleri ancak o zaman tabii şekline girecektir.’’⁴³

Hükümet; 2 Aralık 1950 tarihinde Bulgarlarla anlaşarak hududu açmış yurda göçler gelmeye devam etmiştir.⁴⁴

İktidarın ve muhalefetin tavrına bakılacak olunursa; özellikle muhalefet göçmenlerin ülkeye kabullerini desteklemiş ve bu konuda geç kalan iktidarı eleştirmiştir. İlerleyen süreçte ise DP göçmenlere kapılarını açmış ve onlara gereken kolaylığı sağlamıştır. Sonuç olarak; iktidar ve muhalefet partisi göçmenlerden yana tavır sergilemiştir.

1950-1951 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen göçmenler için, Bakanlar Kurulu bir toplantı yapmış ve bu toplantıda önemli kararlar almışlardır. Bu kararlara göre, gelen göçmenler misafirhanelere 15 gün kadar karantina altına alınacaklardır. Bu süre zarfında hükümet, göçmenlerin her türlü ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Bir diğer karar ise, Şimdiye kadar gelen göçmenler, devlet çiftliklerine yerleştirilerek sene içinde ihtiyaçları temin edilecektir. Diğer taraftan Muş, Van, Bitlis ve Urfa gibi illerdeki boş araziler göçmenlere tahsis edilecek ve burada göçmenler için köyler kurulacaktır.⁴⁵

Bakanlar Kurulu’nun göçmenler için çıkardığı kararname valiliklere gönderilmiş ve kararname de ise Őunlar belirtilmiştir; illere gönderilen göçmenlerin yerleştirilmesinde valilik söz sahibidir, bu göçmenlerin sevk işi, izdiham ve karışıklığa mahal vermemek için peyderpey gönderilmesi kararlaştırılmıştır. İllere gelecek olan göçmenler gelir gelmez meslekleri göz önüne alınarak ona göre valilikçe yerleştirilmesi yapılacaktır. Göçmenlerin kısa bir süre için iaşe, tedavi, aydınlatma ve yakacak masrafları mali imknlar nispetinde hkmete sağlanması

⁴³*Cumhuriyet*, 9 Ekim 1950, s.1.

⁴⁴*Zafer*, 3 Aralık 1950, s.1.

⁴⁵*Zafer*, 15 Ekim 1950, s.3.

üzerinde durulacaktır. Fakat bu gelen göçmenlerin uzun süre işleri karşılanamayacağından göçmenlere en kısa zamanda birer iş temin edilmesi konusu görüşülecek ve kendilerine de bu durum uygun bir dille anlatılacaktır. İlk barındırılmalarından 15 gün içinde birer iş tutmaları konusunda uyarılacaklardır.⁴⁶ Görüldüğü üzere iktidar, göçmenler için önemli kararlar almış ve bunun uygulaması için de çalışmalar başlatmıştır.

Türk halkı göçmenlere yardım kampanyası başlatmış, çeşitli kurum ve kuruluşlar bu kampanyaya katılmıştır. Osmanlı Bankası Göçmen ve Mülteciler Yardım Birliği'ne 500 bin lira yardımda bulunmuş ve TBMM Başkanı Refik Koraltan tarafından bankaya teşekkür edilmiştir.⁴⁷

Ayrıca, Devlet Bakanı Lütfi Karaosmanoğlu, Marshall Yardım Teşkilatı Avrupa Temsilci ile görüşüğünü ve göçmenler için 30 milyon lira temin için anlaşma sağladığını belirtmiştir.⁴⁸

Marshall yardımından alınan paranın yaklaşık %90'nı Kızılay'a göçmen evleri yapmak üzere verilmiştir.⁴⁹ Marshall yardımı haricinde Göçmen ve Mülteciler Yardım Birliği tarafından toplanan bağışlar oldukça önemli bir miktarı bulmuştur. 8.935.517 TL'si halktan, 252.537 TL' si yabancı devletlerden olmak üzere toplam 9.188.054 TL yardım toplanmıştır. Dernek, bu yardımların 8 milyonunu göçmen evlerinin yapımı için Kızılay'a vermiştir. Kızılay yurdun farklı yerlerinde toplam 3.218 evin inşasını tamamlamış, evleri göçmenlere teslim etmiştir.⁵⁰

⁴⁶Zafer, 18 Kasım 1950, s.1.

⁴⁷Cumhuriyet, 17 Ocak 1951, s.3.

⁴⁸Cumhuriyet, 19 Ocak 1951, s.1.

⁴⁹Cevat Geray, "Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler", *Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi*, Ankara, 1962, s.74.

⁵⁰Tanoğlu, a.g.m., s 147.

Tablo 5: Aylara Göre Türkiye'ye Gelen Aile ve Göçmen Sayısı⁵¹

Aylar	1950		1951		Toplam	
	Aile	Göçmen Sayısı	Aile	Göçmen Sayısı	Aile	Göçmen Sayısı
Ocak	224	816	5071	21352	5295	22168
Şubat	285	1212	5538	20237	5823	21449
Mart	463	2186	2240	9553	2703	11739
Nisan	588	2387	3812	16250	4400	18637
Mayıs	296	1274	1868	8008	2164	9282
Haziran	804	3930	2098	8646	2902	12576
Temmuz	898	3065	1220	5243	2118	8303
Ağustos	1330	6028	1394	5489	2724	11517
Eylül	1499	7308	723	2861	2222	10169
Ekim	867	2572	886	3455	1753	6027
Kasım	-	-	268	1114	268	1114
Aralık	4979	21407	-	-	4979	21407
TOPLAM	12233	52185	25118	102208	37351	154393

Yukarıdaki tabloda 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan gelen göçlerin aile ve nüfus sayılarını ay itibarıyla görüyoruz. 1950 yılında en fazla aile Aralık ayı içerisinde gelirken en fazla nüfus yine aynı ay içerisinde yurda gelmiştir. 1951 yılında ise en fazla aile Şubat ayında en fazla nüfus ise Ocak ayında gelmiştir. Gelen göçlerin 1950 yılının Aralık ayında artmasının sebebini şöyle açıklayabiliriz; Türkiye Kasım ayında artan göçlere çare olarak 6 Kasım tarihinde Türk-Bulgar hududunu

⁵¹Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878 – 2008)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009, s.246.

kapatmış; göçmen akınını kısmen durdurma kararı almıştır. Bunun üzerine Türk-Bulgar hükümetleri yaptığı görüşmeler neticesinde 2 Aralık 1950 tarihinden itibaren en çok 800 göçmen gönderilmesi şartı ile hudut açılmış ve yurda göçmen akını tekrar başlamıştır.⁵² 1950 yılın başından Kasım ayına kadar 30.778 kişi göçmen yurda intikal etmiş iken sadece Aralık ayında 21.407 kişi yurda göç etmiştir.

1950-1951 Bulgaristan göçünden etkilenen en önemli şehirlerinde biri de Bursa'dır. Göçmenlerin Bursa'ya seçmelerinin birçok sebebi vardır. Hoşgörülü bir yapıya sahip olması, göçmenlerin geldikleri iklim ve coğrafi yapısının benzerlik göstermesi, sanayi bakımından gelişmiş bir şehir olması gibi birçok sebep daha sayabiliriz.

Şehre gelen göçmenler İskân Müdürlüğü tarafından mevcut üç misafirhaneye her türlü ihtiyaçları temin edilerek yerleştirilmişlerdir.⁵³ Kızılay, göçmenlerin sıcak yemek ihtiyacını karşılamıştır.⁵⁴ Yemekler Kızılay'ın kapalı ve temiz kapları içinde göçmenlerin ikamet ettikleri misafirhanelere gönderilmiştir. Göçmenlere patates, kuru fasulye, kıymalı pirinç çorbası, içkembe çorbası ve etli nohut gibi yemekler verilmiştir.⁵⁵

Bursa'daki yardımsever insanlar göçmenler için Bursa Göçmen Yardım Derneği kurmuştur. Derneğin yayınlandığı beyanname dikkat çekicidir;

‘‘Aziz Yurtdaş, Büyük Kahramanlıklar, harikalar yaratan asil Türk Milletinin binlerce yıllık tarihi akınlar, cenkler ve göçlerle doludur. Yüzyıllarca bize kin besleyen, düşmanlık ve fenalık için fırsat gözleyen Bulgarlar; kılıcımızla fethettiğimiz, kanımızla yoğurduğumuz topraklardaki ecdat yadigarı kardaşlarımızı kış kıyamet zorlayıp aç, çıplak göç ettiriyor.

Türk milletinin hükümetle el ele vererek zulümden, felaketten kurtulmak için çarpınan göçmenlere yardım edeceği ve kardaşlarımızı kurtaracağı şüphesizdir. Düşmandan kurtularak anavatana kavuşanları bağırmıza basmak, onların acılarını

⁵²Tanoğlu, a.g.m., s.131.

⁵³*Ant*, 30 Aralık 1950, s.2.

⁵⁴*Ant*, 27 Aralık 1950, s.2.

⁵⁵*Hakimiyet*, 7 Ocak 1951, s.2.

gidermek, gönüllerini ferahlandırmak, bir gün evvel ve yuva ve nafaka bulmalarına yardım etmek ve bu çalışkan insanları verimli hale getirmek, onlara kardaşlığımızı, sevgilerimizi göstermek borcumuzdur.

Dinimiz, ananemiz muhacirlere yardım etmeyi vazife olarak emrediyor. İşte bu mübarek vazifeyi başarmak maksadıyla Bursa Halkevi'nde Göçmenlere Yardım Derneği kurulmuştur. Kızılay derneğiyle birlikteki çalışmalarına sizinde katılmanızı elden gelen yardımları esirgememenizi ve bütün tanıdıklarınızı yardıma teşvik etmenizi rica ederiz.'⁵⁶

Derneğin kurulmasından sonra göçmenlere şehirde yardımlar toplanmaya başlanmıştır. Muradiye İlkokulu öğretmen ve öğrencileri, aralarında toplamış oldukları 106.40 kuruşu derneğin emrine göndermiştir.⁵⁷ Yardıma diğer okullarda katılmıştır. Ahmet Vefik Paşa İlkokulu öğrencileri 23.35 kuruşu, Birinci ve İkinci Sanat okulları öğrenci ve öğretmenleri de 104 lirayı Kızılay aracılığıyla göçmenlere vermiştir.⁵⁸ Bursa köyleri de bu yardıma iştirak etmiştir. Çalı, Soğanlı, Osmaniye ve Derekızık köylerinden bir miktar para yardımı toplanmıştır.⁵⁹ Ayrıca, şahsi olarak yardım eden insanların da sayısı bir hayli fazladır.⁶⁰

Göçmenlere yardım için çeşitli organizeler düzenlenmiştir. İzmir Bölgesi boksörleriyle Bursa Bölgesi boksörleri göçmenlere yardım için bir boks müsabakası düzenlemiştir.⁶¹ Bir başka yardım organizasyonu da Tayyare Sineması'nda göçmenler yararına verilecek olan keman konseridir. Dernek buradan gelecek gelirleri göçmenlere bağışlayacaktır.⁶² Ayrıca, Orhangazi Gençlerbirliği Spor Kulübü göçmenler yararına yılbaşı müsamesesi düzenlemiştir. Bu müsamede piyangodan elde edilen gelirin tamamı göçmenlere bağışlanmıştır.⁶³ Demirtaş bucağında

⁵⁶*Ant*, 1 Kasım 1950, s.4.

⁵⁷*Ant*, 26 Aralık 1950, s.2.

⁵⁸*Ant*, 18 Ocak 1951, s.2.

⁵⁹*Ant*, 31 Aralık 1950, s.2.

⁶⁰*Ant*, 27 Aralık 1950, s.2.

⁶¹*Hakimiyet*, 12 Ocak 1951, s.2.

⁶²*Hakimiyet*, 15 Aralık 1950, s.2.

⁶³*Cumhuriyet'in 100.Yılında Orhangazi Sempozyumu*, Haz.Raif Kaplanoğlu-Nizamettin Taylan Alkan, Uçar Matbaa, Bursa, 2012, s.156.

göçmenler için yardım derneği kurulmuştur. Bu dernek, 21 köye 2'şer hane olacak şekilde yer temin etmiştir.⁶⁴

Toplanan yardımlarla göçmenlere ev yaptırılması kararı alınmıştır. M.Kemalpaşa'da 24, Orhangazi merkezinde 24, İznik'te 8, Yenişehir'de 30 evin temelleri atılmıştır. Merkez ilçeye bağlı Demirtaş'ta 24, Çalı'da 29, Gürsu'da 34 evin inşaatı tamamlanarak, göçmen aileleri buralara yerleştirilmişlerdir. Ayrıca, göçmenlerin içinde sanatkâr olanlara 500 ile 1000 lira arasında, çiftçilere de zirai aletler temin edilebilmesi için ziraat bankasından kredi sağlanmış ve çiftçiler için 170 ton tohumluk buğday dağıtılmıştır.⁶⁵

Bursa'ya gelen göçler genellikle şehrin merkezine yerleştirilmişlerdir. Hürriyet, İstiklal, Şükraniye ve Zafer mahalleri bu yerleşim yerlerinden bazılarıdır. Belediyenin izni ile Ermeni Mezarlığı civarında 170 ev, Tirilye'de 50 ev inşa ettirilmiştir. 1951 yılında Hürriyet ve İstiklal mahallelerine 608 göçmen aile yerleştirilmiştir.⁶⁶ 1953 yılında ise Mudanya'da göçmenler için inşa ettirilen 300 evin kurası çekilmiş, göçmen aileler bu evlere yerleştirilmiştir.⁶⁷

Toprak ve İskân Umum Müdürlüğü bütçesinden İstiklal mahallesinde inşasına başlanan 154 göçmen evinden 150 tanesinin inşaatı tamamlanmış ve geriye kalan 4 evin inşaatı tamamlanarak toprak sahibi olmayan sanatkâr göçmenlere tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁸ Her biri 3220 liraya mal olan evler iki oda, bir hol, mutfak ve tuvaletten oluşmaktadır.⁶⁹

Devlet, ülkeye gelen göçmenleri belli bir süreliğine bazı vergilerden muaf tutmuştur. Hükümet, ayrıca Bulgaristan'dan Bursa'ya gelen göçmenlerden muhtaç, dul, sakat ve halleri mahalle muhtarları tarafından tespit edilen göçmenler için

⁶⁴*Hakimiyet*, 3 Ocak 1951, s.2.

⁶⁵*Hakimiyet*, 15 Kasım 1951, s.2.

⁶⁶ İsmail Selimoğlu, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'ya Mübadele Sonrası Göçler", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Arabacı, Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa, 2009, s.199.

⁶⁷*Hakimiyet*, 30 Ekim 1953, s.2.

⁶⁸*Hakimiyet*, 19 Aralık 1955, s.2.

⁶⁹*Hakimiyet*, 26 Mart 1956, s.2.

10.000 liralık yardımı Bursa İskân Müdürlüğü'ne vermiş ve para kısa sürede dağıtılmıştır.⁷⁰

Oğuz Arı, İstanbul'daki Taşlıtarla semti ile Bursa'daki Hürriyet mahallerine göç eden göçmenlerle anket usulü bir çalışma yapmış ve ilk olarak bahsi geçen yerlerdeki izlenimlerinden bahsetmiştir. Arı'ya göre; Taşlıtarla'da 2037 küçük ev yapılmıştır. Burada kullanılan malzemenin kaliteli olmamasından bahseden Arı, evlerin büyük bir kısmında elektrik olmadığına dikkat çekmiştir. Sokak ve bahçelerin düzenli olmaması üzerinde durmuş ve gecekondululaşmanın arttığını belirtmiştir.

Bursa'daki Hürriyet ve İstiklal mahallerindeki izlenimleriyle şu şekildedir; Evlerin tek katlı ve planlarının muntazam bir şekilde yapıldığını, bu mahallelerin Bursa şehrinin en kıymetli yerleri olduğunu belirten Arı, İstanbul Taşlıtarla'ya göre Bursa'daki iskân edilen göçmen yerlerinin daha temiz, düzenli olduğunu ve burada gecekondulaşmanın olmadığını,⁷¹ çalışmasında belirtmiştir. Bursa'daki göçmenlerin İstanbul'daki göçmenlere göre daha iyi şartlar altında yaşadığını ve Bursa şehrinin göçmenlere daha fazla önem verdiğini Arı'nın yaptığı çalışmadan öğreniyoruz.

Hükümet, yurdun çeşitli yerlerinde göçmenlerin ikameti için bazı yerleşim yerleri inşa ettirmiştir. Bu yerlerin yapılış şekli bazen ihale bazen emanet bazen de yardım usulüyle yapılmıştır.

Tablo 6: 1951-1956 Yılına Kadar Çiftçi Göçmenler İçin Kurulan Müstakiller⁷²

Vilayeti	Kazası	Köyü	Ev sayısı	Yapılış Şekli	Hangi Göçmen Yerleştirdiği
Adana	Merkez	Yarımca	100	İhale	Bulg.Göçm.
Adana	Merkez	Yeşiloba	78	İhale	Bulg.Göçm.

⁷⁰Ant, 27 Ocak 1952, s.2.

⁷¹Oğuz Arı, "Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı", *1950 – 1951 Senelerinde Bulgaristan'dan Tehcir Edilen Türk Göçmenlerinden Yalnız Bursa' da Hürriyet Mahallesi' nde ve İstanbul' da Taşlıtarla' da İskân Edilenlerin İntibakı ile İlgili Sosyolojik Problemler*, Rekor Matbaası, Ankara, 1960, s. 44-45.

⁷²Geray, a.g.e., s.84.

Ankara	Haymana	Derecipınarı	96	50'si ihale 46'sı emanet	Bulg.Göçm.
Bursa	Karacabey	Haydar Çiftliği	100	Yardım Suretiyle	Bulg.Göçm.
Çanakkale	Ezine	Yeniköy	151	Yardım Suretiyle	Bulg.Göçm.
İçel	Merkez	Homurlu	80	Emaneten	Bulg.Göçm.
İçel	Tarsus	Özbahşiş	175	Emaneten	Bulg.Göçm.
İstanbul	Bakırköy	Güneşçiftliği	51	Yardım	Bulg.Göçm.
Konya	Cihanbeyli	Hotoğlu	100	İhale	Bug.Göçm.
Konya	Cihanbeyli	Tüfekçi Pınarı	144	İhale	Bulg.Göçm.
Konya	Cihanbeyli	Pınarbaşı	100	İhale	Bulg.Göçm.
Niğde	Ulukışla	Altayüpu	160	İhale	Türkist. Göçm.
Tokat	Taşova	Ilıca	40	Emaneten	Bulg.Göçm.
Yozgat	Yerköy	Midillioğlu	150	İhale	Bulg. Göçm.

Bursa, Çanakkale ve İstanbul'da yapılan evler yardım şeklinde yapılırken diğer illerdeki evler ihale usulüyle yapılmıştır.

Haydar Çiftliği'ne yerleştirilen göçmen grubu adına konuşan Mehmet Tekin görüşlerini şu şekilde belirtmiştir; “ *Vatan hasreti içinde çarpına çarpına geldik. Anavatan gelmek için gönderdiğimiz heyecan ve bu uğurda katlandığımız ne kadar haklı olduğunu buraya gelince daha iyi anladık. Çünkü burada hakikaten bir ana kucağı bulmuştuk. Bütün dertlerimizle alakadar olan bu hükümete ve bizi bir ana oğul muhabbeti ile bağrına basan millete minnet ve şükran hisleri içindeyiz. Düşman çizmesinin altından kalkmış insanlar olarak bu toprakların hürriyet ve saadetini çok iyi takdir ediyoruz. Teşekkürlerimizi gazeteniz vasıtası ile umumi efkâra lütfen duyurunuz.* ”⁷³

⁷³*Hakimiyet*, 18 Ağustos 1953, s.1.

Tablo 7: 1950-1951 Göçünde Bursa'ya Yerleştirilen Göçmenlerin İlçelere Göre Dağılımı⁷⁴

İLÇE	SANATKÂR AİLE	ÇİFTÇİ AİLE
Merkez	2082	8776
İnegöl	144	102
Gemlik	6	13
İznik	20	1
Karacabey	84	479
Mudanya	14	61
M.Kemalpaşa	33	227
Orhangazi	80	2
Orhaneli	8	15
Yenişehir	11	149
TOPLAM	2482	9825

Bursa'ya 1950-1951 göçünde en fazla çiftçi aile yerleşmiştir. Bu durumun sebebi, şehrin tarım için uygun iklim şartlarına sahip olması ve gelen çiftçi ailelere uygun ortam hazırlanmasından kaynaklanmaktadır. Çiftçi ailelerin en fazla Karacabey ilçesine yerleşmesini hükümet tarafından göçmenler için Haydar Çiftliği'nin kurulmasıyla ilişkilendirebiliriz.

1950 yılında Bulgar Hükümeti'nin verdiği nota sebebiyle Bulgaristan'dan Türk göçleri hızlanmış, Türk Hükümeti göçmenlerin iskân ile ilgili problemleri çözmek için çalışmalara başlamıştır. 1950 yılının başlarında Türkiye'de topraksız vatandaşları toprak sahibi yapmak ve tarım istihsalini arttırmak için kanunlar hazırlanmaktaydı. 16 Nisan 1951'de ise Türk Hükümeti göçmenlerin iskânı konusunda en önemli çalışmasını yaparak, şimdiye kadar yurda gelmiş ve gelecek olan tüm göçmenlerin iskânlı göçmen kategorisine alınması kararını almıştır.

⁷⁴Amiran Kurtkan, "1950-1951 Yılında Türkiye'ye Tehcir Edilen Bulgaristan Türkleri Etrafında Anket Usulü-Tatbikatı Göçmenlerin Mesleki Durumları", *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XXII, S.2, 1960-1962, s.6.

Tablo 8: Türkiye’de İskân Kanununa Göre Dağıtılan Toprak Miktarı ve Aile Sayısı⁷⁵

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Toprak Alan Aile Sayısı	471	12380	3810	2327	1446	1009	897	392	399	409
Dağıtılan Toprak Miktarı	18928	584223	189889	159795	112526	58802	30084	18987	20906	39155

1950 yılından itibaren gelen göçmen ailelere toprak dağıtılmaya başlanmıştır. En çok toprak dağıtılan yıl ise 1951 yılıdır.

Bu durum en çok göç alan şehirlerden biri olan Bursa’yı da etkilemiştir. 1950 yılında 5 aileye toplam 128 metrekare, 1951 yılında 616 aileye toplam 10291 metrekare, 1952 yılında ise 119 aileye 2000 metrekare toprak dağıtılmıştır.

Diğer bir göç alan şehir olan İstanbul’a bakacak olursak; şehirde 1950 yılında hiçbir toprak dağıtımı yapılmazken 1951 yılında çıkarılan kanunun etkisiyle 115 aileye 5531 metrekare toprak dağıtılmıştır. 1952 yılında ise 27 aileye toplam 71 metrekare toprak dağıtımı yapılmıştır.⁷⁶ Bursa ve İstanbul göçmenlere toprak dağıtımı bakımından kıyaslandığında Bursa’ya daha fazla toprak dağıtımı yapıldığını görüyoruz. Bursa’ya yerleşen göçmenlerden tarımla uğraşan kesimin daha fazla olması bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Tablo 9: Gelen Göçmenlerin Türkiye’deki Meslekleri⁷⁷

Göçmenlerin Türkiye’deki Meslekleri	Bursa	İstanbul
Serbest Meslek	%3	-
Müteşebbisler, Memurlar	%11	%9
Satıcılık	%13	%8
İmalat	%40	%47
Hizmet	%20	%13

⁷⁵TÜİK, *1959 İstatistik Yıllığı*, s.250.

⁷⁶TÜİK, *1953 İstatistik Yıllığı*, s.252.

⁷⁷Arı, a.g.m., s.72.

Diğer Meslek	% 11	% 15
Mesleksizler	% 2	% 8
Toplam	% 100	% 100

Tablodan da görüleceği üzere gelen göçmenler büyük bir çoğunluğu hemen iş sahibi olmuşlardır. Göçmenlerin en çok çalıştığı iş kolu imalattır. Diğer en çok çalıştığı iş kolu ise hizmet alanındaki iş koludur. Bu durumun en önemli sebebi ise göçmenler geldiklerinde şehirde yapabilecekleri iş olarak hizmet ve imalat iş kolları olarak görülmektedir.

Aytaç Toker, Bursa'ya gelen göçmenler hakkında şunları söylemiştir; *'Bursa'ya gelen göçmenler komünist rejimden geldiğinden dolayı çok çalışkanlardı yani iş disiplinleri vardı ondan dolayı çalışkanlardı, bunlara muhacir denirdi hemen ev sahibi olmaya çalışırlardı. Toprağı, evi olmayan Bursa'nın yerli halkı bu durumdan çok rahatsızdı, yani bir kıskançlık vardı. Muhacirler geldiler, birlik beraberlik içinde hareket ettiler, mal mülk sahibi oldular, Bunlar Bursa'ya iş disiplini getirdiler ve Bursa'ya bu anlamda katkıda bulundular. Bursa tekstiline baktığımızda çoğu göçmen kökenlidirler.'*⁷⁸

Bulgaristan göçmenleri kültürel bakımından şehre uyum sağlamada sorunlar yaşamıştır. Oğuz Arı, yaptığı anket çalışmasında, Bulgaristan'da yapılan düğünlerin evin avlusunda yapıldığını, Türkiye'de ise düğünler için salon tutulduğunu belirtmiştir. Göçmenler, Türkiye'de düğünlerin sadece pazar günleri yapıldığını, Bulgaristan'daki Türklerin düğünlerinin ise pazartesten hafta sonuna kadar devam ettiklerini Arı'ya aktarmışlardır. Ayrıca, göçmenlere göre Türkiye'deki şehir hayatı Bulgaristan'a göre daha serbesttir.⁷⁹

⁷⁸ *Aytaç Toker* ile 19.03.2016 tarihinde yapılan görüşme.

⁷⁹ A.g.e., s.92.

Tablo 10:Gelen Göçmenlerin Türkiye ve Bursa ile Okur-Yazarlık Bakımından Karşılaştırılması⁸⁰

Okur Yazarlık	Erkek			Kadın			Toplam		
	Göçmen	Türkiye	Bursa	Göçmen	Türkiye	Bursa	Göçmen	Türkiye	Bursa
Okuma Yazma Bilenler	55.1	45.3	57.1	41.2	19.3	31	48.2	32.3	44
Bilmeyenler	44.9	54.2	42.9	58.8	80.1	69	51.8	67.1	56
Meçhul		0.5			0.6			0.6	
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabloya bakıldığında göre Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Türkiye ve Bursa'daki yaşayan halktan okur-yazarlık bakımından daha önde olduğunu görülmektedir. Gelen göçmen kadınların Bursa'da ve Türkiye'de yaşayan kadınlardan okur-yazarlık oranı bakımından fazla olduğu da tabloda görülen bir diğer husustur.

Hükümet, Bursa'da göçmenlerin yerleştirildiği mahallelere göçmen çocuklarının eğitim görmeleri amacıyla okullar yaptırmıştır. Bursa'nın diğer ilçelerinde ise bu ihtiyaç, mevcut olan okullarla giderilmeye çalışılmıştır.⁸¹

⁸⁰TÜİK, *1950 Genel Nüfus Sayımı*, s.216; Geray, a.g.e., s.21-22.

⁸¹Selimoğlu, a.g.m., s.223.

Tablo 11: Bulgaristan Göçmenlerinin Yerleştirildiği İller (1950-51)⁸²

Şehir	Aile	Nüfus
Bursa	3 493	14 616
İstanbul	3 831	11 644
İzmir	2 123	10 141
Eskişehir	1 600	7 009
Tekirdağ	1 846	7 719
Kırklareli	1 646	7 230
Manisa	1885	7 961
Ankara	1 565	6 016
Kocaeli	727	3 478
Diğer İller	16 616	69 459
Toplam	37 425	154 397

Tabloya göre, 1950-1951 yıllarında en fazla göç Bursa'ya gelmiştir. Bunun farklı sebepleri vardır. Göçmen nüfus için yeni yerleşim yerlerinin yapılması, bu yerleşim yerlerinin şehrin merkezinde olması,⁸³ şehir halkının göçmenleri iyi karşılaması ve onlara maddi anlamda yardım etmesi göçmenlerin Bursa'yı seçmesinde etkili olmuştur. Ayrıca, göçmenlerin akrabalarının Bursa'da olması, kentte iş imkanlarının fazla olması, ikliminin uygun olması şehre göçün diğer önemli sebeplerindendir.

Bursa'ya gelen göçmenler şehirde bir değişim meydana getirmiştir. Şöyle ki; Bursa'da var olan tekstil fabrikalarında göçmen kadınların çalışması şehirde hem

⁸²Ercüment Konukman, *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan; Nedenleri, Boyutları ve Sonuçları*, Haz. Kutlay Doğan, Ankara, 1990, s.46.

⁸³Arı, a.g.m., s.44-45.

sosyal hem de ekonomik anlamda bir değişimi beraberinde getirmiştir. İlk zamanlarda şehirde yaşayan yerli halk fabrikalarda çalışan göçmen kadınların bu durumunu hoş karşılamazken daha sonraları kendi kızlarını bu fabrikalara sokmak için çaba göstermişlerdir.⁸⁴ Bu durum şehirde belli bir kesimde var olan ‘*kadın çalışmaz*’ düşüncesini gelen göçmenlerin etkisiyle değiştii görülmektedir.

⁸⁴ *Cumhuriyet'in 100.Yılında Orhangazi...*, s.205.

II. BÖLÜM: 1950-1960 DÖNEMİNDE BURSA'NIN SOSYO-KÜLTÜREL VE İKTİSADİ YAPISI

A. EĞİTİM

Osmanlı Devleti'nin gerilemesinin en önemli sebeplerinden birisi de eğitim ve öğretimdeki yetersizlik ve bu konudaki ihmallerdir. Kuruluş ve yükselme döneminde yapılandırılan eğitim sisteminin yıllar geçtikçe geliştirilmesi siyasi ve askeri başarıları tetikleyen önemli bir neden olmuştur. Devletin bu ihtişamlı yıllarında takip edilen eğitim politikaları eğitim kurumlarının bozulmadan varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Fakat yükselme döneminin sonlarına doğru batının birçok alanda olduğu gibi bilim-teknik ve eğitimde kaydettiği gelişmelerin takip edilememesi ve eğitimin ehil olmayan insanların egemenliğinde devam etmesi, Osmanlı eğitim sisteminin çağın gereklerinden yoksun kalmasına neden olmuştur. 18. yüzyılın sonlarından itibaren eğitimde batı tarzı reformlar yapılmaya gayret edilse de bu gayretler ikili bir eğitim sisteminin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır.

Eğitimde yakalanamayan millî ve çağdaş seviye yanında, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında işgallerin getirdiği ortam eğitim sistemini iyice gerilemiştir. Bu durumun en önemli sebebi ise savaşların etkisinden dolayıdır. Sonuçta; Millî Mücadele'nin başarıya ulaşip Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak, ülkenin ilerlemesini önündeki engelleri kaldırmak, laik ve millî sistem oluşturmak amacıyla Atatürk, inkılâpları uygulamaya başlamıştır. Özellikle Türk inkılâbının başarısının eğitim alanındaki başarıya bağlı olduğu gerçeği, eğitimin yaygınlaşması ve değişmesi için kararlı ve acil adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla Atatürk döneminde eğitim ve öğretimin ilkokuldan yükseköğretime kadar olan her alanında köklü çözümlere gidilmiştir. Getirilen çözümler ise, eğitimin hem niceliksel hem de niteliksel durumunu geliştirdiği gibi Atatürk'ün özlemini duyduğu yeni Türkiye'nin temel taşlarını oluşturmuştur.⁸⁵

⁸⁵Bahattin Demirtaş, 'Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler', *Akademik Bakış*, C. I, S.2, 2008, s.156.

Bağımsızlık mücadelesi ve ardından yeni kurulan devletin temel siyaseti ve ilkelerinin oluşturulmasında en belirleyici isim, devrimin lideri Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Onun eğitimle ilgili düşünceleri ve açıklamaları, eğitim çalışmalarının ilk temel kaynağını oluşturmuştur. Kurtuluş Savaşı döneminde Maarif Kongresi açılışında yaptığı konuşma eğitimin “milli” olma esası, Cumhuriyet dönemi eğitim sistemini yeniden oluşturma çalışmalarında ilk amaç haline gelmiştir. Afet İnan, Atatürk’ün eğitime ne kadar önem verdiğini şu şekilde belirtiyor; “ *Eğer Cumhur reisi olmasam Maarif Vekili olmak isterdim* ” sözleri onun eğitime bakış açısını gösteriyordu.⁸⁶

M. Kemal Atatürk eğitimle ilgili diğer bir sözü şu şekildedir;” *İlköğretimin yayılması için pratik önlemler almak durumundayız. İlköğretimde amacımız bunun genel olmasını bir an önce gerçekleştirmektir. Bu sonuca varmak ancak kesintisiz önlem almakla ve onu düzenli uygulamakla mümkün olabilir*”⁸⁷ sözleriyle eğitimin önemini en açık şekilde ortaya koymuştur.

İlköğretim, Cumhuriyet döneminde önemli ilgi alanlarından biri olmuştur. Bu yönde ilk çalışmalar, 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ndaki değişikliklerle yapılmıştır. Altı eğitim yılı belirlenen ilköğretim, 1924 yılında İkinci Heyet-i İlmiye toplantısında beş yıla indirilmiş, aynı yıl ilkokullarda karma eğitim sistemine geçilmiştir.⁸⁸

Bu kanun ile ülkedeki bütün eğitim ve öğretim kurumları, mahalle mektepleri, medreseler, idadiler, sultaniler, yabancı dilde eğitim veren kolej ve azınlık okulları Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Yasanın uygulanmasından sonra medreselerin kapatılması sağlanmıştır. Böylece eğitim ve öğretim birliği gerçek manada sağlanırken, eğitimdeki ikilik de ortadan kalkmıştır.⁸⁹ Artık millî bir karakter alan Türk millî eğitiminde, yabancı okulların işleyişi de düzenlenmiştir. MEB’e bağlanan bu okullara gönderilen genelge ile Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerinin Türkçe okutulması istenmiş ve din propagandası yasaklanmıştır. 2 Mart 1926’da

⁸⁶Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1968, s. 266.

⁸⁷Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, s.243.

⁸⁸Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk ve Ortaöğretim*, 1982, s.27.

⁸⁹Musatafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yay., Ankara, 1997, s.58-60.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması için “Maârif Teşkilatı Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Bu kanun ile ilkokul parasız ve zorunlu hâle getirilirken Dil Heyeti, Maârif Eminlikleri ve Millî Talim ve Terbiye Dairesi kurulmuştur.⁹⁰

İnkılâp hareketlerinden bir diğeri de Harf İnkılâbı'dır. Atatürk bu konuyu çok daha önceden düşünmüştür. Erzurum Kongresi toplandığı sıralarda Mazhar Müfid Kansu'ya söylediği hususlardan birisi de Türk harflerinin kabulü meselesidir. Yeni harflere yönelik çalışmalar Cumhuriyet'in ilanından sonra kamuoyunda uzun süre tartışılmış olmakla birlikte, 1927'den itibaren resmîyet kazanmıştır. Böylece Atatürk, 8/9 Ağustos 1928'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Sarayburnu Parkı'nda tertip ettiği toplantıda Harf İnkılâbının başladığını kamuoyuna duyurmuştur. 3 Kasım 1928 tarihli “*Türk Harfleri Hakkındaki Kanun*”un yürürlüğe girmesiyle, 1928 yılı Aralık ayından itibaren, resmî ve özel bütün Türkçe gazeteler ve dergiler yeni Türk harfleriyle çıkmaya başlamıştır. Yeni kanun, 1 Ocak 1929'dan itibaren devlet yazışmalarının da bu harflerle yapılmasını sağlamıştır. Ayrıca, 1 Ocak 1929 tarihinde Millet Mektepleri açılmıştır. Halka önce okuma-yazma öğretme amacı güden bu mektepler ilerleyen dönemlerde yaşamak için lazım gelen diğer bilgileri de öğretme amacı gütmüştür. Bu sırada Türk Ocakları, Halkevleri ve Halkodaları da okuma yazma kursları düzenlemiştir.⁹¹ Bu yapılanların ortak özelliğine baktığımızda eğitim anlamında çağdaşlaşmak ve halkın okur-yazar seviyesini yükseltmek amacı olduğunu söyleyebiliriz.

İlköğretime ayrı bir önem atfedilmiş ve bunun için çalışmalar yapılmıştır. İlköğretim ders müfredatlarına incelediğimizde ilk müfredat programı İkinci Heyeti İlmiye tarafından 1924 yılında hazırlanmıştır. Ders olarak; Alfabe, Kıraat, İmla, Tahrir, Sarf, Yazı, Kuran-ı Kerim ve Din Dersleri, Hesap, Hendese, Tarih, Coğrafya, Tatbikat Tetkiki, Ziraat, Resim, El İşleri, Musiki ve Terbiye-i Bedeniyye dersleri müfredat programında yer almıştır.⁹²

1926 yılında müfredat programı tekrar düzenlenmiş ve toplu tedris metodu benimsenmiştir. Müfredat programında Türkçe dersi adı altında; Alfabe, Kıraat,

⁹⁰Demirtaş, a.g.m.,s.161.

⁹¹M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1991, s. 66-69.

⁹²Cicioğlu, a.g.e., s.94.

İmla, Tahrir, Gramer, El yazısı derslerini içermektedir. 1926 müfredat programına ek olarak Jimnastik Eşya dersleri ve Yurt Bilgisi dersleri eklenmiştir.⁹³

1928 yılında Latin Harflerinin kabulü ile beraber derslerin içeriği ve şekli de değişiklik göstermiş ve bu değişiklik bağlamında 1936 ders müfredatı şu şekilde düzenlenmiştir; Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Tabiat Bilgisi, Hayat Bilgisi, Aile Bilgisi, Aritmetik-Geometri, Resim, Yazı, Müzik, Jimnastik.⁹⁴

1927 yılına göre Türkiye’de okur-yazar oranı 11 iken,⁹⁵ 1935’te %20.4, 1945 yılında %30.2, 1950 yılında %34.6 olmuştur.⁹⁶ 1935 yılında Bursa şehrinde okuma yazma oranı %24.7 iken 1945 yılında %37.9 1950 yılında ise %42.3’tür.⁹⁷ Bursa, belirtilen yıllarda Türkiye’de genel okur-yazar oranının üstünde yer almıştır.

İnönü dönemine kadarki süreçte eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmış, devrim niteliğinde kararlar alınmıştır. Bu yıllarda yapılan çalışmalar bundan sonraki sürecin alt yapısını oluşturmuştur.

İnönü dönemi ise partinin hükümet programlarında eğitim konusu önemli bir yeri meşgul etmiştir. Bu dönemde en önemli gelişmelerin başında Köy Enstitüleri’nin kurulması olmuştur. Köy Enstitüleri, hiç kuskusuz dönemin en önemli gelişmelerinden biridir. 1930’larda köylerin %80’i okuldan yoksundu. Şehir öğretmen okulu mezunları köyde çalışmaya istekli değildi. Köy ihtiyaçlarına cevap vermek üzere Köy Muallim Mektepleri, Köy Eğitim Kursları ve Köy Öğretmen Okulları kuruldu.⁹⁸

Köy Enstitülerinin bütün ilköğretim sorununu on beş sene içerisinde çözmeyi planlayan, eğitim tarihimizde kendinden önce benzeri olmayan yeni bir projeydi. Köy Enstitüleri projesinin ilk denemesi 1937 yılında *Köy Öğretmen Okulu* adıyla İzmir’de, daha sonra buna benzer üç okul daha açılmış, sonuçların ümit verici olduğu

⁹³A.g.e., s.96.

⁹⁴Necdet Sakaoglu, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, İletişim Yay., 1993, s.65-66.

⁹⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi(M.Ö.1000-M.S.2015)*, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2015, s.349.

⁹⁶ Sakaoglu, a.g.e., s. 109.

⁹⁷ *Bursa Ansiklopedisi*, Bursa Hakimiyet Yay.,Bursa, 1987, s.103.

⁹⁸ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu Yay.,Ankara, 1996, s.125–126.

görülmüştür. Bunun üzerine 17 Nisan 1940 tarihinde “*Köy Enstitüleri Kanunu*” kabul edilmiştir. Bu kanunla hem öğrenci kaynağının köyler olduğu saptanmış, hem de 20 yıl köyde çalışma yükümlülüğü getirilerek öğrencilerin eğitim aldıktan sonra köyde tutulmasının yolu bulunmuştur. Enstitülerde öğretim kadrosu ise öğretmen ve usta öğreticilerden oluşturulmuştur.⁹⁹ Köy Enstitüleriyle ekonomik ve toplumsal kalkınma hedeflenmiş, köylü üzerindeki bilgisizlik, cahillik gibi olumsuz düşünceler kaldırılmaya çalışılmıştır.

İnönü döneminde okuma-yazma oranı sürekli artış göstermiş, 1935 yılında okur-yazar %20.4 iken 1945’de %30.2, 1950’de ise %34.6 olmuştur.¹⁰⁰ Bu durum Cumhuriyet’in ilanı ile beraber bir yükselişin devam ettiğinin bir göstergesidir.

Yine bu dönemde okul sayılarında bir artış söz konusudur. 1940-1950 yılları arasında öğrenci sayısı 956.000 öğrenciden 1.591.000 öğrenciye, 10.596 ilkokuldan 17.106 ilkokula yükselmiştir. Sonuç olarak son on yılda öğrenci sayılarında %70, okul sayılarında ise %100’ün üzerinde bir artış görülmüştür. Ortaokul sayıları da artmış, 1940 yılında 252 olan ortaokul sayısı 1950 yılı itibarıyla 440 ortaokula yükselmiştir.¹⁰¹ Sonuç olarak İnönü dönemi eğitim seviyesi yükselmiş, Cumhuriyet döneminde hızla gelişme gösteren eğitim alanındaki gelişmeler, bu dönemde de devam etmiştir.

Demokrat Parti, programında eğitime geniş yer ayırmış, “*Tamamıyla demokratik bir ruh ile ve ilmin son neticelerine göre tespit edilecek geniş v teferruatlı bir plan içinde maarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz*”¹⁰² maddesiyle eğitimin yurdun her yerine yayılması gerektiği üzerinde durmuştur.

⁹⁹Necdet Aysal, ‘Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri’, *Atatürk Yolu*, S.35, Mayıs-Kasım 2005, s.273-275. Ayrıca Köy Enstitüleri için bkz. Fay Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, İmece Yayınları, İstanbul, 1962. Köylünün hayatına etkileri için bkz. Mahmut Makal, *Bizim Köy*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2009.

¹⁰⁰Sakaoğlu, a.g.e., s.120.

¹⁰¹A.g.e., s.109.

¹⁰²*DP Tüzük ve Programı (1946)*, Ankara, 1946, s.25.

Bunun dışında parti programında eğitim meselesi genel olarak şu temellerden oluşuyordu;¹⁰³

1-) Demokrat Parti öğretim birliğinden yanaydı: “*Maarif sistemimizde, millî eğitim ve öğretim vahdeti prensibinden yanayız.*”

2-) Partiye göre eğitimin amacı, gelecek kuşakların yalnız bilimsel ve teknik bilgi ile değil, millî ve insani bütün manevi değerlerle donatılması olmalıydı, “*Umumi mesleki eğitim ve öğretim, yurt ihtiyaçlarını karşılayacak umumi bir plana göre tanzim edilmeli ve gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgiyle değil, millî ve insani bütün manevi kıymetlerle de teçhizine çalışmalıdır.*”

3-) “*Bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olma esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekküllerine meydan verilmemesi bakımından lüzumlu görmekteyiz. Yeteneği ve gücü elverişli olduğu takdirde bir ilkokul öğretmenin gerekli eğitimini tamamlaması hâlinde üniversite profesörlüğüne yükselmesinin imkânı sağlamalıdır.*”

4-) Programda üniversitelerin bilimsel ve yönetsel özerkliği ilkesine şöyle yer veriliyordu. “*Yüksek öğretim meselesinde niteliğe önem verilmesi lüzumuna kaniiz. Bütün yüksek öğretim kurumlarımızın bu esasa göre takviyesini ve garpta ki benzerleri seviyesine eriştirilmesini istiyoruz. Üniversiteler ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdırlar.*”

5-) “*Doğu Anadolu Bölgesinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet fakülte ve enstitüleriyle bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inanıyoruz.*”

6-) “*Gerek dinî öğretim sorunu, gerekse de din adamlarını yetiştirecek kurumların kurulması konusunda uzmanlar tarafından esaslı bir program hazırlanacaktır. Üniversiteler bünyesinde yer alacak İlahiyat Fakülteleri özerk olmalıdır.*”

7-) “*Teknik öğretim okullarında ziraat ve yol kalkınmasının makineleşmesine muvazi olarak bölge ihtiyaçlarına lüzumlu vasıtaları yetiştirmek üzere kurslar ve şubeler kurulacaktır.*”

Demokrat Parti, iktidarı boyunca üzerinde önemle durduğu konulardan biri ilköğretim olmuştur. DP muhalefet yıllarında, CHP’yi eleştirdikleri konuların

¹⁰³ A.g.e., s.25.

başında ‘‘ilköğretim’’ gelmiştir. Özellikle, CHP’nin köy okulları yapımında halka bedenen çalışmaya mecbur etmesi bu eleştirilerin ana noktasını oluşturmuştur.¹⁰⁴

Demokrat Parti, iktidarında 1950-1951 yılında 17428 ilkokul mevcut iken bu sayı 1960-61 yılında 24398 okula yükselmiştir.¹⁰⁵ Görüldüğü üzere ilkokul sayılarında önemli bir artış söz konusudur.

Demokrat Parti döneminde ülke genelinde ilkokul sayılarında görülen artış Bursa’ya yansımıştır. Aşağıdaki tabloda yıllar içinde Bursa’da bulunan ilkokul sayıları verilmiştir;

Tablo 12: Bursa’da İlkokul Sayıları (1945-1960)¹⁰⁶

Yıllar	Şehir	Köy	Toplam
1945-46	47	186	233
1950-51	49	364	413
1951-52	48	362	410
1952-53	50	364	414
1953-54	50	372	422
1954-55	51	383	434
1955-56	53	404	457
1956-57	56	425	481
1957-58	57	440	497
1958-59	58	449	507
1959-60	58	465	523

¹⁰⁴Erdoğan Başar, ‘‘Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri’’, *Eğitim Dergisi*, S.1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1992, s.92.

¹⁰⁵Saka, a.g.e., s.120.

¹⁰⁶*Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri*.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1952-53 yılından itibaren köy okullarında sürekli artış görülürken, şehir okullarında bu artış köy ilkokullarına göre daha az hissedilmiştir. Köylerdeki okulların artış sebebi DP'nin köylere yönelik politikası olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Bursa'da ilkokulların onarımı ve yapımı için, **“ilkokulları yapım ve onarım derneği”** kurulmuştur. Derneğin kurulmasında; Bursa Valisi Cahit Ortaç¹⁰⁷ ve önemli işadamlarından olan Fabrikatör Selim Süter,¹⁰⁸ İhsan Dikmen,¹⁰⁹ Sait Ete¹¹⁰ ve Baki Gözey katkıda bulunmuştur. Derneğin kurucu, asli ve fahri üye olmak üzere üç türlü üyesi bulunmaktadır. Ayrıca, kongrenin belli vakitlerde toplanması kararlaştırılmış, kararlarının burada alınmasını, faaliyetlerinin bu kongrede görüşülmesi dernek tüzüğüne eklemiştir.¹¹¹ Derneğin yaptığı çalışmalar sonucunda ilkokulların yapım ve onarımı artmıştır.¹¹²

İlkokul yapım ve onarım derneğinin çabaları ve iktidarın köy okullarına yönelik desteğiyle beraber Bursa'da köy okul sayılarında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. 1950-1951 yılında toplam ilkokul sayısı 413 iken 1959-1960 yılında toplam 523 okula yükselmiştir.¹¹³ Görüldüğü üzere DP ile beraber ilkokul sayılarında sürekli bir artış görülmüştür.

Bursa'da öğrenci sayısına bakıldığında Cumhuriyet ilanıyla beraber sürekli arttığı görülmektedir. Şöyle ki; 1932- 33 yılında Bursa'da ilkokula giden öğrenci

¹⁰⁷1908 yılında doğmuş olan Ortaç, Hukuk fakültesini bitirmiş, Bursa'ya vali olarak atanmadan önce, mülkiye müfettişliği, Mustafakemalpaşa'da kaymakamlık görevlerinde bulundu. 1951-1954 yılları arasında Bursa valiliği görevini yürüten Ortaç, 1961'de Adalet Partisi'ne katıldı. Burada Cumhuriyet Senatosu görevini üstlenen Ortaç, 1980 yılında vefat etti. Bkz. **Bursa Ansiklopedisi**, s.1311.

¹⁰⁸Süter, 1900 yılında Prizren'de doğmuştur. 1922 yılında ailesiyle birlikte Bursa'ya göç eden Süter, Bursa'da Süttozu ve Buz Kollektif Şirketi'ni kurmuştur. Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Başkan vekilliğini yapmıştır. 25 yıl süreyle Türk Hava Kurumu Bursa Şubesi başkanlığını yürütmüş olan Süter, 1992 yılında vefat etmiştir. Bkz. **Bursa Ansiklopedisi**, s.1536-157.

¹⁰⁹1906 yılında Bursa'da doğmuş olan İhsan Dikmen, memur olarak iş yaşamını sürdürmüş, 1934 yılından sonra ise kendi işini kurmuştur. İpekçilik ve floş işleri yaparak Bursa piyasasında önemli bir yere geldi. Hayırsever iş adamı olarak tanınan Dikmen birçok okulun yapılmasında önemli rol oynadı. 1984 yılında vefat etti. Bkz. **Bursa Ansiklopedisi**, s.539.

¹¹⁰1904 yılında Bursa'da doğan Ete, 1927 yılında ipekböceği, tohumu ve koza üretim ticaretiyle uğraştı. 1940 yılında dokuma ve boya apre tesislerini kurdu. İpekçilik Teşkilatı'nın Türkiye temsilciliğini yapmış olan Ete, 1940-1951 yılları arasında Bursa Ticaret ve Sanayi Odası'nın yönetim kurulu başkanlığında bulunmuştur. Atatürk ve İnönü CHP'nin üyeliğini yapan Ete 1978 yılında vefat etmiştir. Bkz. **Bursa Ansiklopedisi**, s.673.

¹¹¹**Hakimiyet**, 10 Nisan 1952, s.3.

¹¹²**Hakimiyet**, 22 Şubat 1952, s.4.

¹¹³T.C. Basvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Millî Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1950-1951**, Yay. No: 346, Ankara, s.20.

sayısı 23.844 iken¹¹⁴ 1939-40 yılında 32.354¹¹⁵ öğrenci vardır. Bursa’da 1959-60 eğitim yılına baktığımızda 70.499 öğrenci¹¹⁶ mevcuttur. 1933-34 yılıyla 1959-60 yılı öğrenci sayısı açısından değerlendirilecek olursak yaklaşık üç kat artış göstermiştir. Bu durumun başlıca sebepleri arasında nüfusun artması, Cumhuriyet’ten itibaren eğitim alanında yapılan çalışmaların sonucu olarak görülebilir.

Tablo 13: 1951-1955 Yılları Arasında DP Hükümeti Tarafından Bursa Köylerine Okul Yapımı İçin Gönderilen Yardımlar¹¹⁷

Yıllar	1951	1952	1953	1954	1955
Bursa	123.000	170.000	270.000	250.000	404.000

Görüleceği üzere DP tarafından köylere okul yapımı için önemli miktarda ödenek verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere her yıl verilen ödenek miktarı artmış ve 1955 yılında iki katına yakın bir artış görülmüştür. Bunun sebebi iktidar partisinin 1955 yılında yapılacak belediye seçimlerine yaptığı yatırım olarak değerlendirilebilir.

Bursa’da özel ilkokul olarak 1933-34 yılında eğitime başlayan Reyhan Paşa ile 1942 yılında İhsan Çizakça¹¹⁸ tarafından Gökdere Bulvarında açılan Bursa Yeni Okulu olmak üzere toplam iki özel ilkokul vardır. 1952 yılında Reyhan Paşa özel ilkokulu kapanmıştır. Bu dönemde özel okul olarak sadece Bursa Yeni Özel İlkokulu faaliyet göstermiştir.¹¹⁹

Ortaöğretim, eğitim sisteminin ikinci basamağını teşkil etmekte olup, ülkenin ihtiyaç duyduğu bireylerin yetiştirilmesinde ve öğrencilerin meslek hayatlarına atılmasında önemli bir dönemi içine almaktadır.

¹¹⁴1933-1934 Maarif İstatistiği, s.18.

¹¹⁵1959 İstatistik Yıllığı, s.146.

¹¹⁶Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri, 1953-1960, s.149.

¹¹⁷Bayram Bayrakdar, ‘Demokrat Parti’nin Köylü Politikaları (1946-1960)’, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı*, Doktora Tezi, Kayseri, 2002, s.271.

¹¹⁸1911 yılında İstanbul’da doğan Çizakça, İstanbul Güzel Sanatlar Akademesi’ni bitirdi. Bursa’da resim öğretmenliği görevini yürüttüğü sırada Bursa’da ilk özel okulu kurdu. Daha sonra kurduğu okul eşi ve çocukları tarafından Özel İhsan Çizakça Lisesi’ne dönüştürüldü. *Bursa Ansiklopedisi*, s.498.

¹¹⁹Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, *Millî Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1953-1960*, Yay. No: 431, 1963, Ankara, s.74.

DP döneminde Amerika etkisinin en fazla hissedildiği kademe ortaöğretim olmuş, ilköğretim ile kıyaslandığında ise geri kalmıştır. Şöyle ki; 1950-51 yılında ilköğretim sayısı 17428¹²⁰ iken bu sayı 1960-61 yılında 24398'e yükselmiştir. Aynı yıllarda ortaöğretime baktığımızda 1950-51'de 440 ortaokul mevcut iken 1960-61 yılında bu sayı 716 olmuştur.¹²¹ 1950-60 yılları arasında 6970 ilkokul açılmışken, aynı dönemde 316 ortaokul açılmıştır.

1949 yılında 4. Milli Eğitim Şurası'nda alınan karar ile liseler 3 yıldan 4 yıla çıkarılmış ve bunun uygulamasını ise DP iktidarında, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri döneminde gerçekleştirmiştir. Fakat 1955 yılında Milli Eğitim Bakanı olan Celal Yardımcı '' *Türk Maarif camiasının kanaati hilafına ve zorlama bir usul ile vaki olmuştu. Eski iktidar zamanında yapılan bu icraat tatbikatta da hiçbir fayda vermemiş ve devlet için millet için zararlı görülen bu hata sonradan düzeltilmiştir*'' sözleriyle lise eğitiminin dört yıla gerek olmadığını ve CHP iktidarında alınan karar üzerine bunun yürürlüğe girdiğini, fakat bunun zorlamayla olduğunu hiçbir fayda vermeyeceğini söyleyerek lise eğitimini tekrar üç yıla indirmiştir. Bu dönemde ABD'nin ortaöğretim sistemi temel alınmış ve ABD'den bu çerçevede yabancı uzmanlar getirilmiş ve kendilerinden raporlar istenmiştir. Gelen yabancı uzmanlar her biri farklı alanlarda rapor hazırlamış; fakat hazırlanan bu raporların ortaöğretime pek bir fayda sağlamamıştır.

Demokrat Parti, Kasım 1950'de din derslerini program içi dersler hâline dönüştürmüştür. Ayrıca, 1950 yılına kadar oldukça az olan Kuran kurslarının sayısı bu tarihten sonra hızla artmıştır. Ortaokul düzeyinde de 1951 yılında İmam Hatip Okulları açılmış ve 1956-1957 öğretim yılında ortaokullara din dersi okutulmaya başlanmıştır.¹²²

İmam-Hatip okullarının sayısı 1951-1952 yılında 7 iken 1959-60'da 19'a kadar yükselmiştir. İmam-Hatip Okullarının öğrenci sayısı açıldıkları 1951-1952

¹²⁰T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Millî Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1950-1951*, Yay. No:346, Ankara, s.297.

¹²¹Sakaoğlu, a.g.e., s.120.

¹²²Akyüz, a.g.e., s.353.

öğretim yılında 876 iken 1959–1960 öğretim yılında 2.922'ye kadar yükselmiştir.¹²³ Bursa'da imam-hatip okulu açılmamıştır; fakat kurs olarak artış göstermiştir. 1951 yılında 1 kuran kursu¹²⁴ var iken 1960-61 yılında bu sayı 18 kursa¹²⁵ yükselmiştir. Bu açıdan bakıldığında iktidarın uyguladığı politika Bursa'da da kendine yer bulmuştur.

Bursa'da 1933-34 yılında iki ortaokul mevcut iken bu sayı 1939-40 yılında dörde yükselmiştir. 1945-46 yılında sadece bir ortaokul açılmış ve okul sayısı beş olmuştur.¹²⁶ 1951-52 yılında Orhaneli Ortaokulu, 1952-53 yılında Osmangazi (Muradiye) Ortaokulu, 1954-55 yılında İznik Ortaokulu, 1957-58 yılında Tirilye ve Keles Ortaokulu açılmıştır. 1959-60 yılı itibariyle Bursa'da ortaokul sayısı 12'yi bulmuştur. Çelebi Mehmet, Karacabey, Mustafa Kemalpaşa, Mudanya Ahmet Rüştü, Gemlik, Yenişehir ve İnegöl Ortaokulu Demokrat Parti öncesinde Bursa'da bulunan ortaokullardandır.¹²⁷

Bursa'da ilkokul sayılarındaki artış ortaokul sayılarına yansımamıştır. 1950-1960 yılları arasında Bursa'da toplam 168 ilkokul açılmışken aynı dönemde sadece 5 ortaokul faaliyete geçmiştir. İlkokul ve ortaokul sayılarına bakıldığında ilkokul sayılarının yüksek olmasının sebebi, iktidarın okuma-yazma oranının sayısını arttırmak amacıyla ilişkilendirmek mümkündür.

Ortaokul sayısı bakımından bir karşılaştırma yapacak olursak; Eskişehir'de 1960 yılı itibariyle 8 ortaokul, Çanakkale'de 9 ortaokul, Sakarya'da 7 ortaokul bulunmaktadır.¹²⁸ İktidarın ortaokul konusuna diğer illerde de fazla eğilmediğini görüyoruz. Buna rağmen Bursa bahsi geçen şehirlerden okul sayısı bakımından fazladır.

¹²³Başar,a.g.e., s.102.

¹²⁴T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Milli Eğitim İstatistikleri, Meslek Teknik ve Yükseköğretim, 1950-51*, Yay. No:348, Biricik Matbaa, Ankara, s.348.

¹²⁵T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü *Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri, 1960-1961*, Yay. No: 465, DİE Matbaası, Ankara, 1965.

¹²⁶*Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, 1945-1946*, Yay. No:281, Pulhan Matbaası, 1947, s.10.

¹²⁷*Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, 1949-1950*, Yay. No: 335, Yeni Matbaa, Ankara 1952, s.17-19.

¹²⁸*Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, 1953-1960*, Yay. No: 437, 1963.

Tablo 14: Bursa'daki Ortaokul Durumu (Okul ve Öğrenci Sayısı Bakımından 1950-1961)¹²⁹

Yıllar	Okul	Öğrenci
1950-51	7	900
1955-56	10	2139
1960-61	12	4845

Tablo 15: Türkiye Geneli Ortaokul Durumu (Okul ve Öğrenci Sayısı Bakımından 1950-1961)¹³⁰

Yıllar	Okul	Öğrenci
1950-51	440	68765
1955-56	573	133000
1960-61	716	318138

Öğrenci sayılarına bakacak olursak; 1950-51 yılında ders döneminde 900 öğrenci var iken¹³¹ 1959-60 yılında toplam 4348 öğrenci bulunmaktadır.¹³² Türkiye geneline baktığımızda 1950-51 yılında 68765 öğrenci ders kesiminde iken bu sayı 1960-61 yılında 318138'e yükselmiştir.¹³³

Bursa'da 1933-34 yılında iki olan lise sayısı¹³⁴ 1950-60 yılları arasında da iki olarak kalmıştır. Bu liseler Bursa Erkek Lisesi¹³⁵ ve Bursa Kız Lisesi'dir. Bu iki lisenin ortaokul bölümü de bulunmaktadır¹³⁶.

Bu dönemde özel okul olarak 1958 yılında Bursa Koleji faaliyete geçmiştir. Kolejin kurucusu Oya Sözeri, müdürü ise Namık Sözeri'dir. Okul ilk, orta ve lise

¹²⁹ *Millî Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, 1950-1951, 1953-1960.*

¹³⁰ Sakaoğlu, a.g.e, s.120.

¹³¹ *Millî Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, 1950-1951*, Yay. No: 347, Ankara, 1951, s.30.

¹³² *Millî Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, 1953-1960*, s.46.

¹³³ Sakaoğlu, a.g.e, s.120.

¹³⁴ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1933-34 Maarif İstatistiği*, Yay. No:68, Devlet Matbaası, 1935, s.19.

¹³⁵ Köklü bir geçmişe sahip olan Bursa Erkek Lisesi, 1883 yılında Sultan Abdülhamit döneminde İdadi ismiyle açılmış 1911'de Mülk-i Sultani 1923 yılında da bugünkü ismini almıştır. Okul mülkiye, tıbbiye ve askeriye başarılı öğrenciler yetiştirmektedir. Rüknettin Akbulut, *Herşey ile Bursa*, Sulhi Gara Matbaası, İstanbul 1957, s. 179-180.

¹³⁶ *Millî Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim İstatistikleri, 1950-51, 1953-60.*

düzeyinde eğitim vermektedir.¹³⁷ Bursa Koleji, Bursa’da lise düzeyinde eğitim veren ilk özel okul olması dolayısıyla önem arz etmektedir

DP iktidarında sanayi ve tarım alanlarında önemli gelişmeler yaşanmış ve yaşanan bu büyüme ve gelişme nitelikli elemana duyulan ihtiyacı da artırmıştır. Bu durum mesleki ve teknik okulların önem kazanmasına neden olmuştur¹³⁸.

1950-51 yılında Türkiye genelinde toplam 326 meslek ve teknik okul var iken bu sayı 1960-61 yılında 530’a yükselmiştir. Öğrenci sayısı okul sayısına bağlı olarak artmış; 1950-51 yılında 53289 olan öğrenci sayısı 1960-61 yılı itibari ile 128330’ a yükselmiştir.¹³⁹

Bursa bulunduğu konum itibariyle önemli sanayi ve ticaret şehirleri arasında yer almıştır. Şehrin bu özelliği eğitim alanına da yansımış, çeşitli sanayi ve ticaret kollarında da okullar açılmıştır. 1933-34 yılında Bursa’da İpekçilik-Böcekçilik Okulu, Bursa Erkek Sanat Enstitüsü, Bursa Ziraat Okulu, Necatibey Kız Sanat Enstitüsü ve öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan Kız Muallim Mektebi bulunmaktadır.¹⁴⁰

1939-40 eğitim yılında ise Bursa Orman Okulu,¹⁴¹ 1945-46 yılında Bursa Ticaret Lisesi, Bursa Tarım Okulu’nun faaliyette olduğunu görülmektedir. Bursa’da 1945-46 yılı itibari ile toplam 7 meslek okulu ve teknik okul bulunmaktadır.¹⁴²

DP’nin iktidara gelmesiyle beraber, 1950-51 yılı itibariyle Bursa’da teknik okul ve meslek okulları şöyledir; Erkek Sanat Okulu, Ticaret Lisesi, Akşam Kız Sanat Okulu, M. Kemal Paşa Erkek Sanat Okulu, Bursa Erkek Sanat Enstitüsü, Necatibey Kız Sanat Enstitüsü, Bursa Tarım Okulu, Bursa Ziraat Okulu. Demokrat Parti, Bursa’da 1951 yılında Erkek Sanat Okulu’nu, 1953 yılında Kız Muallim

¹³⁷ *Özel Okullar Rehberi*, Ankara, 1964, s.30.

¹³⁸ Başar, a.g.e, s.100.

¹³⁹ Sakaoğlu, a.g.e, s.121.

¹⁴⁰ *1933-34 Maarif İstatistiği*.

¹⁴¹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1939-40 Maarif İstatistiği*, Yay. No:187, Ulusal Matbaa, Ankara, 1942, s.429.

¹⁴² *Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yükseköğretim İstatistikleri, 1945-1946*, Yay. No: 282, Pulhan Matbaası, s.104.

Mektebi'ni ve 1958 yılında öğretmen yetiştirmek amacıyla yüksekokul seviyesinde Bursa Eğitim Enstitüsü'nü açmıştır.¹⁴³

Demokrat Parti dönemi ve öncesinde halkın eğitimi ve meslek edinmesi için kurslar açılmıştır. Bu kurslar halkın ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir yere sahiptir. 1945-46 yılına bakıldığında, şehirde 15 adet zeytincilik kursu, 1 marangozculuk kursu, 3 sanayi kursu, 6 biçki dikiş kursu, daktilo kursu, sütçülük ve hayvancılık kursu, 14 köy kadınları gezici kursu ve 1 adet Kuran öğretme kursu faaliyettir.¹⁴⁴

Demokrat Parti iktidarı boyunca Bursa'da yeni kurslar açılmış ve bu kurs sayıları da artış göstermiştir. Şöyle ki; 1960-61 yılı itibariyle Bursa'da 4 özel biçki dikiş kursu, sağlık alanında açılmış olan 34 yardımcı hemşirelik kursu, 27 muhasebe kursu, 32 daktilo kursu, 1 orman yapı kursu, 5 demirci ve marangoz kursu, 19 gezici biçki dikiş kursu, 3 sabit biçki dikiş kursu ve 18 adet Kuran kursu bulunmaktadır.¹⁴⁵ Kuran kursunun bu denli artış göstermesinin sebebi iktidar partisinin politikalarıyla ilgilidir.

Bursa'da bahsedilen dönemde sayısal verilerinde desteklediği gibi eğitim alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu artışı gerek okul gerekse öğrenci sayılarında rahatlıkla görülebilmektedir.

Bursa bu dönem sonunda eğitim alanında genel olarak diğer civar şehirlerden daha ileri düzeydedir. Bunu okul sayısı ve öğrenci sayısı bakımına bakarak söyleyebiliriz. Özellikle ilkokul sayısında bahsedilen dönemde 1960 yılı itibariyle Eskişehir ve Çanakkale'ye baktığımızda; Eskişehir'de 399 okulun 360'ı köylerde geri kalan 39'u şehirde. Çanakkale'de ise 493 ilkokulun 27'si şehirde 466'si köylerde bulunmaktadır.¹⁴⁶ Bursa'da ise yukarıda görüldüğü gibi ilkokul sayısı her iki şehirden fazladır. Bu durumun en önemli sebebi ise Bursa'nın yoğun göç alması

¹⁴³ *Milli Eğitim, Meslek, Teknik ve Yükseköğretim İstatistikleri 1953-1960*, Yay. No: 438, 1963, s.742.

¹⁴⁴ *Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yükseköğretim İstatistikleri, 1945-1946.*

¹⁴⁵ *Milli Eğitim, Meslek, Teknik ve Yükseköğretim İstatistikleri 1953-1960.*

¹⁴⁶ *Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri, 1960-1961*, s.28-42.

sonucu okula duyulan ihtiyacın fazlalığı, nüfus durumu ve iktidarın köylere yönelik uyguladığı politikanın sonucu olarak değerlendirilebilir.

B. ULAŞIM

Sanayi Devrimi'ne kadar coğrafi uzaklık insanoğlu için önemli bir sorun iken demiryolu hem uzaklık sorununu azaltmış hem de sosyal, ekonomik ve siyasi hayatı düzenleyici bir güç olarak döneme damgasını vurmuş, aynı zamanda ülkeleri birbirine yaklaştırmıştır. Bununla birlikte demiryolu dünyada hızla yayılmıştır. Demiryolları, deniz yollarına eklenerek ulaşımı ve taşımacılığı dünyanın değişik noktalarına götürülmüştür.

B.1.Karayolu Ulaşımı

Yol denildiği zaman akla karayolu gelmektedir. Cumhuriyet döneminde karayolları ulaşım sistemi yeterli değildir. Devletin gerek genel bütçe içinde gerekse bayındırlık yatırımları içerisinde karayollarına ayırdığı pay oldukça azdır. Bu dönem Türkiye'de, demiryolu ve deniz yoluna ağırlık verildiği için karayollarına yapılacak yatırımlar yolun limana ve demiryoluna yakınlığı ile ilgiliydi. Demiryolu ve limana yakın olan bölgelerdeki yerleşim birimleri uzak olan yerleşim birimlerine nispeten daha gelişmiş durumdaydı.¹⁴⁷

1923 yılında 7153 olan motorlu taşıt sayısı 1939 yılında 9499 olmuş ve her yıl sadece 156 araç artışı görülmüştür. Ayrıca, 1923-1939 yılları arasında 217 köprü inşaatı tamamlanmıştır.¹⁴⁸

İkinci Dünya Savaşı başladığında karayolları uzunluğu 40832 km iken savaş bittiğinde bu uzunluk 43511 km'ye yükselmiştir. Yani her yıl sadece 430 km yol inşa edildiği görülmektedir. Her ne kadar şosesi olmayan yollardaki artış toplam yol artışından daha fazla ise de 1945 yılında 20041 km uzunlukta olan bu yolların sadece

¹⁴⁷Erdal İnce, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Karayolu Ulaşımına Genel Bir Bakış", *ÇTTAD*, S.12, 2012 Bahar, s.178.

¹⁴⁸Memduh Yasa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi(1923-1978)*, Akbank Kültür Yayını, 1979, s.279.

12269 km'sinin iyi olarak nitelendirebildiği, geri kalanın bozuk sayıldığı görülmektedir.¹⁴⁹

Ayrıca, savaş yıllarında motorlu araç sayısında düşüş olduğu görülmektedir. 1939 yılında 11632 olan araç sayısı 1946 yılında 10245'e kadar gerilemiştir. Bu durumun sebebi, yeni araç ve yedek parça ithalatındaki yetersizlik ve sivil hizmette kullanılan araçların bir kısmının askeriye tahsisidir.¹⁵⁰

1946-1950 yılları arasında ise karayolları konusunda dış mali ve teknik yardım önemli bir rol oynamıştır. Amerika, 1947 yılı itibariyle karayolları inşasına yardım etmeye başlamıştır. CHP Hükümeti, Amerika'dan yol inşası ve bakımı için modern makineler getirtmiş ve bu konuda uzman olan Amerikalı personellerden faydalanmıştır. 1948 yılında Türkiye'de genel anlamda stabilize yol¹⁵¹ inşasına bu işbirliği sayesinde başlanmış, iki yıl gibi kısa bir süre içerisinde 4265 km yol yapılmıştır.¹⁵² Motorlu araç sayısında 1946 yılına göre iki kattan daha fazla bir artış vardır. 1946 yılında 10245 olan araç sayısı 1950 yılında 26400'e ulaşmıştır.¹⁵³

Demokrat Parti döneminde önceki dönemlere göre karayoluna daha çok önem verilmiştir. Bu durum tarım sektörünün varlığını göstermesinde, ticaret ve sanayinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁵⁴

Türkiye'de 1950 yılı itibariyle karayollarının toplam uzunluğu 24306 km iken bu sayı 1960 yılında 26711 km olmuştur. Bu dönemde köy ve kasaba yollarının yapılmasına da öncelik verilmiştir. 1950 yılında köy yollarının uzunluğu 1100 km iken bu sayı 1960 yılında 15993 km olmuştur. Köy yollarının uzunluğunda yaklaşık 15 kat artış mevcuttur.¹⁵⁵

Bursa'da Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle şehir içinde 142 m toprak yol tesviyesi, 709 m tamirat, 4 ahşap köprü yapılmış iken, 1937 yılında 11225 m yol

¹⁴⁹ *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)*, Ankara, 1969, s.412.

¹⁵⁰ Yasa, a.g.e., s.283.

¹⁵¹ İnsanların her türlü tekerlikli araçların ulaşım amacıyla kullandığı bir yol biçimi.

¹⁵² Süleyman Barda, *Münakale Ekonomisi*, İstanbul, 1958, s.297.

¹⁵³ Yasa, a.g.e, s.289.

¹⁵⁴ A.g.e., s.296.

¹⁵⁵ Mustafa Albayrak, "Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)", *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara, 1992, s.879.

tesviyesi, 10796 m şose tesviyesi, 25454 m tamirat ve 30 adet köprü yapılmıştır. Ayrıca, 1936 yılında 97,4 km uzunluğunda Bursa-Karaköy arasında ve 1937 yılında 78 km uzunluğunda Balıkesir-Bursa arasında yeni köprüler inşa edilmiştir. Bu dönemde inşa edilen en uzun köprü 110 m uzunluğunda İnegöl-Karaköy yolu üzerinde yapılan köprüdür.¹⁵⁶

Bursa Yollarının Durumu

Tablo 16: Bursa'nın 1934 Yılındaki Yol Durumu¹⁵⁷

Yolların İsmi	Toplam(km)	Şose	Bozuk Şose
Bursa-Mudanya	30.750	22.030	8.720
Mudanya-Tirilye	11.500	-	11.500
Tirilye-Karaağaç	30.500	-	30.500
Mudanya-Bursa	6.600	-	-
Bursa-Gündoğdu	13.750	-	13.750
Bursa-Karacabey	65.000	32.340	32.660
Çatalhan-Apolyant	5.500	-	5.500
Bursa-M.Kemalpaşa	63.750	23.137	-
Karacabey-Bandırma	24.216	24.216	-
Karacabey-M.Kemalpaşa	19.850	10.850	9.000
M.Kemalpaşa-Susığıryolu	18.000	8.000	10.000
Karacabey-Boğazyolu	24.000	-	-
Bursa-Gemlik Yolu	34.000	14.700	19.300
Gemlik-Orhangazi Yolu	18.000	8.000	10.000
Orhangazi-Yalova	7.500	-	7.500
Gemlik-Yenişehir	35.500	15.600	19.900
İznik Gölü Yolu	3.050	3.050	-
Bursa- Yenişehir Yolu	55.000	-	15.750
Yenişehir-İznik Yolu	24.500	17.500	10.000
İznik-Mekecik Yolu	10.000	-	10.000
Yenişehir-İnegöl	27.500	17.500	10.000
İnegöl-Bursa	33.300	19.145	14.155

¹⁵⁶CHP, *Cumhuriyet'in 15. Yılında Bursa*, s.21-24.

¹⁵⁷*Bursa 1934 İl Yılığ*, Haz. Sedat Ataman, Bursa Vilayet Matbaası, s.21.

İnegöl-Karaköy Yolu	23.000	1.085	21.915
---------------------	--------	-------	--------

Tablo incelendiğinde bozuk şoselerin yoğunluğu dikkat çekmektedir.

Tablo 17: Bursa'da Geçit Verip Vermediklerine Göre Devlet ve İl Yolları (1950-1959)¹⁵⁸

Yıllar	Devlet Yolları		İl yolları	
	Yaz ve kış geçit veren	Bozuk tesviyeli ve ham yol	Yaz ve kış geçit veren	Bozuk tesviyeli ve ham
1950	258	96	206	414
1951	268	86	108	473
1952	267	87	375	335
1953	259	95	375	335
1954	259	95	438	271
1955	256	91	494	306
1956	304	41	496	340
1957	279	108	616	228
1958	303	35	502	343
1959	358	30	387	440

1950 yılında Bursa'da devlet yollarında 258 km olan mesafe, 1959 yılında 358 km'ye yükselmiş, bozuk yollar 96 km'den 30 km'ye düşmüştür. İl yollarında ise 206 km'den 387 km'ye yükselirken bozuk yollarda devlet yollarının aksine artış gözlenmiştir.

Aynı durum Eskişehir'de 1950 ve 1959 yılı itibariyle devlet yollarında 219 km' den 236 km' ye, il yollarında 75 km' den 433 km'ye yükselmiştir. Balıkesir'de ise devlet yollarında 426 km'den 634 km'ye, il yollarında ise 329 km'den 336 km'ye yükseldiği görüyoruz.¹⁵⁹ Bursa, Balıkesir ve Eskişehir birlikte değerlendirildiğinde

¹⁵⁸TÜİK, *1959 İstatistik Yıllığı*, s.455.

¹⁵⁹TÜİK, *1959 İstatistik Yıllığı*, s.454-456. Demokrat Parti'nin karayollarına harcadığı miktar sadece 1955 yılında 362.600.000 lira iken 1949 yılı CHP iktidarında karayoluna harcanan miktar 63.169.000 liradır. Görüleceği üzere DP iktidarında karayoluna daha çok önem verildiği görülmektedir. Bkz. *Karayolları Bülteni*, S.54, Nisan 1955, s.8.

km yol artışları hemen hemen birbirine yakındır. Sonuç olarak; değerlendirildiğinde iktidar partisi genel anlamda yolların yapımına önem vermiştir.

Bakanlık, köy yollarının yapılması için belediyelere talimat vermiş, bu sebeple köy yollarının inşaatında kullanılmak üzere dört kamyon satın alınmıştır. Ayrıca, bakanlık ek olarak bir kamyonu köy yollarının yapımı için hizmete vermiştir. Buna ilave olarak köy yolların daha hızlı yapılması için yol makinesi satın alınmıştır.¹⁶⁰

Demokrat Parti, asfalt yolları yapımı için bir program hazırlamış ve bu program çerçevesinde çalışmalarını yapmıştır. İktidar partisinin asfalt yapımı programında Bursa önemli bir yeri kaplamaktadır. Bursa'ya yapılacak asfalt yolları aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 18: Bursa'da 1952 Yılına Kadar Tamamlanan Asfalt Yollar¹⁶¹

Yol	Biten Yol Mesafesi(Km)
Yalova-Bursa	12
Bursa-Mudanya	4
Bursa-Eskişehir	10
Eskişehir-Bursa	24

Tablo 19: Bursa'nın 1953 Yılı Asfalt Yapımı Programı¹⁶²

Yol	Yapılacak Uzunluk(Km)	Tutarı(TL)
Bursa-Gemlik	10	60.000
Bursa-Yalova	15	45.000
Bursa-Mudanya	10	30.000

¹⁶⁰ *Hakimiyet*, 22 Temmuz 1951, s.4.

¹⁶¹ *Karayolları Bülteni*, S:14, Temmuz 1952, s.7.

¹⁶² *Karayolları Bülteni*, S:33, Temmuz 1953, s.12.

1952 yılında Bursa'da toplam 50 km'lik yol asfaltlanmıştır. 1953 yılındaki 45 km'lik asfalt programı ise 1955 yılında tamamlanarak halkın hizmetine sunulmuştur.¹⁶³

Bursa'da ayrıca şehir içi yollarına da önem verilmiş, birçok köprü ve yol yapılmıştır. Orhaneli ile Bursa arasına serpilmiş hemen bütün köylerin uzun yıllardan beri derdi olan Orhaneli-Bursa kestirme ve vadi yolu yapımı işi gerçekleşmiştir. Bu yolun açılması için Orhaneli kaymakamı ve belediye iş birliği yaparak köyleri teşvik etmiş ve yolun açılması için gereken işçi miktarı hemen sağlanmıştır. Kaymakam yol ekiplerinin başında bulunmuş ve bu faaliyeti takip etmiştir. Bu yoldan yararlanacak olan maden ocakları çalışanları da maddi ve manevi yardımlarda bulunmuşlardır.¹⁶⁴ Ayrıca; uzun zamandan beri yapımı süren Bursa-Keles yolu ulaşımına açılmış ve bütün araçların geçebileceği şekilde düzenlenmiştir.¹⁶⁵

Şehir içi ulaşımında Bursa merkezinden kısa mesafedeki yerlere otobüs ile ulaşım mevcuttur. Belediyenin 1951 yılı itibariyle açıkladığı otobüs fiyat tarifesi şu şekildedir;

- 1- a.Yeşil – Belediye, Ulucamii – Yeşil: 10 Kuruş
 - b.Yeşil –Altıparmak, Altıparmak - Yeşil: 20 Kuruş
 - c.Yeşil –Çekirge, Çekirge-Yeşil: 25 Kuruş
2. a.Belediye –Altıparmak, Altıparmak-Postane: 15 Kuruş
 - b. Belediye –Çekirge, Çekirge –Postane: 20 Kuruş
3. a. Altıparmak –Çekirge, Çekirge –Altıparmak: 15 Kuruş
4. a. Emirsultan – Belediye, Postane –Emirsultan: 10 Kuruş

¹⁶³ *Karayolları Bülteni*, S:62, Aralık 1955, s.8.

¹⁶⁴ *Hakimiyet*, 31 Aralık 1951, s.2.

¹⁶⁵ *Hakimiyet*, 18 Temmuz 1951, s.2.

- b. Belediye-Muradiye, Muradiye camii –Postane: 15 Kuruş
- c. Emirsultan –Muradiye camii, Muradiye camii –Emirsultan: 20 Kuruş
- d. Emirsultan – Çekirge, Çekirge-Emirsultan: 25 Kuruş
- 5. a. Belediye-Altıparmak, Altıparmak- Postane: 15 Kuruş
- b. Belediye-Uluyol, Uluyol-Postane: 15 Kuruş
- c. Acemler-Uluyol, Uluyol- Acemler: 15 Kuruş
- d. Belediye- Aygır deposu, Aygır deposu- Postane: 20 Kuruş
- e. Belediye-Acemler, Acemler- Postane: 25 Kuruş¹⁶⁶

Şehir içi ulaşımın daha rahat olabilmesi için belediye tarafından bazı firmalarla temasa geçilerek yeni otobüs alınması amacıyla İş Bankası'ndan otobüslerin karşılığı temin edilmiştir. Belediye, 10 otobüsün alınması için Alman firmalarıyla temasa geçmiştir. Firma, Alman Buzing marka bir otobüsü şehre getirerek tanıtımını yapmıştır. Mazotla işleyen bu otobüsler çok ekonomik olup, Belediye yılda harcadığı benzinin üçte bir oranında tasarruf edecek olup bu oran 90 bin lira kadar tutmaktadır. Bu tasarruf doğrudan doğruya alınacak otobüslerin taksitlerini karşılayacak ve işletmeden artan para da belediye kasasında kalacaktır.¹⁶⁷ Belediyenin aldığı Buzing marka otobüslerle ulaşım daha da rahatlamıştır. Otobüsler

¹⁶⁶ Asker ve gazilere bütün hatlar 10 kuruş, öğrencilere bütün hatlar 5 kuruştur. *Hakimiyet*, 29 Aralık 1950, s.3. Ayrıca, Bursa'da günlük ücretlere bakıldığında 1955 yılı itibarıyla kişi başı 6.64 liradır. Bkz. *Bursa Vilayeti'nin İktisadi Bünyesi ve Gelişme İmkânları Hakkında Ön Proje*, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yay., İstanbul, 1962 s.23. 1955 yılında zeytinin bir kilosu 140 kuruştur. A.g.e., s.42; Balık türlerinden istavritin kilosu 110, uskumrunun 170 kuruştur. *Hakimiyet*, 20 Şubat 1954, s.2. Durumu ulaşım açısından değerlendirecek olursak ulaşım ücretlerinin pahalı olmadığı kanaatine varabiliriz.

¹⁶⁷ *Hakimiyet*, 25 Eylül 1951, s.2.

satın alındıktan sonra duraklarda artık fazla yolcu beklememektedir. Otobüslere 130 kişi binebilmektedir.¹⁶⁸

Bursa bulunduğu konum itibariyle büyük şehirler olan İzmir, Ankara İstanbul'a mesafe olarak yakındır. Bursa'dan bu şehirlere otobüs seferleri yapılmaktadır. Otobüslerin kalkış saatleri yıl içinde belli dönemlerde değişiklik göstermektedir. Bursa-Yalova otobüs seferleri vapur seferleri ile entegreli çalışmaktadır. Bursa'dan Yalova'ya saat 9:00 da, 13:00'da ve gece 00:00'da otobüs bulunmaktadır. Bursa-İzmir arasında ise her gün saat 6:00' da otobüs seferleri yapılmaktadır. Bursa-Eskişehir arasında ise her gün 9:00 da otobüsler hareket etmektedir.¹⁶⁹ Bursa-Ankara arasında ise Kamil Koç otobüsleri ulaşımı sağlamaktadır. Bursa'dan Ankara'ya hemen her gün ulaşım mevcuttur.¹⁷⁰

Bursa'daki insanların ulaşım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla özel ve kişiye ait otobüs yazıhane ve firmaları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; *Şeref Garajı, İstanbul Garajı, Reşat ve Ormancı İbrahim yazıhanesi, Otoiş taksi ve otobüs yazıhaneleriyle; Ege Osman, Elmas Abdullah-Çakalıoğlu Hüseyin, Çamele Remziye, Koç Otobüsleri, Konforlü Varan Otobüsleri, Özen otobüsleri, Şenyılmaz Hasan, Ulubay Fadıl, Turistik Ustaoglu Vasıf, Yol gösteren otobüs firmaları* bulunmaktadır. Bu firmalardan *Özen Otobüsleri, Bursa-Mudanya-Tirilye, Bursa-Karacabey-Bandırma seferlerini, Bursa Varan otobüsleri* her gün Yalova-İzmit-Adapazarı-Bolu seferlerini, Şeref garajından kalkan otobüsler ise Bursa-Gemlik-Orhangazi-Yalova seferlerini yapmaktadırlar.¹⁷¹

1951 yılında şehir dışı seferler hakkında vilayetin emrine göre Belediye sınırları dışındaki seferlerin düzenini sağlayabilmek ve kazaları önleyebilmek amacıyla Vilayet Daimi Encümeni bütün araç sahiplerine ve bunları idare edenlere gelen bir emir yayınlanmıştır. Bu emirde Belediye sınırları dışında sefer yapacak motorlu ve motorsuz araçların uymakta zorunlu olacağı hususlar belirtilmiştir. Buna göre; *araçlar tayin edilenden fazla yolcu almayacaklar; yolun daima sağını takip*

¹⁶⁸ *Hakimiyet*, 15 Mayıs 1952, s.2.

¹⁶⁹ *Hakimiyet*, 1 Mart 1951, s.2.

¹⁷⁰ *Hakimiyet*, 23 Nisan 1950, s.4.

¹⁷¹ *1957 Bursa Telefon Rehberi*, s.104-105.

edecekler; virajdaki süratleri 10-15 km fazla olmayacak; iniş yapan araç, yokuş çıkan araca yol verecek; karlı ve buzlu havalarda araçlar mutlaka kazma kürek bulunduracaklar; kaza meydana geldiğinde araçlar yerlerinden ayrılmayacaklar ve kazayı telefonla resmi makamlara haber verecekler; alkollü şoförlerin ehliyetleri alınacaktır. Bu emre uymayanlar gerekli cezayı alacaklardır.¹⁷²

Bursa'dan ilçelerine ve yakın şehirlere otobüs seferleri yapılmaktadır. Aşağıdaki tabloda Bursa'dan ilçelere ve yakın şehirlere olan uzaklık ve yolcu ücret tarifesi verilmiştir.

Tablo 20: Bursa'dan İlçelere ve Civardaki Şehirlere Ücret Tarifesi (1951)¹⁷³

Bursa'dan	Km	Otobüs bir kişi kr.
Mudanya	31	100
Gemlik	34	100
Yalova	76	225
İnegöl	45	100
Orhangazi	52	150
İzmit	77	250
Yenişehir	55	150
Bilecik İstasyonu	97	300
Karacabey	71	130
Mustafakemalpaşa	82	150
Karaköy İstasyonu	97	300
Bandırma	112	300
Balıkesir	161	400
Orhaneli	69	240
Eskişehir	186	400
İzmit	125	400
Adapazarı	180	500
İzmir	420	1000
Ankara	435	1000
Ziraat Okulu	35	40
Geçit	20	60
Tirilye	39	45
Uludağ Otel	34	150
Kirazlı Yayla	28	150
Çalı	30	60

¹⁷²Hakimiyet, 23 Temmuz 1951, s.2.

¹⁷³Hakimiyet, 25 Temmuz 1951, s.4.

Gürsu	28	50
Kestel	35	50
Demirtaş	18	40
Keles	35	400
Yeniköy	57	175

Görüleceği üzere hemen hemen bütün ilçelere ulaşım mevcuttur. Yolun uzunluğu arttıkça fiyatta da artış gözlenmiştir. Fakat bazı yerlerde km kısa olmasına rağmen otobüs kişi başı ücreti pahalıdır. Bu durumu yolların bozuk olmasına bağlayabiliriz.¹⁷⁴

1955 yılı itibariyle otobüs işletmesinde toplam 140 kişi görev yapmaktadır. Bu yılda toplam 260291 sefer yapılmıştır. Taşınan yolcu sayısı ise 11.284.978 kişidir. 1950-55 yılları arasında Yeşil-Çekirge, Muradiye, Acemler, Yıldırım, Davutkadı ve Alacahırka hatları işletmeye açılmıştır.¹⁷⁵

Tablo 21: Bursa'da Bulunan Araç Sayısı (1945-1960)¹⁷⁶

Yıllar	Otomobil	Otobüs	Kamyon	Motosiklet	Bisiklet
1945	107	86	92	8	176
1950	237	242	350	115	538
1951	197	279	496	186	619
1952	426	318	582	136	789
1953	560	354	770	164	1220
1954	657	340	902	175	1392
1955	660	350	837	219	1695
1956	813	527	1096	254	1888
1957	746	492	1068	234	596

¹⁷⁴Örneğin Kirazlıyayla'ya km mesafesinin düşük fakat ücreti kişi başı olarak fazladır. Bu durumun sebebi ise Kirazlıyayla'nın yokuş ve virajlı olmasından dolayıdır.

¹⁷⁵*Bursa Belediyesinin 1950-57 Faaliyet Raporu*, Kardeş Basımevi, Bursa, 1958, s.35.

¹⁷⁶TÜİK, *1959 İstatistik Yıllığı*, s.463-468; *1948 İstatistik Yıllığı*, s. 538.

1958	786	497	1196	234	694
1959	811	433	1339	133	625
1960	864	499	1506	178	682

Bursa'da Demokrat Parti iktidarı öncesinde kara ulaşım araçları az iken Demokrat Parti ile beraber bu sayı hızla artmıştır. 1945 yılında 107 otomobil, 86 otobüs, 92 kamyon, 8 motosiklet ve 178 bisikletle beraber toplam araç sayısı 469 iken bu sayı 1960 yılında 864 otomobil, 499 otobüs, 1506 kamyon, 178 motosiklet ve 682 bisiklet mevcuttur. Toplamda ise 3729 araç bulunmaktadır. En çok artışın yaşandığı araç olan kamyonun bu denli artması yük taşımacılığına ağırlık verildiğinin göstergesi olmakla beraber sanayi ile de yakından ilişkilidir. 1950 yılında 350 olan kamyon sayısı 1960 yılında 1506'ya ulaşmıştır.

1960 yılı itibariyle Bursa'da toplam araç; 2869 otobüs, kamyon ve otomobil var iken Eskişehir'de aynı yıl 1544, Balıkesir'de 1673, Çanakkale'de 736 otobüs, kamyon ve otomobil bulunmaktadır.¹⁷⁷ Görüleceği üzere Bursa araç sayısı bakımından bahsi geçen şehirlerden daha fazla araca sahiptir. Sadece 1960 yılında 1506 kamyona sahip olan Bursa'nın diğer şehirlere göre farklı alanlarda daha gelişmiş olduğu ve ticaret yönünden daha etkin olduğu kanaatine varılabilir.

Bursa'da 1950-1960 yılları arasında toplu taşıma araçlarındaki gelişmeler motosiklet sayılarındaki artışı olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Çünkü DİE verilerine göre motosiklet sayısı Bursa'da otomobil sayılarından daha azdır. Bu sayılarda yukarıda belirtildiği gibi toplu taşıma araçlarının etkisi olduğu bir gerçektir. Ancak özellikle köylerde tercih edilen motosiklet sayılarının bu kadar az görünmesine sebep olarak, belediyeye kayıtlı olmayan araçların sayıca fazla olduğunu söylenebilir.

Yukarıdan da görüleceği üzere Demokrat Parti iktidarında karayolu yapımına önem verilmiş, bu durum Bursa'ya da yansımıştır. Şehirde, araç sayısında gözle görülür bir artış yaşanmış, ayrıca bozuk yolların yapılması işleri de gerçekleşmiştir.

¹⁷⁷TÜİK, *1959 İstatistik Yıllığı*, s.463.

Belediyenin aldığı otobüslerle şehir içinde ulaşım daha da rahatlamıştır. Şehir içinde yeni otobüs hatları açılmış ve köy yollarının yapımına ayrıca özen gösterilmiştir.

Şehirde karayolu ulaşımın gelişmesi tarım, sanayi ve ticaretin de gelişmesi anlamına gelmektedir. Çünkü; Bursa gerek yetiştirdiği tarım ürünleri gerekse önemli sanayi kollarında faaliyet göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında ulaşımın gelişmiş olması ticari faaliyetlerin daha iyi yapılması anlamına gelmektedir.

Bursa yukarıdan da görüleceği üzere civarındaki şehirler olan Balıkesir, Eskişehir ve Çanakkale'ye göre araç sayısı fazlalığı dikkat çekmiştir. Ayrıca, iktidar partisi Bursa da dahil olmak üzere yol yapımına genel olarak önem göstermiştir.

B.2.Havayolu Ulaşımı

Türkiye, havayolları alanında dünyadaki gelişmeleri takip edememiş ve bu alanda gelişmiş ülkelere geri kalmıştır. Türkiye'de ilk sivil havacılık birimi 20 Mayıs 1933 tarihinde çıkarılan 2186 sayılı kanunla kurulmuştur. İlk havayolları teşkilatı, *Havayolları Devlet İşletme İdaresi* adını almış ve başlangıç itibariyle 5 uçak ve 26 kişilik bir personel kadrosuyla işe başlanmıştır.¹⁷⁸

1950 yılında Türkiye'de hava hattının uzunluğu 310 km iken 1959 yılıyla beraber bu sayı 3.310 km'ye ulaşmıştır.¹⁷⁹ Görüleceği üzere DP CHP iktidarına kıyasla havayolu ulaşımına daha fazla önem vermiştir.

1955 yılında hava meydanları ve hava yolları birbirinden ayrılmış, hava meydanları Bayındırlık Bakanlığı'na bağlanırken hava yolları faaliyetleri sadece taşımacılık faaliyetine öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. 1 Mart 1956 tarihinde Türk Hava Yolları Anonim Şirketi kurulmuştur.¹⁸⁰

1946 yılında ise Bursa havalimanı açılarak faaliyete geçmiştir. Bahsedilen yılda Ankara-Afyon-İzmir-Bursa-İstanbul hava hattı ulaşımına açılmıştır. Bu hatlar

¹⁷⁸ *Kalkınan Türkiye*, s.431.

¹⁷⁹ Albayrak, a.g.t., s.886.

¹⁸⁰ Yasa, a.g.e., s.300.

Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri faaliyet göstermektedir. Ulaşım saatleri şu şekildedir;

Afyon'dan-11:40	İzmir'e-12:55
İzmir'den-13:30	Bursa'ya-14:35
Bursa'dan-14:50	Yeşilköy'e-15:15

Ankara-İzmir-Bursa-İstanbul hava hattının dönüş istikameti mevcut olmakla beraber dönüş günleri Salı, Perşembe ve Cumartesi'dir. Dönüş saatleri de aşağıdaki gibidir;¹⁸¹

Yeşilköy'den-11:35	Bursa'ya-12:00
Bursa'dan-12:15	İzmir'e-13:20
İzmir'den-14:00	Afyon'a-15:15
Afyon'dan-15:35	Ankara'ya-16:30

Bursa'da uçak seferleri hava şartları sebebiyle yıl boyunca yapılamamaktadır. Her yılın mayıs ayından kasım ayına kadar uçak ile ulaşım sağlanmaktadır.¹⁸² Hava yolu ile ulaşım İstanbul, Ankara ve İzmir'e yapılmaktadır. Uçak seferleri saatleri 1950 yılında şu şekildedir;¹⁸³

İstanbul'dan-17:05	Bursa'ya-17:30
Bursa'dan-17:50	İstanbul'a-18:15

1951 yılından itibaren ise seferler sabah ve akşam olmak üzere günde iki sefere çıkarılmıştır;¹⁸⁴

Sabah:

İstanbul'dan-9:30	Bursa'ya-10:00
-------------------	----------------

¹⁸¹ *Dünden Bugüne Türk Havayolları (1933-1983)*, Haz. İlyas Albayrak, Ankara, 1983, s. 60.

¹⁸² *Hakimiyet*, 25 Nisan 1950, s.2.

¹⁸³ *Hakimiyet*, 28 Eylül 1950, s.2.

¹⁸⁴ *Hakimiyet*, 29 Nisan 1951, s.2.

Bursa'dan-10:20	İstanbul'a-10:50
Akşam:	
İstanbul'dan-17:30	Bursa'ya-18:00
Bursa'dan-18:30	İstanbul'a-19:00

Ayrıca, 1951 yılından itibaren yeni hava sefer hattı açılmıştır. Bu hat İstanbul-Bursa-Balıkesir güzergâhında faaliyet göstermiştir. Sefer saatleri şu şekildedir;

Tablo 22: İstanbul-Bursa-Balıkesir Uçak Sefer Saatleri¹⁸⁵

Kalkış Yeri	Variş Yeri	Kalkış Saati	Variş Saati
Yeşilköy	Bursa	11:00	11:30
Bursa	Balıkesir	11:50	12:20
Balıkesir	Bursa	12:35	13:05
Bursa	Yeşilköy	13:35	14:00

1 Mayıs 1956 yılından itibaren Türk Hava Yolları Ankara-İstanbul arasında gece seferlerine başlanacağını açıkladı. Yolcu fazlalığı nedeniyle alınan bu karar, denemelerden sonra İzmir-Adana-Bursa gibi büyük şehirlere de yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁶

1957 yılı itibariyle iki olan Bursa-İstanbul sefer sayısı yoğun talep nedeniyle yediye çıkarılmıştır. Sefer saatleri şu şekilde düzenlenmiştir.

İstanbul'dan- 8:15, 9:15, 10:15, 14:15, 15:15, 16:15, 17:15

Bursa'dan- 9:00, 11:00, 12:55, 15:00, 16:00, 17:00, 18:00'dir.

Ayrıca yapılan düzenlenmeye göre İstanbul'dan 9:15'den hareket eden uçak 10:05'de Bursa'dan İzmir'e hareket edecek ve İzmir'den dönüş yapacaktır.

¹⁸⁵ *Hakimiyet*, 12 Nisan 1951, s.3.

¹⁸⁶ *Hakimiyet*, 27 Nisan 1956, s.1.

Bursa'dan 12:55'de hareket edecek olan uçak da 11:45'de İzmir'den gelecek yolcuları alacak ve 13:45'de Bursa'dan hareket edecektir. Ankara-Bursa arası seferler 7:30 Ankara'dan kalkış, 9:00'da Bursa'ya varış, 9:30'da Bursa'dan kalkış ve 11:00'de Ankara'ya varış olarak düzenlenmiştir.¹⁸⁷

1958 yılında İstanbul-Bursa hava seferleri her gün yapılma kararı alınmış ve haftada toplam 42 sefer planlaması yapılmıştır. Ayrıca, Bursa'dan Ankara ve İzmir'e Pazartesi, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri uçak seferleri düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸⁸

Tablo 23: Bursa-İstanbul Uçak Sefer Saatleri¹⁸⁹

Bursa'dan	İstanbul'dan
16:40	15:50
9:10	8:15
10:00	9:00
11:10	10:15
11:20	10:50
16:20	15:15

1950 yılından önce Bursa-İstanbul arası 15 lira iken 1950 yılı itibariyle bu ücret 12 liraya indirilmiş, ayrıca gidiş-geliş ücreti daha uygun hale getirilerek 20 lira olarak belirlenmiştir.¹⁹⁰ Bu fiyatla birlikte hava seferleri sabah ve akşam olmak üzere iki sefer yapılmaya başlanmıştır. Uçağın kapasitesi 44 kişi olarak belirlenmiştir.¹⁹¹ 1958 yılında ülkede yaşanan ekonomik sıkıntı Bursa-İstanbul arası uçak ücretlerine

¹⁸⁷*Hakimiyet*, 1 Ocak 1957, s.2.

¹⁸⁸*Hakimiyet*, 5 Haziran 1958, s.2.

¹⁸⁹*Hakimiyet*, 29 Mayıs 1958, s.3.

¹⁹⁰*Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1950, s.5.

¹⁹¹*Ant*, 14 Haziran 1951, s.2.

de yansımıştır. Bursa-İstanbul arası uçak ücreti 30 lira, gidiş-geliş uçak ücreti ise 54 lira belirlenmiştir.¹⁹²

Bursa, 1946 yılından itibaren hava yolu ulaşımında gelişme göstermiştir. Yakın civar şehirlere hava yolu ile ulaşım mevcuttur. Bu durum halkın daha rahat seyahat etmesine katkı sağlamaktadır.

Tablo 24: Bursa'ya Gelen Giden Yolcu Sayısı (1951-1961)¹⁹³

Yıl	Gelen	Giden	Toplam Yolcu
1951	8.578	9.188	17.766
1952	9.506	12.156	21.662
1959	23.014	25.884	48.898
1960	17.046	19.397	36.443
1961	15.855	17.529	33.384

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1951 ve 1952 yıllarında hava yolu kullanma alışkanlığı artmaya başlamıştır. 1952 yılında 21.662 yolcu hava yolunu kullanmışken 1959 yılında 48.898 kişi hava yolunu tercih etmiştir. 1960 ve 1961 yılından sonra hava yolunu kullananların sayısı gerilemeye başlamıştır. Bunun sebebi 1960 yılında ülkede gerçekleşen ihtilalin getirdiği belirsizlik olarak gösterilebilir.

Gelen ve giden toplam yolcu sayısı bakımından Balıkesir'de 1959 yılında 13.552 kişi havayolunu kullanmış iken Çanakkale'de toplam sayı 2.969 kişidir. Bursa'da ise toplam sayıya bakıldığında ise 48.898 kişi havayolunu kullandığını görüyoruz.¹⁹⁴ Bursa'da havayolunun bu kadar fazla kullanılmasının sebebi şehirde

¹⁹² *Hakimiyet*, 13 Haziran 1958, s.2.

¹⁹³ DİE, *Ulaştırma İstatistikleri 1966*, s.182; TÜİK, *1953 İstatistik Yıllığı*, s.448.

¹⁹⁴ *Ulaştırma İstatistikleri 1966*, s.182.

ticaret faaliyetlerinin yoğun olduğu ve turizmin etkisinin bu duruma etki ettiğinden dolaydır.

25 Temmuz 1957 tarihinde Bursa'da havacılık tarihine geçecek bir uçak kazası yaşanmıştır. Balıkesir askeri Havva üssünden kalkan Teğmen tarafından kullanılan askeri jet uçağı Bursa üzerine geldiğinde motoru arızalanmış, pilot uçağı farklı yere düşürmeyi planlamıştır. Kendisi Merinos Fabrikası yakınlarında atlamış ancak paraşütü açarken paraşütün ipleri boynuna dolanmış ve pilot ipleri çözemediğinden havada boğularak can vermiştir. Uçak yön değiştirerek Ulu mahalleye düşmüştür.¹⁹⁵ Mahallede 5 ev tamamen yanarken 18 ev ve dükkân hasara uğramış, kazada 18 kişi ölmüş 15 kişi yaralanmıştır.¹⁹⁶ Kaza sonrası Cumhurbaşkanı Celal Bayar Bursa'ya gelmiş ve kaza yerini inceleyerek ölenlerin aileleriyle görüşmüştür.¹⁹⁷

Bursa'ya havalimanı geç kurulmuş olmasıyla birlikte geçen süreç içerisinde yeni hava hatları açılmıştır. Açılan hava hatlarına halkın yoğun rağbeti sonucunda yapılan sefer sayıları da artırılmıştır.

B.3.Denizyolu Ulaşımı

Bursa karayolu ulaşımında olduğu kadar denizyolu ulaşımında da önemli bir yere sahiptir. Bursa'nın denize kıyısı olan Gemlik ve Mudanya ilçesi yolcu taşımacılığı açısından önemlidir. Özellikle Mudanya ilçesi İstanbul'a ulaşımında kolaylık sağlamaktadır.

CHP iktidarında alınan yeni vapurlar yapılmış ve fiyat tarifeleri ucuzdur. Fakat Mudanya iskelesinin yetersiz olması sebebiyle vapur giriş çıkışlarında sıkıntı yaşanmaktadır. Bu sebeple iskelenin tadilatı şarttır.¹⁹⁸

¹⁹⁵Necati Akgün *Son 100 Yıl Bursa Olayları ve Anıları*, Print Ofset Matbaacılık, Bursa, 1994, s.70.

¹⁹⁶*Hakimiyet*, 26 Eylül 1957, s.1.

¹⁹⁷*Hakimiyet*, 27 Temmuz 1957, s.1.

¹⁹⁸Vedat Nedim Tör, "Bursa'nın Hususi Meseleleri; Yollar, Oteller, Kaplıcalar", *İktisadi Yürüyüş*, 1944, S:21, s.19.

Mudanya iskelesinin yapım ihalesi 1951 yılında yapılmıştır. İhtiyacı karşılamayan ve tamamen harap bir hale gelen iskelenin yerine ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak modern bir görünümde olması kararı alınmıştır. Uzunluğu 217 metreyi bulacak olan iskele, sahil başlangıcındaki genişliği 18 metre, çıkışından sonraki ucu da 12 metre genişliğinde olacaktır. Tamamlandığında dünyanın en büyük transatlantikleri dahi iskeleye kolaylıkla yanaşabileceklerdir.¹⁹⁹

İskelenin yapımına 1952 yılında başlanılmış, 1955 yılında inşaatı tamamlanmıştır. Bursa milletvekilleri ve Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu'nun katılımlarıyla 4 Şubat 1955 yılında büyük bir törenle hizmete açılmıştır. Mudanya İskelesi 1.600.000lira harcanarak yapılmıştır. Bakan konuşmasında; '*Yurdumuzun imarı ve kalkınması yolundaki faaliyetlerimiz arasında mühim bir mevki işgal eden liman, iskele ve barınak inşaatı bütün kıyılarımızda hummalı bir şekilde devam etmektedir. Hopa'dan başlayarak bütün Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz'de İskenderun'a kadar birçok büyük liman ve iskelelerimizi önümüzdeki günlerde, aylarda ve yıllarda açılışlarını yapacağız. Marmara Denizi'nde bulunan bu güzel ve kabiliyetli köşesinde yeni bir iskeleye kavuşmuş bulunuyor. 1.600.000 milyon liraya mal olan bu iskele en mühim iskelelerden birisidir. Bu iskele Bursamıza turizm bakımından kazandıracığı faydalar ve kolaylıklardan eminim*'²⁰⁰ sözleriyle hem hükümetin denizyolu politikasından hem de icraatlarından bahsetmiştir.

Gemlik İskelesi'nin yapımı da Demokrat Parti iktidarında başlamıştır. Gemlik iskelesi tamamlandığında 160 m uzunluğunda, modern bir iskele görünümünde olması planlanmıştır.²⁰¹

İstanbul ile Bursa arasında denizyolu ile de ulaşım mevcuttur. İstanbul ile Mudanya arasında günde bir defaya mahsus araba vapuru seferleri ulaşımına açılmıştır. İstanbul'a taze meyve ve sebzelerin bozulmadan naklini temin edecek olan bu vapur aynı zamanda İstanbul'da sebze ve meyve fiyatları üzerinde hissedilir derecede bir ucuzlama yaşanmasını sağlamıştır.²⁰² Araba vapur seferleri Kartal'dan Yalova'ya

¹⁹⁹ *Hakimiyet*, 23 Eylül 1951, s.1.

²⁰⁰ *Hakimiyet*, 5 Şubat 1955, s.1-3.

²⁰¹ *Hakimiyet*, 2 Ağustos 1956, s.2.

²⁰² *Hakimiyet*, 1 Haziran 1955, s.2.

saat 6.00, 14.00, 18.30 ve 22.30'da Yalova'dan Kartal'a 6.00, 10.00, 16.30 ve 20.30'da bulunmaktadır.²⁰³

Bursa'dan İstanbul'a deniz yolu ile iki yoldan ulaşım sağlanmaktadır. Birincisi, İstanbul'dan Yalova'ya her gün saat 7:45, 9:40, 14:00, 16:00, 18:30'da; Yalova'dan İstanbul'a her gün 7:00, 11:15, 12:30, 17:00 ve 20:30 saatlerinde ulaşım mevcuttur. Ayrıca, İstanbul'dan gelen yolcular ve Yalova'dan kalkan vapurlar için Bursa ve Yalova'dan taksi ve otobüslerle ulaşım mevcuttur. Taksi ücretleri kişi başı 8 lira, otobüs ücretleri ise kişi başı 3 liradır.²⁰⁴

Bir diğer deniz yolu ile ulaşım Mudanya'dan İstanbul'a yapılan vapur seferleridir. Yaz ve kış aylarında vapur sefer saatleri değişmektedir. Yaz tarifesi genellikle şu şekildedir;

Tablo 25: Mudanya-İstanbul Vapur Seferleri Yaz Tarifesi²⁰⁵

Günler	Mudanya'dan	İstanbul'dan
Pazartesi, Salı, Çarşamba	9.00	16.00
Perşembe	9.00-16.00	9.00
Cuma	17.00	9.00
Cumartesi	16.00	9.00
Pazar	18.00	9.00-17.00

Yaz tarifesine göre Mudanya'dan İstanbul'a ve İstanbul'dan Mudanya'ya her gün vapur seferleri mevcuttur. Mudanya'dan İstanbul'a Pazartesi, Salı ve Çarşamba günleri saat 9.00 da, Perşembe 9.00 ve 16:00'da Cuma 17.00'de, Cumartesi 16.00'da Pazar ise 18.00'de vapur seferleri bulunmaktadır. İstanbul'dan Mudanya ise; Perşembe, Cuma ve Cumartesi 9.00'da, Pazar 9.00 ve 17.00'de Pazartesi, Salı ve Çarşamba ise saat 16.00'da hareket etmektedir.

²⁰³Rüknettin Akbulut, *Herşeyi ile Bursa*, Sulhi Gara Matbaası, 1957, s.16.

²⁰⁴A.g.e., s.15-16.

²⁰⁵*Hakimiyet*, 4 Mayıs 1956, s.2.

Tablo 26: Mudanya-İstanbul Vapur Seferleri Kış Tarifesi²⁰⁶

Günler	Mudanya'dan	İstanbul'dan
Pazartesi-Cumartesi	16.00	9.00
Salı	-	9.00
Çarşamba	10.00	-
Perşembe	15.00	9.00
Cuma-Pazar	17.00	9.00

Kış tarifesine göre Mudanya'dan İstanbul'a Pazartesi-Cumartesi saat 16.00'da Çarşamba 10.00'da Perşembe 15.00'te Cuma ve Pazar 17.00'de iken İstanbul'dan Mudanya'ya Çarşamba günü hariç diğer günler saat 9.00'da hareket etmektedir.

Daha önceki yıllarda yapılması kararlaştırılan fakat yapılamayan Gemlik ve Mudanya iskelelerinin inşasının bu dönemde bitmesi şehrin turizm ve ticareti bakımından önemlidir. Ayrıca, İstanbul'a denizyoluyla da ulaşımın sağlanması şehirde ulaşım ağının çeşitli ve zengin olduğunun bir göstergesidir.

Sonuç olarak Bursa Demokrat Parti iktidarı döneminde ulaşım alanında epey yol kat etmiştir. Sayısal veriler bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca, bulunduğu bölgede civar şehirler arasında da ön plana çıkmıştır. Karayolu açısından yolların asfaltlanması, araç sayılarının artış göstermesi, yeni hatların açılması ve civar şehirlerle ulaşım bağının kurulması bu dönemde gerçekleştirilen önemli gelişmelerdendir. Hava yolu ulaşımında ise, şehirde havaalanının geç kurulmuş olmasına rağmen kısa sürede diğer şehirlerle ulaşım ağı kurulmuş ve buna halkın yoğun rağbet gösterdiği sayısal verilerden anlaşılmaktadır. Deniz yolu ulaşımında ise iskelelerin yapılması İstanbul ile ulaşım açısından rahatlık sağlamış, ayrıca sebze ve meyve ürünlerinin ihracatı açısından önem kazanmıştır.

İktidar partisinin uyguladığı ulaşım alanındaki politikalar Bursa'ya olumlu şekilde yansımış; diğer civardaki illerden araç sayısı ve havayolu hattının yoğun kullanılması gibi benzer konularda daha gelişmiş olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu

²⁰⁶ *Hakimiyet*, 10 Ekim 1954, s.2.

duruma etki eden nedenler ise; şehrin coğrafi konumu, yoğun ticari faaliyetlerin etkisi ve İstanbul'a yakın olması gibi durumlar ulaşımın gelişme sebeplerindedir.

C. SAĞLIK HİZMETLERİ

Toplumunu oluşturan bireylerin en büyük zenginlik kaynağı sağlığıdır. Çünkü; sağlıksız toplumların gelişmesi, kalkınması ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması mümkün görülmemektedir. Bu yüzden, sağlık sorunlarını belirli düzeyde çözmüş olan ülkelerde genel olarak ekonomik, siyasal ve sosyal konularda önemli ilerlemeler görülmüştür.

Cumhuriyet ilan edilmeden önce 3 Mayıs 1920 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kurulmuş ve sağlık işleri belli bir plan çerçevesinde düzene girmiştir. Cumhuriyet döneminde daha çok yaygın olan hastalıklarla mücadele konusunda gerekli kanunlar çıkartılmış ve her bir hastalık için özel örgütler kurulmuştur. Bu dönemde öncelikle yeni hastaneler açmak ve hekim sayısını artırmak gibi politikalar izlenmiştir.²⁰⁷

Tablo 27: Türkiye'deki Hastanelerin Kurum ve Yatak Sayısı Olarak Gelişimi (1923-1960)²⁰⁸

Yıllar	Kurum Sayısı	Hasta Yatağı Sayısı	Bir Yatağa Nüfus
1923	86	6437	1920
1925	167	9561	1360
1930	182	11398	1260
1935	176	13038	1240
1940	198	14383	1240
1945	197	16133	1160

²⁰⁷Rıdvan Ege, *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri 1923-1998*, Türk Hava Kurumu Yay., Ankara, 1998, s.9-10.

²⁰⁸Sağlık Bakanlığı, *Yataklı Tedavi Kurumları İstatistik Yıllığı*, 2002.

1950	301	18837	1100
1955	426	34526	690
1960	566	45087	600

Yukarıdaki tabloya baktığımızda 1923 yılında 86 hastane mevcut iken bu sayı yıllar içinde artarak 1960 yılında 566 hastane olmuştur. Bir yatağa düşen nüfus sayısında en fazla düşüş ise Demokrat Parti iktidarına rastlayan dönem olan 1950-1960 yılları arasında gerçekleşmiştir. 1923 yılında bir yatağa 1920 kişi düşüyor iken 1960 yılında bu sayı 600 kişiye kadar düşmüştür. Görüleceği üzere sağlık alanında önemli bir yol kat edilmiştir. Fakat sağlık alanında gelişmişliğin ölçütü sadece yatak başına düşen hasta sayısı ile belirlenemez. Aynı zamanda sağlık personelinin yeterliliği, fiziki şartlar, teknolojik donanım, eğitimin artması gibi durumlarda gelişmişliğin ölçütü sayılabilir.

Tablo 28: 1923-1960 Yılları Arasında Türkiye’de Sağlık Personelinin Gelişim Durumu²⁰⁹

Yıllar	Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Hemşire	Ebe	Sağlık Memuru
1923	550	-	60	-	126	560
1930	1200	-	-	200	400	1300
1940	1500	900	-	400	600	1500
1950	3000	1400	1000	700	1300	4000
1960	9800	3200	1400	2400	3100	3800

Sağlık personeli gelişim durumunda ise tablodan da görüleceği üzere büyük bir artış vardır. 1950 yılında 550 olan hekim sayısı 1960 yılında 9800’e, diş hekimi

²⁰⁹ *Sağlık İstatistikleri*, 1996.

1400'den 3200'e, 1000 eczacıdan 1400 eczacıya, 700 hemşireden 2400 hemşireye, 560 sağlık memurundan 3800 sağlık memuruna yükselmiştir. Görüleceği üzere DP döneminde sağlık alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Demokrat Parti, hükümet programında sağlık işlerinin belli bir plan çerçevesinde ve hızlı bir şekilde yürütüleceğini belirtmiştir. Bunun için bütçeden sağlık ihtiyaçlarına yeterli tahsisat ayrılması konusunda bir karar alınmıştır.²¹⁰

Tablo 29: Yıllara Göre Sağlık İşlerine Ayrılan Bütçe²¹¹

Yıllar	Devlet Bütçesi	Bakanlık Bütçesi	Bakanlık Bütçesinin Devlet Bütçesine Oranı
1923	137.333	3.038	2.21
1930	222.646	4.502	2.62
1940	268.476	8.185	3.05
1945	603,404	18.809	3.12
1950	1.487.208	60.015	4.08
1955	2.940.727	152.463	5.12
1960	7.266.965	382.762	5.27

Sağlık alanına ayrılan bütçe, parti programında karar alındığı gibi uygulanmıştır. 1950 yılında sağlık alanına ayrılan miktar 60.015 TL iken bu rakam 1960 yılında %500'ün üzerinde bir artış göstererek 382.762 TL olmuştur.²¹²

Demokrat Parti iktidarında diğer alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1950 yılı itibari ile 16 olan sağlık merkezi 1956

²¹⁰ *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, 15.10.1951, s.68.

²¹¹ *Sağlık İstatistikleri*, 1997.

²¹² A.g.e, 1997.

yılında 280 sağlık merkezine yükselirken hastaneler 39'dan 121'e yükselmiştir. Bu artış yatak sayısına da yansımış; 1950 yılında 11484 olan yatak sayısı 1956 yılıyla beraber 33714 yatağa çıkmıştır. Bu dönemde de hastalıklarla mücadele edilmiş, dönemin hastalığı olan verem için 7 olan dispanser sayısı arttırılarak 46'ya çıkarılmıştır.²¹³

Cumhuriyet'in ilanından sonra Bursa'da sağlık alanında önemli çalışmalar yapılmıştır. İktidar partisi olan CHP sadece ilçelere değil köylerin de sağlık durumu üzerinde durmuştur. Cumhuriyet ilan edildiğinde şehirde sadece 100 yataklı bir hastane var iken bu sayı ilerleyen süreçte 150'ye çıkmıştır.²¹⁴ Köylerde salgın hastalıklarla mücadele için gerekli tedbirler alınmış, her köye ecza deposu açılmıştır.²¹⁵ Ayrıca, Bursa'da bir verem dispanseri faaliyete geçmiştir.²¹⁶

Gemlik, Mustafakemalpaşa, Yenişehir ve Orhaneli ilçelerinde birer muayene, Orhaneli'nde frengi dispanseri, Mudanya'da ise doğumevi açılmıştır. Diğer ilçelere de eczacı, doktor ve sağlık memuru görevlendirilmiştir. 1933 yılında şehrin her kazasında bir hükümet doktoru, bir gezici sağlık memuru, bir ebe bulunmaktadır. Ayrıca, şehirde doktor, bakteriyolog ve sağlık memurlarından oluşan bir sıtma mücadele heyeti ve Belediye tarafından yönetilen bir sağlık örgütü mevcuttur. Bu örgüt ile senede 1.500 kişi tedavi edilmektedir.²¹⁷

Bursa, sağlık ve tıp tarihi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Osmanlı'nın ilk tıp fakültesi olan Yıldırım Darüşşifası 1400 yılında hizmete açılmıştır. Bu darüşşifada tıp eğitimi ve hasta bakımı yapılmaktadır. Darüşşifa, 1855 yılında gerçekleşen deprem sonrasında yıkılmıştır.²¹⁸

Sağlık açısından bir diğer dönüm noktası ise 1879 yılında Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa'ya vali olarak atanması olmuştur. Ahmet Vefik Paşa, Bursa'ya farklı alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu

²¹³ Albayrak, a.g.t., s.934-935.

²¹⁴ CHP, *Cumhuriyet'in 15.Yılında Bursa*, s.8.

²¹⁵ A.g.e., s.10.

²¹⁶ A.g.e., s.11.

²¹⁷ Mine Akkuş, "Atatürk Dönemi Bursa'sında Tıp Çalışmaları-1", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:10, S.17, 2009/2, s.270.

²¹⁸ Ceyhun İrgil, "Bursa Sağlık Tarihi", *Bursa Defteri*, Mart 2003, s. 96.

hizmetlerden en önemlisi de Bursa'nın ilk modern hastanesi kabul edilen *Guraba Hastanesi*'ni hizmete açması olmuştur. Hastane ilk açıldığında 45 erkek 15 bayan hasta yatağı bulunmaktaydı.²¹⁹ Milli Mücadele sonrası hasar gören hastanenin akıl hastaları 1925 yılında Bakırköy'e sevk edilmiş ve 1926 yılında yatak sayısı 150 olmuştur. Hastane, 1950 yılına kadar 8 doktor ile Bursa halkına hizmet vermiş ve artık isteklere cevap veremeyecek duruma gelen hastane yeniden yapılanmaya giderek 1951 yılından itibaren "*Memleket Hastanesi*" ismiyle hizmete devam etmiştir.²²⁰

1952 yılında bakanlık tarafından satın alınan Memleket Hastanesinin ismi "*Devlet Hastanesi*" olur. Hastane 7 katlı ve 600 yatak kapasitesine sahiptir.²²¹ Giriş katında başhekimlik, eczane, röntgen servisi, fizik tedavi ünitesi bulunmaktadır. 1.kata Altıparmak'taki doğumevi taşınır. İkinci ve üçüncü kata eski hastanedeki birimler yerleşir. Dördüncü kat ise Verem Hastanesi'ne ayrılır.²²²

Bursa'da köklü hastanelerden bir diğeri de Bursa Asker Hastanesi'dir. 1922 yılında Bursa'da bulunan askeri personele kaplıca hizmeti verme düşüncesiyle kurulma durumu Mustafa Kemal Paşa'ya arz edilir. Paşa'nın onayı ile Çekirge'de yer alan Splendid Palas oteli Milli Savunma Bakanlığı tarafından satın alınır. Hastane, 1959 yılına kadar fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmeti vermiş, kapasiteyi artırmak amacıyla bina yıkılmıştır. Yerine, 1960 yılında 400 yataklı Askeri Hastane hizmete açılmıştır.²²³

1953 yılında Bursa-Bilecik Tabip Odası kurulmuş, yapılan ilk genel kurulda Dr. Arif Sözen Tabip Odası Başkanı seçilmiştir. Tabip Odası toplantıları Salı ve Cuma günleri Heykel'in karşında Tabip Odası Lokali'nde yapılmaktadır. Görüşülen konular arasında doktorlara ek görev verilmesi, üye olmaya davet etme, aidat borçlarının ödenmesi, soruşturma açılması ve hekimlere kömür verilmesi gibi konular görüşülmektedir. 1960 yılında ise Bursa-Bilecik Hekimler Kooperatifi

²¹⁹ A.g.m., s. 96-97.

²²⁰ *Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa, 2012, s.296.

²²¹ Hüseyin Alagöz, *Bursa Devlet Hastanesi 118. Hizmet Yılında*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1986, s.42.

²²² Çetin Tor, *Bursa Tabip Odası Tarihi (1928-2013)*, Bursa, 2013, s.230.

²²³ A.g.e., s.233-234.

kurulmuştur.²²⁴ 1985 yılında toplanan kongrede Bilecik ili Eskişehir'e bağlanmıştır. Bu tarihten sonra Bursa-Bilecik Tabip Odası artık Bursa Tabip Odası olarak görevine devam etmiştir.²²⁵

Verem ile mücadele konusunda diğer şehirlerde olduğu gibi Bursa'da da önemli çalışmalar yapılmıştır. Bursa'da Verem Savaş Dispanseri 25 Mayıs 1930 yılında açılmıştır. Bu dispanser o dönemde açılan iki dispanserden biri olma özelliğini taşımaktadır. Dispanser sadece Bursa halkına değil civar kentlerden gelen hastalara hizmet vermiştir. Verem mücadelesi için başlatılan ikinci hamle ise Verem Savaş Derneği'nin kurulması olmuştur. 1947 yılında kurulan derneğin kurulmasına gerekçe olarak; veremden ölenlerin sayısının artması ve mevcut olan Verem Dispanserinin ihtiyacı karşılayamaması etkili olmuştur.²²⁶

Bu dernek, 1952 yılında Muradiye Verem Dispanseri'ni açmıştır. Dispanserin açılışını Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ yapmıştır. Dispanserin açılışında konuşan Üstündağ, dispanserin Bursa'daki veremlilere çare olacağını ve önemli bir sorumluluk üstleneceğini belirten Bakan, ayrıca nüfus bakımından en az üç dispansere ihtiyaç bulunduğuna dikkat çekmiş, üçüncü dispanserin de Yıldırım'da çok yakında açılacağını müjdesini vermiştir.²²⁷ Bakan'ın Yıldırım Dispanseri'ni de açılacağını belirtmesi şehirde verem hastalığının fazla olduğuna işaretidir.

1953 yılında Bakanın söylediği gibi daha çok verem hastasına bakabilmek amacıyla Yıldırım Verem Dispanseri açılmıştır. Dispanserin açılışını yine Bakan Üstündağ yapmış, eserin tarihi kıymetini ve bundan böyle de ifa edeceği hizmetlerin ne kadar önemli olacağını belirtmiştir.²²⁸ Böylece şehirde verem savaş dispanserlerinin sayısı üçü bulmuş, bunlar halkın hizmetine sunulmuştur.

²²⁴A.g.e., s.26-29.

²²⁵A.g.e., s.49.

²²⁶**Hakimiyet**, 4 Ocak 1953, s.2.

²²⁷Neşati Üster, "Bursa'da Yeni Bir Verem Dispanseri Açıldı", **Klinik**, C.X, Şubat 1952, No:2, s.55-56.

²²⁸Neşati Üster, "Bursa'da Yeni Bir Verem Dispanseri ve Sağlık Merkezi Açıldı", **Klinik**, C.XI, Ağustos 1953, No:8, s.198-199.

Bu dispanserler Bursa'yı bölgelere ayırarak çalışması kararlaştırılmıştır. Muradiye Verem Dispanseri üç sene içinde 16117 hasta muayene etmiş ve bunların içinden 791 veremli tespit etmiştir. Bunların bir kısmı iyileşmiş olup, 434 verem hastası tedaviye devam etmiştir. Yıldırım Verem Dispanseri ise 18 ay içinde 5680 hasta muayenesi yapmış ve bölgesinde 453 veremli tespit etmiştir.²²⁹

Bursa'ya gelen göçmenler arasından da veremli olanlar tespit edilmiş ve takibi yapılmıştır. 1952-1958 yılları arasında Muradiye Dispanseri'nde 308 veremli tedavi altına alınmışken aynı yıllar arasında Yıldırım Dispanseri'nde ise 408 veremli göçmen tedavi altına alınmıştır. Toplam 716 göçmenden; 279'u Yugoslav, 111'i Yunanistan, 326'sı ise Bulgaristan göçmenidir.²³⁰

Dernek kurulduktan sonra veremden ölenlerin sayısında azalma yaşanmıştır.1949 yılında 352 iken 1950'de 341'e, 1951'de 298'e, 1952'de 282'e, 1953 yılında ise 248'e kadar düşmüştür. Dernek ayrıca; verem haftası münasebetiyle okullarda verem konusunda konferanslar düzenlemiş, gazetelerde yazılar yayınlamış ve şehrin muhtelif yerlerine afişler astırılmıştır.²³¹

1959 yılında okullarda verem haftası dolayısıyla toplam 313 konuşma yapılmış; bu konuşmalara toplam 18075 öğrenci katılmıştır. Ayrıca, konuşmadan başka, öğrencilere verem ile ilgili 9 film izlettirilmiş; bu filmlere 2421 kişi katılmıştır. Verem ile alakalı çalışmalar sadece okullara yönelik olmamış, toplumun farklı kesimlerine yönelik de çalışmalar yapılmıştır. Verem haftası dolayısıyla camilerde din adamlarına hutbe okutturulduğu gibi bu konularda vaaz da verilmiştir. 13 vaizin 16 camide verdiği vaazları toplam 25300 kişi dinlemiştir. İşçilere yönelik olarak ise Merinos Fabrikası'nda görevliler tarafından 120 konuşma yapılmış; bu konuşmalara toplam 3000 işçi katılmıştır.²³² Görüldüğü üzere dernek verem konusuyla ilgili toplumun hemen her kesimine yönelik bilgilendirmeler yapmıştır.

²²⁹*Hakimiyet*, 12 Ocak 1955, s.2.

²³⁰Bursa Verem Savaş Derneği, *On ikinci Kongresine Sunulan 1958 Yılı Çalışma Raporu*, Kader Basımevi İstanbul, 1959, s.28.

²³¹*Hakimiyet*,14 Mart 1954, s.2.

²³²Bursa Verem Savaş Derneği, *On üçüncü Kongresine Sunulan 1959 Yılı Çalışma Raporu*, Kader Basımevi İstanbul, 1960, s.7-8.

Verem Savaş Derneği, verem tedavisi gören fakir insanlara yardım etme görevini de üstlenmiştir. 75 veremli hasta belirleyen dernek bu kişilere her hafta 10 lira değerinde gıda yardımı yapmıştır.²³³ Bu konuyla alakalı *Hakimiyet* yazarlarından Sabri Türkozan derneğin verdiği yardımlarla ilgili bir kadınla anısını şu şekilde aktarıyor;

Türkozan: ‘‘ *Teyze Hanım evli misin çocuğun var mı?*

Kadın: *Var oğlum, var. Üç çocuğum var. İki hasta, tedavi ediliyorlar, onların nafakacağızlarını almaya geldim. Allah bu dispenseri kuranların yerini cennet etsin.*’’ Bir diğer örnek ise şu şekildedir; Türkozan küçük bir çocuğun yüzüne mahcup bir şekilde baktığını sanki çocuğun kendisine soru sorulmasını istemesine bir durumu olduğunu aktarıyor. Devamını yazardan dinleyelim; Türkozan: ‘‘ *Yavrum sen de mi hastasın?’’ diye soruyorum. ‘‘Hayır’’ diyor. Ben değilim, ama annemle kardeşim hasta, onların istihkaklarını almaya geldim. Şu torbadaki iâşe olmasa, evimizde yiyecek bir lokmamız yoktu.*’’ Yazar yazısının devamında bir kadın kocasının, bir çocuk babasının, bir kız kardeşinin, bir ana oğlunun, bir delikanlı ana ve babasının hasta olduklarını söylediklerini ve derneğin verdiği yardımların onlar için çok önemli oldukları belirtir.²³⁴ Görüleceği üzere derneğin verdiği yardımların ne kadar önemli olduğunu ve derneğin halkın nezdine derece önemli bir yere sahip olduğunu yazarın verdiği örneklerden görülmektedir.

Muradiye ve Yıldırım Dispanseri fakir ailelere 2134 kilo et, 1162 kilo şeker, 907 kilo un, 108 kilo pirinç, 949 kilo patates, 621 kilo kuru fasulye, 617 litre yağ, 464 kilo makarna, 342 kilo sabun, 276 kilo 500 gram sana yağ, 197 kilo nohut, 68 kilo kuskus, 12 kilo 250 gram kuru üzüm ve 400 adet yumurta dağıtmıştır. 1954 yılı içinde 101 veremli hastaya dernek tarafından 1067 lira 50 kuruş; 12 fakir öğrenciye de 529 lira 79 kuruş yardım edilmiştir.²³⁵

²³³ *Hakimiyet*, 14 Mart 1954, s.2.

²³⁴ Sabri Türkozan, ‘‘İki Sağlık Müessesinin İlk ve Müşfik Kucağında’’, *Hakimiyet*, 15 Ocak 1954, s.2.

²³⁵ *Hakimiyet*, 3 Mart 1954, s.2.

Bu gelen yardımların nereden karşılandığı konusunda Türkozan, Verem Savaş Derneği Başkanı Neşati Üster'e²³⁶ yönelttiği sorusuna karşılık olarak Üster şu cevabı vermiştir; '*Hamiyetli Bursalıların yardımları bizim için büyük bir istinat teşkil etmektedir. Bu teberrular arzu edilen yerlere yani bu müesseselere tamamen harcanmakta ve bunun da semeresi alınmaktadır. Bu hususta Bursalılara minnettar ve müteşekkirimiz. Bu gün şehrimizde dispanser davası halledilmiş durumdadır.*'²³⁷

1958 yılı Verem Savaşı Derneği'nin çalışma raporuna göre; Yıldırım ve Muradiye Dispanserlerinde toplam 9099 hasta muayene edilmiştir. Bunlardan 2133 kişi ilk defa muayene edilmiş bunların içinden 341 kişide verem tespit edilmiştir.²³⁸ 1959 yılı çalışama raporuna göre ise iki dispanserde toplam 10411 kişinin muayenesi yapılmış; ilk defa muayene edilen 2671 kişi içinde 367 veremli tespit edilmiştir.²³⁹

Verem Savaş Derneği'ne Sağlık Bakanlığı tarafından 1955 yılına kadar 660 bin lira yardım yapılmıştır. Dernek, bu paranın 350 bin lirasını şehrin tarihi açısından önem arz eden iki medresenin restorasyonuna harcamış, geri kalanıyla da Ahmet Vefik Paşa tarafından yapılan hastane binasını tamir ettirerek veremli hastalar için daha uygun hale getirmiştir.²⁴⁰ Derneğe bakanlık tarafından verilen yardımın çoğunu medresenin restorasyonuna harcaması dikkat çekicidir.²⁴¹

Verem Savaş Derneği, köylerde aşı faaliyetinde de bulunmuştur. Aşağıda verilen tabloda aşilar yazılı gün ve saatlerde ücretsiz olarak gerçekleştirilmiştir.²⁴²

²³⁶1906 yılında Gelibolu'da doğmuş olan Üster, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirmiştir. 1940 yılında Bursa Devlet Hastanesi'ne atanan Üster, 1947 yılında Bursa Verem Savaş Dispanseri'ne geçti ve ardından derneğin kuruluşunu gerçekleştirdi. 1951 yılında Verem Hastanesi'de görev yapan Üster, 1954 yılında ise Bursa Devlet Hastanesi Baştabipliği görevini yürüttü. Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği yönetim kurulu üyeliği yapan Üster, 1960 yılında verem ve tüberküloz üzerinde inceleme yapmak amacıyla Paris ve Tunus'ta bulundu. 1984 yılında vefat eden Üster, ölümüne kadar ki süreçte Verem Savaş Derneği'ndeki hizmetlerini sürdürdü. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.1677.

²³⁷*Hakimiyet*, 15 Ocak 1954.

²³⁸*On ikinci Kongresine Sunulan 1958 Yılı Çalışma Raporu*, s.2.

²³⁹*On üçüncü Kongresine Sunulan 1959 Yılı Çalışma Raporu*, s.4.

²⁴⁰*Hakimiyet*, 13 Ocak 1955, s.2.

²⁴¹ Bursa'da 1946 yılında eski eserlerin korunması amacıyla kurulan Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun yaptığı çalışmalardan etkilendiği değerlendirilmektedir. Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun yaptığı çalışmalar için bkz. II. Bölüm; Eski Eserleri Sevenler Kurumu.

²⁴²*Hakimiyet*, 30 Ocak 1952, s.2.

Günler	Saatler
Pazartesi	13:30-16:00
Salı	9:00-12:00
Çarşamba	13:30-16:00
Perşembe	9:00-12:00
Cuma	13:30-16:00
Cumartesi	9:00-13:00

Görüldüğü üzere Bursa'da veremle savaş konusunda Bursa Verem Savaş Derneği'nin yaptığı çalışmalar önemli sonuçlar vermiştir. Ayrıca, Yıldırım ve Muradiye Dispanserlerinin Verem Savaş Derneği'nin desteği ile beraber veremle savaş konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır.

DP döneminde şehrin ilçelerinde de sağlık alanında yeni hastaneler ve sağlık ocakları açılmıştır; 1956 yılında Uludağ Kirazlıyayla Senatoryomu,²⁴³ Mustafa Kemal Paşa Devlet Hastanesi 1957 yılında,²⁴⁴ Yenişehir Devlet Hastanesi 1958 yılında hizmete girmiştir.²⁴⁵ Mustafakemalpaşa'da, ilçeye sağlık yurdu temini için Mustafakemalpaşa Sağlık Yurdu Yapma Derneği kurulmuştur. Dernek kısa bir süre sonra kapasiteye ulaşmıştır. 1953 yılında Bursa Valisi Cahit Ortaç tarafından temeli atılan sağlık yurdu 1958 yılında tamamlanarak hizmete açılmıştır.²⁴⁶

Tablo 30: Bursa'da Yıllara Göre Hastane, Yatak, Tedavi Görenler, Röntgen ve Eczane Sayıları²⁴⁷

Yıllar	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Tedavi Edilenler	Röntgen	Eczane Sayısı
1950	5	387	69772	12505	24
1951	8	542	75428	14067	24
1952	9	717	92680	12538	26
1953	9	727	81058	20281	26
1954	8	761	137665	46794	30
1955	8	736	135462	52194	31

²⁴³ Tor, a.g.e., s.234.

²⁴⁴ A.g.e., s.249.

²⁴⁵ A.g.e., s.252.

²⁴⁶ Mustafa Çubukçu-Halit Ersöz, *Yerel Basında Sağlık Olgusu Mustafakemalpaşa 1952-1961*, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, 2011, s.28.

²⁴⁷ TÜİK, *1959 İstatistik Yıllığı*, s.118; *1960-62 İstatistik Yıllığı*, s.117.

1956	9	821	142904	45699	33
1957	11	866	168160	60947	36
1958	13	916	185510	67804	35
1959	12	905	177367	60349	36
1960	12	1023	187061	50779	35

Tabloya göre, 1950 yılında 5 hastane var iken bu sayı 1960 yılıyla beraber 12 hastaneye çıkmıştır. Hastane sayısının artmasıyla beraber bu artış yatak sayısına da yansımıştır. 1950 yılında 387 yatak sayısı mevcutken 1960 senesinde yaklaşık üç kat artış göstererek 1023 yatak hizmete sunulmuştur. Tedavi edilenler sayılarında da bu artışı görebiliyoruz. 1950 yılında 69772 kişi hastanelerde tedavi edilirken hastane ve yatak sayılarının artışına bağlı olarak 1960 yılında 187061 kişi tedavi edilmiştir. Hastane sayılarına bağlı olarak eczane sayıları 24'den 35 eczaneye yükselmiştir.

Tablo 31: Bursa'da Yıllara Göre İhtisash ve İhtisassız Doktor Sayıları²⁴⁸

Yıllar	İhtisash Doktor	İhtisassız Doktor
1953	78	87
1954	66	78
1955	81	105
1956	89	96
1957	89	83
1958	105	100
1959	104	77
1960	100	80

Tablodan da anlaşılacağı üzere ihtisassız doktor sayısında azalma görülürken ihtisash doktor sayısında ise bir artış söz konusudur.

²⁴⁸TÜİK,1959 İstatistik Yıllığı, s.129, 1960-1962 İstatistik Yıllığı, s.125.

Tablo 32: Bursa’da Yıllara Göre Eczacı Dış Doktoru Sayıları²⁴⁹

Yıllar	Eczacı	Dış Doktoru
1955	35	24
1956	37	28
1957	42	32
1958	39	41
1959	40	29
1960	37	38

Eczacı sayılarını gösteren tabloya bakıldığında; 1955’te 35 olan eczacı sayısı, 1960’ta 37’ye çıktığı görülmektedir. Açılan hastane sayısı ve bakılan hasta sayısının artmasına paralel olarak eczane ve eczacı sayısı da artış göstermiştir. 1955 yılında 24 dış doktoru mevcut iken ise bu sayı 1960 yılında 38 dış doktoruna çıkmıştır.

Tablo 33: Bursa’da Yıllara Göre Ebe ve Sağlık Memuru Sayıları²⁵⁰

Yıllar	Ebeler	Sağlık Memuru
1953	69	54
1954	69	65
1955	74	93
1956	76	96
1957	67	69
1958	73	66
1959	96	67
1960	121	88

Ebe ve sağlık memuru sayısında ise bir artış söz konusudur. 1953 yılında 69 olan ebe sayısı 1960 yılı itibariyle 121 olmuştur. Sağlık memuru sayısı aynı yıllarda 54’ten 88’e yükselmiştir.

Demokrat Parti iktidarı boyunca Bursa’da, sağlık alanında önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Bunu sayısal verilere bakarak söylemek mümkündür. Hastalara daha iyi hizmet verebilmek amacıyla 5 olan hastane sayısı 12’ye çıkmış

²⁴⁹TÜİK, *1960-1962 İstatistik Yıllığı*, s.126-127.

²⁵⁰TÜİK, *1959 İstatistik Yıllığı* s.132, *1960-1962 İstatistik Yıllığı*, s.128.

buna bağı olarak hastanelerdeki yatak sayıları ve tedavi edilen hasta sayısı artmıştır. Aynı şekilde sağlık personeli sayısında da bir artış gözlenmiştir. Sağlık alanında gelişmelerin görülmesi ülkenin ve şehrin gelişmesine işaret sayılabilir. Bunu daha iyi anlamak için Bursa'yı diğer şehirlerle karşılaştırmak daha doğru olacaktır.

1960 yılı itibariyle Balıkesir ve Eskişehir'de 12 hastane bulunmaktadır. Balıkesir'deki hastanelerde 690 yatak, Eskişehir'deki hastanelerde ise 885 yatak mevcuttur. Bursa ise hastane sayısı bakımından diğer iki şehirle aynı, fakat yatak sayısı bakımından fazla olup, şehirde 1023 yatak bulunmaktadır.²⁵¹ Bu durum Bursa'da bulunan hastanelerin kapasitelerinin fazla olduğunu göstermektedir. Eczane sayısı bakımından, Bursa'da 35 eczane mevcut iken Eskişehir'de 15, Balıkesir'de ise 28 eczane bulunmaktadır.²⁵² Doktor sayısı bakımından ise Bursa'da 100 ihtisaslı 80 ihtisassız doktor mevcutken Eskişehir'de 82 ihtisaslı 38 ihtisassız, Balıkesir'de ise 80 ihtisaslı 59 ihtisassız doktor bulunmaktadır.²⁵³ Aynı durum diş doktorları ve hemşire durumuna da yansımıştır. 1960 itibariyle Bursa'da 38 diş doktoru, 78 hemşire var iken Balıkesir'de aynı yılda 29 diş doktoru 57 hemşire, Eskişehir'de ise 16 diş doktoru 39 hemşire bulunmaktadır.²⁵⁴ Bu bilgilere dayanarak Bursa'nın bölgesinde gelişmiş ya da gelişme sürecinde bir şehir olduğu söylenebilir. Bu gelişim de farklı özelliklerine bağlanabilir. Sanayisinin gelişmiş olması, coğrafi konumu, tarihi bir geçmişi olması, nüfusunun giderek artması gibi durumlar sağlık şartlarının gelişmesini sağlamıştır.

D.DERNEK VE KURULUŞLAR

D.1.Eski Eserleri Sevenler Derneği

Eski Eserleri Sevenler Derneği, 1946 yılında kurulmuştur.²⁵⁵ Bursa Müzesi'nde faaliyetlerine başlayan derneğin amacı, Bursa'da bulunan tarihsel

²⁵¹1960-1962 İstatistik Yıllığı, s.117.

²⁵²A.g.e., s.117-118.

²⁵³A.g.e., s.125.

²⁵⁴A.g.e., s.127.

²⁵⁵ Derneğin kuruluş beyannamesi için bkz. Ek-8.

yapıları onarmak ve onları yaşatmaktır. Abdulkadir Keskin, Öğretmen olan Hilmi Erözdem, Avukat Hulusi Köymen, Öğretmen Kazım Baykal, Öğretmen Ahmet Muhtar Aykut, Tüccar Hüseyin Kocabaş, Tüccar Rıza İlova, Emekli Yarbay Necip Kartalkaya, Müze Müdürü Muavini Vecdi Kalyoncuoğlu ve Müze Müdürü Neşet Köseoğlu derneğin kurucularındandır.²⁵⁶ Görüleceği üzere derneğin kurulmasında rol alan kişiler eğitilmiş ve şehrin önde gelen kişilerden oluşmaktadır.

Dernek, 1947 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile ‘*Kamu Yararına Çalışan Dernekler*’ statüsü kazanmıştır.²⁵⁷ Dernek başkanlığına 1948 yılında Kazım Baykal getirilmiştir.²⁵⁸ Kurum ilk iş olarak; isminin açıklanmasını istemeyen biri tarafından yapılan yardımla 1946 yılında Karamaza’daki Abdurrezzak Türbesini ve Aşık Yunus Emre adına yapılmış bir türbeyi tamir ettirmiştir.²⁵⁹

Her yıl düzenlenen kongrelerde geçen yıl ne yapıldığını ve bu yılda neler yapılacağı konusunda halk bilgilendirilmiştir. Örneğin; 1951 kongresinde Süleyman Çelebi Türbesi’nin yapımına devam edildiği, Bayezid Paşa mescidinin onarıldığı bilgilendirmesi yapılmıştır.²⁶⁰

Dernek çalışmalarını yaparken halkın görüşünü de almış ve buna göre çalışmalarını sürdürmüştür. Süleyman Çelebi’nin türbesinin yapılmasında bunu görebiliyoruz. Halkın görüşü, pek de dikkate alınmayan bir durumdur. Fakat derneğin o dönemde önem verdiği bir olaydır.

Daha önce Tarih Sevenler Kurumu tarafından onarımı düşünülen türbenin onarımı bazı nedenlerden dolayı yapılamamıştır. Derneğin kurulmasından sonra Belediye’ye yazı gönderilmiş ve halkın fikirlerine müracaat için o dönemde Bursa ve İstanbul’da çıkan gazetelerde ‘*Mevlid’i yazan Süleyman Çelebi’nin türbesini nasıl görmek istersiniz?*’ anketi yer almıştır. Anketten çıkan sonuca göre ise ‘14 ve 15.

²⁵⁶ *Bursa Ansiklopedisi*, s.392.

²⁵⁷ *BCA*, 030.18.01.115.75.10.

²⁵⁸ Zafer Ünver, ‘Eski Eserleri Sevenler Kurumu’, *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S.2, Ağustos 2003, s.45.

²⁵⁹ ‘*Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları*’, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, Yılmaz Basımevi, 1958, s.3

²⁶⁰ *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü (1946-1985)*, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, S.17,1985, s.16.

yy'da yaşamış bir Türk ve Müslüman şairi Süleyman Çelebi için türbe yapılacak'' kararı alınmıştır. Mimarlar ile görülmüş ve proje sunulması için gazetelere ve Ankara radyosuna ilan verilmiştir.²⁶¹ Türbe bittiğinde toplam harcama para 48246,71 liradır.²⁶² Yapımına 1948'de başlanan Süleyman Çelebi Türbesi 14 Aralık 1952 yılında yapılan törenle açılmıştır.²⁶³

Aşağıdaki verilen tabloda derneğin yaptığı çalışmalar ise şu şekildedir.

Tablo 34: Bursa Eski Eserleri Sevenler Derneğinin Çalışmaları (1946-1960)

Yıllar	Onarımı Yapılan Eser ²⁶⁴	Onarım Ücreti ²⁶⁵
1946	Abdurrezzak Türbesi, Yunus Emre Türbesi, Koza Han Mescidi, Bekir Dede Türbesi tamiri	7,134 lira
1947	Bekir Dede Türbesi'nin ve bazı mezarlıkların tamiri	1.500 lira
1948	Şeyhpaşa Cami'sinin tamiri, Süleyman Çelebi Türbesi'nin yeniden yapılmaya başlanması	-
1949	Eminiye Tekkesi'nin duvarlarının tamiri, İshak Paşa Cami'nin tamiri	-
1950	Süleyman Çelebi Türbesi'nin yapımına devam edilmesi	-
1951	Bayezıd Paşa Mescidi'nin tamiri	-
1952	Süleyman Çelebi Türbesi'nin açılması, Ulucami'nin çinili çeşmelerini onarımı, Yeşil Camii ve Türbesi'nin yeşillendirilip park haline getirilmesi, Kiremitçi Sinan Cami'nin tamiri	41.629,88 kr.

²⁶¹ "Mevlid-i Şerif Yazan Süleyman Çelebi Münasebetiyle", Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, S.2, Bursa Aysan Matbaası, s.16-18.

²⁶² A.g.e., s.29.

²⁶³ *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü (1946-1985)*, s.16. Türbenin açılış töreni fotoğrafı için bkz. Ek-7.

²⁶⁴ A.g.e., s.14-48.

²⁶⁵ *Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumunun 1960 Yılı Çalışmaları ve Kurumun Tarihçesi*, Haz.Kazım Baykal, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yay., S.11, Millet Matbaası, Bursa, 1961, s.21-26.

1953	Hacılar Camii'nin onarımı, Muradiye Camii avlusunun duvarları onarımı	40.178,26 kr.
1954	Mollarap Camii'nin kubbesinin ve minaresinin onarımı, Hoca Ali Zade Camii, Ali Paşa Camii ve Abdal Camii onarımı,	44.660,74 kr.
1955	Somuncu Baba Camii, Hocahasan Camii, Ertuğrul Camii, Maksem Camii onarımı, Koyunhisar Köyü ve Ulubatlıhasan Köyü'ne yeni camii yapılması	16.760,18 kr.
1956	Bedrettin Camii onarımı, Kanberler Camii ve ilkokulun onarımı ve hafız kursu açılması, Beşikçiler Camii onarımı, Şehabeddin Camii, Ahmet Dai ve Kayan Camii onarımı	80.003,98 kr.
1957	Zeyniler Camii'nin çevre düzenlemesinin yapılması, Hamzabey Camii ve Ertuğrul Camii'nin onarımı	204.330,51 kr.
1958	Nalbantoğlu Camii, Acem Reis Camii, Kara Mustafa Türbesi, dernek merkezi, Şeker Paşa Camii, Şehadet Camii'nin onarımı ve İhsaniye Köyü'ne yeni camii yapıldı.	277.421, 31 kr.
1959	Hamzabey Türbesi'nin açılması, Hüdavendigâr Camii'nin minaresi onarımı, Hatice Sultan Türbesi'nin tamiri, İmaret İsabey Camii, Alaaddin Camii, Çekirge Paşa Camii onarımı, Roma mozaikinin korumaya alınması	164.594,99 kr.
1960	İzzeddin Bey Camii kapısı ve minaresi onarımı, Veled-i Saray Camii minaresi, Başçı İbrahim Camii onarımı, Kapalı Çarşı kubbelerinin onarımı	164.811,02 kr.

Görüleceği üzere dernek; cami, ilkokul ve Roma mozaiği gibi farklı alanlardaki yapıların tamirine ve yapımına önem göstermiş, belli bir alana yönelmemiştir. Bu açıdan bakıldığında farklı değerlere sahip çıkması açısından diğer derneklerden farklı bir özellik göstermiştir.

Dernek yaptığı çalışmalarla çevre ve tarih bilincinin önemine dikkat çekmiştir. Derneğin şehrin tarihi yapısını koruması ve bunu yaparken de şehirde yaşayan insanlara tarih bilinci kazandırması önemlidir.

Her yılın belli zamanlarında yaptığı kongrede gelir ve giderler çizelgesi oluşturmuş ve bu doğrultuda çalışmıştır. Kongrede, nerelerin tamir edileceği ve bu

onarımlara ne kadar harcanacağı görüşülmüştür. Dernek, halktan ve vakıflardan toplanan yardımlarla bu tamirleri yapmıştır.

Kurulduğu günden itibaren birçok tarihi niteliği olan eseri, halkın ve vakıfların verdiği maddi destekle korumuştur. Bu eserlerin yok olmaması için gereken önemi göstermiş ve eserlerin geleceğe ulaşmasında önemli katkı sağlamıştır. Dernek, ayrıca bazı köylere yeni camiler yaptırmış, cami ve türbelerin çevre düzenlemesini de üstlenmiştir. Dernek yaptığı çalışmalar ile Bursa'nın önemli sivil toplum kuruluşları arasında yerini almıştır.

D.2.Bursa Kadınlar Birliği

Türk Kadınlar Birliği ilk olarak 7 Şubat 1924 yılında kurulmuştur.²⁶⁶ Nezihe Muhittin tarafından kurulan Kadınlar Birliği niçin kurulduğunu şöyle açıklıyor; *“Milli hareket başladığı günlerden beri, kadınlığımızın hazırlanmış olduğunu gösteren şuurlu hareketleri görmekten mütevellit içimde büyük bir ümit canlanmıştır. Cumhuriyet ilan edilir edilmez bu ümit ve emel tamamı ile kuvvetlendi; büyük bir liyakat ve kabiliyet gösteren kadınlığımızın ciddi bir program ve muntazam bir mesai ile kendi hususiyetlerini de ehemmiyetle düşünerek kül halinde çalışması. Bu tamamı ile fiile inkılâp edebilecek bir fikir halinde tekamül etmişti. Bu fikrin iki ciddi noktasından en mühimi; milli mücadele esnasında millet mecmuası arasında çalışmağa başlayan Türk kadını, bu büyük heyecanın sonunda gene eski lakaydisine avdet etmemesinden doğan bir endişeydi, mütebaki ciheti ise asırların etrafımızda ördüğü bir takım menfi anane ve telakkilerle mücadele azminden doğuyordu.”*²⁶⁷

Birliğin yaptığı faaliyetler uzun ömürlü olmamıştır. Çünkü; iktidar 1935 yılında aldığı kararla birçok derneği kapatmıştır. Sebep olarak 1924-1925 yıllarındaki Terakkiperver Fırkası ve ardından Serbest Cumhuriyet Fırkası denemelerinden sonra, CHP *“olası tüm muhalefet odaklarını”* ya ortadan kaldırmış, ya da kendine bağlamıştır. Söz konusu, muhalefet odakları dönemin belli başlı

²⁶⁶Nurşen Persentili, *Türk Kadınlar Birliği (1923-2013) Doksan Yıllık Örgütlü Mücadele*, Ankara, 2013, s.49.

²⁶⁷Nezihe Muhittin, *Türk Kadını*, İstanbul Numune Matbaası, İstanbul, 1931, s.62.

dernekleriydi. Bu kapatılma süreci, 1931 yılında Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla başlamış ve 1935 yılına gelinceye kadar Mason Locaları, Muallim Birlikleri, Kadınlar Birliği gibi kuruluşlar kapatılma süreci birbirini izlemiştir.²⁶⁸ Kadınlar Birliği Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'nden sonra Türk halkının devrimleri tamamladığını gerekçe göstererek kendi kendini feshetmiştir.²⁶⁹ Adı geçen derneklere yönelik politikanın başlangıcını, 1931 yılının ilk aylarında Cumhurbaşkanı M. Kemal'in bir konuşmasında bulabiliriz;

*“Milletlerin tarihlerinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin mühim neticelerini idrak etmiştir. Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. (...) Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir”*²⁷⁰ sözleriyle gücün tek bir elde toplanması gerektiğini belirtmiştir.

1949 yılına gelindiğinde Latife Bekir²⁷¹ ve diğer bir grup kadının da desteğiyle “Türk Kadınlar Birliği” tekrar kurulur.²⁷² 13 Nisan 1949 yılında kurulan birliğin amacı, kadınlar birliği tüzüğüne göre; *“Türk inkılâbının kadınlara sağladığı hakları korumak, Türk kadınlarının kültür alanında yükselmelerini sağlamak, kadının Türk demokrasisinde hak, vazife ve mesuliyet anlayışının inkişafına hizmet etmek; kadınlık âlemindeki feci manevi zararların önüne geçmektir.”*²⁷³ Kadınlar

²⁶⁸Hakkı Uyar, “Türkiye’de Modernleşmede CHP’nin Rolü”, *Bülent Tanör Armağanı*, Legal Yay. İstanbul, 2004, s.736; Esat Öz, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yay., Ankara, 1992, s. 194-195.

²⁶⁹Uyar, a.g.m., s.739.

²⁷⁰*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1989, s. 130.

²⁷¹1901 yılında İstanbul’da doğmuş olan Bekir, lise mezunudur. İki yıl boyunca Konya Kız Muallim Mektebi’nde Fransızca öğretmenliğinde görevinde bulundu. 10 yıl İstanbul okullarında öğretmenlik yaptı. Kızılay, Çocuk Esirgeme, Yeşilay, Maarif Cemiyeti, Kadınlar Esirgeme Kurumu gibi hayır cemiyetlerinin idare ve merkez heyetlerinde uzun yıllar çalıştı. 1935 yılında Milletlerarası Kadınlar Cemiyeti’nin İstanbul’da Yıldız’da toplanmasında büyük etkisi oldu ve bu kurulun Türkiye Murahhas Heyeti Başkanıydı. 1946 seçimleri öncesinde İzmir Şehir Meclisi Azası ve Yardım Sevenler Derneği’nin başkanlığında bulundu. 1946 seçimlerinde CHP listesinden İzmir Milletvekili seçildi. TBMM Tercüme-i hal kağıdı, Arşiv No: 15 Sicil No: 1420.

²⁷²Persintili, a.g.e., s.124; *BCA*, 030.18.01.02.120.54.10.

²⁷³*Türkiye Kadınlar Birliği Ana Tüzüğü*, Ankara Devlet Matbaası, 1949, s.3.

Birliği, 1954 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla ‘‘Kamu Yararına Çalışan Dernekler’’ statüsü kazanmıştır.²⁷⁴ Aynı yıl Bursa şubesini açan Kadınlar Birliği Derneği’nin Başkanlığına Dr. Behiye Olgaç seçilmiştir.²⁷⁵ Dernek etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüş ve önemli çalışmalar yapmıştır.²⁷⁶

Kadınlar Birliği, görevini daha iyi bir şekilde yapabilmek maksadıyla kendi içinde kollara ayrılmış ve her kol farklı görev üstlenmiştir.

Sağlık ve sosyal yardım kolu; maddi imkânsızlıklar yüzünden hastaneye gidemeyecek olan kadınların tedavi edilmesine yardımcı olmakta ve yardımsever derneği ile anlaşma yaparak ilaç yardımı yapmaktadır. Hukuk ve danışma kolu; hakkını nasıl ve niçin arayabileceğini bilemeyen kadınlara yardımcı olmaktadır. Köycülük kolu; köydeki insanları bilinçlendirilerek okumayı artırmak ve erken evlenmenin önüne geçmek görevini üstlenmiştir.²⁷⁷

Kadınlar Birliği’nin en önemli kollarından biri olan gelir kolu; derneğin iyi bir şekilde hizmet edebilmesi için balo, toplantı gibi maddi gelir getirecek programlar tertip etmiştir.²⁷⁸ Gelir kolu, diğer kolların da desteği ile Kızılay, Çocuk Esirgeme ve Yardım Sevenler kurumlarına yardımda bulunmuştur.²⁷⁹ Birlik, şehirde bulunan diğer derneklerle iyi ilişki içinde olmuş ve bazı ziyaretlerde bulunmuşlardır. Kadınlar Birliği ile Yardım Sevenler Derneği bakıma muhtaç olanları ziyaret etmişler ve onlara hediyeler götürmüşlerdir.²⁸⁰ Bu durum şehirde bulunan sivil toplum kuruluşlarının birlik içinde hareket etmesi bakımından önemlidir.

Kadınlar Birliği, Bursalı dokumacılar tarafından birliğe 124 bin lira yapılan yardımı, eğitim hizmetlerinde kullanmak ve okul yapmak üzere vilayet emrine teslim

²⁷⁴ *BCA*, 030.18.01.02.135.34.7.

²⁷⁵ 1921 yılında Bursa’da doğan Olgaç, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’ni bitirerek doktor olmuştur. Bursa’da bulunan çeşitli derneklerde görev almış olan Olgaç belli bir süre siyasetle uğraşmış ve 1991 yılında vefat etmiştir. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.1272.

²⁷⁶ *Bursa Ansiklopedisi*, s.1640.

²⁷⁷ *Hakimiyet*, 16 Mart 1954, s.2.

²⁷⁸ *Hakimiyet*, 7 Ocak 1956, s.2.

²⁷⁹ *Hakimiyet*, 16 Mart 1954, s.2.

²⁸⁰ *Hakimiyet*, 8 Mart 1954, s.4.

etmiştir. Birliğin bu davranışı vilayet tarafından takdirle karşılanmış ve kendilerine teşekkür edilmiştir.²⁸¹

Neşriyat ve propaganda kolu ise, birliğin amaçlarını halka duyurarak yardım ve destek toplamaya çalışmaktadır.²⁸² Her kolun başında birliğin üyelerinden biri vardır. Yapılacak faaliyetler bu kişi tarafından idare edilmektedir.²⁸³

Dernek, halkın bilinçlenmesi için konferanslar düzenlemiş ve okuma yazma kursları açmıştır. Konferanslar genellikle kadınlarla alakalı konulardır. 1954 yılında Emniyet Müdürü Şebip Karamellaolu tarafından ‘‘İslamiyette Kadının Durumu’’,²⁸⁴ 1955 yılında felsefe öğretmeni Yusuf Demirkol tarafından ‘‘Kadın Psikolojisi’’ konferansı, Kız Okulu müdürü Fatma Varış tarafından ‘‘Amerika’da Kadın’’ konulu konferanslar verilmiştir.²⁸⁵ Ayrıca, kadınlara Dr. Ekrem Paksoy tarafından ‘‘İnsan Karakteri’’ adlı konferans da verilmiştir.²⁸⁶

İlk toplantısını Emlak Kredi Bankası binasında yeni açılan lokalinde yapan Birlik, kadınların eğitim seviyesini yükseltmek ve onların daha fazla bilinçlenmeleri için okuma yazma kursları açmıştır. İlk olarak, Hocailyas İlkokulunda okuma yazma kursu açılmış, 26 kadın bu kursa katılmıştır.²⁸⁷ Bir diğeri, Altıparmak İlkokulu’nda haftada iki gün olarak faaliyet gösterecek olan kursa okuma yazma öğrenmek isteyen bütün kadınlar davet edilmiştir.²⁸⁸ Bu kurslardan yaşları 30 ve 40 yaş aralığı arasında değişen 6 kişi mezun olmuştur.²⁸⁹

Kadınlar Birliği’nin köycülük kolu, aynı faaliyeti köylere taşımış ilk okuma yazma kursunu İzvat Köyü’nde gerçekleştirmiştir.²⁹⁰ Birlik, Kız Enstitüsü’nde 30 kadının katıldığı çiçek kursu açmıştır.²⁹¹ Kadınlar Birliği sadece eğitimle ilgilenmemiş, farklı alanlarda faaliyette bulunmuştur. Birlik ile gazetede çıkan ilgili

²⁸¹*Hakimiyet*, 15 Şubat 1958, s.1.

²⁸²*Hakimiyet*, 29 Aralık 1955, s.3.

²⁸³Kolların başındaki kişiler için bkz; *Kadın Gazetesi*, 25 Kasım 1953, s.1.

²⁸⁴*Hakimiyet*, 23 Şubat 1954, s.2.

²⁸⁵*Hakimiyet*, 7 Şubat 1955, s.2.

²⁸⁶*Hakimiyet*, 8 Haziran 1955, s.2.

²⁸⁷*Hakimiyet*, 8 Aralık 1953, s.4.

²⁸⁸*Hakimiyet*, 3 Mart 1955, s.4.

²⁸⁹*Kadın Gazetesi*, 26 Haziran 1954, s.2.

²⁹⁰*Hakimiyet*, 3 Mart 1958, s.2.

²⁹¹*Kadın Gazetesi*, 26 Haziran 1954, s.2.

haberde, şehirde Kadınlar Birliği'nin konser düzenleyeceğini, konsere de Safiye Ayla'yı getireceğini belirtmiştir.²⁹²

Ayrıca, öğrenciler arasında ‘‘Cemiyette Kadınların Rolü’’ adlı konu hakkında kompozisyon yarışması düzenlemiş ve yarışma sonucunda birinci olan öğrenciye, birlik tarafından dolmakalem hediye edilmiştir.²⁹³

Dönemde çıkan yayınlarda birliğin görevlerinden bahsedilmiş ve görevlerinin Atatürk inkılâplarına sahip çıkmak ve kadınların eğitim seviyelerini yükseltmek olduğu belirtilmiştir.²⁹⁴ Ayrıca, erkeklerin derneğe üye olup olmaması tartışma konusu olmuş, kadınların erkeklerin üye olduğu derneklere üye olabildiği, erkeklerin de derneğe üye olmasında bir sakınca olmayacağı belirtilmiştir.²⁹⁵ Fakat dernek üyeleri ‘‘dedikodu olur’’ düşüncesiyle erkeklerin üyeliklerini kabul etmemişlerdir.²⁹⁶

Bursa Kadınlar Birliği şubesi, kadınların bilinçlenmesi ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi anlamında önemli çalışmalar yapmıştır. Birlik, şehirde kollara ayrılmış ve her kol kendi üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır. Gerek açmış olduğu okuma yazma kurslar gerekse uzman kişiler tarafından verildiği kadınlarla ilgili konferanslar bunu destekler niteliktedir. Bu açıdan bakıldığında halkın yararına önemli çalışmalar yapmış olan Bursa Kadınlar Birliği, Bursa'da önemli sivil toplum kuruluşları arasına girmiştir. Cumhuriyet döneminden itibaren kadına verilen önemin giderek arttığının ve bu durum sivil toplum kuruluşlarıyla beraber devam ettiğinin bir göstergesidir.

²⁹² *Hakimiyet*, 13 Ocak 1954, s.2.

²⁹³ *Hakimiyet*, 2 Haziran 1956, s.2.

²⁹⁴ *Hakimiyet*, 14 Haziran 1954, s.2.

²⁹⁵ *Hakimiyet*, 15 Haziran 1954, s.2.

²⁹⁶ *Hakimiyet*, 16 Haziran 1954, s.1.

E.BASIN

İnsan yapısı gereği çevresinde olup bitenleri öğrenmek, kendi başından geçen olay ve olguları başka insanlara duyurmak bununla beraber bu olaylar üzerinde düşünmek ve düşündüklerini de başka insanlara duyurma gereksinimini kendinde hissetmiştir. Bu ihtiyaç insanlarda, olup bitenlerden haberdar olma ve haberdar etme merakı haberleşme işini ortaya çıkarmıştır.²⁹⁷

İnsanlar arasında ilk haberleşme işaretleşmeyle başlamıştır. İşaretleşme ile haberleşme döneminden sonra atlı ve yaya habercilerle sürmüştür. Bu süreç yazının icadıyla beraber bugünkü haberleşme şekline dönüşmüştür. Çağdaş basının oluşmasında etkili olan üç aşama; yazı, kağıt ve matbaanın icadıdır.²⁹⁸ Bu üç olay birbirini izleyen süreçtir. Yazı başlı başına bir icattır. Yazı, kağıt sayesinde kalıcı olmuş ve matbaa sayesinde de çoğaltılarak topluma sunulmuştur. Böylece basın kavramı ortaya çıkmıştır.

Basın, insan kendi aklının oluş çizgisiyle kendisini ve çevresini anlamak çabasında toplanmaktadır. Aklın hareketi ise; konuşma, söz, yazı ve yazıyı başkalarına aktarma ile haber ortaya çıkmaktadır. Basın, bu doğrultuda oluşmaktadır. Bu haber alma ve verme isteği ilk önce el yazısıyla yapılmışken daha sonraları bu iş ticari düzeye ulaşmış, böylece basın profesyonel bir yapı kazanmıştır.²⁹⁹

Basının yazıya dökülmüş şekillerinden biri olan gazete ise, bir tanıma göre ‘‘çoğunlukla gündelik ve en çok bir hafta ara ile sürekli numara altında yayınlanıp, içindekileri herkesi ilgilendiren günün olaylarına ilişkin haber, fıkra, makaleler veren basılı veya birkaç kağıt demetidir.’’³⁰⁰

Dünya’da Eski Roma Dönemi’nde ilk defa Julius Sezar zamanında imparatorluk ölçüsünde bir kamuoyu yaratmak amacıyla Senato oturumlarına ait tutanakların *Acta Senatus* adıyla yayınlanması emredilmiş, böylece siyasi olaylar ve

²⁹⁷Mehmet Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yay., İstanbul, 1993, s.25

²⁹⁸A.g.e., s.27.

²⁹⁹Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi*, Yeni Adım Matbaası, C.I, Ankara, 1962, s.22.

³⁰⁰A.g.e., s.22.

haberlerin halka duyurulmasına çalışılmıştır. Bir süre sonra da bugünkü resmi gazetenin ilk şekli olan adlı bültenler ortaya çıkmıştır. Dünya’da ilk matbaa 1445 yılında Almanya’nın Mainz şehrinde Gutenberg tarafından kurulmuştur.³⁰¹

Osmanlı Devleti’nde baskı makinesinin kullanılışı Avrupa’dan 288 yıl sonraya rastlamaktadır. İlk matbaa 1728 yılında İbrahim Müteferrika tarafından İstanbul’da kurulmuştur. Matbaanın kurulmasıyla beraber Fransız Elçiliği tarafından Fransız Devrimi’ni tanıtmak amacıyla 1795 yılında “*Bulletin de Nouvelles*” gazetesi çıkarılmıştır. Bu gazete Osmanlı topraklarında çıkarılan ilk yabancı gazete olma özelliğini taşımaktadır.³⁰² Osmanlı toprakları çıkan ilk remi Türkçe gazetesi ise II. Mahmut tarafından çıkarılan “*Takvim-i Vekayi*” gazetesidir. II. Mahmut fermanında; “*Gazete konusunun düzene konması çoktan beri emelimdi. Ancak, zamanı gelmemiş olduğundan susuyordum. İşte şimdi sırası geldi. Bunun din kurallarına ve düzene karşı bir yanı olmadığı gibi, ülkeye pek çok yararı olacağını kabul ediyorum*”³⁰³ diyen II. Mahmut bu gazetenin Osmanlı Devleti için gerekliliğinden bahsetmiştir.

Basın ortaya çıkışından itibaren sürekli engellemelerle karşılaşmış, görevini tam anlamıyla yerine getirememiştir. Abdülhamit döneminde bunun ilk örneklerini görüyoruz. Bu dönem baskı ve sansürün yoğun olarak yaşandığı dönem olarak anılmıştır. Abdülhamit’ten sonra yerine gelen İttihat Terakki döneminde de durum değişmemiş, basın yine engellemelerle karşılaşmıştır. 1909 yılında kabul edilen Matbuat Kanunu ile basına engellemeler gelmiştir. Bu dönemde gazetelere sansür uygulanmış ve hatta bazı gazeteciler öldürülmüştür. 1909’da 353 olan gazete sayısı 1912 yılında 45’e düşmüştür.³⁰⁴

Milli Mücadele Döneminde Atatürk, basının kamuoyu oluşturmada etkin bir rolünün olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin fikirlerini yaymak, Milli Mücadele hareketinin kamuoyuna duyurulmasını sağlamak için önemli çalışmalarda bulunmuş ve 14 Eylül 1919 yılında adı “*İrade-i Milliye*”

³⁰¹ A.g.e., s.15.

³⁰² Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s.7-8.

³⁰³ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, Ankara, 2003, s.16.

³⁰⁴ İnüç, a.g.e., s.307.

olan gazeteyi Sivas'ta çıkarmıştır. 10 Ocak 1920'de ise daha sonra adı Ulus Gazetesi olarak değişen Hâkimiyet-i Milliye gazetesi Ankara'da yayın hayatına başlamıştır. Bu gazete siyasi rejimin fikirlerini yansıtan bir sözcü görevi üstlenmiştir.³⁰⁵ Bu dönemde basın özgürlüğünden bahsetmek pek mümkün değildir. Ülkenin işgal altında oluşu bu durumun en önemli nedenlerindedir. Görüldüğü üzere Batı'dan çok geç ve farklı bir tarihsel süreçte Osmanlı'da başlayan basın hayatı Cumhuriyet döneminde de daha farklı bir anlayışla gelişmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise basın özgürlüğü bir ideal olarak benimsenmiştir. Atatürk basının önemini şu şekilde belirtmiştir; *'bir toplumun ortak ve genel hisleri ve fikirleri vardır. Toplumların kıymetleri medenileşme, dereceleri, arzu ve eğilimleri ancak bu genel duygu ve düşüncelerin meydana geliş ve açığa çıkış dereceleriyle anlaşılabilir. Bu topluluğu yöneten insanlar için toplumun talihi üzerinde hüküm vermek durumunda bulunan dostlar veya düşmanlar için ölçü, bu toplumun düşüncelerinin dünyaya tanıtmak zorunluluğundandır. Bütün dünya kamuoyunun öğrenilmesi için ise mevcut araçların birincisi ve en önemlisi basındır. Basın, milletin genel sesidir, bir milleti aydınlatma, ona doğru yol göstermede, bir milletin hedefi mutluluk olan ortak yönde yürümesinin sağlanmasında basın başlı başına bir kuvvet, bir okul, bir yol göstericidir'*³⁰⁶ sözleriyle basının bir toplum için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Basın özgürlüğü, 1925 yılında ortaya çıkan Şeyh Sait ayaklanması ile kısıtlanmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra basın ve iktidar arasındaki ilişkiler de bozulmaya başlamış, Takrir-i Sükûn kanunu kapsamında memleketin huzur ve düzenini bozacak yönde yayın yapan gazeteler kapatılmıştır. Takrir-i Sükûn kanunuyla basında sıkıyönetim havası oluşturulmuş ve bu duruma karşı gelen gazeteciler İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır. Bu dönemde kapatılan gazeteler arasında *Tanin*, *Tevhid-i Efkar*, *İstiklal*, *Son Telgraf*, *Vatan* gibi muhalif gazeteler vardır.³⁰⁷

³⁰⁵ A.g.e., s.340.

³⁰⁶ İlnur Kalıpçı, *Atatürk, Basın ve Bursa*, Özsan Matbaacılık, 1998, s.28.

³⁰⁷ Tefik Çavdar, "Cumhuriyet'in Başlangıcında Filizlenen Demokrasi ve Takrir-i Sükûn Yasası, *Birikim*, Ağustos 1989, S. 4, s.35.

CHP basını kontrol altında tutmak amacıyla 1930 yılında Matbuat Kanunu'nu³⁰⁸ çıkarmıştır.³⁰⁹ Bu kanuna göre, Bakanlar Kurulu genel anlamda ülkenin siyasetini bozacak olan gazete ve dergileri kapatabilecek, kapatılan gazete yöneticileri cezaları bitmeden başka bir isimle tekrar gazete çıkaramayacaklardı.³¹⁰

Tek partili dönemde otoriter bir yapıya sahip olan iktidar her alanda olduğu gibi basını da kontrol altına almıştır. Bunu da Matbuat Kanunu ile yapmış ve basın susturulmaya çalışılmıştır. Atatürk döneminde farklı sebeplerden dolayı 142 yayına sansür uygulanmışken İnönü döneminde bu sayı 108 yayın civarında seyretmiştir.³¹¹ Bu iki dönemi bu açıdan değerlendirdiğimizde basının tam anlamıyla özgür olmadığı sonucuna varabiliriz.

Bursa'da ise basının doğuşu Osmanlı Devleti'nin son dönemine dayanır. Bursa, Anadolu'da Erzurum'dan sonra basımevi kurulan ikinci şehirdir. Bursa'yı dönemin başkenti İstanbul ile kıyaslayacak olursak matbaanın kurulmasında 141 yıllık bir gecikme olduğunu söyleyebiliriz. Bursa'da 1868 yılında matbaanın kurulmasıyla beraber düşünce ve yazı hayatı daha da canlanmaya başlamıştır. İlk olarak "*Hüdavendigar*" gazetesi 8 Şubat 1869 yılında yayımlanmaya başlanmıştır. "*Hüdavendigar*", Bursa'da yayımlanan ilk gazete olma özelliğini taşımakla birlikte, Bursa'nın valiliğin resmi yayın organı durumundadır.³¹² 1917 yılına kadar aynı isimle çıkan gazete, 1926 yılına kadar *Günlük Hüdavendigar*, 1937'ye kadar *Resmi Bursa*, 1937'den 1953 yılına kadar *Bursa* adıyla yayımlanmıştır. Hüdavendigar gazetesi, 1953 yılında yayın hayatına son vermiştir.³¹³

³⁰⁸ Bkz., "Matbuat Kanunu", *Resmi Gazete*, 08.08.1931, S.1867.

³⁰⁹ Koloğlu, a.g.e., s.65.

³¹⁰ Topuz, a.g.e., s.159.

³¹¹ Mustafa Yılmaz-Yasemin Doğaner, *Cumhuriyet Dönemi'nde Sansür (1923-1973)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, s.14, 18.

³¹² Yılmaz Akkılıç, "Bursa Basın Tarihi Üzerine Bir Deneme", *Bursa Defteri*, Haziran 2006, s.36.

³¹³ "Hüdavendigar", *Bursa Ansiklopedisi*, Haz. Yılmaz Akkılıç, Bursa Kültür Sanat Yay., Bursa 2002, s.875.

Bursa’da Milli Mücadele dönemine kadar çıkan gazete ve dergilerinden bazıları şunlardır; *Barika-i İrşad* (1908), *Bursa Sergisi*, *Ertuğrul* (1910), *Hukuk-ı İbad* (1912), *Yavuz* (1912).³¹⁴

Milli Mücadele Döneminde Bursa’da basın hayatında engellemeler yaşanmıştır. Bu dönemde Yunanlılar tarafından işgal altına giren şehirde basına sansür uygulanmıştır. Yunanlılar gazeteler basılmadan önce gazeteyi inceliyor, kendi aleyhlerinde olan bir haberi gazeteden derhal çıkarıyorlardı. Yunanlılar gazete isimlerini dahi kendileri belirliyorlardı.³¹⁵ *Yoldaş* (1921), *Arkadaş* (1922), *Kardaş* (1921), *Hakikat* (1921), *Kevkeb* (1921), *İntibah* (1921) bu dönemde çıkarılan gazetelerdir.³¹⁶

1923-1945 yılları arasına baktığımızda, gazete sayısının arttığını görüyoruz. Bunun en önemli sebebi 1931 yılında çıkarılan Matbuat Kanunu’dur. Bu kanuna göre, gazete çıkarmak için önceden izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır.³¹⁷ Bahsedilen dönem tek partili dönemi içermekte olup, çıkarılan gazeteler, inkılâpların yerleşebilmesi ve aynı zamanda toplumun çağdaşlaşması için ortak görüşlü bir yayın söz konusudur.³¹⁸

1948 yılında gazetecilerin daha örgütlü bir hale gelebilmesi için Musa Ataş’ın³¹⁹ liderliğinde, Faruk Taşkiran,³²⁰ Derviş Edesen,³²¹ Lütfi Can, Mesut

³¹⁴Geniş bilgi için bkz. Hacı Tonak-Ersoy Soydan “ Milli Mücadele Dönemi’nde Bursa Basını” *Mudanya Mütarekesi’nden Günümüze Bursa Uluslararası Sempozyumu 26-28 Eylül 2013*, Yay. Haz. Selcan Koçaslan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s.457-470.

³¹⁵Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Milli Mücadele’de Bursa*, İstanbul, 1984, s.80-83.

³¹⁶*Bursa Ansiklopedisi*, s.212.

³¹⁷Akkılıç, a.g.m., s.38.

³¹⁸*Bursa Ansiklopedisi*, s.212.

³¹⁹1901 yılında Dağıstan’da doğan Ataş, küçük yaşta Bursa’ya gelmiştir. Kurtuluş Savaşı başladığı sıralarda öğrenimini yarıda kesmiş ve savaşa katılmıştır. Eğitim aldıktan sonra zabıt vekili olan Ataş, isyanların bastırılmasında önemli rol oynamış ve bu başarılarından dolayı İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Kısa bir süre öğretmenlik yapmış ve 1945 yılından itibaren Bursa’da yayımlanan Ant ve Hakimiyet gazetelerinde muhabir olarak çalışmıştır. Basın kartı alan ilk gazetecilerden biri olan Ataş, Bursa ile ilgili çeşitli kitaplar yazmıştır. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.135.

³²⁰1922 yılında Bursa’da doğmuştur. Ressam, şair ve gazeteci olan Taşkiran Ant gazetesinde yazmaya başlamıştır. Kısa bir süre burada çalıştıktan sonra Ankara’ya yerleşmiş ve burada Ulus ve Hakimiyet gazetelerinde yazmaya devam etmiştir. Basın şeref kartına sahip gazetecilerden biri olan Taşkiran 1988 yılında Ankara’da vefat etmiştir. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.1585-1586.

³²¹Doğum ve ölüm tarihi bilinmemekle birlikte Yunanistan’da doğmuştur. Ticaretle uğraşmış olan Edesen 1923 yılında *Hakkın Sesi* adlı bir gazete çıkarmıştır. Bursa Gazeteciler Cemiyeti’nin

Özbudak, Dr. Haydar Ömer Onur gibi gazetecilerin bir araya gelmesiyle Bursa Gazeteciler Cemiyeti kurulmuştur.³²²

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarından itibaren basın ile kuvvetli ilişkiler kurmuştur. 1950 Basın Kanunu ile bunun uygulamasını hayata geçiren Başbakan Adnan Menderes, gazete sahipleri ve başyazarlar ile iyi ilişkiler içinde olmuştur. Bunun yanı sıra gazetecilerin sosyal haklarını tanıyan “*Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetleri düzenleyen 13 Haziran 1952 tarihli kanun*”da yürürlüğe girmiş ve bu kanunla gazeteciler birçok hak elde etmişlerdir. Bu kanuna göre; basın çalışanlarının sendika kurabilmesi, sosyal sigortalardan yararlanılması, işverenin gazeteciyle yazılı iş anlaşması yapma zorunluluğu, iş anlaşmasını bozmak isteyen gazete sahibinin gazeteciye kıdemine göre tazminat ödemesi, askerlikte, mahkûmiyette ve gazetenin kapanması durumlarında gazeteciye ücret ödenmesi ve haftalık tatil, yıllık ücretli izin gibi maddeler bulunmaktadır.³²³ Bu maddelerin gazeteciler üzerinde sağladığı iş güvencesi ve sosyal haklar sayesinde iktidar ile gazeteciler arasında iyi ilişkiler kurulmuştur.

Demokrat Parti, 1954 genel seçimlerinden sonra daha da güçlenmiştir. Seçimler sonucunda oylarını artırması ve meclis çatısı altında sahip olduğu güç, Demokrat Parti'nin ikinci iktidar döneminde basına karşı gösterdiği üslubun daha da sertleşmesine ve dışarıdan gelen seslere kulağını tıkamasına neden olmuştur.

Demokrat Parti'nin seçimlerden önce kanunlaşarak yürürlüğe soktuğu iki düzenleme olmuştur. Birincisi 9 Mart'ta basın davalarına bakacak mahkemeler konusunu düzenlerken ikincisi yeni yasa çıkartmak olmuştur. 1954 yılının ilk aylarında tasarı olarak getirilen “*Neşir Yoluyla Veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun*” 9 Mart 1954'de kabul edildi. Yasa, özgürlükleri önemli ölçüde sınırlamaktadır. Bu yasaya göre namus, şeref veya haysiyete, tecavüz edilmesi, itibar kırıcı yayın yapılması, özel veya aile durumunun rızası alınmadan teşhiri 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve 1000 liradan 10 bin liraya kadar para cezası ile

kurucuları arasında yer almış, 1950'li yıllarda ise İstanbul'a taşınmıştır. Bu tarihlerden sonra hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.592.

³²² Akkılç, a.g.m., s.41.

³²³ Nuran Yıldız, “Demokrat Parti ve Basın”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S.51, 1996, s.487-489.

cezalandırılabilirdi. Yine bu yasa, devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya halkın telaş ve heyecanlanmasına neden olacak yalan haberlerin yayınını bir yıldan üç yıla kadar hapis, 2500 liradan az olmamak üzere para cezası ile cezalandırılıyordu. Üstelik suçlanan gazeteciye de iddiasını ispat etme hakkı da verilmiyordu.³²⁴ 1958 yılında 1460 gazeteci hâkim önüne çıkmıştır. Bunlardan 577 kişi mahkumiyet kararı almış, 716 kişi ise beraat etmiştir.³²⁵ Ayrıca, bu dönemde farklı konularda Bakanlar Kurulu kararı ile toplam 151 yayın sansürlenmiştir.³²⁶ Bu dönem bir önceki döneme göre sansürün en çok yaşandığı dönem olmuştur. Bu durumun başlıca sebebi eleştiriyi kabul etmeyen iktidarın basının tek sesli olmasını istemesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak muhalefet yıllarında basın özgürlüğünü savunan Demokrat Parti iktidarı, ilk döneminden sonra çıkardığı kanunlarla basını denetim altına almış; basın kendi görevini sağlıklı bir şekilde yerine getirememiştir.

Bursa'da ise gazeteler siyasi eğilim olarak ikiye ayrılmıştır. 1950-1960 yılları arasında CHP ve DP yanlısı gazeteler sürekli çekişme halindedir. Bu bölümde, bu dönemde çıkarılan gazeteleri, gazetelerin siyasi eğilimlerini ve diğer gazetelerle olan ilişkileri incelenmeye çalışılacaktır.

1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra CHP yanlısı Ant; Demokrat Parti yanlısı ve 1950 yılında isim değiştirecek olan Doğru gazetesi ile sürekli çekişme halindedir. Demokrat Parti'nin 1950 seçimleriyle iktidara gelmesiyle muhalefet gazetesi iktidarı, iktidar gazetesi de artık muhalefeti destekleme durumunda kalmıştır. Doğru gazetesinin kapanmasından sonra rekabet Hakimiyet-Ant gazeteleri rekabetine dönüşmüştür.³²⁷ Ant gazetesi yazarlarından Derviş Sami Taşman³²⁸ bir röportajında; '*1950 seçimleri oldu, biz kaybettik ve roller tamamıyla*

³²⁴Yıldız, a.g.m., s.491-492.

³²⁵Albayrak, a.g.t., s.917.

³²⁶Yılmaz ve Doğaner, a.g.e., s.20.

³²⁷Akkılç, a.g.m., s.40.

³²⁸1922 yılında Yunanistan'da doğmuştur. 1925 yılında mübadele sonucunda Ankara'ya göçmüşlerdir. Eğitimini burada tamamlamış olan Taşman CHP genel merkezinde görevli olarak çalışmıştır. 1947 yılında Bursa'ya yerleşmiş ve burada dönemin iktidarını destekleyen Ant gazetesinde yazmaya başlamıştır. 1950 yılında maddi sıkıntılardan dolayı sıkıntılar yaşayan Ant gazetesinin sahipliğini üstlenmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahale sonrasında kapatılan gazeteyi kısa bir süre açmış olan Taşman, 1961 yılında açılan Kurucu Meclis'in bir kolunu oluşturan Temsilciler Meclisi'ne Anadolu

değiştirdi. Biz artık belediye olsun, hükümet olsun, vali olsun kimin aleyhinde bir şey varsa onun peşine düşüyorduk. Onlarda onu müdafaa etmek için yağcılık yapmaktaydılar diyeyim³²⁹ sözleriyle o dönemdeki durumu anlatmaktadır.

Hakimiyet gazetesi, 1950 yılında *Doğru* gazetesinin satın alınmasıyla beraber 1 Ocak 1950 yılında yayın hayatına girmiştir. Gazetenin sahibi Hayri Terzioğlu,³³⁰ yazı işleri müdürü ise İsmet Bozdağ'dır.³³¹ Gazetede görev paylaşımı yapılmış, İsmail Gerçeksöz³³² sayfa sekreterliği, Sabri Türkozan³³³ muhabir olarak çalışıyordu.³³⁴ Hakimiyet çıktığı ilk gün olan 1 Ocak 1950 yılında çıkış sebebini gazetenin birinci sayfasında şöyle açıklıyor: ‘*Hakimiyet Atatürk’ün Başladığı Yerden! Büyük vaatlerde bulunmuyoruz. Emelimiz hizmet etmektir, bugün bir vicdan kurtuluşu davasına girmiş bulunuyoruz. Yani Atatürk’ün başladığı yerdeyiz. Kendi gücümüzün yettiği kadar Atatürk’ün hatırasıyla yürütmek vazgeçilmez hedefimizdir.*

basınının temsilcisi olarak seçilmiştir. 1965 yılında gazetenin tekrar kapanması üzerine İstanbul’a taşınmıştır. Bursa basın tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Taşman ileriki dönem gazetecilerine örnek olmuş bir gazetecidir. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.1586-1587.

³²⁹Demet Çoraklı Yıldız, ‘‘40 Yıl Öncesinden Bir Usta: Derviş Sami Taşman’’, *Bursa Defteri*, Haziran 2006, s.32.

³³⁰1908 yılında Bursa’da doğmuş olan Hayri Terzioğlu ilköğrenimini Bursa’da tamamlamıştır. Ortaöğrenimi ise Fransız Okulu’nda tamamlayan Terzioğlu, 1934’te kendilerine ait çiftliğin yönetimini üstlenmiştir. 1946 yılında Demokrat Parti’nin Bursa kurucuları arasında yer almış, 1950 yılında il başkanlığına getirilmiştir. Bu görevini 27 Mayıs 1960 yılına kadar sürdürmüş ve aynı zamanda Demokrat Parti’nin yayın organı olan Hakimiyet gazetesini satın almıştır. Dönemin önemli gazete patronlarından biri haline gelmiştir. Terzioğlu, 1976 yılında bilinmeyen bir nedenle yaşamına son vermiştir. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.1601-1602.

³³¹*Bursa Ansiklopedisi*, s.820. 1916 yılında Bursa’da doğan Bozdağ ilk ve ortaöğrenimini Bursa’da, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi’nde Gazetecilik bölümünü okuyarak tamamladı. Çok partili hayata geçişle beraber Demokrat Parti’nin görüşlerini benimsemiş ve Hakimiyet gazetesinde başyazar olarak görev almıştır. Bursa’da basının gelişmesine en çok katkıda bulunanlardan biri olan Bozdağ’ın çeşitli kitapları bulunmaktadır. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.271.

³³²1925 yılında İzmir’de doğmuş olan Gerçeksöz’ün Bursa ile teması buradaki İpekböcekçilik Enstitüsü’nü bitirmesiyle başlamıştır. Bursa’da gazetecilik hayatına başlamış Demokrat Parti’nin yayın organı olan Hakimiyet’in yazı işleri müdürlüğünü yürütmüştür. Ayrıca, Bursa Ekspres gazetesinin de genel yayın yönetmenliğini üstlenen Gerçeksöz Bursa Gazeteciler Cemiyeti ve Gazeteciler Sendikası’nın kurulmasına da katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda iyi bir edebiyatçı ve şair olan Gerçeksöz’ün Bursa hakkında birçok şiiri bulunmaktadır. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.766.

³³³1906 yılında Balıkesir’de doğan Türkozan polis memurluğunu bırakarak gazeteciliğe adım atmıştır. 1950 yılında İsmet Bozdağ’la birlikte mizah gazetesi olan Yalaza’yı çıkarmış ardından Şehir Postası gazetesinin çıkarmıştır. Kısa süre sonra İşçi haklarını savunan İşçi Sesi gazetesini yazı işleri müdürlüğünü üstlenmiş, son olarak Hakimiyet gazetesinde muhabirlik görevini yürütürken vefat etmiştir. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.1640.

³³⁴Mustafa Tayla, *Bursa Basını*, Bursa Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Bursa, 1997, s.133.

Bize göstereceğiniz müsamaha ve alaka Hakimiyet'in kaderini tayin edecektir''³³⁵ yazısıyla vermiştir.

Gazete, Demokrat Parti'nin '*Hakimiyet Milletindir*' sloganını, '*Hakimiyet*' adı olarak gazetenin baş sayfasına koymuş, Hakimiyet yazısının hemen altına da küçük harflerle '*Milletindir*' kelimesi koyularak, gazetenin hangi siyasi partiye yakın olduğu vurgulanmıştır.

Gazetenin baskıya hazırlanması Hakimiyet Matbaası'nda, basılma işlemi de Vilayet Matbaası'nda gerçekleşmektedir. İlk olarak satış fiyatı 10 kuruş iken daha sonra 15, 20, 25 ve 30 kuruş olarak belirlenmiştir. 1960 ihtilalinde gazetenin sahibi olan Hayri Terzioğlu tutuklanarak hapse atılmış, gazetenin resmi ilanları kestirilmiştir. Gazete maddi açıdan sıkıntıya düşmüş, ihtilalden sonra kendini ancak toparlayabilmiştir.³³⁶ Hakimiyet gazetesi, 10 Eylül 1974 yılında yayınladığı '*Veda ve Teşekkür*' adlı yazısıyla okuyucularına teşekkür etmiş ve gazetenin bundan sonra basım yapmayacağını belirtmiştir.³³⁷

Hakimiyet, Bursa basın tarihine damga vurmuş ve önemli gazeteciler yetiştirmiştir. Gazete, özellikle 1950-1960 yılları arasında iktidar partisinin en önemli savunuculuğunu yapmıştır.

Dönemin önemli bir diğer yayın organı ise CHP yanlısı yazılar yazan daha sonra ismi Yeni Ant olacak olan Ant gazetesidir. CHP, Atatürk devrimleri ülkede benimsetmek amacıyla gazete ve dergilerin çıkarılmasını kararlaştırmıştır. Ant gazetesi bu alınan kararın Bursa'ya yansımasıdır. Gazete, ilk sayısını 10 Temmuz 1944 yılında çıkarmıştır. Gazetenin isminin altında '*Kemalizm yolumuz, Altıok andımız*' logosu yazısı yer almıştır Bu logo gazetenin siyasal kimliğini ortaya koymaktadır.

1946-1950 yılları arasında Demokrat Parti yanlısı olan Doğru gazetesiyle sürekli çekişme halinde bulunan Ant gazetesi 1950 yılından itibaren Doğru gazetesinin kapanmasından sonra Hakimiyet gazetesiyle aynı rekabet içinde

³³⁵ *Hakimiyet*, 1 Ocak 1950, s.1.

³³⁶ Tayla, a.g.e., s.135-136.

³³⁷ *Hakimiyet*, 10 Eylül 1974, s.1.

bulunmuştur. 1950 seçimlerinde CHP'nin iktidarı kaybetmesiyle Ant zor duruma düşmüştür. Gazeteyi bu zor durumdan gazetenin başyazarlarından olan Derviş Sami Taşman satın alarak kurtarmıştır.³³⁸

Derviş Sami, Ant gazetesini devraldığında çektiği sıkıntıyı şu şekilde anlatıyor: *''Gazeteyi aldığımızda mali güçlükler çekiyorduk, doğrusu hiçbir yerden gelirim yoktu. Ailemle alakalı vardı yalnız, memuriyetten de istifa ettim. Fakat istifa ettiğimde kamyon aldım. Ağabeyim Fethi Taşman ile nakliyat işi yaptık. Tabii ben meşgul olamıyordum, ama o her şeyi ile meşgul oluyordu. Ve küçük kardeşim Recai de benimle matbaaya çalışmaya geldi, ilanlar geliyor, ufak tefek gelirler oluyor, bir de benim kamyonum çalışıyor. Derken bunların desteği ile arkasında Atatürk'ün Heykeli'nden İnönü Caddesi'ne girerken hemen solda ufak bir çıkmaz sokak vardır. O çıkmaz sokakta bir büyük bina var, o binayı tutum. En altına, matbaayı, bir katına yazı işlerini, bir katına da ben oturdum ve orada çıkarmaya devam ettik gazeteyi, gazete kapanıncaya kadar oradaydık.''*³³⁹

Gazete, 1951 yılında ilginç bir kampanya ortaya atmıştır. Gazete, tirajlarını artırmak amacıyla 30 kupon karşılığında okuyucuya dolma kalem vermiştir.³⁴⁰ Pelikan marka dolmakalem noter huzurunda çekiliş yapmak şartıyla okuyucuya verilmiştir.³⁴¹ Bu olaydan sonra, gazetenin tirajı 3 bini aşmıştır.³⁴² Gazetenin sahibi Derviş Sami bu konu hakkında şunları söylemiştir: *''Bir hareket olsun, 30 kupon getirene bir dolmakalem hediye edelim dedik. Epeyce tutmuştu, ilgi gördüydü, satışlar biraz fark etti, aranır oldu hiç olmazsa. Gelip gazete var mı? diye soranlar olmuştu. Zannediyorum böyle bir çalışmayı Türkiye'de ilk biz yapmıştık.''*³⁴³

Ant gazetesi, 8 Mayıs 1955 yılında yayım hayatına son vermiş, bir gün sonra *''Yeni Ant''* ismiyle çıkmaya başlamıştır.³⁴⁴ Ekonomik sıkıntı yaşadığı için CHP 'ye yakınlığını hissettirmemeye çalışmış ve *''Kemalizm yolumuz, Altı ok andımız''*³⁴⁵

³³⁸ *Bursa Ansiklopedisi*, s.110.

³³⁹ Yıldız, a.g.m., s.30.

³⁴⁰ Raif Kaplanoğlu, 'Bursa Gazetelerinde Tiraj', *Bursa Defteri*, Haziran 2006, s.57.

³⁴¹ *Bursa Ansiklopedisi*, s.110.

³⁴² Kaplanoğlu, a.g.m., s.57.

³⁴³ Yıldız, a.g.m., s.35.

³⁴⁴ *Bursa Ansiklopedisi*, s.110.

³⁴⁵ *Ant*, 10 Temmuz 1944, s.1.

logosunun yerine ‘*Bursa'nın gözü, kulağı, dili*’³⁴⁶ logosunu seçmiştir. Gazetenin logo değiştirmesi iktidar aleyhinde yazan basın ne kadar zor durumda olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Gazeteler için ilan ekonomik açıdan önemlidir. Bu dönemde ilan alma konusunda en çok sıkıntı yaşayan gazete Yeni Ant gazetesiydi. İktidar aleyhinde yazılar yazdığı için ilan yeterli ilan verilmiyordu. Böylece, gazete ekonomik açıdan sıkıntıya düşebiliyordu.

Çıkarılan kanun ile birlikte gazetelere, ilan verme yetkisi valilere verilmiştir. Valilere, gazetelere ilanların eşit dağıtılması ile yazı gönderilmiş; fakat valilerin bu yazıya pek uymadığı görülmüştür. 1959 yılı itibariyle Demokrat Parti yanlısı yazılar yazan gazetelerden Hakimiyet’in bir aylık resmi geliri 10776 lira, Ekspres gazetesinin ise 8470 lira kadardır. Demokrat Parti aleyhinde yazılar yazan Yeni Ant gazetesinin ise 3950 lira kadardır.³⁴⁷ Görüldüğü üzere iktidar partisi lehinde yazılar yazan gazetelere verilen gazete ilan ücretleri ile iktidar aleyhinde yazılar yazan gazetelere verilen ilan ücretlerinde bir adaletsizlik söz konusudur.

1958 yılında gerçekleşen Kapalıçarşı yangını sonrası Yeni Ant gazetesi sahibi Derviş Sami Bursa Valisi İhsan Sabri Çağlayangil ile ilgili bir anısını şöyle anlatmaktadır: ‘*Bursa Valisi ‘bunları yazarsan sana ilan vermeyeceğim’ diyordu. ‘Sen vermezsin ama ben yazarım’ diyordum. Mesela 1958 senesinde Bursa yangını oldu, Kapalı çarşı yangını yani. Ben o vakit oradaydım. Aradım hemen valiyi, ‘Uludağ’da’ dediler. O zamanki Bursa valisi İhsan Sabri Çağlayangil. Aradım Uludağ’ı ve dedim ki’ İhsan Sabri Bey, Bursa büyük bir yangın geçiriyor. ‘Evet, duydum’ dedi, ‘randevun mu vardı yangınla, buraya geldim ben, birazdan gelirim’ dedi. Tabii ben olduğu gibi hepsini yazdım. ‘Valiye sordum, yangınla randevun mu vardı da ben bekleyeyim? Dedi’ diye. Ertesi gün vali bana; ‘Anlaşıldı sen kolay adam olmayacaksın, ilanlarını kesiyorum’ dedi.’*³⁴⁸

³⁴⁶Yeni Ant, 9 Mayıs 1955, s.1.

³⁴⁷Akgün, a.g.e., s.83.

³⁴⁸Yıldız, a.g.m., s.36.

Derviş Sami, ilanlarla ilgili yaşadığı ekonomik sıkıntıyı bir başka anısında şu şekilde anlatıyor: “ *Çocukların maaşlarını veremeyecek hala gelmişim. Ancak kendi ailemden, kendi matbaamı çalıştırarak ve özel reklam toplayarak çözmeye çalışıyordum. Ancak özel reklamlar vasıtası ile hayatımızı idame ettirdik. O zamanlar gazetede resmi ilan rezaleti olarak konuşulan şey, bütün gazetelerde şöyle yazıyordu: Muhaliflere ilan vermiyorlar! Çünkü taşra gazetelerinde resmi ilan hayatıdır gazetenin. İşte biz çabalıyorduk. Halk partililer bizim sıkıntımızı bildiğinden ufak tefek reklam vermeye de korkuyorlardı. İlan konusu valinin emrindeydi.*”³⁴⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere valinin gösterdiği keyfi davranış nedeniyle gazete ekonomik anlamda sıkıntıya düşmüştür.

İlan konusunda en rahat gazete, iktidar yanlısı olan Hakimiyet gazetesiydi. Yeni Ant ile Hakimiyet gazetesinin ekonomik açıdan eşit şartlara sahip olmadığını söyleyebiliriz. Buna rağmen Yeni Ant gazetesi kendi görüşünü uygun yazılar yazmaktan vazgeçmemiştir.

Bu dönemde iktidara karşı yazı yazan gazete ve gazeteciler baskı altındaydı. 1954’de yasa değişikliğiyle gazeteci yazdığı yazı ile ilgili dava açıldığında bunu ‘*ispat hakkı*’ tanınmaması ilkesi getirilmiş,³⁵⁰ 1956 yılında çıkarılan bir kanun ile ‘*su-i niyet ve maksad-ı mahsus*’ gibi göreceli kavramlarla basın susturulmaya çalışılmıştır.³⁵¹

Kanunun çıkmasından sonra uygulaması da gerçekleşmiştir. Yeni Ant yazarlarından olan Necati Akgün³⁵² ve Yalçın Kaya,³⁵³ Çivi Dergisi’nde 22 Haziran

³⁴⁹ A.g.m., s.31-32.

³⁵⁰ Akkılıç, a.g.m., s.40.

³⁵¹ **Bursa Ansiklopedisi**, s.214.

³⁵² 1925 yılında Bilecik’te doğmuş olan Akgün, ilk, orta ve lise öğrenimini Bursa ve İstanbul’da tamamlamıştır. Gazetecilik mesleğine ise Ant gazetesinde başlamış, burada çalıştığı dönemlerde Bilecik’te Pazaryeri, Bursa’da ise Çivi dergilerini çıkarmıştır. Hürriyet ve Milliyet’in Bursa temsilciliğini de yürüten Akgün Bursa’da o dönemde çıkan Millet gazetesinin genel yayın yönetmenliğini yürütmüştür. 1966-1967 yılında Bursa Gazeteciler Cemiyeti ve kısa bir süre de Türkiye Gazeteciler Bursa şubesi başkanlığında bulunmuştur. 1980 ve 1990’lı yıllarda çeşitli partilerde görev almıştır. Bkz. **Bursa Ansiklopedisi**, s.63-64.

³⁵³ 1930 yılında Simav doğumlu olan Yalçın mizah yazarlığı görevlerinde bulunmuş ve 1952 yılında Kore Savaşı’na gönüllü olarak katılmıştır. 1956 yılında Necati Akgün ile beraber Çivi dergisini çıkarmışlardır. Yazdıkları fıkra yüzünden 100.000 lira para cezasına mahkum olan Yalçın CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’e çektiği telgrafta şu dörtlüğü yazmıştır; ‘*Çok üzgünüm Kasım Bey, Hem de*

1956 tarihinde yazdığı ‘‘Kalmaz Ya’’ başlıklı fıkrası yüzünden Necati Akgün bir yıl hapis cezası, 100 bin lira gibi ağır para cezasıyla, Yalçın Kaya ise bir yıl hapisle cezalandırılıyordu. Fıkra şöyleydi:

Bir vatandaş gazete bayisine gidiyor;

Vatandaş: Bana bir hürriyet ver.

Gazete Bayi: Kalmadı.

Vatandaş: Öyle ise, Hayat ver.

Gazete Bayisi: Hürriyetin bulunmadığı yerde Hayat kalır mı?

Necati Akgün olayı şöyle ifade etmektedir: ‘‘Bu mahkûmiyetimiz Türk basınında olduğu gibi dünya basınında da başta Amerika’nın meşhur Time mecmuasında yer aldı. Ziraat Bankası’na gittiğim zaman Amerikan Time Dergisi fıkranın telif hakkı olarak 20 dolar göndermişti. O tarihlerde bizde telif hakkı diye bir şey olmadığından 20 doları almayarak geri göndermelerini söyledim.’’³⁵⁴Anlaşılacağı üzere içeride yaşanan gelişmenin dış basına yansımaları görüyoruz.

Olaydan sonra İsmet İnönü, Necati Akgün’ü ziyarete gelmiştir. Necati Akgün bu ziyareti anılarında şu şekilde anlatmaktadır;

‘‘Akşamüstü, İnönü’nün Yeni Ant gazetesini ziyaret ederek, yeni cezaevinden çıktığım için bana geçmiş olsun geleceği haberi geldi. İnönü gerçekten akşamüstü, Yeni Ant gazetesinin İnönü Caddesi başındaki çıkmaz aralıktaki merkezine geldi. Kendisini kapıda karşıladık. Paşa bana ‘geçmiş olsun’ dedikten sonra, ben ‘Paşam bu çektiklerimiz boş mu?’ dedim. Paşa cevaben ‘dolu dolu hem de dopdolu’ dedikten sonra ‘rejim kurtulacak, bütün kudretliler unutulacak, yalnız sizin adlarınız

mağçubum epey, Telif edilmez şey, DP’ye verdiğim rey’’. 1961 yılında Bursa Oda Tiyatrosu’nu kurmuştur. Daha sonra İsveç’e giderek oraya yerleşmiştir. Bkz. **Bursa Ansiklopedisi**, s.1699.

³⁵⁴Akgün, a.g.e., s.60-61. Davanın savunmasını CHP il idare heyeti üyesi ve avukatı Turgut Bulut yapmıştır. Bulut, dava ile ilgili şunları söylemiştir; ‘‘Savunmasını ben yaptım, işte bir art niyet olmadığını ve başka bir durumdan dolayı yazıldığını savundum, mahkemede kasıt olmadığından dolayı beraatine karar verdi.’’**Turgut Bulut** ile 02.04.2016 yapılan görüşme.

*yaşayacaktır*³⁵⁵ sözleriyle muhalefet partisi lideri İnönü, iktidar partisinin basına karşı sergilediği politikanın karşısında olduğunu göstermiştir.

Demokrat Parti, çıkardığı kanunlar ve valilere gönderdiği talimatlarla basını susturtmaya çalışmış, kendi aleyhinde olan gazetelere reklam ve ilan yasağı getirtmiştir. Demokrat Partisi iktidara gelmeden önce CHP iktidarından “*özgür basın*” isteklerinde bulunmuş fakat iktidara gelince bu durumu görmezden gelmiştir.³⁵⁶

1960 yılı ile beraber, ülkede huzursuzluklar ve baskıcı yönetim daha da artmıştır. İktidar partisi, muhalefetin bir kısım yayın organlarını soruşturmak maksadıyla TBMM’de Tahkikat Komisyonu kurmuş ve bu komisyon ülkedeki muhalif gazetelere kapatma cezaları vermeye başlamıştır. Bu kapatma cezası Bursa’da iktidara karşı muhalefeti destekleyen Yeni Ant gazetesini de etkilemiştir. Gazete, yazdığı yazılar nedeniyle 6 Mayıs 1960 günü süresiz şekilde kapatılmıştır.³⁵⁷

Gazetenin kapatılışını Yeni Ant yazarlarından olan Mehmet Ohri³⁵⁸ şöyle anlatır; “*1960 yılı nisan ayı sonlarına doğru, yurt ölçüsünde büyük bir huzursuzluğa neden olan TBMM’nin Tahkikat Komisyonu uygulamalarından Bursa da nasibini aldı. Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim nedeniyle, gazetelerin gelişen olayları, muhalefetin bildiri ve demeçlerini gereğince, hatta sansürlü dahi olsa yayımlanamaması, Yeni Ant gazetesinin bu konudaki görevini artırmıştır. Yeni Ant gazetesi, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün demeçlerini ve meclis konuşmalarını ve CHP’nin bildirimlerini en geniş şekilde yayınlamış ve bu gazeteler civar illere ve hatta Ankara ve İstanbul’a da gönderilerek teşkilata ulaştırılmıştır. Bu bir demokrasi*

³⁵⁵ A.g.e., s.90.

³⁵⁶ CHP, 1946 yılında mecliste Matbuat Kanunu’nun 50.maddesindeki gazete kapatma yetkisinin mahkeme tarafına aldırma teklifini vermiştir. Bu teklifin görüşüldüğü sırada Menderes şu sözleri dikkat çekicidir; “*Gazete ve dergilerin kapatabilmesi basın hürriyeti için gayet ağır bir baskıdır. Çünkü bir gazetenin kısa bir zaman içinde dahi kapatılması, onun mahvına kadar gidebilir.*” Bkz. Topuz, a.g.e., s.170.

³⁵⁷ Akkılıç, a.g.m., s.40-41.

³⁵⁸ 1931 yılında Arnavutluk Tiran’da doğmuş olan Mehmet Ohri ilk ve ortaöğrenimini Ankara’da tamamlamıştır. Gazeteciliğe ise 1950 yılında Ant gazetesinde başlamıştır. Uzun yıllar bu gazetede çalışan Ohri, Anadolu Ajansı muhabirliği yapmış ve ardından Uludağ dergisinde çalışmıştır. 1966 yılından sonra Ankara’ya yerleşmiş ve orada Havadis ve Tasvir gazetelerinde köşe yazıları yazmıştır. Ohri, 1950-1960 yıllarında Bursa yerel basının gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.1269.

mücadelesiydi ve Yeni Ant gazetesi bu görevini onurlu, bilinçli ve korkusuzca yapıyordu. İktidar partisinin Bursa teşkilatında büyük huzursuzluk bu faaliyet, Ankara'ya şikayet edilerek durdurulmasını istendi. 6 Nisan 1960 günü, Tahkikat Komisyonu Başkanı Ahmet Hamdi Sancar isimli bir yazı ile Bursa Valiliği'ne geldi. Bu yazıda, Yeni Ant gazetesiyle matbaasının kapatılması, sorumluların daha sonra sorgulanacakları ve Bursa'dan ayrılmamaları isteniyordu. Aynı gün emniyet mensupları Yeni Ant gazetesi ile matbaasını mühürlediler ve faaliyetten men ettiler. Tahkikat Komisyonu, Ankara ve İstanbul'daki görevlerinin yoğunluğu nedeniyle 27 Mayıs 1960 tarihine kadar Bursa'ya gelemedi ve sorgulama yapılamadı. Yeni Ant gazetesi, kapalı olduğu süre içinde de gizli olarak çalışmalarını sürdürdü. Matbaanın arka tarafındaki, bir bahçe içine bakan penceresi açık bırakılmıştı. Gece buradan içeri girilerek yasaklanan bildiri ve demeçler basılıyor ve teşkilata gönderiliyordu. Bu çalışmalar 27 Mayıs 1960 sabahına kadar devam etmiştir. 27 Mayıs 1960 günü saat 07:00'de gazete ve matbaanın mühürleri polisin gelmesi beklenmeden söküldü ve çalışmalarına yeniden başlandı.³⁵⁹ Yeni Ant gazetesi zor şartlar altında çalışmıştır. Gazete, kapatılmasına rağmen faaliyetlerinden vazgeçmemiştir.

Gazete ekonomik açıdan zor durumda kaldığı için kapanmak zorunda kalmış ve Eylül 1965'tan itibaren yayın hayatı son bulmuştur.³⁶⁰

Yeni Ant gazetesi Bursa basın tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. İlk kurulduğundan itibaren CHP lehine yazılar yazmıştır. Bu durum 1950 seçimlerinde CHP'nin iktidarı kaybetmesinden sonra da aynı şekilde devam etmiştir. Bu açıdan bakıldığında gazetenin hep aynı çizgide kaldığını söyleyebiliriz.

1950-1960 yılları arasında Hakimiyet ve Ant gazetelerinden başka farklı gazeteler de çıkmıştır. Bu gazetelerin bazıları iktidar partisini desteği ile kurulmuş bazıları da muhalefet partisi olan CHP tarafından farklı amaçlar için kurulmuştur. Bu dönemde çıkan gazeteler şunlardır:

³⁵⁹ Bursa Ansiklopedisi, s.111.

³⁶⁰ A.g.a., s.110.

Gençliğin Sesi Gazetesi, liseli öğrenciler tarafından çıkarılan gazete, sanat ve düşünce dergisi şeklinde çıkmıştır. İlk sayısı 5 Mayıs 1951'de yayınlanmıştır. Her hafta dört sayfa olarak çıkan gazetenin sahibi Ali Soyuncengil, yazı işleri müdürü ise Şemsettin Sezer'dir.³⁶¹ Logosunu altında '*Haftalık milli-ictimai gazetesi*'³⁶² ibaresi yer almıştır. Gazete dört sayı çıktıktan sonra 26 Mayıs 1951 tarihinde kapanmıştır.³⁶³

İşçi Sesi gazetesi; Bursa Mensucat Sanayi Sendikası tarafından 20 Ağustos 1951 tarihinden itibaren yayın hayatına başlamıştır. Gazete haftalık olarak çıkmaktadır. Gazetenin imtiyaz sahibi, sendika başkanı da olan Recep Kırım'dır.³⁶⁴ Yazı işlerinden sorumlu Sabri Türkozan'dır. Gazete isminden de anlaşılacağı üzere işçi sorunları, işçi hakları gibi konular üzerinde yayınlar yapmayı hedeflemiştir. Gazete açıldığından 34 hafta sonra yayın hayatına son vermiştir.³⁶⁵

Recep Kırım gazetenin ilk sayısında '*Bir Gaye İçin Çıkıyoruz*' başlıklı makalesi şöyledir: '*Şehrimizde iş hacminin genişlemesi ve dolayısıyla bir işi kitlesinin teessüs etmesi ve bununla ilgili sosyal zaruretlerin ortaya attığı meselelerin açıkça münakaşasını yapmak imkânına sahip olmak gayesi ile İŞÇİ SESİ gazetesini çıkarmaya karar verdik. Bu karar ani ve fevri bir düşüncenin mahsulü değildir. Karşılaştığımız ve karşılaşacağımız bir çok müşkülâtı göze alarak işçinin haklı ve hür sesini gazetemiz vasıtası ile efkar-ı umumiyeye duyurma zamanının geldiğine inandığımızdandır. Bu ilk makalemizde bütün işçi arkadaşlarımıza hatırlatmak isteriz ki, gazetemiz neşir hayatı müddetince tarafsızlığını muhafaza etmeye çalışacaktır.*'³⁶⁶ Gazete, işçilerin haklarını savunması açısından önemlidir.

Demokrat Bursa Gazetesi; 1952 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dört sayfa olarak çıkmış, 5 kuruş karşılığında okuyucuya satılmıştır. Gazetenin sahibi ve

³⁶¹*Bursa Ansiklopedisi*, s.763.

³⁶²*Gençliğin Sesi*, 26 Mayıs 1951, s.1.

³⁶³*Bursa Ansiklopedisi*, s.763.

³⁶⁴1921 yılında Drama'da doğan olan Kırım eğitimini Bursa'da tamamlamıştır. 1952 yılında Türk-İş'in kurulmasına öncülük eden Kırım 1957 genel seçimlerinde DP'den Bursa milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. Kırım, 27 Mayıs 1960 yılındaki askeri müdahaleden dolayı Yüksek Adalet Divanı'nda yargılanarak hüküm giymiş daha sonra çıkarılan af yasasından dolayı serbest bırakılmıştır. 1980 yılına kadar çeşitli partilerde görev alan Kırım, 1980 yılından sonra aktif politikadan çekilmiştir. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s. 1058.

³⁶⁵Tayla, a.g.e., s.142.

³⁶⁶*İşçi Sesi*, 20 Ağustos 1951, s.1.

müdürü Neşet Tezbulur'dur. Gazete logosunu altında ‘*Şimdilik Haftada Bir Cumartesi Günleri Çıkar. Siyasi, İctimai ve Haftalık Gazete*’ ibaresi yer almıştır.³⁶⁷ Gazetenin kapanması ile ilgili yeterli kaynak mevcut değildir.

Şehir Postası Gazetesi; seçim nedeniyle 9 Mayıs 1950 tarihinde çıkarılmıştır. Gazete başlığının hemen altında ‘*Haftalık Müstakil Siyasi Gazetedir*’,³⁶⁸ ibaresi yer almıştır. Her hafta pazartesi günleri çıkarılmaktadır. Fiyatı 3 kuruş olarak belirlenmiştir. Sahibi ve müdürü Sabri Türkozan'dır. 1950 seçimlerine adaylığını koyan bağımsız adaylar tarafından finanse edilen gazete seçimde adaylara fayda sağlayamamış ve seçimlerden sonra kapanmıştır.³⁶⁹

Yalaza Gazetesi; 26 Mart 1950 tarihinden itibaren haftada bir Pazar günleri çıkmakta olan gazete siyasi bir mizah gazetesi olup gazetenin fiyatı 10 kuruştur. Sahibi İsmet Bozdağ, yazı işleri müdürü ise Sabri Türkozan'dır. Amacı, Bursa'da Demokrat Parti'yi desteklemektir. Mizahı çok iyi bir şekilde kullanarak CHP'yi hedef alan gazete, 1950 seçimlerinden hemen sonra kapanmıştır.³⁷⁰

Ormancı Gazetesi; ormancılığı seven ve esas mesleği orman mühendisliği olan Ahmet Künksatan³⁷¹ tarafından 1949 yılında çıkarılmıştır. Ahmet Künksatan resmi görevi dolayısıyla Giresun'da bulunmak zorunda olduğu için gazetenin ilk sayıları Giresun'da çıkmıştır. Gazete, 1950 yılından itibaren Bursa'da çıkmaya başlamıştır. Ayda bir çıkan gazetenin çıkarılma amacı; ormanları halka sevdirmek, ormanların halk tarafından korunmasını sağlamaktır. Gazetenin, gazeteyi basacak bir matbaası mevcut değildir. Gazetenin, en büyük destekçileri Anadolu'daki orman memuru okuyucularıydı.³⁷² Gazete diğer gazetelere göre daha uzun ömürlü olmuş, Ahmet Künksatan'ın Çanakkale'ye taşınması üzerine 1974 yılında yayın hayatına son vermiştir.³⁷³

³⁶⁷*Demokrat Bursa Gazetesi*, 26 Haziran 1954, s.1.

³⁶⁸*Şehir Postası*, 9 Mayıs 1950, s.1.

³⁶⁹Tayla, a.g.e., s.141.

³⁷⁰*Bursa Ansiklopedisi*, s.1698.

³⁷¹Orman mühendisi olan Künksatan Bursa'da gazetecilik hayatına atılmış ve kendi mesleğiyle ilgili olan Ormancı adlı gazeteyi 1949 yılından itibaren aylık olarak çıkarmıştır. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.1095.

³⁷²Tayla, a.g.e., s.126-127.

³⁷³*Bursa Ansiklopedisi*, s.1309.

Gece Postası Gazetesi; 20 Ekim 1952 tarihinden itibaren günlük siyasi akşam gazetesi olarak yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin sahibi ve yazı işleri müdürü Hasan Uşaklı'dır.³⁷⁴ Gece Postası yazısının altında, ‘İşçinin Sesi, İşçinin Davası’, onun hemen altında ‘Günlük Siyasi Akşam Gazetesi’ en altta da ‘Doğruluk Aşığı, Riya Düşmanıyız’ ibaresi yer almış ve sağ sütunda fiyatının 5 kuruş olduğu belirtilmiştir.³⁷⁵ Bursa’da çıkan ilk akşam gazetesi olma özelliğini taşımakta olup dört sayfa olarak çıkmaktadır.³⁷⁶ Ne zaman kapatıldığı ile ilgili kaynak tespit edilememiştir.

Millet Yolu Gazetesi; Demokrat Parti iktidarından sonra kurulan Millet Partisi’nin yayın organı olarak³⁷⁷ 8 Şubat 1953 tarihinden itibaren çıkarılmaya başlanmıştır. Gazeteyi Millet Partisi finanse etmekteydi. Gazete başlığının altında ‘Hak Yoludur Tuttuğumuz Yol’ logosu yer almıştır.³⁷⁸ Gazete iktidarı sert bir şekilde eleştiren yazılar yayınlamıştır. Millet Partisi Bursa İl Başkanı olan Kamil Koç³⁷⁹ gazetenin sahibiydi. Dönemin önemli simalarından olan Hikmet Bayur, Prof. Vasfi Seviğ gibi kişiler gazeteye makale gönderiyorlardı. Gazete, Millet Partisi’nin kapatılmasından kısa bir süre sonra Kamil Koç’un 80 bin lira karşılığında gazeteyi Ant gazetesine satmasıyla birlikte 1954 yılında gazete yayın hayatına son vermiştir.³⁸⁰

Ekspres Gazetesi; İsmail Gerçeksöz tarafından 1954 yılında yayın hayatına başlayan gazetenin yazı işleri müdürü Kamil Yaman’dır. Yeni Basımevi’nde basımı yapılan gazete, 1959 yılında Ekspres Sabah Postası adını almış ve 1960 ihtilalinin

³⁷⁴ *Bursa Ansiklopedisi*, s.394.

³⁷⁵ *Gece Postası*, 1 Mayıs 1953, s.1.

³⁷⁶ Tayla, a.g.e.s., 145.

³⁷⁷ Akkılıç, a.g.m., s.40.

³⁷⁸ *Millet Yolu*, 15 Şubat 1953, s.1.

³⁷⁹ Pazarcık’ta doğmuş olan Koç, Türkiye’de çağdaş anlamda otobüs işletmeciliğinin öncülerinden biridir. Bunun yanında siyasal yaşam da adım atmış 1951 yılında Millet Partisi’ne girmiş ve Bursa il başkanlığını üstlenmiştir. Millet Partisi’nin yayın organı olan Milletyolu adlı gazetenin kurucuları arasında yer almıştır. 1954 yılında gazetenin mahkeme kararıyla kapanması üzerine 1960 yılında Millet gazetesini yayın hayatına sokmuştur. Koç 1975 yılında Bursa’da vefat etmiştir. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.1065.

³⁸⁰ Tayla, a.g.e., s.146.

ardından kapanmıştır.³⁸¹ Her gün saat 16:00'da çıkan gazetenin başyazarı gazetenin sahibi de olan İsmail Gerçeksöz'dür.³⁸²

Demokrat Parti Mektubu; 1954 seçimlerinin hemen öncesinde, 15 Mart 1954'ten itibaren çıkarılmaya başlanmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere Demokrat Parti'nin desteği ile kurulmuştur. Gazetenin sahibi Hayri Terzioğlu, yazı işleri müdürü ise İsmet Bozdağ'dır. Vilayet matbaasında basılan gazetenin fiyatı 5 kuruştur. Gazete seçimlerden kısa bir süre sonra kapanmıştır.³⁸³

Hisar Gazetesi; CHP lehinde yayın politikası izleyen gazete, 10 Kasım 1953 yılından itibaren on beş günde bir her ayın 10 ve 25. günlerinde iki sayfa olarak çıkmıştır. Gazetenin sahibi ve yayın müdürü Cihan Borçbakan'dır.³⁸⁴

Gazete, satışlarında farklı bir yol izlenmiştir. Şehrin üç önemli noktası seçilmiş, bu üç noktaya gazete ve kumbara konulmuştur. Gazeteyi alan kişi aldığı gazete karşılığında kumbaraya 25 kuruş bırakmıştır.³⁸⁵ Gazete, logosunun altında ‘*Siyasal müstakil gazete*’ ibaresi vardır. 17 haftalık yayın hayatından sonra 1954 yılında kapanmıştır.³⁸⁶

Bu dönemde çıkan diğer gazeteler şunlardır; *İbret*³⁸⁷, *Tırpan*³⁸⁸, *Sağdıç*³⁸⁹, *Dava*.³⁹⁰

1950-1960 dönemi Bursa basın tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemdeki gazeteciler Bursa basının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Dönemin gazetecileri; Derviş Sami Taşman, Mehmet Ohri, İsmet Bozdağ, Musa Ataş, Sadık

³⁸¹ A.g.e., s.146.

³⁸² Akbulut, a.g.e., s.117.

³⁸³ *Bursa Ansiklopedisi*, s.394.

³⁸⁴ A.g.a., s.530. 1926 yılında Bursa'da doğmuş olan Borçbakan eğitim hayatını dışarıda bitirmiş, Ankara'da Ulus, İstanbul'da Cumhuriyet gazetelerinde çalıştıktan sonra Bursa'ya dönmüştür. Bursa'da Hisar dergisini daha sonra Ekspres Akşam Postası adlı akşam gazetesini çıkarmıştır. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.268.

³⁸⁵ Kaplanoğlu, a.g.m., s.57.

³⁸⁶ Tayla, a.g.e., s.148.

³⁸⁷ *Bursa Ansiklopedisi*, 903-904.

³⁸⁸ A.g.a., s.1604.

³⁸⁹ Tayla, a.g.e., s.151.

³⁹⁰ A.g.e., s.149.

Şendil, Yalçın Kaya, Necati Akgün, Feridun Evrenesoğlu,³⁹¹ İsmail Gerçeksöz, Kamil Yaman, Sadrettin Çanga³⁹² gibi kişilerdir. Kamil Koç ve Hayri Terzioğlu ise dönemin gazete patronlarıdır.³⁹³

Bu dönemde Bursa Atatürk Caddesi üzerinde Muzaffer Akkum ile İhsan Gerçeksi Gazeteler Baş Bayiliği bulunmaktadır. Gazetelerin dağıtımına iki bayilikten başlanırdı.³⁹⁴ Bu dağıtılan gazeteler, büfe ve dükkanlarda satılmaktadır. Bir diğer satış şekliyse çocukların bağırarak elde satışıydı. Bu durum halka rahatsızlık verdiğinden dolayı Gazeteciler Cemiyeti aldığı kararla gazete satanların bağırması, gazete ve gazetecilerin şeref ve haysiyetiyle rencide edici seslenmemesi konusunda uyarılmıştı.³⁹⁵

Dergi, basının bir diğer araçlarından biridir. Dergi, Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dan 200 yıl sonra, matbaanın ülkeye girmesinden 123 yıl sonra çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk dergi "*Vakay-ı Tıbbiye*" dergisidir.³⁹⁶

Bursa'da çıkarılan ilk dergi ise Feraizcizade Şakir Efendi tarafından çıkarılmıştır. "*Nilüfer*" adlı dergi 9 Aralık 1886 yılında yayın hayatına başlamıştır. 15 günde bir çıkarılması kararlaştırılmıştır. Dergi, 84. sayısından sonra yayın hayatına son vermiştir.³⁹⁷

³⁹¹ Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde önemli hizmetlerde bulunmuş olan Evrenesoğulları soyundandır. Ailesi Balkan Savaşı'ndan sonra göç ederek Bursa'ya yerleşmiştir. Basın hayatına ise 1950 yılında Ant gazetesinde başlayan Evrenesoğlu, 1951 yılında iktidar partisinin yayın organı olan Hakimiyet gazetesine geçmiştir. Bir süre sonra burada sekreterlik görevinde bulunmuştur. Ayrıca Gazeteciler Cemiyeti ve Gazeteciler Sendikası'nın yönetim kurullarında bulunmuştur. İlerleyen yıllarda farklı gazetelerde görev yapmış olan Evrenesoğlu 1999 yılında vefat etmiştir. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.678.

³⁹² 1922 yılında İsklip'te doğan Çanga, Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. 1948 yılında Bursa'ya yerleşmiş ve burada serbest avukat olarak görev yapmıştır. Bursa'da Ant gazetesinde yazılar yazmıştır. 1961 yılından itibaren dört dönem CHP Bursa milletvekili olarak görev yapmıştır. 1974 yılında vefat etmiştir. *Bursa Ansiklopedisi*, s.473.

³⁹³ Akkılıç, a.g.m., s.40-41.

³⁹⁴ *1957 Bursa Telefon Rehberi*, s.70.

³⁹⁵ Kaplanoğlu, a.g.m., s.57.

³⁹⁶ Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C.I, Ankara, 2000, s.9.

³⁹⁷ *Bursa Ansiklopedisi*, s.421.

Bursa’da çıkan en uzun ömürlü dergisi ise Uludağ Dergisi’dir. 1935 yılında yayın hayatına başlayan dergi kapatıldığı yıl olan 1950 yılına kadar 102 sayı yayınlamıştır.³⁹⁸

1950-1960 yılları arasında farklı konuları içeren dergiler yayımlanmıştır. Bu dergiler gazeteler gibi dönemin oluşturduğu baskıcı yapıdan etkilenmiştir.

İpek Dergisi; Bursa İpekböcekçiliği Enstitüsü tarafından yıllık şekilde çıkarılmıştır. İlk sayısını 1945’te çıkaran derginin yönetmeni Tahir Yetmen’dir. Dergi en son sayısını 1954 yılında 6. sayısını çıkararak yayım hayatını tamamlamıştır.³⁹⁹

Curcuna Dergisi; 15 günde bir yayımlanan mizah dergisidir. 17 Mart 1956 tarihinde yayın hayatına başlayan derginin sahibi Adnan Malkoç, yazı işleri müdürü ise Hüseyin Kuşku’dur. 1957 sonlarında derginin yayım hayatı sona erer.⁴⁰⁰

Acar Spor Dergisi; 12 Mayıs 1952 tarihinde yayım hayatına başlayan dergi, Bursa’da meydana gelen spor olaylarını halka duyurmak amacıyla çıkarılmıştır. Haftada bir pazartesi günleri çıkmıştır. Fiyatı 10 kuruştur. Derginin logosunun altında ‘‘Haftalık Spor ve Mizah Mecmuası’’ ibaresi vardır.⁴⁰¹ Derginin ne zaman kapandığı tespit edilememiştir.

Bursa’lı Öğrenci; Bursalı öğrenciler tarafından çıkarılan bir edebiyat dergisidir. Derginin sahibi Kemal Terzioğlu, yazı işleri müdürü İsmail Gerçeksöz, yazı kurulunu oluşturan isimler ise Rüknettin Akbulut⁴⁰² ve Saadettin Çanga’dır. Dergide şiir, hikaye, fıkra ve karikatürler bulunmaktadır. Dergi sekiz sayı yayımladıktan sonra kapanır.⁴⁰³

³⁹⁸Geniş bilgi için bkz. ‘‘Mine Akkuş, Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi’’, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, İzmir, 2004.

³⁹⁹Nevzat Çalığışu, *Başlangıcından Bugüne Bursa Dergileri*, Bursa Büyükşehir Kitaplığı, Akmat Matbaacılık, Bursa, 2014, s.52.

⁴⁰⁰A.g.e., s.68.

⁴⁰¹Tayla, a.g.e., s.159.

⁴⁰²1913 Trabzon doğumlu olan Akbulut üniversite öğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde tamamladı. Öğretmenlik hizmeti için Bursa’ya yerleşen Akbulut, burada Açıksöz, Ant, Yeni Ant, Hakimiyet ve Millet gazetelerinde yazılar yazdı. Bursa ile ilgili çeşitli eserler yazmış olan Akbulut 1979 yılında vefat etmiştir. Bkz. *Bursa Ansiklopedisi*, s.59.

⁴⁰³Çalığışu, a.g.e., s.59.

Çivi Dergisi; haftalık olarak yayımlanan bir mizah dergisi olan Çivi'nin ilk sayısı 15 Nisan 1956 tarihinde çıkmıştır. Derginin yazı işleri müdürü Yalçın Kaya, karikatüristi Fuat Söylemez'dir.⁴⁰⁴ Logosunun altında '*Haftalık Siyasi, Mizahi Gazete*' ibaresi yer alan derginin fiyatı 10 kuruştur. İktidar partisini eleştiren dergide çıkan '*Kalmaz Ya!*' adlı fıkra, derginin kapatılmasına neden olmuştur. Yazıyı yazan Necati Akgün para ve hapis cezası ile Yalçın Kaya ise hapis cezası ile cezalandırılmıştır.⁴⁰⁵

Bu dönemde gazetede yazarlar genel olarak eğitimli kişilerden oluşmaktadır. Bu gazetecilerden bir kısmının dikkat çeken bir diğer yönü ise göçler sonucu Bursa'ya yerleşmeleri ve burada gazetecilik hayatına atılmaları olmuştur. Bu durum Bursa'da yerel basının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, bu gazetecilerden bazıları bulunduğu dönemde hem gazetecilik görevini hem de dönem içinde siyasi partilerde farklı görevler üstlenmişlerdir. Fakat hiç şüphe yok ki bu gazetecilerin en önemli ortak özelliği yaptıkları çalışmalarlarıyla Bursa basınının gelişmesine katkıda bulunmaları olmuştur.

Demokrat Parti iktidarında çıkan gazete ve dergilerin büyük bir kısmı iktidar parti destekli yayın organlarıdır. Çıkan yayın organlarından bazıları seçime yakın dönemlerde iktidar partisi tarafından desteklenmiş, seçim bittikten sonra yeterli desteği göremeyince kapanmak zorunda kalmıştır. Sürekli çıkmamasının en önemli sebeplerinden biri de budur. Ayrıca, iktidar partisi bu dönemde kendi aleyhinde yazılar yazan gazetecileri susturmak için hapis cezası veya para cezalarıyla yıldırmaya çalışmıştır. İktidar, aleyhindeki gazetelere sansür ve ilan yasağı vermekten de kaçınmamıştır.

⁴⁰⁴ A.g.e., s.69.

⁴⁰⁵ Tayla, a.g.e., s.153.

E.KÜLTÜREL HAYAT

E.1.Spor

İnsanların bedenlerini ve zekâlarını birlikte çalıştıran spor, aynı zamanda ruhsal, sosyal, kültürel, ekonomik, eğitim, politik, teknolojik, ahlak, sanat gibi yapılarının çeşitli yönlerden gelişmelerini sağlamaktadır. Spor, yarışmalı veya yarışmacı olarak yapılmakta olup, insanlar tarafından yapılan ya da yaptırılan hareketler bütünüdür.⁴⁰⁶

19 yy.'da Bursa'da en çok ilgi duyulan spor dalları atıcılık, güreş gibi spor dallarıdır. Şehirde ilk modern spor yarışması ise 1906 yılında Birinci Bursa Sergisi'nde gerçekleştirilmiştir.⁴⁰⁷

Bursa, spor faaliyetlerinin yoğun yaşandığı bir şehir olmasına rağmen gelişmiş bir spor tesisi bulunmamaktaydı. 1926 yılına kadar spor karşılaşmaları ve futbol maçları Atıcılar Mahallesi'ndeki düzlük bir alanda yapılmaktaydı. M. Kemal'in 1926 yılındaki Bursa gezisi sırasında Vali tarafından Paşa'ya şehirde spor tesisi eksikliği dile getirilmiş ve şehrin bir tesise ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine M. Kemal bu isteği geri çevirmemiş ve kendisi de bin TL yardımda bulunmuştur. Stadyum devletin desteği ile 1930 yılında tamamlanarak hizmete açılmıştır.⁴⁰⁸

Fakat bu stadyum tek başına yeterli olmamış, dönemin Bursa Valisi Haşım İşcan 1948 yılında halen günümüzde de varlığını sürdüren Bursa Atatürk Stadyumu'nu inşa ettirmiştir. Statta, bu tarihten itibaren hem futbol maçları hem de diğer spor faaliyetleri icra edilmiştir.⁴⁰⁹

CHP tarafından 1932 yılında Halkevleri kurulmuştur. Halkevlerinin faaliyet alanlarından biri olan Spor Komitesi spor alanında önemli etkinliklerde bulunmuştur. Bu dönemde Uludağ'a ilk kış çıkışı yapılmış ve komite kış sporlarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, köylerde de köy spor yuvalarını kurulmuş ve buralara

⁴⁰⁶ Önder Özmen, *Çağdaş Sporda Eğitim Üçgeni*, Ankara, 1979, s.114.

⁴⁰⁷ *Bursa Ansiklopedisi*, Bursa Hakimiyet Gazetesi Yay., Bursa, 1987, s.510.

⁴⁰⁸ A.g.a., s.511.

⁴⁰⁹ Kaplanoğlu, a.g.e., s.113.

gerekli malzeme tedarik edilmiştir.⁴¹⁰ Spor komitesi tarafından çeşitli yarışmalar düzenlenmiş, bu yarışmalar sonucunda başarılı oyunculara hediyeler verilmiştir.⁴¹¹

Komite, güreş sporu üzerinde çalışarak, bu alanda dokuz gösteriş müsabakası düzenlemiştir. Gösteriş müsabakalarında sporcuları Ankara'ya yarışmalara göndererek sporcuların gerekli ihtiyaçlarını karşılamıştır.⁴¹² Halkevleri kurulduğu günden beri Bursa'da boks, eskrim, güreş sporunu geliştirmek amacıyla kurslar açmış, dağcılık sporunun gelişimi için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.⁴¹³

Halkevlerinin kapatılmasından sonraki süreçte ise farklı spor alanlarında gelişmeler yaşanmıştır.

Bursa, önemli bisiklet yarışmalara sahne olmaktadır.⁴¹⁴ 1952 yılında şehirde yapılan bisiklet yarışlarında 20 km mesafede, birinciliği Orhan Göker, ikinciliği Erol,⁴¹⁵ üçüncülüğü de Saim Tatlıcılar kazanmıştır.⁴¹⁶

Kayak sporunun en çok gelişme gösterdiği şehirlerden biri de Bursa'dır. Bu durum şehrin Uludağ gibi doğal bir güzelliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. 1950'li yıllarda bu sporun gelişmesine en çok katkıda bulunan isim Musa Ataş'tır.⁴¹⁷ Şehirde, Dağcılık Federasyonu tarafından organize edilen üniversiteler ve yüksekokullar arası Türkiye kayak birincilikleri yapılmıştır. Yarışmada birinciliği, iktisat fakültesinden Afif Antel, ikinciliği aynı fakülteden Ahmet Ağrıboz, üçüncülüğü ise Robert Koleji'nden Burçin Arkan kazanmıştır.⁴¹⁸ Uludağ'da sadece yurtiçi değil yurtdışı kayak yarışı organizasyonları düzenlenmekteydi. Uludağ Kupası adı altında düzenlenen kayak yarışlarında Türk ve Avusturyalı kayakçılar yarışmaya iştirak etmişlerdir.⁴¹⁹ Görüldüğü üzere şehre kayak sporu için hem yurtiçi

⁴¹⁰Turgut Karatal, "Spor Komitesinin 10 Yılına Bir Bakış" *Uludağ*, S. 44, 1942, s. 22-23.

⁴¹¹"Bursa Halkevi Haberleri", *Uludağ*, S.16, 1938, s.49.

⁴¹²*Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası*, Ulus Basımevi, Ankara, 1936, s.37.

⁴¹³Rüknettin Akbulut, "Halkevleri Vazifesini Yapıyor", *Uludağ*, S.92, 1948, s.2.

⁴¹⁴*Hakimiyet*, 17 Temmuz 1955, s.3.

⁴¹⁵Kaynaklarda soyadına rastlanılmamıştır.

⁴¹⁶İsmail Kemankaş, *Osmanlı'dan Günümüze Bursa'da Spor*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa, 2010, s.81.

⁴¹⁷A.g.e., s.251.

⁴¹⁸*Hakimiyet*, 21 Şubat 1955, s.3.

⁴¹⁹*Hakimiyet*, 22 Şubat 1955, s.1.

hem de yurtdışından sporcular gelmiştir. Bu durum şehrin tanıtımı ve turizmi açısından önemlidir.

Güreş sporu, Halkevleri kurulduktan sonra yoğunluk kazanmış ve bu alanda önemli çalışmalar yapılmıştır. Güreş sporunda söz sahibi olan Dinarlı Mehmet 1940-1960 yılları arasında çalıştırdığı gençler milli takıma kadar yükselmiş ve önemli başarılar elde etmişlerdir.⁴²⁰ 1950-1960 döneminde ise çeşitli güreş müsabakaları düzenlenmiştir. Bölge güreş ajanlığı tarafından düzenlenen müsabakaya 35 kişi katılmıştır. Yarışmada 52 kiloda Hüseyin Akbaş birinci, Kemal Kılıcak ikinci olmuştur. 57 kiloda ise Mahmut Barışçı birinci, Abdurrahman Bayarı ikinci olmuştur.⁴²¹

Ayrıca, güreş sporunu geliştirmek amacıyla Bursa Güreş İhtisas Kulübü kurulmuştur. Kulübün amacı, Bursa'da güreşçilerin ve güreş severlerin meraklarını gidermek, güreş sporlarıyla ilgilenenlerin moral ve fiziki kabiliyetlerini yurda faydalı olacak şekilde geliştirmek, sportmenlik ruhunu ve güreş sporunda bilgisi olan sporcuların kabiliyetlerini arttırmaktır.⁴²²

Güreş dışında şehirde en çok ilgi duyulan sporlardan biri futboldur. Cumhuriyet'in ilanıyla beraber Sanatkârlar Spor Kulübü, İnegölspor, Akınspor, Merinosspor gibi kulüpler kurulmuş ve bu kulüpler Bursa'da futbolun gelişmesine katkıda bulunmuştur.⁴²³

1950-1960 döneminde ise, futbol kulüpleri arasında rekabet üst düzeydeydi. Rekabet Güvenspor, Merinosspor, Akınspor arasında yaşanmaktaydı. 1953 yılında finalde Acar ile Merinos karşılaşmış, maçı kazanan Merinos, Türkiye finallerine katılmaya hak kazanmıştı. Finallerde üçüncü olan Merinosspor önemli bir başarı elde etmişti.⁴²⁴

⁴²⁰Kemankaş, a.g.e., s.237.

⁴²¹*Hakimiyet*, 12 Mayıs 1955, s.2.

⁴²²*Hakimiyet*, 1 Nisan 1956, s.4.

⁴²³Akbulut, a.g.e., s.217-219.

⁴²⁴Kemankaş, a.g.e., s.144.

Acaridmanyurdu 1954-1955 sezonunda bir ilki başararak Bursa şampiyonluğundan sonra Türkiye şampiyonluğunu elde etmiştir.⁴²⁵

Aynı başarıyı 1958-1959 sezonunda tekrarlayan Güvenspor finalde Trabzon İdmanocağı'nı 2-0 yenerek bu başarıyı kazanan ikinci takım olmuştur.⁴²⁶

Tablo 35: 1950-60 Döneminde Bursa'da Kurulan Spor Kulüpleri ve Faaliyet Alanları⁴²⁷

Spor Kulüpleri	Kurulduğu Yıl	Etkinlik Dalı
Karacabey Gençlik ve Spor Kulübü	5 Temmuz 1950	Futbol, Voleybol, Atletizm
Bursa G.Birliği	23 Şubat 1951	Futbol, Voleybol, Atletizm
Gençlikspor	31 Mart 1951	Futbol
Denizspor	5 Ocak 1952	Futbol, Deniz sporları, Atletizm, Güreş
Altinsaban	21 Ekim 1952	Futbol, Voleybol
İstiklal Gençlik	28 Ocak 1953	Futbol
Mensucatspor	2 Eylül 1953	Futbol
Bursa Avcılık ve Atıcılık	3 Eylül 1953	Avcılık ve Atıcılık
Doğuşspor	22 Haziran 1954	Futbol, Voleybol, Atletizm
Çağlayanspor	25 Temmuz 1954	Futbol
Hürspor	12 Ocak 1956	Futbol, Atletizm
Çeltikspor	15 Mayıs 1959	Futbol

Tablodan da anlaşılacağı üzere, 1950-1960 yılları arasında farklı spor dallarında amatör kulüpler ortaya çıkmıştır. En çok, futbol ve atletizm dalında takımlar kurulmuştur. Günümüzde en çok sevilen futbol, o dönemde de geçerliliğini korumuştur. Kurulan takımlar genellikle Bursa'nın farklı ilçelerinde ortaya çıkmıştır.

⁴²⁵ Akbulut, a.g.e., s.206.

⁴²⁶ Kemankaş, a.g.e., s.157.

⁴²⁷ *Bursa Ansiklopedisi*, 1987, s.507-512; *Ant-Yeni Ant, Hakimiyet*, 1950-1960 yılları arasındaki gazete sayıları taranıp düzenlenmiştir.

Şehirde spor etkinlikleri Halkevlerinin spor komitesi tarafından yönetilmiştir. Şehir bu dönemde Atatürk Stadyumu'na kavuşmuştur. Spor faaliyetlerinin birçoğu burada icra edilmiştir. 1950-1960 yılları arasında ise daha çok güreş, kayak, atletizm ve futbol alanında gelişme görülmüştür. Bu dönemde birçok amatör spor kulübü ve kulübün ihtiyaçlarının karşılanması için de dernekler kurulmuştur.

E.2.Sinema

Günümüzün en yaygın sanat kollarından biri olan sinema Fransız Lumiere kardeşlerin 1895 yılında ‘‘sinematographe’’ aletini bulmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra dünyanın çeşitli yerlerinde filmler çekilmeye başlanmıştır.⁴²⁸

Osmanlı Devleti'nde ilk sinema II. Abdülhamit devrinde 1896 yılında Fransızlar tarafından çekilmiştir. 1908 yılında ise Osmanlı topraklarında ilk sinema salonu açılmış ve bu tarihten sonra Osmanlı topraklarında sinema salon sayıları çoğalmaya başlamıştır.⁴²⁹

Bursa'da ilk sinema 1920'li yıllarda şuan ki Setbaşı İlköğretim Okulu'nun bulunduğu yerde açılan ‘‘Muallimler Birliği’’ sinemasıdır. Bu sinemada ilk oynatılan film ise 1923 yılında çekilen ve Türk kadın sinema oyuncuları Bedia Muvahhit ile Neyyire Neyir'in rol aldıkları ‘‘Ateşten Gömlek’’ adlı sessiz filmidir.⁴³⁰

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise şehirde *Şafak ve Zevk Sineması* ile *Milli Sinema* açılmıştır.⁴³¹ Bunlardan *Şafak Sineması* tiyatro faaliyetleri için de kullanılmaktaydı.⁴³²

Halkevlerinin açılmasıyla tiyatrodaki olduğu gibi sinema alanında da hareketlik yaşanmıştır. 1932-1942 yılları arasında Temsil Komitesi tarafından toplam 205 sinema gösterimi gerçekleştirilmiş ve bu sinema gösterileri halk tarafından yoğun ilgi görmüştür.⁴³³ Halkevleri iktidar tarafından kapatılana kadar sinema gösterimi belli

⁴²⁸Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.486.

⁴²⁹İsmail Cengiz, *Yaşayan Müze Bursa*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Yay., Bursa, 2012, s.45.

⁴³⁰Nahit Kayabaşı, ‘‘Beyaz Perdede Zaman’’, *Bursa Defteri*, Mart 1999, s.94.

⁴³¹Cengiz, a.g.e., s.46.

⁴³²Kaplanoğlu, a.g.e., s.275.

⁴³³Turgut Karatal, ‘‘On Yılda Halkevi’’, *Uludağ*, Mart 1942, s.25-27.

aralıklarla devam etmiştir. Halkevleri kapatılmasından sonra çeşitli sinema salonlarında sinemalar halkın hizmetine sunulmuştur. Bu dönemde faaliyette olan sinema salonları *Tayyare, Saray, Marmara, Tan, Yeni Sinemalarıdır*.⁴³⁴

Bu sinemalar arasında en çok rağbet gören sinema *Tayyare Sineması*'dır. *Tayyare Sineması*'nda yayınlanan filmlerin renkli olması sinemanın rağbet görmesinin en önemli nedenidir. *Tayyare Sineması*'nın renkli film gösteriminden sonra diğer sinemalarda aynı uygulamaya geçmiştir.⁴³⁵ Ayrıca *Tayyare Sineması*'nın akustiği, ışıklandırması düzgün olması, perdesinin rahat bir şekilde görülmesi ve koltuklarının lüks olması halkın burayı tercih etme sebeplerindedir.⁴³⁶ Yener Akkılıç dönemle ilgili tespitleri şu şekildedir; '*Cumartesi öğleye kadar mesai vardı o dönemde. Bursa halkı iş çıkışı akabinde Tayyare sinemasının saat 16:00 matinesine giderdi, bu matine çok meşhurdu, Bursalılar bu matineye sanki düğüne gider gibi süslenirdi. Bu sinemaya daha çok elit insanlar gelirlerdi, çünkü daha seçkin sinema getirirlerdi.*'⁴³⁷

İş adamı ve avukat Ergun Kağıtçıbaşı ise o Akkılıç'ı destekler nitelikte o dönemdeki kültürel hayatın canlılığına işaret ederek şunları aktarır; '*Sinemalar cumartesi günleri öğleden sonra tıklım tıklım dolardı. Kışın ve soğuk zamanlarda kapalı sinemalara, havalar ısındığı zamanlarda ise yazlık sinemalar giderdik, bunların sayısı yaklaşık 10-11 civarındaydı. Buradaki sandalyeler tahta sandalyelerdi, burada güzel vakitler geçirirdik.*'⁴³⁸

1950-1960 yılları arasında sinema salonlarında sunulan filmlerin bazıları aşağıdaki tablodaki gibidir.

⁴³⁴ *Hakimiyet*, 16 Ağustos 1958, s.3.

⁴³⁵ *Hakimiyet*, 28 Ocak 1955, s.2.

⁴³⁶ Kayabaşı, a.g.m., s.97.

⁴³⁷ *Yener Akkılıç* ile 19.03.2016 tarihinde yapılan görüşme.

⁴³⁸ *Ergun Kağıtçıbaşı* ile 03.04.2016 tarihinde yapılan görüşme.

Tablo 36: 1950-1960 Yılları Arasında Bursa Sinema Salonlarında Gösterilen Filmler⁴³⁹

SİNEMA SALONLARI	İZLETİLEN FİMLER
TAYYARE	Zincirli Köle, Kadınlar Hapishanesi, Arka Pencere, Silah Korkusu, Namus Borcu, Parisli Dansöz, Denizciler Çarpışıyor, Şam Hırsız, Hudut Bekçileri, Tehlikeli Hayat, Çılgın Modeller, Dev Adam, Şen Dul, Mahkumlar Kalesi, Cennet Bekçileri, İntikam Hazinesi, Dişi Korsan, Korkusuz Kardeşler, Niyagara, Alevli Aşıklar, Rapsodi
MARMARA	Merhamet, Beni Öldüreceksin, Kaderin Penceresinde, Kanlı Vadi, Aşkım Kıvılcımdır, Alevli Kalpler, Maskeli Güzel, Acı Zafer, Şahane Fahişe, Esrareniz Kaptan, Ormanlar Dehşeti
YENİ	Son Yolculuk, Haydutların Dönüşü, Beyaz Esire, İki Açık göz, Kadın Satılmaz, İbo Yıldızlar Arasında, Vahşi Bir Kızı Sevdim, Vatan Kurtaran Adam, Karanlıkta Çarpışanlar
SARAY	Çoban Aşkı, Dalevericiler Kralı, Kara Günlerim, Alev Gömlek, Aranılan Kadın, Melekler Resmi Geçidi

Bu kadar sinema salonunun açılması halkın sinemaya yoğun ilgisi olduğunun bir göstergesidir. Bu durumun sebebi ise Bursa’da bir sinema kültürünün var olduğunun buna bağlı olarak da kültürel hayatın canlı olduğunun sonucuna varılabilir.

Bursa, Cumhuriyet döneminden itibaren film çekimlerinin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Bursa’nın, bir deniz şehri olması, İstanbul’a yakın olması, tarihi bir güzelliğe sahip olması bunlardan sadece birkaçıdır.

Şehirde, ilk film çekimi 1931 yılında çekilen ‘‘İstanbul Sokakları’’ adlı filmidir. Filmin bir bölümünde Bursa’nın *İodosuna* değinilmiştir. Bir diğer film ise Muhsin Ertuğrul’un yönettiği ve ilk köy filmi olan *Aysel Bataklı Damın Kızı* isimli filmidir. 1950’li yıllarda ise iki film çekimi yapılmıştır. 1955 yılında çekilen *Kadın*

⁴³⁹ *Hakimiyet ve Ant*, 1950-1960.

Severse adlı filmin çekimleri Uludağ'da yapılmıştır. Konusu karşılıksız aşk olan film bir romandan uyarlanmıştır. 1957 yılında Karacabey'de çekimleri yapılan *Gelinin Muradı* filminde ise bir doktorun hikâyesi anlatılmıştır.⁴⁴⁰

Bursa'da ilk renkli film çekimi ise 1953 yılında Yapı Kredi Bankası'nın Türkiye'nin dünyaya tanıtılması ve turizmin gelişmesini sağlamak amacıyla Bursa'nın renkli filmini çekmeye karar vermiştir. Banka bu amaçla filmin çekimi için gerekli çalışmaları başlatmıştır. Daha çok tarihi mekânlar ve Uludağ filme alınacak, film çekildikten sonra çoğaltılıp farklı yerlere gönderilecektir. Renkli kısmı da Avrupa sinemalarında gösterilecektir.⁴⁴¹

1950-1960 yılları arasında Bursa'da sinema sektörü gelişme göstermiştir. Bu dönemde şehirde iki film çekimi yapılmış ve bu durum şehrin önemini artırmıştır. Ayrıca, yeni sinema salonları açılmış, sinema salonları arasında rekabet üst düzeye çıkmıştır. Şehirdeki sinema salonlarının fazlalığı kültürel hayatın canlı olduğunu göstermektedir.

E.3.Tiyatro

Tiyatro; birlikte yaratılan, her gece veya gündüz yeniden bir araya gelerek var edilen bir sanat olayıdır.⁴⁴² Osmanlı Devleti'nde tiyatronun temellerini atıldığı dönem Tanzimat dönemi olmuştur. Bu dönemde modern tiyatronun temelleri atılmış ve diğer alanlarda olduğu gibi ilk eserler bu dönemde verilmeye başlanmıştır. Tiyatro ile ilgili ilk yazılı eser "*Keşger Ahmet*" isimli komedidir. Diğer bir eser ise Şinasi'nin "*Şair Evlenmesi*" adlı tiyatro oyunudur. Sahnelenen ilk tiyatro oyunu ise Namık Kemal'in "*Vatan Yahut Silistre*" adlı eseridir.⁴⁴³

⁴⁴⁰İsmail Cengiz, *Bursa Doğal Bir Film Platosu*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa, 2009, s.23.

⁴⁴¹*Hakimiyet*, 10 Temmuz 1953, s.1-4.

⁴⁴²*AVP 50 Altın Yıl; Bursa Devlet Tiyatrosu*, Haz. Fatma Gülpek-Hülya Alp, Bursa, 2008, s.19.

⁴⁴³Ebru Burcu, "Yenileşme Dönemi Türk Tiyatrosu ve Ahmet Vefik Paşa", *Türkler Ansiklopedisi*, C.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.502-503.

Bursa'da ilk tiyatro faaliyetleri 1869 yılından itibaren gezici tiyatroların oyunlarını sergilemeleriyle başlamış,⁴⁴⁴ Ahmet Vefik Paşa'nın⁴⁴⁵ 1879 yılında Bursa Valiliği'ne atanmasıyla beraber Bursa tiyatrosu altın çağını yaşamıştır. Bu durum sadece Bursa tiyatrosu için değil ulusal tiyatro için de önemli bir gelişmedir. Paşa, şehirde tiyatro binası açmıştır. Bursa Tiyatrosu'nun kuruluşunu Ahmet Fehim anılarında şöyle anlatır; *'Fasulyacıyan, Hiranuş, Koharik Şirinyan gibi sanatçılarla Bursa'da 1879 yılında önce Melekzat adlı bahçede temsiller vermekteydik. Sonra Vefik Paşa bizi makamına davet edip, sanatçıların kira vermeden oynayacağı bir tiyatro yapacağını söyledi. Ancak yılda iki oyunu, yaptırdığı hastane olan Guraba Hastanesi gelirine verilmesini şart koydu. Bursa'da Postane'nin karşısındaki kahvehanenin bahçesine, otuz altı localı, güzel, zarif bir tiyatro binası yaptırdı. Kentteki konsoloslar, büyük memurlar ve tüm eşraf tiyatromuza gelmeye başladı. Az zamanda tiyatromuz, İstanbul'da bile görülmeyen bir düzen ve sanat içinde sergileniyordu. Tiyatromuz, yılda dokuz ay çıktı. Tiyatronun maddi durumunu Paşa sağlamaktaydı. Artistlerin maaşı ödenmezse, yahut masraflara para yetişmezse farkını Paşa ödetirdi. Vefik Paşa, Bursa Valiliği'nden alındıktan sonra bize oyun oynatmadıkları gibi, bizi bir yere de salmıyorlardı. Tiyatro binası sonradan Sanayi*

⁴⁴⁴ *Yaşayan Müze Bursa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Stil Matbaacılık, Ed-Haz. İsmail Cengiz, İstanbul 2012, s.453.

⁴⁴⁵ 3 Temmuz 1823'de İstanbul'da doğdu. 1831 yılında İstanbul'da başladığı eğitimini, Paris'te Saint Louis Lisesi'nde tamamladı. Paris'te bulunduğu süre içinde Fransızca'yı anadili gibi öğrendi. Sırbistan, İzmir, Eflak ve Boğdan'da görev yaptıktan sonra 1842'de İstanbul'a döndüğünde başmütercim olarak tercüme odasında görev aldı. 1860'ta Paris büyükelçisi, 1861'de Bursa'da Evkaf Nazırı oldu. Halkın şikayetleri üzerine Bursa'daki görevinden alınarak yıllarca resmi bir görev verilmedi, bu süre içinde Türk tarih ve edebiyatına yeni eserler ve tercüme kazandırdı. 1872'de birinci defa olarak Maarif Nazırı oldu ama 1873'de görevden alındı. 1879-1882 yılları arasında Bursa valisi olarak görev yaptı, tekrar başvekil atandı ama 3 gün sonra görevden alındı. Ölümüne kadar Rumelihisarı'ndaki evinde ilmi ve edebi çalışmalar yaptı. 2 Nisan 1891'de İstanbul'da ölmüştür. İlk Türkçe sözlüklerden biri olan Lehçe-i Osmani'yi hazırlayan, Türk tarihinin Osmanlı ile başlamadığını gündeme getiren ve savunmuştur. Fezleke-i Tarih-i Osmani ve Hikmet-i Tarih adlı tarih eserleri vardır. Şecere-i Türk-i isimli eseri Çağatay Türkçesi'nden Osmanlı Türkçesi'ne çevirmiştir. Bursa valiliği sırasında bugün kendi adıyla anılan bir tiyatro yaptırdı. Moliere'in 16 eserini uyarladı,

Ahmet Vefik Paşa'nın tiyatroya ilgi duyması Fransa'da kaldığı dönemler de karşılaştığı kişiler, aldığı eğitim, okuduğu kitaplar ve orada seyrettiği tiyatro eserlerinin etkisiyle olmuştur. Münevver ailenin çocuğu olarak yeniliğe açık bir anlayışla yetişen Vefik Paşa hayatında karşılaştığı her durumu kendisini yetiştirmek için kullanmasını bilmiştir. Onun tiyatroya olan ilgisi kendisine olduğu kadar Tanzimat Dönemi'nin sosyal ve edebi yöndeki gelişmesine de çok önemli katkılar sağlamıştır. Burcu, a.g.m., s.504.

Mektebi oldu. Bu bina Yunan işgali sonrasında yanmıştır'' sözleriyle Paşa'nın şehirdeki tiyatronun kuruluşunda önemli bir katkısı olduğunu görmekteyiz.⁴⁴⁶

Halka kısa süre içinde tiyatroyu sevdiren Paşa, kapı kapı dolaşarak tiyatroya abone toplamıştır. Bursa'da bulunduğu süre içinde Moliere'den çeviriler yapmış ve bunlardan *Savruk*, *Kadınlar Mektebi*, *Zor Nikah* gibi eserleri halka tanıtmıştır.⁴⁴⁷

Ahmet Vefik Paşa, tiyatronun şehirde daha çok yayılması amacıyla Tiyatro Muhipleri Cemiyeti'ni kurdurmuş, Türk tiyatrosunun önemli yazarlarından olan Feraizci Şakir Efendi'ye birçok oyun çevirtmiştir. Paşa, Bursa'dan ayrıldıktan sonra tiyatro, eski önemini yitirmiş, yaptırdığı tiyatro binası da İslahhane olarak kullanılmıştır.⁴⁴⁸ Ahmet Vefik Paşa'nın valiliği döneminde Bursa'da tiyatronun gelişmesini kişiye göre modernleşme olarak değerlendirebiliriz. Çünkü; Ahmet Vefik Paşa tiyatro alanında yaptığı çalışmalarla tiyatroya önem verdiğini görüyoruz. Ayrıca, Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa'dan ayrılması üzerine şehirde tiyatro eski önemini kaybetmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde Bursa'da tiyatro faaliyetlerinin azaldığı görülmektedir. Bu dönemde İstanbul'da bulunan Millet Tiyatrosu Bursa'ya gelmiş, Ahmet Vefik Paşa'nın yaptırdığı tiyatro binasını Belediye'den kiralayan ekip, oyunlarını burada oynanmaya başlamıştır. Fakat tiyatro devletin bulunduğu durumdan etkilenmiş, seyircilerden ilgi görememiştir. Tiyatro ekibi, on gün sonra geri dönmüştür.⁴⁴⁹ Cumhuriyet döneminde Bursa'daki tiyatro faaliyetleri, İstanbul'dan gelen çeşitli tiyatro toplulukları tarafından oynanan oyunlarla sergilenmekteydi. Bu oyunlar Şark Sineması'nda ve Milli Sinema'da oynanmaktaydı.⁴⁵⁰

Atatürk, sanata ve sanatçıya önem vermiş devlet adamlarından biridir. 10 Haziran 1926 yılında Bursa'da oynanan tiyatro oyunundan sonra sanatçılara hitaben yaptığı konuşmadaki sözleri şöyledir; *''Sizleri çok takdir ederim. İnkılâbımızda*

⁴⁴⁶Kaplanoğlu, a.g.e., s.113.

⁴⁴⁷Bora Özkula, 'Dünden Bugüne Bursa'da Tiyatro'', *Bursa Defteri*, Haziran 2002, s.107.

⁴⁴⁸Kaplanoğlu, a.g.e., s.114.

⁴⁴⁹Uğur Ozan Özen, '1879'dan 1957'ye Bursa Şehrinde Tiyatro'nun Tarihi'', *Bursa Araştırmaları Dergisi Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S.27, 2010, s.55.

⁴⁵⁰*Bursa Ansiklopedisi*, s.1612.

sizinde mühim hizmetleriniz vardır. Şimdiye kadar gördüğüm temsilîler içinde sizin temsilîleriniz gibi muntazam ve sanatkaranesini seyretmemiştim. Sanatınızı meslek ve ittihaz ederek azmetmenizi, arkadaşlarınızla samimi olarak geçinmenizi bilhassa tavsiye ederim. Sizin vatana en büyük hizmetiniz Anadolomuzu baştan başa dolaşıp halkımıza sanatın ne olduğunu anlatmanız olacaktır. Turnelerinize devam ediniz’’⁴⁵¹ sözleriyle sanata ve sanatçıya verdiği değeri göstermiş, aynı zamanda sanatçının inkılâpların yerleşmesinde önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir.

Atatürk, halkın devrimleri ve ilkeleri daha iyi benimseyebilmeleri için 1932 yılında Halkevlerini açmıştır. Halkevleri birçok kola ayrılmış tiyatro sinema gibi faaliyetleri de içine alan Temsil Kolu önemli etkinliklerde bulunmuştur.⁴⁵² Bursa Halkevi’nin Temsil Kolu, kültür ve sanat alanında önemli çalışmalar yapmıştır.

Tablo 37: Bursa Halkevi Temsil Kolu’nun 1932-1942 Yılları Arasındaki Çalışmaları⁴⁵³

Yıl	Piyes Sayısı	Temsil Sayısı	Seyirci Sayısı
1932	1	5	4.000
1933	2	25	14.800
1934	1	8	3.350
1935	1	4	3.600
1936	8	48	24.000
1937	11	53	26.500
1938	10	191	95.500
1939	4	18	9.000
1940	7	32	16.000
1941	15	73	36.500

1932-1941 yılları arasında 60 adet piyes toplam 457 kez oynanmış ve bu oyunları 229.650 kişi izlemiştir.

⁴⁵¹Metin Ant, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983, s.368.

⁴⁵²*Bursa Ansiklopedisi*, s.1613.

⁴⁵³Turgut Simer, ‘‘Evimizin On Yıllık Çalışmaları’’, *Uludağ*, S.44, Şubat 1942, s.24-30.

1942-1945 yılları arasında Halkevlerinin Temsil Kolu faaliyetlerini sürdürmüş ve birçok piyes oynanmıştır. 1942 yılında Bursa Halkevi'nde, *Bir Yağmur Gecesi*, *Kanun Adamı*, 1943 yılında, *Himmetin Oğlu*, *Erkek Güzeli*, *Çakır Ali*, *Yapışkanlar*, 1945 yılında *Akıl Taciri*, *Çifte Keramet*, *Süt Kardeşler* oyunları oynanmıştır.⁴⁵⁴

CHP dönemi, Bursa'da kültür alanında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Halkevlerinin açılmasıyla beraber kültürel hayat canlanmış, bu canlılık tiyatroya da yansımıştır. 1932-1951 yılları arasını kapsayan Halkevleri döneminde birçok faaliyet gerçekleşmiş ve Halkevinin yaptığı çalışmalar halk tarafından da olumlu karşılanmıştır.

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra Halkevleri etkinliğini yitirmiş ve nitekim 1951 yılında iktidar tarafından CHP'nin propagandasını yaptığı için kapatılmıştır.⁴⁵⁵ Halkevlerinden sonra şehirde tiyatro, kısa süreliğine amatör duruma düşmüştür. 1951 yılında Bursa Tiyatro Sevenler Derneği kurulmuştur. Dernek kuruluş amacını şöyle açıklar; '*Derneğin mevzuu tiyatroculuktur; gayesi Bursa ili dahilinde tiyatro sanatını esaslı bir şekilde tesis ve inkişafını sağlamak, bütün tiyatro sevenleri aktif surette bir camia altına toplamaktır.*'⁴⁵⁶ Fakat bu derneğin kayda değer bir çalışması olmamış, sadece amatör düzeyde kalmıştır. Ancak derneğin kurulması bile şehirde bir tiyatro geleneğinin olduğunun göstergesidir.

Bu dönemde tiyatro oyunları küçük bir tiyatro olan Hayri Küçük Tiyatrosu'nda sahnelenmektedir. Fakat bu tiyatro beklentileri karşılayamamış, kısa bir süre sonra kapanmıştır.⁴⁵⁷

Gazetelerde çıkan yazılara bakıldığında, Bursa'nın bir tiyatro şehri olduğu, şehrin tiyatro alanında tekrar eski günlerine dönmesi gerektiği vurgulanıyordu.

⁴⁵⁴Nurhan Karadağ, *Halkevi Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998, s.254.

⁴⁵⁵*Hakimiyet*, 16 Ağustos 1951, s.1.

⁴⁵⁶*Hakimiyet*, 14 Şubat 1951, s.4.

⁴⁵⁷*Yeni Ant*, 24 Kasım 1956, s.2.

Ayrıca, şehrin bir devlet tiyatrosu binasına ihtiyaç duyulduğu belirtiliyor ve Belediye'ye bu durumu görüşmesi için Belediye'ye öneri sunuluyordu.⁴⁵⁸

Belediye bir tiyatro açılma önerisini kabul etti. Tiyatronun açılması için Bursa Belediyesi 50 bin lira, Bursa Valisi Çağlayangil 20 bin lira ödenek ayırdı. Fakat bu para yeterli değildi. Vali, geri kalan parayı Adnan Menderes'ten temin edeceğini düşündü. Dönemin Demokrat Parti İl Başkanı Hayri Terzioğlu tiyatronun yapımına karşı çıkmış ve olayı Başbakan Menderes'e iletmiştir. Menderes, Çağlayangil'i telefonla aramıştır. Bundan sonrasını Çağlayangil ve Menderes'ten dinleyelim;

Menderes: *“Sen ne yapıyorsun Çağlayangil?”*

Çağlayangil: *“Ne yapıyormuşum efendim?”*

Menderes: *“Tiyatro yapıyormuşsun.”*

Çağlayangil: *“Yapıyorum efendim.”*

Menderes: *“Sen o işten vazgeç. Başka işler yap!”*

Çağlayangil: *“Mesela ne gibi işler yapayım Sayın Başbakanım?”*

Menderes: *“Ne bileyim yol yap. Okul yap. Cami yap. Çeşme yap.”⁴⁵⁹*

Çağlayangil: *“Siz okul yapacak, cami yapacak, çeşme yapacak vali çok bulursunuz. Ama tiyatro yapacak valiyi pek bulamazsınız.”*

Menderes kızgın bir şekilde: *“Beş para yardım etmem”* sözü karşısında

Çağlayangil: *“Ben de sizden para istemem”⁴⁶⁰* karşılığını vermiştir.

Tiyatronun yapılması için o sıralarda Bursa'da bulunan Yapı Kredi Bankası Genel Müdürü Kazım Taşkent imdada yetişmiş ve tiyatro binası için gereken yardımı yapacağını bildirmiştir.⁴⁶¹ İktidar partisi tiyatro binası yapımının gereksiz olduğunu düşünmüş ve onun yerine cami, okul, çeşme gibi yapıların yapılmasını daha doğru

⁴⁵⁸ *Hakimiyet*, 11 Ekim 1953, s.2.

⁴⁵⁹ İhsan Sabri Çağlayangil bu olay gerçekleşmeden önce 12 Nisan 1957 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından takdirle ödüllendirilmiştir. Bunun sebebi ise Çağlayangil'in 1955-1956 ders yılında 9 ilkokulun inşasına başlaması ve 32 köyün 28'inde yaptırılan okul binalarının zamanından teslim edilmesinden dolayıdır. Bkz. *BCA*, 30.18.1.2.146.20.12.

⁴⁶⁰ *Çağlayangil'in Anıları*, Haz. Tanju Cılızoğlu, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007, s.79-80.

⁴⁶¹ A.g.e., s.80.

bulmuştur. Fakat Vali Çağlayangil tiyatro binasının yapılmasını gerekli görmüş olacak ki şehri tiyatro binasına kavuşturmuştur.

Bursa Valisi İhsan Sabri Çağlayangil ve Devlet Tiyatrolar Genel Müdürü olan Muhsin Ertuğrul'un desteğiyle Bursa'da 28 Eylül 1957 yılında görkemli bir törenle Ahmet Vefik Paşa Devlet Tiyatrosu açılmıştır.⁴⁶² Reşat Nuri ve Muhsin Ertuğrul karşılıklı mektuplaşmalarında Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu için şöyle derler;

'Reşad Nuri Güntekin'den Ertuğrul Muhsin'e,

Çocukluğumda tiyatroya çok düşkündüm. O zamanki İstanbul'un hemen bütün çocukları gibi. Fakat yazmayı biraz doğrulttuktan sonra, hele roman ve şiir okumaya başladıktan sonra tiyatro bana kaba ve iptidai görünmüştü. Bahsettiğim tarihte (1913) Bursa Sultanisi'nde Fransızca muallimiydim. Yirmibirbuçuk yaşında içi içine sığmayan ve hayatta henüz ne yapacağını kestiremeyen gepgenç bir çocuk. Ara sıra arkadaşlarla Ahmet Vefik Paşa'nın vaktiyle Molire'i oynatmak için yaptırdığı küçük ve şirin tiyatroya giderdik. Oraya tuluat kumpanyaları ve onlardan daha gülünç dram kumpanyaları uğrardı. Bir yaz gecesi yine alay etmek niyetiyle tiyatronun arka sırlarına dizilmiştik. Sen rahmetli Celal Sahir'in tercüme ettiği Simone'u oyunuyordun. Daha perde açılmadan başlamış tebessümlerimiz acayip bir surette dudaklarımıza yapışıp kaldı. Galip, Behzad, Kemal, Emin ve sonradan kaybolmuş birkaç çehre ile o ne güzel bir truptu. Ertesi, daha ertesi geceler Courtelime'ni Boubouriche'unu, Fener Bekçilerini ve daha birkaç küçük piyesine derin ve ne temiz bir aşkla oynadığımız bugünkü gibi gözümü önündedir. Netice o oldu ki tiyatro alaya gelen yirmibirbuçuk yaşındaki sultani muallimi kapıdan çıkarken tiyatro muharrir olmaya ve bütün hayatı müddetince ondan başka bir şey olmamaya karar vermiş bulunuyordu.

Muhsin Ertuğrul'dan Reşat Nuri Güntekin'e,

'Reşadçığım, bugün 28 Eylül 1957 Cumartesi. Yukarıda bahsettiğin o yaz gecesinden bu sonbahar akşamına aradan kırkdört yıl geçti. Benzerlerine ancak Paris'te rastlanan o eski şirin tiyatronun yerini çok aradım, yangın hudutlarını

⁴⁶² Akgün, a.g.e., s.70. Tiyatronun açılış programı için bkz. Ek-16.

eritmiş, bulamadım. Nitekim işte bu gece, eski Bursa'da yeni bir Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu açılıyor. Eski tiyatro; Türk sahnesine Ahmet Vefik Paşa'yı ve seni kazandırmıştı. Yenisi kim bilir daha nice Türk yazarı yetiştirecek. Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu, aziz Bursalılara ve Türk sahnesine kutlu olsun''⁴⁶³ sözleriyle Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu'nun Bursa ve Türkiye için önemli olduğunu belirtmiştir.

Tiyatronun açılması için çaba harcayan insanların başında gelen İhsan Çağlayangil'i Muhsin Ertuğrul şu sözlerle övmüştür; '' Siz istediğiniz kadar bu eseri kendinize mal etmeyin, fakat eser sizindir ve bu büyük eserdir. Her vali, meslek hayatında böyle tek bir kültür hareketine önyak olursa, bütün ömrü boyunca (falanca şehirdeki tiyatroyu ben yaptım ben açtım diyebilir) iftihar edebilir. Erzurum, Diyarbakır, Samsun ve Edirne bölge merkezleri bugüne kadar çoktan kurulmuş olurdu. ''⁴⁶⁴

Yener Akkılıç tiyatronun açılmasıyla ilgili şunları söylemiştir. '' Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu'nun kurulması Bursa'ya nefes getirmiştir. Orası Bursa halkının müthiş bir nefes alma yeri oldu. Karaborsaydı biletler, o kadar yoğun ilgi vardı. Halk için tiyatro ve sinema en büyük sosyal faaliyeti o dönemde. ''⁴⁶⁵

Aşağıdaki tabloda Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu açıldıktan sonra oynanan oyunlar, seyirci sayısı ve toplanan gelir belirtilmiştir.

Tablo 38: 1957-1958 Sezonu Oyun, Seyirci Sayısı ve Hasılat Miktarı⁴⁶⁶

Eserin Adı	Oyun Adedi	Seyirci Adedi	Hasılat
Üçüncü Selim	17	8.000	12.371.000 TL
Tahta Çanaklar	43	17.300	38.420.000 TL
Hafta Başı	18	7.168	16.110.75 TL
Dışardakiler	33	11.415	25.435.25 TL
Günah Gecesi	24	8.873	16.902.000 TL
Samanyolu	7	2.620	5.942.50 TL

⁴⁶³ Bursa Ansiklopedisi, s.1619.

⁴⁶⁴ Uğur Ozan Özen, Bursa Oda Tiyatrosu, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yay., Bursa, 2013, s.70.

⁴⁶⁵ Yener Akkılıç ile 19.03.2016 tarihinde yapılan görüşme.

⁴⁶⁶ Bursa Devlet Tiyatrosu Arşivi.

Bir Yastıkta	19	5.110	12.032.75 TL
Kraliçe ve Asiler	14	2.895	6.304.50 TL
Hatıra Defteri	42	11.585	24.361.75 TL
Kiralık Bina	12	3.370	6.729.25 TL
Toplam	229	78.883	164.689.25 TL

1957-1958 sezonunda tiyatro yeni açılmasına rağmen 10 eserden toplam 229 oyun oynanmıştır. Bu oyunları 78.889 kişi izlemiş ve 164.689.25 TL gelir elde edilmiştir. En çok oynanan oyun *Tahta Çanaklar* adlı tiyatro eseridir. Bu oyun diğer tiyatro oyunlarına göre en çok izlenen ve en çok gelir getiren oyun olmuştur.

Tablo 39: 1958-1959 Sezonu Oyun, Seyirci Sayısı ve Hasılat Miktarı⁴⁶⁷

Eserin Adı	Oyun Adedi	Seyirci Adedi	Hasılat
Dön Bana	27	8.486	18.333.50 TL
Aşk Acısı	28	9.999	20.044.50 TL
Ve Değirmen Dönerdi	35	12.904	25.882.00 TL
Hırsız	42	14.309	27.828.00 TL
Duvarların Ötesi	47	10.914	22.205.50 TL
Evlattır	10	3.399	6.825.50 TL
Samanyolu	11	4.053	8.036.75 TL
Gönül Avcısı	42	14.432	28.890.50 TL
Toplam	242	78.496	157.454.25 TL

Bu sezon bir önceki sezona göre oynanan oyun sayısında artış görülerek oyun sayısı 229'dan 242'ye yükselmiştir. Seyirci sayısında hissedilir bir değişiklik olmamıştır. Bu sezonda en çok rağbet edilen oyun *Gönül Avcısı* ve *Hırsız* adlı tiyatro oyunlarıdır.

⁴⁶⁷A.y.

Tablo 40: 1959-1960 Sezonu Oyun, Seyirci Sayısı ve Hasılat Miktarı⁴⁶⁸

Eserin Adı	Oyun Adedi	Seyirci Adedi	Hasılat
Hürrem Sultan	46	14.418	48.903.50 TL
Şan Konseri	3	956	2.173.00 TL
Karayar Köprüsü	39	7.441	24.668.00 TL
Pervaneler	28	5.999	19.420.00 TL
Yalan	50	7.153	24.078.00 TL
Kibarlık Budalası	35	10.815	34.806.50 TL
Dört Albayın Aşkı	39	7.151	23.959.00 TL
Polyanna	4	997	1.394.00 TL
Toplam	244	54.926	179.942.00 TL

1959-1960 sezonunda tiyatro eser sayısı bir önceki yıla göre sabit kalmıştır. Seyirci sayısında bir düşüş yaşanmasına rağmen oynanan oyunlardan elde edilen gelir son iki yılın en yüksek geliridir. Bu sezonda en çok ilgi duyulan tiyatro oyunu 46 kez oynanan ve en çok seyredilen *Hürrem Sultan*'dir.

Tablo 41: 1960 -1961 Sezonu Oyun, Seyirci Sayısı ve Hasılat Miktarı⁴⁶⁹

Eserin Adı	Oyun Adedi	Seyirci Adedi	Hasılat
Tahta Çanaklar	37	6.318	21.711.50 TL
Gelin	27	9.541	19.926.50 TL
Kaneviçe	28	7.892	16.354.75 TL
Aşk ve Barış	41	11.751	24.012.50 TL
Hacı Yatmaz	54	17.549	36.682.00 TL
Hortlaklar	11	2.371	4.489.50 TL
Baba Evinde Hayat	24	7.837	15.080.25 TL
Polyanna	28	11.882	11.882.00 TL
Leylek Sultan	23	7.253	7.253.00 TL
Toplam	273	82.394	157.392.00 TL

⁴⁶⁸A.y.⁴⁶⁹A.y.

1960-1961 sezonunda toplam 9 tiyatro oyunu seyirciyle buluşmuştur. Oynanan oyun sayısına bakıldığında 1960-1961 sezonunu en çok artışın görüldüğü sezon olmuştur. 1957-1958 sezonunda oynanan oyun sayısı 229 iken bu sayı 1960-1961 sezonunda 273'e çıkmıştır. Oynanan oyun sayısının artmasıyla beraber seyirci sayısı da artmıştır. Hasılat yönünden baktığımızda, bir önceki sezonda pahalı olan biletler ucuzlamış ve bu ucuzlama seyirci sayısına da yansımıştır. 1960-1961 sezonunda en çok rağbet gören tiyatro oyunu *Hacı Yatmaz* isimli tiyatro oyunudur.

Şehir nüfusu ile tiyatroya gelen seyirci sayısını değerlendirelim. Bursa'nın 1960 nüfus sayımına göre köy nüfusu hariç nüfusu 262.362⁴⁷⁰, dir. 1960-61 senesinde tiyatroya gelen seyirci sayısına bakıldığında şehirde yaşayan nüfusun üçte bir oranına yakın olduğu görülmektedir. Durum değerlendirildiğinde Bursa'nın bir geçmişten gelen tiyatro kültürünün olduğu ve halkın tiyatroya yoğun ilgi gösterdiği kanaatine varılabilir.

Tablo 42: 2010-2016 Yılları Arasındaki Koltuk, Seyirci, Toplam Seyirci Sayısı ve Toplam Hasılat⁴⁷¹

Yıllar	Koltuk Sayısı	Gösterilen Oyun Adedi	Toplam Seyirci Sayısı	Toplam Hasılat
2010-2011	83.363	295	65.071	308.384.00 TL
2011-2012	85.980	305	60.903	267.939.00 TL
2012-2013	88.021	312	67.572	306.208.00 TL
2013-2014	87.108	305	73.413	334.314.00 TL
2014-2015	78.180	269	76.235	356.727.00 TL
2015-2016 ⁴⁷²	60.410	225	59.250	274.570.00 TL

⁴⁷⁰ DİE, *2000 Nüfus Sayımı*, Bursa İli.

⁴⁷¹ A.y.

⁴⁷² 2015-2016 sezonu rakamları 31 Mart 2016 tarihine kadar ki rakamlardır.

Ahmet Vefik Paşa tiyatrosu kurulduktan sonraki ilk altı yıllık dönem ile son altı yıllık döneme baktığımızda, nüfusun artmasına rağmen tiyatro izleyen sayıları hemen hemen aynı kalmıştır. Bu durumun başlıca sebepleri arasında şehirde yaşayan halkın farklı sosyal alanlara yönelmesi, tiyatronun ilk günkü heyecanını yitirmesi ve şehirde tiyatro kültürünün yeterince yerleşmemesi gibi nedenlere bağlanabilir. Tabloya bakıldığında oyunlar için ayrılan koltukların bir kısmının boş kaldığı görülmektedir.

Sonuç olarak; Bursa tiyatro sanatı bakımından ilk gelişme gösteren şehirlerden biridir. Bursa'da tiyatro geleneği Karagöz-Hacivat orta oyununa dayanmaktadır. Bu durum daha sonra Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa valiliğine atanmasıyla birlikte daha önemli gelmiştir. Paşa'nın görevden alınmasından sonra Bursa'da tiyatro durgun bir döneme girmiştir. Halkevlerinin açılmasıyla beraber şehirde tiyatro tekrar eski canlılığı olmasa da bir hareketlilik yaşanmıştır. Bu dönemde küçük tiyatro salonları açılmıştır, fakat bu tiyatro beklentileri karşılayamamıştır. 1957 yılında Vali Çağlayangil'in de desteğiyle Ahmet Vefik Paşa Devlet Tiyatrosu açılmıştır. Bu tiyatrodaki oynanan tiyatro oyunları belli bir plan ve program çerçevesinde sergilenmeye başlanmış, bu durum günümüze dek süre gelmiştir.

Bir şehirde sinema, tiyatro vb. faaliyetlerin yoğunluğu kültürel hayatın canlı olduğunun en önemli göstergesidir. Bursa da bu duruma örnek olabilecek şehirlerin başında gelmektedir. Şehirde tiyatronun açılmasıyla beraber kültürel hayat canlanmış ve halk sunulan tiyatro oyunlarına yoğun ilgi göstermiştir.

E.4. Yerel Oyunlar (Kılıç-Kalkan)

Bursa'nın yerel bir halk oyunu olan kılıç kalkan oyunu diğer oyunlara göre farklı olup müziksiz bir oyun çeşididir. İlk olarak Anadolu'da Türkler tarafından oynandığı bilinmektedir. Oyunun ortaya çıkışı ile ilgili farklı rivayetler vardır. En bilinen rivayete göre; Osmanlı Beyliği, Bursa Kalesi'ni kuşatma altında tutmaktadır. Kale'nin içinde Bizans, dışında ise Osmanlı askerleri bulunmaktadır. Osmanlı askerlerinden bazıları içerideki düşman askerinin moralini bozmak için aynı zamanda

arkadaşlarına da moral vermek amacıyla Kale dışında ikişerli, dörderli ve daha kalabalık gruplar halinde karşılıklı olarak kılıç ve kalkanları ile oynamaya başlarlar. Askerler ellerindeki kılıç kalkanları birbirine vurarak gürültüyü ritm haline getirmiş ve bu ritm eşliğinde silahlı eğitimlerine benzer bir şekilde hareketler geliştirmişlerdir. Kale fethedildikten sonra savaş sırasında yapılan hareketler, kale alındıktan sonra da sürekli hale gelmiştir.⁴⁷³

Oyunda kullanılan materyaller; kılıç, kalkan, zırh, oyun kıyafeti, oyun oynanacak alandan oluşmaktadır. Kılıcın ve kalkanın belli tutuş ve oynayış kuralları bulunmaktadır.⁴⁷⁴

Kılıç kalkan oyunu, genellikle hafız ve hatim cemiyetlerinde, düğün cemiyetlerinde, Bursa'nın düşman işgalinin kurtuluş yıldönümlerinde oynanmaktadır.⁴⁷⁵

Kılıç-Kalkan ekibi, Cumhuriyet'in ilanından sonra oyunlarını daha düzenli bir şekilde sergilemeye başlamışlardır. Ekip, 1935 yılında Rusya'dan gelen komutanların katıldığı bir toplantı da gösterisini yapmış ve başta Atatürk olmak üzere toplantıya katılan diğer kişiler tarafından beğenilmiştir. Ekip ayrıca, 1942 yılında Halkevlerinin 10. Kuruluş yıldönümü olan etkinliklerine davet edilmiş ve burada ekibin oynadıkları oyundan memnun kalan Başbakan Refik Saydam oyunculara hitaben ‘ ‘ *Siz Kılıç-Kalkan oyuncusu değil, Türk Cengaverliğinin canlı birer örneğisiniz. Milli Şefimiz de takdir etmişler ve bu cenk oyununu yurt ölçüsünde genişletmenizi bekleriz* ’ ’⁴⁷⁶ sözleriyle övmüştür.

Bu sözlerden sonra Bursa Halkevi Spor Komitesi çalışmalarını hızlandırarak 1942-1943 yıllarında iki kurs açmış ve bu kurslarda 40 kişiyi çalıştırmıştır. Bu çalışmaları beğenen CHP Genel Sekreterliği bir yazıyla komiteye 500 lira yardımda bulunmuştur. Yazı şöyledir; ‘ ‘ *Evimiz spor çalışmaları arasında milli sporlarımıza da yer verildiğini, bu arada halk sporlarının en önemlilerinden biri olan kılıç kalkan*

⁴⁷³Yaşayan Müze Kent, *Bursa Kılıç Kalkan Halk Oyunu*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., 2012, s.2.

⁴⁷⁴Remzi Selen, *Bursa'da Kılıç-Kalkan Savaş Oyunu*, Marmara Basımevi, İstanbul, 1947, s.23-26.

⁴⁷⁵Yaşayan Müze Kent, a.g.e., s.5.

⁴⁷⁶Yusuf Kenan Yetişen, *Bursa Kılıç-Kalkan Halk Oyunu ve Tarihçesi*, Dörtrenk Matbaa, Bursa, 2011, s.29.

*ünerinde başarılı bir surette çalışıldığını memnuniyetle öğrendim. Hazırladığınız grupları sırası gelince Ankara'ya getirmeyi düşünüyoruz. Güzel giyimi ile oynanan bu oyun için evimizde demirbaş olarak 24 tane kadar tam takımı elbise bulunması iyi olur. Bu çalışmalarını teşvik etmek ve noksanlarınızın tamamlanmasını kolaylaştırmak üzere evinize 500 liralık bir yardımda bulunulması uygun görülmüştür.*⁴⁷⁷

Ekip, Halkevlerinin kuruluşunun 12. yıldönümünde oynadığı oyunla İsmet İnönü'nün övgüsüne de mazhar olmuştur. İnönü; *'Bursalı hemşerilerimiz bize çok güzel hediyeler getirdiler. Birçok defalar Kılıç-Kalkan oyunu gördüm, fakat bu kadar güzelini hiç görmemiştim'*⁴⁷⁸ sözleriyle oyuncuları onurlandırmıştır.

Ulus gazetesinde Vedat Nedim Tör yazdığı yazıda, geleceği sanki okuyarak gazetesinde şöyle yazar; *'Bursalıların Kılıç-Kalkan oyunu, bence mutlak raksın yani hiçbir müzik refakati olmadan sadece hareketlerin ahenk ve ritminden doğan raksın en güzel örneğidir. Bunu mektep görmüş, kostümleri artistler tarafından çizilmiş hareket ve figürleri ustalar tarafından tertib edilmiş, rakslardan kurulu elli çiftlik bir heyete oynatın da o vakit bütün dünya parmaklarını ısırın ve avuçlarını çatlasın alkışlamaktan.'*⁴⁷⁹

Kılıç-Kalkan ekibi kurumsallaşarak 1956 yılında Kılıç Kalkan Halk Oyunları Derneğini kurmuştur. Dernek amacını şöyle açıklar; *'Bursa'nın tarihi kıymetini haiz olan ve halk oyunlarının başında yer alan Kılıç-Kalkan oyununu yaymak, geliştirmek ve yaşatmaktır.'*⁴⁸⁰

Dernek statüsüne kavuştuktan sonra yurt içi ve yurtdışına gösterilere gitmeye başlayan ekip, İstanbul'da düzenlenecek olan Halk Oyunları Bayramı'na çağrılmış ve burada oynadığı oyunla beğeni kazanmıştır.⁴⁸¹ 19 Mayıs Spor Bayramı münasebetiyle Kıbrıs'a davet edilmişlerdir. Burada gördüğü ilgi ve alakadan çok

⁴⁷⁷Turgut Karatal, "Bursa Halkevinin Tahtakıran Sistemi Kılıç-Kalkan Cenk Oyunu Hakkında Birkaç Söz", *Uludağ*, S.63, 1944, s.11-12.

⁴⁷⁸Yetişen, a.g.e., s.30. İnönü'nün Kılıç Kalkan ekibiyle beraber çekilmiş fotoğrafı için bkz. Ek-9.

⁴⁷⁹A.g.e., s.31.

⁴⁸⁰*Hakimiyet*,14 Şubat 1956, s.4.

⁴⁸¹*Hakimiyet*,17 Temmuz 1956, s.2.

memnun kaldıklarını dile getirmişlerdir.⁴⁸² 1958 yılında Brüksel’de toplanılacak uluslararası sergiye davet edilmiş, burada oynadığı oyunla takdir toplamıştır.⁴⁸³ 1960 yılında ise İngiltere’de düzenlenen Beynelmül Folklor’da dünya birinciliğini kazanarak büyük bir başarı elde etmişlerdir.⁴⁸⁴

Kılıç Kalkan ekibi, şehrin kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuş ve dünya birinciliğini kazanmasıyla beraber şehrin dışarıya karşı tanıtılmasında önemli bir görev üstlenmiştir.

G.İKTİSADİ YAPI

G.1.Sanayi

Cumhuriyet’in ilanından sonra ülke, her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da kalkınma yoluna gitmiştir. Daha Cumhuriyet ilan edilmeden ekonominin temelini oluşturacak olan İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır.⁴⁸⁵ Kongrede çok önemli kararlar alınmıştır. Alınan kararlardan bazıları şunlardır;⁴⁸⁶

- a) *Alınan kararlar, ülkenin ekonomik kalkınmasına yöneliktir.*
- b) *Yerli üretimin geliştirilmesine çalışılacaktır.*
- c) *Ekonomik gelişmeye katkısı olmak şartıyla, yabancı sermayeye karşı olunmayacaktır.*
- d) *Aşar vergisi kaldırılacak ve yerine yeni bir vergi konulacaktır.*
- e) *İpekçilik geliştirilecektir.*
- f) *Teşvik-i Sanayi Kanunu fayda sağlayacak şekilde yeniden düzenlenecektir.*

⁴⁸²*Hakimiyet*, 29 Mayıs 1958, s.1. Kılıç Kalkan ekibinin Kıbrıs’a gittiğini gösteren fotoğraf için bkz. Ek-10.

⁴⁸³*Hakimiyet*, 18 Ocak 1958, s.2.

⁴⁸⁴ Yetişen, a.g.e., s.3.

⁴⁸⁵ Kongre kararları için bkz. Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, TTK Basımevi Ankara, 1989.

⁴⁸⁶ Yasa, a.g.e., s.77.

Görüldüğü üzere kalkınmayı özel sektörün desteğiyle sağlamak yoluna gidilmiş ve bunu da düzenleyecek ve koruyacak olan ‘Devlet’ olarak belirtilmiştir.

Hükümet, bu dönemde ülkenin bir an önce kalkınması için özel sektörü teşvik etmiş ve bu nedenle de 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu’nda değişiklik yapmıştır.⁴⁸⁷ Kanunun değişmesiyle beraber sanayi tesislerinde artış gözlenmiştir. Yine bu dönemde yeni sanayi fabrikalarının açılması için devlet eliyle bankalar kurulmuştur. Fakat 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın etkisiyle sanayileşme hareketleri yavaşlamıştır.⁴⁸⁸

1929 ekonomik bunalımdan sonra Türkiye, ülke ekonomisinin üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla hükümet tarafından iktisat politikasını değiştirmek durumunda kalmıştır. Hükümet, yerli hammaddeleri işleyerek bazı ürünleri ithal zorunluluğundan kurtaracak bir sanayinin bir an önce kurulmasına gerek duymuştur. Bunun içinde özel sektörün yeterli olmadığı anlaşılmış ve kurulacak olan fabrikaların da devlet tarafından kurulması gerektiği kararlaştırılmıştır. Böylece ‘Devletçilik’ dönemi başlamıştır.⁴⁸⁹

Mustafa Kemal Atatürk Devletçiliği şöyle tanımlar; ‘‘ Türkiye’nin tatbik ettiği Devletçilik sistemi 19. asırdan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye’ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket iktisadiyatını devletin eline almak. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk

⁴⁸⁷28 Mayıs 1927 tarihinde Teşvik-i Sanayi Kanunu’nda bazı değişiklikler yapılarak yürürlüğe tekrar girmiştir. Önceki sanayi kanuna getirmiş olduğu en önemli yenilik sanayi fabrikalarının bazı vergilerden muaf tutularak daha rahat işyeri açması sağlanmıştır. Bkz. Bilge Köksal-Rasih İlkin, *Türkiye’de İktisadi Politikanın Gelişimi (1923-1973)*, Yapı Kredi Bankası Yay., İstanbul, 1973, s.85-93.

⁴⁸⁸Haluk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962, s.131. 1929 Buhranı, Amerika Birleşik Devletleri’nde başlayarak dünyanın geneline yayılan ve yıkıcı etkileri neticesinde birçok ülkenin ekonomisini çökerten küresel krizdir. Bu kriz uluslararası ekonomiyi altüst etmiş ve haliyle Türkiye ekonomisi de bu krizin olumsuz dalgalarından etkilenmiştir. Bu duruma bir de Osmanlı’dan kalan dış borçların ilk taksiti eklenince ekonomi büyük bir yükün altına girmiş, iktisat ve sanayi politikalarının tekrar gözden geçirilmesine karar verilmiştir. Bkz. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi(1908-2005)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.43.

⁴⁸⁹Yasa, a.g.e., s 82.

vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılamamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmağa muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir’’⁴⁹⁰ sözleriyle ekonomide devletçiliğin ne manaya geldiğini açıklamıştır.

1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlandı. Planın uygulamaya konulmasından sonra Devletçilik uygulamaları ağırlık kazandı. 1935 yılında Etibank kurulurken yabancıların elinde bulunan bazı işletmeler bu banka tarafından satın alındı. Yine bu dönemde yer altı kaynaklarını araştırmak amacıyla Maden Tetkik Arama Enstitüsü kuruldu. Bahsedilen sanayi planı devam ettiği sırada Celal Bayar başkanlığında İkinci Sanayi Planı hazırlığına girişilmiş, fakat İkinci Dünya Savaşı'nın görünmesi nedeniyle bu plan yürürlüğe girmemiştir.⁴⁹¹

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmese de ekonomik olarak yıpranmıştır. Bu dönemde devlet ekonomiyi ilgilendiren konularla ilgili bazı tedbirler almak durumunda kalmıştır. 1940 yılında Milli Koruma Kanunu, 1942 yılında Varlık Vergisi⁴⁹² ve 1943 yılındaki Toprak Mahsulleri Vergisi alınan bu tedbirlerden en önemlileridir.⁴⁹³

Savaş sonrasında devletin tek başına sanayi yatırımlarının yapamayacağı anlaşılmıştır. Bu nedenle özel sektörün desteğinin gerekli olduğu gün yüzüne çıkmıştır. Savaş zamanında ülkede kalkınma duraklamış savaş sonrasında bu durumu telafi için ABD'nin Avrupa'yı iktisadi bakımdan kalkındırma amacıyla hazırlanan Marshall yardımlarına gerek duyulmuştur.⁴⁹⁴

Bursa'nın, sanayisi Cumhuriyet'in ilanından önce kötü bir durumdaydı. 1927 yılında yapılan sanayi sayımına göre şehirde 3.209 sanayi atölyesi vardı. Bu atölyelerde ise toplam 9.886 kişi istihdam ediliyordu. Çalışanların %37'si tarıma dayalı sanayi kollarında, %29'u dokuma sanayi kollarında, %14'ü maden işletmesi

⁴⁹⁰ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Yay., Ankara, 1972, s.15.

⁴⁹¹ Boratov, a.g.e., s.70.

⁴⁹² Varlık Vergisi için bkz. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikası*, İletişim Yay. İstanbul, 2001; Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.

⁴⁹³ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2014, s.200-201.

⁴⁹⁴ Cillov, a.g.e., s.135.

ve makine sanayisinde çalışırken geri kalan %11'lik kesim ise bitkisel madde ve ağaç sanayisinde çalışıyordu.⁴⁹⁵

Tablo 43: 1927 Sanayi Sayımına Göre Bursa'da İşyeri ve Çalışan Sayısı⁴⁹⁶

Sektörler	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Maden Çıkarma Sanayi	58	217
Tarıma Dayalı Sanayi	1.265	3.665
Dokuma	408	2.872
Ağaç Sanayi	548	1.064
İnşaat Sanayi	132	438
Maden, Maden İşletmesi ve Makine Sanayi	762	1.426
Kağıt ve Basın Sanayi	3	15
Kimya Sanayi	14	33
Diğer Sanayi Dalları	19	156
Toplam	3.209	9.886

Ayrıca; 1933 yılında, şehirde 11 un fabrikası, 5 şeker fabrikası, 1 süt tozu, 1 konserve fabrikası, 16 havlu atölyesi, 1 buz fabrikası, 1 ayakkabı fabrikası bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde şehrin ilçelerine de fabrikalar açılmıştır. Gemlik, Orhangazi, İznik'te zeytinyağı fabrikaları açılmışken, İnegöl'de kereste, doğrama ve sandalye fabrikası açılmıştır.⁴⁹⁷ 1923-1933 yılları Bursa sanayisinin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur.

1934 yılında 'Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı' uygulamaya konulmuştur. Bu planlı dönemde Bursa'da iki önemli sanayi fabrikası açılmıştır.⁴⁹⁸ Sümerbank tarafından kurulan fabrikalardan Merinos Yünlü Fabrikası 1938 yılında üretime geçmiştir. 1943 yılı itibarıyla fabrikada 1200 erkek 1000 kadın olmak üzere toplam

⁴⁹⁵DİE, *1927 Sanayi Sayımı*.

⁴⁹⁶A.g.e.

⁴⁹⁷Cemal-Sadrettin, *10 Yıl İçinde Bursa*, Bursa Sanayi ve Ticaret Odası, İstanbul, 1933, s.33-34.

⁴⁹⁸Ahmet İpekyün, 'Bursa'nın Ekonomik Profiline Bakış', *Bir Masaldı Bursa*, Haz. Engin Yenal, Yapı kredi Yay., İstanbul, 1996, s.237.

2200 kişi istihdam edilmiştir. Bir diğer fabrika ise yine 1938 yılında açılan Gemlik Suni İpek Fabrikasıdır. Bu fabrikanın açılması ipekli dokuma sanayisi için önemli bir gelişmedir. Fabrikada 1940 yılında 150'si kadın 200'ü erkek toplam 350 kişi istihdam edilmiştir.⁴⁹⁹ Açılan bu iki fabrika hem şehir ekonomisi hem de insanlara sağladığı iş imkânı açısından önemlidir.

Şehirde, 1923 yılında sadece üç adet ipek fabrikası mevcuttur. Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle fabrika sayıları artmıştır. 1933 yılı itibariyle ipek fabrika sayısı 54'ü bulmuştur. Bu işletilen fabrikalar genellikle şahıslar tarafından işletilmiştir. Bu şahısların arasında Ermeni ve Yahudilerde bulunmaktaydı.⁵⁰⁰ 1923 yılı itibariyle dokunan ipek miktarı 36 bin metre iken bu sayı fabrikaların artmasına paralel olarak 1933 yılında 1.166.000 metreyi bulmuştur.⁵⁰¹

Bu dönemde kurulan en önemli fabrika İpek-iş fabrikasıdır. Fabrikanın temeli 1925 yılında Mustafa Kemal Paşa tarafından atılmıştır. Açılış konuşmasında Mustafa Kemal; *‘‘Muhterem Bursalılar, Bursa’da bir dokumacılık şirketi kurulduğunu mutlulukla öğrendim. Bugün bu şirkete ait fabrikanın temel atma merasiminde bulunuyorum. Efendiler, Bursa başlı başına bir sanayi şehri olmaya çok yeteneklidir. Onun için çok dilerim, Bursa’da her şeye ait fabrikalar çoğalsın, hiç olmaz ise türbelerin sayısına yaklaşsın. Bildiğiniz gibi, bireysel girişimlerin başarılı olması çok zordur. Büyük işler önemli girişimler ile başarıya ulaşır. Bursalıların küçük ve büyük sermayeleri bir araya getirerek bu güzel memlekete daha büyük eserler yapacağından eminim. Söylevlerde şahsıma karşı övücü sözler vardır. Teşekkür ederken Cumhuriyet hükümetlerinin bu gibi ulusal girişimleri daima koruyacağını ve destekleyeceğini tekrarlıyorum’’*⁵⁰² sözleriyle Bursa'nın bir sanayi şehri olduğunu ve şehrin bu alanda kısa zaman içinde önemli işler başaracağını belirtmiştir.

1923-1933 yılları arasında açılan bazı sanayi fabrikaları şunlardır. Çağlayan ve Lale fabrikaları, Terakki ve Yıldız fabrikaları, Türk-Japon işbirliği ile kurulan

⁴⁹⁹ Ayhan Aktar, ‘‘Bursa’da Devlet ve Ekonomi’’, *Bir Masaldı Bursa*, Haz. Engin Yenal, Yapıkredi Yay., İstanbul, 1996, s.139.

⁵⁰⁰ Cemal-Sadrettin, a.g.e.,s.15.

⁵⁰¹ Sadrettin, a.g.e., s.18-19; ‘‘İpekböcekçiliği’’, *Bursa Ansiklopedisi*, s.933.

⁵⁰² Akgün, a.g.e., s.38. Bursa İpek-iş fabrikası 65 adet tezgahı ile şehirde özel girişimin önde gelen kuruluşlarından biridir.Bkz. İpekyün, a.g.m., s.237.

Türk-Japon fabrikası ve günümüzde de halen varlığını sürdüren Uludağ Gazoz fabrikası bu fabrikalardan bazılarıdır.⁵⁰³

İpek dokumacılığının hammaddesini dut oluşturur. 1923 yılı itibariyle savaşlarında etkisiyle dut ağaçları zarar görmüş ve savaştan önce 34.774 dönüm olan dutluk alanı savaştan sonra 17.325 dönüme kadar düşmüştür. Hükümet, 1923-1933 yılları arasında toplam 4.008.367 adet dut ağacı fidanını koza yetiştiren fabrikalara dağıtmıştır. Bunun sonucunda 1923 yılında 30.226 olan kutu sayısı 1933 senesi itibariyle 67.288 kutuya çıkmıştır.⁵⁰⁴

Bursa'da, ipekböcekçiliğinin verimi artırmak amacıyla 1940 yılında Koza Birliği kurulmuştur. Birlik, iki sene içinde elindeki gayrimenkul ve stok sermayesi ile 2.866.000 liralık bir varlığa sahip olmuştur. Koza veriminin artırılması için 1941-1942 yıllarında çeşitli yerlere toplam 1.202.000 adet dut fidanı dağıtmış, elde ettiği gelirle ülkenin değişik yerlerinde koza depoları inşa ettirmiştir. Ayrıca; Bandırma, Denizli, Gemlik, Bilecik, Orhaneli, Mustafakemalpaşa, Geyve ve Hatay'da koza depoları mevcuttur.⁵⁰⁵

Tablo 44: Bursa'da 1941-1950 Yılları Arasında İpekböcekçiliği Üretim Miktarı⁵⁰⁶

Yıllar	Üretim (kg)
1941	2.500.000
1942	2.600.000
1943	2.900.000
1944	3.000.000
1945	3.000.000

⁵⁰³ Yılmaz Akkılıç, "Bursa Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi", *Bursa Defteri*, Mart 2002, s.67.

⁵⁰⁴ Sadrettin, a.g.e., s.21-22. Bu dönemde mübadele ile gelen göçmenler ipek üretiminin gelişmesinde iş gücü sağlayarak pay sahibi olmuşlardır. Bkz. Metin Altun-Hasan Ünlü-Fatma Kesiriklioğlu, *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos*, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2001, s.31.

⁵⁰⁵ "Koza Birliği", *İktisadi Yürüyüş*, S.100-104,1944, s.44.

⁵⁰⁶ Fahri Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, İ.Ü Yay., 1960, s.485.

1946	3.100.000
1947	3.300.000
1948	3.300.000
1949	3.100.000
1950	3.000.000

Tablodan da görüleceği üzere 1941 yılında 2.500.000 ton ipek üretiliyorken 10 yıl içinde bu rakam 3.000.000 tonu bulmuştur. Şüphesiz bu durumun ortaya çıkmasında 1940 yılında kurulan Koza Birliği'nin etkisi yadsınamaz.

1933 yılından 1950 yılına kadar ki süreç içerisinde devletin ipekli ve dokuma sanayisine yatırımı pek olmamakla birlikte, özel kesimin elinde bulunan ipek sanayinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Bunu ise, Teşvik-i Sanayi kanunu ile gerçekleştirmiştir. Bu kanuna göre belirli şartları sağlayan sanayi işletmelerine ucuz fabrika arsası sağlanması, vergi indirimi, üretime göre prim dağıtılması gibi teşvik edici olanaklar sağlanmıştır. 1942 yılı itibariyle bu yasadan yararlanan işyerlerinin %7.9'u Bursa'da yer almıştır. Bursa, İstanbul ve İzmir'den sonra Türkiye'de üçüncü sıradadır.⁵⁰⁷ Kanundan yararlanan sanayi iş kolları aşağıda tablodaki gibidir.

Tablo 45: 1941 Yılında Bursa'da Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda Yararlanan İşyerleri⁵⁰⁸

Sektörler	İşyeri Sayısı	Üretimin Dağılımı
Tarıma Dayalı Sanayi	26	8.1
Maden Çıkarma Sanayi	1	0.1
Dokuma Sanayi	93	88.8
Ağaç Ürünleri Sanayi	3	1
Elektrik Santralleri	4	2

⁵⁰⁷ Akkılıç, a.g.m., s.69-70.

⁵⁰⁸ DİE, *Teşviki Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1935-1941 Yılları Faaliyetleri*, Ankara 1945.

Toplam	127	100
---------------	------------	------------

Demokrat Parti dönemi, devletçilik anlayışından vazgeçilerek özel sektöre ağırlık verilen bir dönem olmuştur. Demokrat Parti, tüzüğünde ‘*İktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için hususi teşebbüs ve sermaye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni yeni iş sahaları sağlanmalıdır...*’⁵⁰⁹ şeklindeki beyanıyla ekonomi politikasını açıklamıştır.

Bu dönemde Kamu İktisadi Teşebbüsleri’ne (KİT) ayrı bir önem verilmiştir. Dönem içinde Makine ve Kimya Endüstri Kurumu, T.C Emekli Sandığı, Denizcilik Bankası, Türk Hava Yolları, Tiftik A.Ş, Devlet Malzeme Ofisi kurulmuştur. Özel sektörün desteğiyle şeker ve çimento fabrikaları açılmış, ayrıca; Marshall yardımlarından da faydalanılarak özel sektörün kredi ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.⁵¹⁰

Demokrat Parti iktidarında Bursa’da farklı alanlarda yeni sanayi fabrikaları açılmış ve var olan sanayi fabrikaları da sermayesini büyütmiştir.

Bursa’da 1938 yılında kurulmuş olan Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası’nın yapılan harcamalarla 1950 yılı itibariyle 17.600 olan iş sayısı 1954 yılında 38.100’e, 37 olan dokuma tezgah sayısı da 1957 yılında 157’ye, 1960 yılında ise 176’ya çıkarılmıştır.⁵¹¹ Ayrıca, bu dönemde yünlü dokumacılık açısından önem taşıyan Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi kurulmuştur. Türkiye’de sadece İzmir, Çanakkale ve Bursa’da bulunan fabrikanın amacı, yapağı ve tiftik ürünlerini satmak ve bunları sanayinin gereksinimine göre iç ve dış pazara pazarlamaktır.⁵¹²

⁵⁰⁹ *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1952, s.57.

⁵¹⁰ Yasa, a.g.e., s.91.

⁵¹¹ Akkılıç, a.g.m., s.72.

⁵¹² *Yurt Ansiklopedisi*, C.III, Anadolu Yayıncılık, 1982, s.1801.

Tablo 46: 1964 Yılı İtibariyle Bursa'da Faaliyette Olan Büyük Sanayi İşyerlerinin Kuruluş Yıllarına Göre Dağılımı⁵¹³

Sektörler	Toplam	1940'tan önce	1940-1944	1945-49	1950-1954	1955-1959	1960-1963	Kuruluş Tarihi Bilinmeyen
Gıda, içki	32	10	-	2	4	12	3	1
Tütün	8	-	2	12	1	3	-	-
Dokuma	150	8	9	2	38	43	26	14
Orman Ürünleri	3	1	-	-	1	-	1	-
Kâğıt, Matbaa	3	-	-	1	1	-	1	-
Kauçuk	2	-	-	-	-	1	1	-
Kimya	3	1	-	-	-	2	-	-
Metal Dışı Maden	5	-	-	1	1	1	2	-
Madeni Eşya	2	-	-	-	1	-	1	-
Makine İmali	6	1	-	2	3	-	-	-
Taşıt Araçları	2	-	-	-	-	1	1	-
Diğer	1	-	-	1	-	-	-	-
Toplam	217	21	11	21	50	63	36	15

Tablodan da görüleceği üzere toplam 217 sanayi kolunun yarısı 1950-1959 yılları aralığında açılmıştır. 1950-1959 yılları arasında toplam 113 işyeri açılmış ve açılan 113 işyerinin 81'i dokuma sanayi alanıyla ilgilidir. Bu dönem aralığında tütün, kimya, makine açılan diğer işyerlerindedir.

⁵¹³TÜİK, *1964 Sanayi ve İşyerleri Sayımı*.

1959 yılında Türkiye’de 20 ipek ipliği fabrikasının 14’ü, 757 ipekli dokuma atölyesinden 579’u Bursa’dadır.⁵¹⁴ Dokuma sanayi, sadece Bursa için değil Türkiye için de önemli bir sanayi kolu olarak görülmektedir.

Şehirde önemli bir yere sahip olan ipekböcekçiliğinin 1950 yılına kadar ki seyirini yukarıda incelemiştik. 1950’li yıllardan itibaren ise ipekçilik doğal ipekten suni ipeğe doğru kaymış ve kalite olarak düşmüştür. Aynı zamanda işletmeciler doğal ipek yerine daha karlı olması nedeniyle suni maddelerle çalışmayı uygun bulmuşlardır. Ayrıca, elde edilmesi ve fiyatı düşük olduğundan dolayı dokumacılar doğal ipek yerine suni ipeği tercih etmişlerdir. Böylece, doğal ipek eski önemini kaybetmiştir. Gemlik’te kurulan suni ipek fabrikası 1944 yılında 240.000 kilo suni ipek üretmişken 1950 yılında 612.000, 1956 yılında ise 1.126.000 suni ipek üretmiştir.⁵¹⁵

Koza Birliği, imal edilen ipek kumaşın her iki metresine damga vurmuş ve kalite ve cinsini belirten etiket koymuştur. Ayrıca, kumaşın üzerine suni ipek, karışık ipek veya doğal ipek olduğunu belirtmiştir. Böylece ipeğin izinsiz yapılması yasaklanmıştır. Bu kurala uymayanlar ise 3 bin lira bir daha ayı durumu tekrar ederse 5 bin lira ile cezalandırılacakları beyan edilmiştir.⁵¹⁶ Şehirde suni ve doğal ipek üretenler birbirine rakip duruma gelmiştir. Şehirdeki fiyatları kontrolü ve üretimin düşmemesi görevini Koza Birliği yönetmesine rağmen satıcıların bu durumdan memnun olmadığı görülmüştür.

Türkiye genelinde ipekböcekçiliği hakkında Bursa’da kongre yapılması kararlaştırılmıştır. Kongrede, suni ipek rekabeti ve çeşitli ziraat mahsuller yetiştirilmesi karşısında kozacılığın himayesi için alınacak tedbirlerin görüşüleceği belirtilmiştir. Kongreye katılanlar; kozacılığın korunması, fiyat meselesinin önemi, kozacılıkla ilgili kooperatiflerin kurulması, fiyatların bütün bölgelerde aynı olması, bir ipek fabrikasının kurulması, kredi ve prim şeklinin tespiti gibi konular üzerinde durmuşlardır. Kongreye katılan DP Bursa milletvekili Saadettin Karacabey

⁵¹⁴ *Bursa Ansiklopedisi*, 1987, s.230.

⁵¹⁵ Dalsar, a.g.e., s.484-485. 1960 yılı itibarıyla Bursa’da 12 tane İpek fabrikası, 129 tane İpekli dokuma fabrikası, 18 tane büküm ve apre fabrikası mevcuttur. Bunların isim ve adresleri için bkz. Dalsar, a.g.e., s.497-502.

⁵¹⁶ *Hakimiyet*, 24 Nisan 1953, s.4.

kongredeki konuşmasında hükümetin Koza Birliği'ne 1950 yılından beri 6 milyon lira yardım ettiğini, kongrenin çok iyi geçtiğini ve alınan kararların da hayırlı sonuçlar vereceğini belirtmiştir.⁵¹⁷

Ayrıca; Bursa'da ipekböcekçiliğiyle ilgili iki kuruluş olan Ticaret Odası ve İpek Böcekçiliği Enstitüsü 1957 yılı içinde Amerika'nın Newyork Eyaleti'nde toplanılacak olan Uluslararası İpekçilik Kongresi'ne davet edilmişlerdir.⁵¹⁸ Bu durum Bursa'nın ipekböcekçiliğinde dünyaca tanındığının bir göstergesidir.

Aşağıdaki tablolarda Türkiye ve Bursa'da koza üretimini görüyoruz;

Tablo 47: Yıllara Göre Türkiye'de İpekböcekçiliği⁵¹⁹

Yıllar	İpekböcekçiliği Yapan		Açılan Kutu	Elde Edilen Yaş Koza (Kilo)	Satış Fiyatı (Krş.)
	Köy Sayısı	Aile Sayısı			
1950	3013	69354	62926	2.5000.591	161
1952	2557	69827	60100	2.370.000	248
1953	2707	70989	58344	2.661.801	264
1954	2637	65721	48175	2.131.639	286
1955	2338	64533	45513	1.979.479	439

⁵¹⁷ *Hakimiyet*, 23-26 Mart 1957, s.1-3.

⁵¹⁸ *Hakimiyet*, 22 Haziran 1957, s.1.

⁵¹⁹ *Türkiye İpekböcekçiliği Kongresi Bursa 23-25 Mart 1957*, Tan Matbaası, İstanbul, 1957, s.20-24.

Tablo 48: Yıllara Göre Bursa'da İpekböcekçiliği Üretimi⁵²⁰

Yıllar	İpekböcekçiliği Yapan		Açılan Kutu	Elde Edilen Yaş Koza (Kilo)	Satış Fiyatı (Kırş.)
	Köy Sayısı	Aile Sayısı			
1950	670	20880	23668	896.450	172
1952	599	20285	21072	891.080	330
1953	565	19717	23238	1.185.425	280
1954	556	16023	17574	841.830	309
1955	505	17753	17366	853.700	454

Tablodan da görüleceği üzere ipekböcekçiliği ile uğraşan köy ve aile sayısının azalması koza üretimine de yansımış ve üretimde bir düşüş yaşanmıştır. Bu durum fiyatlara da yansımış; üretim azaldıkça satış fiyatı da artmıştır. Üretilen yaş koza bakımından Türkiye geneliyle Bursa kıyaslandığında Bursa'nın tek başına Türkiye üretiminin yaklaşık üçte birini karşıladığını görüyoruz. Bu durum sadece üretimde değil tablodan da görüleceği üzere ipekböcekçiliğiyle uğraşan köy ve aile sayısı ile açılan kutu sayısında da bu şekildedir. Fakat elde edilen yaş kozada azalış görülmektedir. Bu azalışın sebebi ise doğal ipeğin yerini suni ipeğin almasına ve halkın farklı tarım işleriyle uğraşmalarına bağlanabilir. Buna rağmen ipekböcekçiliğinin Bursa ve Türkiye için halen önemini koruduğunu söylemek mümkündür

⁵²⁰ A.g.e., s.20-23.

G.2.Tarım

Yeni kurulan devletin kalkınması için sarf edilen ekonomik arayışların bir sonucu olarak öncelikle 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede “*Misak-ı İktisadi*” kararları kabul edilmiş ve kongreye katılan çiftçi, sanayici, tüccar, işçi sınıfları görüşlerini sunmuşlar, zaman zaman da bazı konular üzerinde tartışmışlardır. Çiftçiler, kongrede Aşar Vergisi’nin kaldırılması, tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması, rejinin kaldırılması, tarımsal kredilerin düzene sokulması, orman köylüleri ile ilgilenilmesi, göllerde balık yetiştirilmesi, tamirat atölyelerinin kurulması, tarım alet ve makinelerinde standartlaşmaya gidilmesi, pratik tarım derslerinin okullarda okutulması ve yükseköğrenim öğrencilerinin belirli süre içinde köylere gönderilmesi konularını dile getirmişlerdir.⁵²¹

Tarım alanından yapılan en büyük yenilik Aşar Vergisi’nin kaldırılması olmuştur. Aşar Vergisi, toprak üzerinden alınan bir vergidir. Yani köylünün elde ettiği ürünün % 10’unu devlete bırakmasıdır. Aşarın kaldırılmasıyla köylü rahatlayacak, böylece vergi yükünden kurtulmuş olacaktır.⁵²²

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile beraber tarımsal üretimde bir azalma meydana gelmiştir. Bu durum 1933–1934 yıllarında en üst seviye çıkmıştır. Özel sektörün bekleneni verememesi ve 1929 tarihli büyük iktisadi bunalım, devletin ekonomiye müdahalesini zorunlu kılmıştır. Öte yandan özel teşebbüsleri ekonomik bağımsızlık bakımından yeterli bulmayan Mustafa Kemal Atatürk, hem mali kapitülasyonların fiili etkilerinden kurtulmak hem de toplumun temel ihtiyaçlarının özel sektörce karşılanamayacağını anlamıştır. Bunun sonucunda anayasaya ‘‘Devletçilik’’ ilkesini ekleyerek devleti iktisadi hayata sokmuştur.⁵²³

⁵²¹Ceyhan Koç, “İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, *Atatürk Dergisi*, C.III, S.I, Mayıs 2000, s. 152-154.

⁵²²Korkut Boratov, *Türkiye’de Devletçilik*, İmge Yayınevi, Ankara, 2006, s.15.

⁵²³A.g.e., s.84.

1930'lu yılların sonuna kadar 1929 Ekonomik Bunalımın etkisi sürmüştür. Ardından İkinci Dünya Savaşı'na başlamıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmese de ekonomik tedbirler almak durumunda kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise köylüye ağır vergiler yüklenmiştir. Bunlardan en önemlisi Toprak Mahsulleri Vergisi'dir. Bu verginin amacı, savaş sırasında devlet hazinesine gelir sağlamaktır. Diğer bir amacı ise Varlık Vergisi'nin bir nevi devamı niteliğinde olacak bu vergiyle köylü kesimi vergilendirilecekti. Böylece, Varlık Vergisi'nden gelecek tepkileri bir ölçüde hafifletmiş olacaktır.⁵²⁴

Demokrat Parti hükümetlerinin kalkınma politikasında önem verdiği konuların tarım gelmiştir. Ülkenin o günlerde büyük çoğunluğunu oluşturan köylü ve köylünün tek çalışma sahası olan ziraatın geliştirilmesi konusu, ilk hedef olarak kabul edilmiştir. Demokrat Parti I. hükümet programının Meclis'te okunması sırasında Başbakan Adnan Menderes ziraat konusuyla ilgili olarak konuşmuştur. Menderes, eski iktidarın yaptığı gibi gösterişli ve pahalı olan bir devlet müessesesinin, karasaban ve kağının mahkûmu olan geri kalmış bir ziraat bünye üzerine kurulamayacağını belirtmiş ve kurulmak istendiği vakit ise millî ekonomiyi güçsüz duruma düşüreceği gerçeğinin daima bilinmesi gerektiğini söylemiştir. Adnan Menderes sözlerine şöyle devam etmiştir; "*Ziraatı ön plâna alan böyle bir görüşle hareket ederek zirai kredi davasını, ziraat alet ve vasıtaları meselelerini hastalık ve haşerelerle mücadele, iyi tohum ve tohumları ıslah mevzularını ziraat tekniğini iletme çarelerini ehemmiyetle yeni baştan gözden geçireceğiz.*"⁵²⁵

Demokrat Parti, iktidara gelmeden önce 1948 yılında 1756 traktör mevcut iken bu sayı Demokratların iktidara gelmesinden sonra Marshall yardımlarının da etkisiyle 16.585 adet traktörü bulmuştur.⁵²⁶ 1957 yılının sonunda traktör sayısı 44.414 adet kadardır. Bu tarihten sonra traktör sayılarında bir azalma söz konusudur. Çünkü ithal edilen traktörler tamir sıkıntıları nedeniyle ülkelere geri gönderme

⁵²⁴Ertan Çomaklı, Fatih Koç ve Kürşad Emrah Yıldırım, "Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi," *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C.IV, No: 2, 2012, s.61-70.

⁵²⁵Kazım Öztürk, *T.C. Hükümetleri ve Programları*, TBMM. Vakfı Yay., Ankara, 1968, s.356.

⁵²⁶DİE, *Ziraat İstatistik Özetleri (1940-1961)*, Ankara, 1962, s.3.

durumunda kalınmıştır.⁵²⁷ Fakat hızlı makineleşme durumu tarımda işgücü fazlasını doğurmuş ve insanlar büyük kentlere göç etmek durumunda kalmıştır.⁵²⁸

CHP, DP'ye yönelttiği tarım konusunda yönelttiği en önemli eleştiri konusu traktörün yedek parçası sıkıntısını dile getirmesi olmuştur. Bu konuda Haluk Cillov traktör lastiği tedarikinde sıkıntıların mevcut olduğunu söyleyerek bu konudaki eleştirisini şu şekilde dile getirmiştir: *“Memleketimizde bir kısım traktörlerden istifade edilememesinin sebebini kısmen, pek çeşitli markaların ithal edilmiş olmasında aramak lazımdır. Nitekim İstatistik Umum Müdürlüğü sayımına göre Türkiye’de halen birbirinden farklı tam 90 çeşit marka traktör faaliyette bulunmaktadır. Bunlar arasında Amerikan traktörleri ekseriyette bulunmakla beraber Avrupa menşeli olanlar ve hatta bir miktar da Rus traktörü mevcuttur. Bunların tek mil yedek parçaları yeknesak olmadığından, istifade imkânları çok zorlaşmaktadır. Bu bakımdan bazı kimseler Anadolu’nun birçok makine mezarlığı haline geldiğini ifade etmektedirler. Binaenaleyh, memleketimizde zirai istihali artırmak isterken bu yolda sarf edilmesi gereken gayretleri en ufak teferruatına kadar hesap etmek ve girişilen icraatın uzun vadeli inikâslarını düşünmek icap edecektir.”*⁵²⁹ Cillov’un sözlerinden gereksiz birçok traktör çeşidinin olduğunu ve bu parçaların temininde sıkıntı yaşandığını, bunun da ülkeyi makine mezarlığı haline getirdiğini anlıyoruz.

Başbakan Adnan Menderes memleketin traktör mezarlığına dönüşeceğine yönelik eleştirilere şu şekilde cevap vermiştir: *“1945’te bu memlekette 11 bin motorlu nakil vasıtası vardı. Bugün ordu ile beraber memlekette 80 bin nakil vasıtası mevcuttur. Fakat bunların tamirlerinin ne olacağı sorulmuyor, memleket otomobil mezarlığı olmuyor denmiyor. Otomobillerin yanı başında su motorları ve diğer makineler de vardır. Bunlar da bahis mevzuu edilmiyor. Yalnız traktör üzerinde duruluyor. Çünkü otomobili şehirli, traktörü ise köylü kullanır. Hâlbuki Türk köylüsünün bunu söyleyenlerce, akli hiçbir şeye ermez. Hakikat ise hiç de öyle değildir. Türk köylüsü traktörü kullanmasını en mükemmel surette bilmektedir. Ne*

⁵²⁷ A.g.e., s.15.

⁵²⁸ Erdiç Tokgöz, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*, İmaj Yay., Ankara, 2004, s.141.

⁵²⁹ Sevilay Özer, ‘Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları’ *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.31, Nisan 2014, s.69.

*çabuk öğrendi? Ne çabuk 40 bin traktörü kullanabilir hâle geldi? Biz öteden beri Türk milletinin siyasi içtimai olgunluğu kadar zekâ ve dirayetini inanmış insanlarız. Bence hayret edilecek nokta, memlekete girmekte olan ziraat aletlerini bu nasırlı ellerle Türk köylüsünün liyakatle kullanmasıdır.”*⁵³⁰ Menderes köylüyü burada yüceltmış, fakat traktörlerin yedek parça sıkıntısına değinmemiştir.

1955 yılında traktör yedek parçaları için 3.930 lira, 1956 yılında ise 8.216 lira tahsisat ayrılmıştır. Ayrıca, lastikler için ise 1955 yılında 18.825 lira, 1956 yılında ise 42.640 lira tahsisat ayrılmıştır.⁵³¹ İthal edilen traktörlerin yedek parça sıkıntısı çektiğini ve bunun için ek tahsisat ayrıldığını görüyoruz. Buradan da görüleceği üzere Haluk Cillov’un değindiği gibi Anadolu’nun ‘*makine mezarlığı*’ haline geldiğini söyleyebiliriz. Fakat traktörün tarım hayatına olumlu etkisini inkâr edemeyiz.

Demokrat Parti, iktidara geldiği vakit tarım oldukça gerideydi. Bu yıllarda ülkede toplam ekilebilir arazi 14.542.000 hektardır. Bunun 9.858.000’i ekili, 4.674.000 hektarı ise nadasa ayrılmış durumdaydı.⁵³² Durumu daha iyi anlayabilmek için aşağıdaki tablo bize yardımcı olacaktır.

Tablo 49: Türkiye’de Yıllara Göre İşlenen Arazi Durumu ve İşleme Araçları⁵³³

Yıllar	İşlenen Saha	Çift Hayvanları Sayısı	Traktör Sayısı	Traktörle İşlenen Arazi	Hayvanla İşlenen Arazi
1948	13.900	2.442.494	1.756	132	13.768
1949	13.264	2.510.780	9.170	688	12.576
1950	14.542	2.495.258	16.585	1.244	13.296
1951	15.272	2.506.168	24.000	1.800	13.472

⁵³⁰ A.g.m., s.69-70.

⁵³¹ Efdal As, ‘‘Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları 1923-1960’’ *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, İzmir, 2006, s.454.

⁵³² Albayrak, a.g.t., s.771.

⁵³³ *Ziraat İstatistik Özetleri (1940-1961)*, s.3. Traktörün köy hayatına etkileri için bkz. Talip Apaydın, *Sarı Traktör*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2007.

1952	17.361	2.349.417	31.415	2.356	15.005
1953	18.812	2.389.858	35.600	2.670	16.142
1954	19.616	2.592.419	37.743	2.831	16.785
1955	20.996	2.563.878	40.282	3.021	17.977
1956	22.453	2.578.148	43.727	3.280	19.173
1957	22.161	2.591.316	44.144	3.310	18.851
1958	22.765	2.476.938	42.527	3.190	19.575
1959	22.940	2.595.460	41.896	3.142	19.798
1960	23.227	2.547.695	42.136	3.160	20.104

1950'ye göre; 1959 yılı sonunda işlenen saha miktarı % 50'nin üzerinde artış göstermiştir. Traktörle işlenen arazi miktarı da gelişen makineleşmeyle bağlı olarak % 175 oranında artmıştır. Ayrıca, 1948 yılında traktörle işlenen arazi 132 hektar iken 1960 yılında bu sayı 3.160 hektara çıkmıştır. 1948 yılında hayvanla işlenen arazi 13.768 hektar iken 1960 yılında 20.104 hektara çıkmıştır. Oran olarak bakıldığında traktörle işlenen arazi hayvanla işlenen arazi sahasına göre daha fazladır.

Bursa, sanayi alanında olduğu kadar tarım alanında da çok önemli bir yere sahiptir. Tarımın gelişmesinin sebebi, iklimi, yeryüzü şekilleri ve toprak yapısı gibi etkenlerin uygunluğundan dolayıdır. Aynı zamanda büyük merkezlere yakınlığı ve bu merkezlerle kara ve deniz bağlantısının olması üretilen tarım ürünlerin ihracatı açısından önemlidir.

1927 yılında Bursa nüfusunun büyük bir çoğunluğu tarımla uğraşmaktaydı. 134 bin hektar kadar ekili alanı bulunan şehrin yaklaşık % 84'lük kesiminde tahıl ürünleri yer kaplarken, geriye kalan kısmında ise baklagiller ve sanayi bitkileri kaplamaktaydı. Yıllık 83 bin ton tahıl üretimi yapılmakta olan şehirde baklagillerin üretimi 7.500 ton, sanayi bitkilerinin yıllık üretimi ise 7 bin ton kadardır. Şehirde en çok üretilen tahıl ürünü buğday, arpa, mısırdır. Bursa'da 1927 yılında 55.873 adet tarım araç ve makinesi var iken traktör ve biçerdöverlerin toplam sayısı sadece 117

adettir.⁵³⁴ Bu durum şehrin bir tarım şehri olduğunu ve bununla birlikte şehirde diğer sanayi kollarının da etkinliğinden söz edebiliriz. Fakat tarım araç gereçlerinin halen ilkel düzeyde ve yetersiz olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 50: Bursa’da 1934 Yılına Göre Ürünlerin Ekim Alanı ve Ürünlerden Alınan Mahsul⁵³⁵

Ürün Cinsi	Ekim Alanı (Hektar)	Alınan Mahsul (Ton)
Arpa	22.138	31.000
Buğday	40.591	49.000
Mısır	1.704	2.000
Yulaf	637	2.000
Çavdar	6.433	6.000
Tütün	1.737	2.000
Susam	3.133	1.250
Baklagiller	11.735	16.000

Görüleceği üzere ekilen alandan alınan ürün miktarı çok düşüktür. Tarımın ilkel yöntemlerle yapılması bu durumun en önemli nedeni olarak gösterilebilir.

DP, Makine ve Kimya Enstitüsü’ne imal ettirdiği ve Almanya’dan getirttiği zirai aletleri köylüye dağıtmak üzere Bursa’ya göndermiş, bunlar kısa zaman içinde köylüye dağıtılmıştır.⁵³⁶

Bursa tarımının asıl gelişmenin yaşandığı yıllar 1950 yılından sonra başlamıştır. Türkiye genelinde makineleşmenin hızlanması, farklı alt yapı yatırımları ile ülke pazarının genişlemesi gibi gelişmeler Bursa şehrini de hızlı bir gelişim içine sokmuştur. Bu yıllardan itibaren tarım alanında yoğun bir gelişme görülmüştür.

⁵³⁴ *Yurt Ansiklopedisi*, s.1678

⁵³⁵ Rakamlar yuvarlanarak verilmiştir. *1934 İl Yıllığı*, s.74.

⁵³⁶ *Hakimiyet*, 10 Mart 1953, s.2.

Tablo 51: Yıllara Göre Bursa’da Traktör Sayısı⁵³⁷

Yıllar	Traktör Sayıları
1948	45
1952	573
1954	715
1955	840
1956	986
1957	1056
1960	1143

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1948’de traktör sayısı çok az miktardadır. Fakat Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte traktör sayısında gözle görülür bir artış söz konusudur. 1957 yılı itibariyle traktör sayısı 1056’dır. Traktör sayısının artması, ilkel tarım yöntemlerinin terk edilmesi ve buna bağlı olarak da aşağıda da görüleceği üzere tarımda verimliliğin artması anlamına gelmektedir.

Traktör sayısı bakımından Bursa’yı diğer şehirlerle karşılaştıracak olursak; Bursa’da 1960 yılında 1143 traktör var iken Balıkesir’de 1960 yılı itibariyle 847, Çanakkale’de 344 traktör mevcuttur.⁵³⁸ Durum değerlendirildiğinde Bursa’nın tarım aletleri bakımından bu iki şehre göre daha ileri olduğu görülür.

⁵³⁷ DİE, *1934-1950 Ziraî Bünnye ve İstihsal*, s.59; *1946-1953 Ziraî Bünnye ve İstihsal*, s.59; *1954-1958 Ziraî Bünnye ve İstihsal*, s.65. 1960 yılında 1143 traktörden 1126’sı çalışır durumda iken 17 traktör eskimiş, yıpranmış veya parçası eksik durumda olduğundan dolayı kullanılamamaktadır. TÜİK, *Traktör Anket Neticeleri 1960*, s.9. Ayrıca, Bursa 1954 yılında ilk traktör fabrikasına kavuşmuştur. Raif Kaplanoğlu-Yusuf Oğuzoğlu, *Bursa’nın Teknoloji Tarihi*, Bursa Ticaret Odası Yay., Ankara, 2010, s.101.

⁵³⁸ *Traktör Anket Neticeleri 1960*, s.9.

Tablo 52: Bursa'da Ekili Alanların Ürünlere Göre Dağılımı (1950-1970 Yılları)⁵³⁹

	1950	1960-61-62 ort.	1970-71-72 ort.
Toplam Ekili Alan	162.338	231.921	215.183
Buğday	46.3	35.9	41.6
Arpa	9.8	13.7	10.8
Yulaf	4.6	7.0	5.9
Mısır	13.3	8.7	6.9
Tütün	3.3	3.0	3.6
Top. Baklagiller	7.3	6.9	5.5
Şeker Pancar	0.4	2.0	2.7
Ayçiçeği	2.9	4.0	10.3
Susam	1.8	1.2	0.6

Tablodan da görüleceği üzere iktidarın tarım politikaları uygulaması Bursa'ya da yansımıştır. Toplam ekili alana bakıldığında 1950-1960 arasında %50'lik bir artış söz konusudur.

Tablo 53: Bursa'da Ürünlerin Üretim Miktarları (Ton)⁵⁴⁰

Ürün	1950	1960-61-62 ort.	1970-71-72 ort.
Toplam Tahıl	85.032	252.585 ⁵⁴¹	360.120
Buğday	52.474	122.028	157.080
Arpa	20.571	55.295	43.157
Yulaf	6.829	20.844	18.925
Mısır	18.038	30.324	22.868

⁵³⁹ *Yurt Ansiklopedisi*, s.1679.

⁵⁴⁰ A.g.a., s.1682; 1953 yılı içinde üretilen hububat ve diğer gıda maddelerinin tutarı 19 milyon 442 bin 825 lira tutmaktadır. Bir sene içinde Bursa'da 4 milyon 140 bin 962 kilo buğday satılmış ve 1 milyon 174 bin 643 lira bırakmıştır. Bkz. *Hakimiyet*, 5 Şubat 1954, s.2.

⁵⁴¹ 1960 yılına aittir.

Tütün	4.685	6.737	6.405
Top. Baklagiller	9.157	14.388	13.040
Şeker Pancar	7.139	132.970	309.564
Ayçiçeği	3.056	9.858	33.941
Susam	813	1.670	815

1950 yılındaki üretim miktarlarıyla 1960 yılındaki üretim miktarları arasında gözle görülür bir fark vardır. Bu durumun en önemli nedeni ise ilkel tarım yöntemlerinin terk edilmesi, toprak kullanımı konusunda halkın bilinçlendirilmesi bu artışın en önemli nedenlerindedir.

1960 yılı itibariyle Bursa'da 174.237 hektar ekili alandan 252.585 ton hububat elde edilmiştir. Hektar başına ise 1.449 kg verim alınmıştır. Balıkesir'de ise 238.845 hektarlık ekili alandan 272.478 ton elde edilmiştir. Hektar başına ise 1.140 kg verim alınmıştır.⁵⁴² Bursa ve Balıkesir karşılaştırıldığında Balıkesir'de ekili alanın fazla olmasına rağmen hektar başına alınan verim Bursa'nın gerisindedir. Bu durumuna neden olarak, Bursa'da tarım aletlerinin yoğun olarak kullanılması ve traktör sayısı bakımından Balıkesir'den fazla olmasından dolayıdır. Ayrıca, tarım alanında çiftçinin eğitimi, bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan nedenlerdendir.

Bursa'da tarımı geliştirmek amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Tarım Bakanlığı'na bağlı Enformasyon Mühassıslığı, (Haberleşme ve Gözle Eğitim) köylerde tarımı geliştirmek amacıyla 1953 yılının sonunda çıkarılmaya başlanan Bursa'da Teknik Tarım gazetesini ve bültenleri çiftçiye dağıtma görevini üstlenmiştir. Ayrıca, köyde yaşayan çiftçilerin özellikle kadınların hem genel kültür hem de tarım ve hayvancılık alanında gelişimi çerçevesinde film gösterilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴³ Film isimleri dikkat çekicidir; *Arılar, Tarım Sulaması, Tütün Bölgesi, Köy Traktörü, Amerika'da Ormanlar, Göçmen Kardeşlerimiz*,⁵⁴⁴ *Zeytincilik*,

⁵⁴²Zirai İstihsal 1958-1960, s.27, 33.

⁵⁴³Niyazi Kuraloğlu, *1953 İcraat Raporu ve 1954 Yılı İş Programı Tasarısı*, Bursa Teknik Ziraat Müdürlüğü, 1954, s.39

⁵⁴⁴Yerli halkın, şehre gelen göçmenleri benimsemeleri amacıyla bu tarz filmin izlettirilmesi dikkat çekicidir.

*Köy Sağlığı, Tavukçuluk, Ormancılık, Pamuk Toprağının Değişimi...*⁵⁴⁵ Görüleceği üzere izlettirilen filmler tarım, hayvancılık ve genel kültür alanlarındaki filmlerdir.

Enformasyon Mütahassıslığı'nın Bursa Merkez ilçesinde yaptığı çalışmayla ilgili bir örnek vermek gerekirse;⁵⁴⁶

- a) Bursa'nın merkez ilçesindeki köylere 12.500 bülten ve 1270 adet Tarım gazetesi dağıtılmıştır.
- b) Film Gösterimi:

Gösteri Tarihleri	Gösteri Yerleri	Gösterilen Kişi Sayısı
4.3.1953	Barakfakih Köyü	80 Çiftçiye
19.2.1953	Merkez	25 Ziraat Elemanına
21.3.1953	Arıcılar Derneği	38 Arıcıya
23.8.1953	Merkez	30 Orman Elemanına
3.6.1953	Gündoğdu Köyü	400 Çiftçi erkek ve kadın
4.6.1953	Fethiye Köyü	150 Çiftçi erkek ve kadın
28.9.1953	Hasan Ağa Köyü	500 Çiftçi erkek ve kadın
28.12.1953	İsmetiye Köyü	250 Çiftçi erkek ve kadın
9.11.1953	Çağlayan Köyü	600 Çiftçi erkek ve kadın

Tablodan da anlaşılacağı üzere filmler herkesin kendi ilgi alanlarına göre gösterilmiştir.

Bursa bulunduğu konum ve iklim şartlarının da etkisiyle zeytin tarımı açısından çok önemli bir yere sahiptir. Mudanya, Gemlik, Orhangazi ve İznik ilçeleri önemli zeytin üretim yerleridir. 1944 yılında Merkez kazada 101.000, Gemlik'te 1.028.500, Mudanya'da 1.250.000, Orhangazi'de 650.463, İznik'te 190.100 ve diğer

⁵⁴⁵Filmlerin temini Bursa Bölge Film Merkezi, İstanbul Amerikan Haberler Merkezi ve Ankara İngiliz Kültür Heyeti'nden sağlanmıştır. Bkz. Kuraloğlu, a.g.e., s., 40.

⁵⁴⁶A.g.e., s.41.

ilçelerde 4.257 zeytin ağacı olmak üzere toplam 3.224.370 adet zeytin ağacı mevcuttur. Üretilen zeytin hem yağlık olarak hem de yemeklik olarak üretilmiştir. Ayrıca, hükümet zeytinciliğin teknik bilgilerini halk arasında yaymak ve zamanla usta ve çırak yetiştirmek amacıyla Zeytin Bakım Kursları açmıştır. 1944 yılı itibariyle toplam 89 köyde kurs açılmış, bu kurslardan 1.126 usta ile 4.167 çırağa sertifika verilmiştir.⁵⁴⁷

1953 ziraat raporuna göre ise Bursa Merkez’de 120.000, Gemlik’te 1.033.000, Mudanya’da 1.250.000, Orhangazi’de 650.000, İznik’te ise toplam 229.000 adet zeytin ağacı mevcuttur. Bu dönemde şehirde birçok yağhane ve zeytinyağı fabrikaları vardır. Mudanya’da 8 fabrika 51 yağhane, Gemlik’te 9 fabrika, 1 prina yağı fabrikası, 24 yağhane, Orhangazi’de 4 fabrika, 38 yağhane, İznik’te 20 yağhane ve Bursa Merkez’de ise 17 yağhane bulunmaktadır.⁵⁴⁸

CHP iktidarında açılan zeytincilik kursları Demokrat Parti iktidarında da açılmaya devam etmiştir. 1953 yılında yukarıda bahsi geçen ilçelerin 6 köyünde zeytincilik kursları açılmıştır. Bu kurslardan 77 kişi usta, 83 kişi ise çırak sertifikası almıştır.⁵⁴⁹

Tablo 54: Bursa’da Zeytin Üretim Miktarları ve Fiyatlarındaki Değişmeler⁵⁵⁰

Yıllar	Üretim	Fiyatlar (Kg Başına)
1954	52.415	70
1955	9.462	140
1956	57.974	100
1957	12.352	250
1958	31.082	300
1959	64.318	200
1960	34.859	215

⁵⁴⁷Ferruh Barlas, ‘‘Bursa’da Zeytincilik’’, *İktisadi Yürüyüş*, S.100-104, 1944, s.12.

⁵⁴⁸Kuraloğlu, a.g.e., s.20.

⁵⁴⁹A.g.e., s.22.

⁵⁵⁰*Bursa Vilayetinin İktisadi Bünyesi ...*, s.42.

Tabloda zeytin üretim miktarının sürekli değiştiğini görüyoruz. Bu değişimin nedeni arazinin mülkiyet şeklinden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; zeytinliklerin bir kısmı ortakçılık esasına göre işlenmektedir. Bazı hallerde ise toprak başkasının, ağaçlar başkasının malı durumundadır. Bu sistem ürünün verimini artırmak için gerekli yatırımın ve uzun vadeli yatırımların yapılmasını engellemektedir. Bu nedenle ürünün üretim miktarlarında yıllara göre değişimler görülmektedir.⁵⁵¹ Ayrıca, şehirde 1954 yılında ilçelerdeki zeytin alım satımını düzenini sağlayan Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifi⁵⁵² adında birlik kurulmuştur. Birliğin Orhangazi, Gemlik, Mudanya, İznik ve Erdek olmak üzere beş şubesi ve bu şubelere kayıtlı toplam 28 bin civarında üyesi vardır.⁵⁵³

Bursa gerek iklim koşullarının etkisi gerekse bulunduğu konum itibarıyla sebze ve meyve yetiştiriciliğinde de önde gelen şehirlerden biridir. Şehirde meyvelerin olgunlaşması için şartlar uygundur. Toprak türleri, iklim durumu ve rüzgâr gibi etkenler meyve ürünlerinin büyümesine etki eden faktörlerdendir. Ayrıca, şehrin Ankara ve İstanbul gibi merkezlere yakınlığı elde edilen ürünün pazarlanmasında önemli bir etken olduğu için meyvecilik şehir ekonomisinde önemli bir yer tutar.⁵⁵⁴

Şeftali denince akla gelen şehirlerden belki de en önemlisidir Bursa. Bol miktarda yetiştirildiği için de ekonomik değeri bir hayli yüksektir. Kestel, Gürsu, Vakıf, Ada, Ahi ve Canbazlar köyleri şeftali üretiminde söz sahibidir.⁵⁵⁵

⁵⁵¹ A.g.e., s.42.

⁵⁵² 'DP Bursa'ya ekonomik anlamda özellikle tarım alanında şehre katkı sağlamıştır. Meyvacılık alanında epey gelişme oldu diyebilirim. Aynı zamanda bu dönemde Marmara Birlik'in kurulması ve günümüzde halen Birlik'in görevini devam ettirmesi Bursa şehrinin yüz akı olmasına vesile olmuştur.' **Hüseyin Sungur** ile 26.03.2016 tarihinde yapılan görüşme.

⁵⁵³ **Yurt Ansiklopedisi**, s.1685-1686.

⁵⁵⁴ Rıfat Ekin, "Bursa'da Meyvacılık", **İktisadi Yürüyüş**, S.100-104,1944, s.58.

⁵⁵⁵ **Yurt Ansiklopedisi**, s.1686.

Tablo 55: Şeftali’de Üretiminde Bursa⁵⁵⁶

Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Bursa Üretimi (Ton)	Toplam Üretilen Miktarın % Olarak Bursa Oranı	Ürünün Bursa Fiyatı (Kuruş)
1954	21.530	10.307	47.5	40
1955	20.083	10.160	50.0	60
1957	61.550	45.820	74.0	60
1958	69.434	49.294	71.0	100
1959	81.195	52.016	64.0	44
1960	57.660	38.427	67.0	105

Tablodan da anlaşılacağı üzere Bursa şeftali üretiminde tek başına Türkiye’de çok önemli bir yere sahiptir. Üretimin arttığı yıllarda ürünün satış fiyatı düşmüş, ürünün azaldığı yıllarda ise satış fiyatı artmıştır.

1953 yılı itibariyle şehirde üretilen diğer sebze ve meyve ürünlerine bakacak olursak,⁵⁵⁷

Tablo 56: Bursa’da 1953 Yılı İtibariyle Sebze Meyve Ürün Üretim Miktar ve Ekiliş Sahası

Meyve Çeşitleri	Ağaç Sayısı	Üretim Miktarı(Ton)	Sebze Çeşitleri	Ekiliş Sahası (Hektar)	Üretim Miktarı(Ton)
Armut	127.000	2300	Patlıcan	1750	4000

⁵⁵⁶ Bursa Vilayetinin İktisadi Bünyesi..., s.43.

⁵⁵⁷ Hakimiyet, 30 Ocak 1953, s.3.

Elma	179.000	1400	Biber	3500	5000
Erik	299.000	1000	Kabak	2500	5500
Kayısı	38.500	115	Bakla	1250	600
Kestane	105.000	2200	Enginar	1350	1200
Kiraz	77.000	925	Fasulye	4500	2200
İncir	65.000	65000	Bamya	400	200
Ayva	416.000	11000	Domates	11600	55000

Tablodan da görüleceği üzere şehirde en fazla ayva ağacı en az ise kayısı ağacı mevcuttur. Üretimde ise en fazla ağacı olan ayva meyvesi ilk sıradadır. Sebze üretiminde ise ekiliş sahası ve ürün miktarı bakımından domates dikkati çekmektedir. Bursa’da bu kadar farklı sebze ve meyvenin bir arada yetişmesinin asıl nedeni coğrafi konum ve iklim şartlarından kaynaklanmaktadır.

Hükümet, Bursa’da meyveciliği geliştirmek amacıyla Ziraat Vekâleti aracılığıyla Bursa’ya 208 bin elma, 71 bin şeftali 2 bin armut ve 800 erik fidanı vermiştir. Bu dağıtılan fidanlar 105 köydeki 1416 kişiye parasız olarak verilmiş ve bu verilen fidanlarla 2457 dekar meyve bahçesi oluşturulmuştur.⁵⁵⁸

Tarımda verimi artırmak için modern tarım araçlarının kullanılması ve tarım teknikleri konusunda halkın eğitimi önemlidir. Bursa, bu konuda Türkiye’nin en gelişmiş illerinden biridir. Çünkü; şehrin eğitim, kültür ve tüketim merkezlerine yakınlığının yanında şehrin bir tarım şehri olması buna etki etmiştir. Çiftçinin eğitimi için çalışmalar yapılması, çiftçiye filmler izlettirilmesi gibi çalışmalar verimi artırmak için yapılan uygulamalardandır.

⁵⁵⁸ *Hakimiyet*, 5 Nisan 1957, s.2.

Aşağıdaki tabloda hektar başına alınan verimi yıllar itibariyle göreceğiz,⁵⁵⁹

Tablo 57: Bursa'da Yıllar İtibariyle Ürünlerden Hektar Başına Alınan Verim

Ürün Türü	1950	1978	Artış Oranı %
Buğday	698	2.387	241,9
Yulaf	911	1.942	113,2
Bezelye	583	2.469	323,5
Ayçiçeği	638	1.383	116,8
Şeker Pancarı	11.920	42.284	254,7

Görüldüğü üzere ürünlerden alınan verimde bir artış söz konusudur. Demokrat Parti iktidarında tarım aletlerinin olumlu etkisi ve halkın tarım konusunda bilinçlendirilmesiyle beraber tarım ürünlerinden alınan verim DP'nin iktidardan düşmesinden sonra da devam etmiştir. Birim alanından alınan verim artmış, halkın tarım konusunda bilinçlendirilmesi, tarım aletlerinin etkisi bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Ayrıca, tarım ürünlerinde verimin artmasıyla orantılı olarak zaman içerisinde tarım aletleri de artmıştır. Bursa'da 1948 yılında 45 traktör mevcut iken bu sayı 1952 yılında 573, 1960 yılında ise 1143 olmuştur. İlerleyen süreçte ise daha artmış; 1970 yılında 3.404'e 1979 yılında ise 18.850'ye ulaşmıştır.⁵⁶⁰ Görüleceği üzere Demokrat Parti döneminde tarımda ve tarım aletlerinde görülen gelişmeler ondan sonraki sürece de katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak; Bursa Cumhuriyet döneminden itibaren tarım alanında önemli gelişmeler kaydedilmiş, fakat tarım aletlerinin yetersiz olması nedeniyle mahsullerden birim alanından alınan verim düşük seviyede kalmıştır. DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte modern tarım aletleri çiftçinin hayatına girmiştir. Ayrıca çiftçiyi

⁵⁵⁹ *Yurt Ansiklopedisi*, s. 1687.

⁵⁶⁰ *Yurt Ansiklopedisi*, s.1688.

bilinçlendirmek amacıyla farklı çalışmalar yapılmış, bunun sonucunda ekilen araziden alınan verim diğer yıllara göre artış göstermiştir.

III. BÖLÜM:1950-1960 DÖNEMİNDE BURSA'DA SİYASİ HAYAT

A. SİYASİ PARTİLER

A.1.Demokrat Parti

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra ilk kongresini 1951 yılında gerçekleştirmiştir.

Hakimiyet gazetesi kongrenin yapılacağını ‘‘DP İl Kongresi Bugün Yapılıyor; Koraltan, Menderes, Köprülü, Köymen, Karaosmanoğlu ve arkadaşları bugün Tayyare ile gelecek’’ şeklinde manşet olarak vermiştir. Gazete, haberin devamında kongrenin Tayyare Sineması’nda gerçekleştirileceğini ve konuşmaların dışarıya duyurulması için de sinema dışında üç yere daha hoparlör konulacağını yazmıştır.⁵⁶¹ 14 Mayıs’ta saat 14.00’da Tayyare Sineması’nda gerçekleştirilen kongre Kore şehitleri ve Atatürk’ün manevi huzurunda iki dakikalık saygı duruşu ile başlamıştır. Daha sonra kongre divan seçimine geçilmiş başkanlığa Bursa Milletvekili Haluk Şaman, ikinci başkanlığa da Halil Ayan seçilmiştir. Seçimden sonra kürsüye İl İdare Kurulu başkanı Cemal Zağra çıkmış, kürsüde senelik raporu okuyarak İl İdare Kurulunca verilen vazifeleri yapmaya çalıştıklarını söylemiştir.⁵⁶²

Kongre de ayrıca okullarda din dersleri verilmesi ve kuran okutulması, muhtaç olmayan kadınların hükümet dairelerinde çalıştırılmaması, randevu evlerinin kaldırılması ve metres hayatının önlenmesi, hükümet işlerinde çalışan karı ve kocadan birinin çıkarılması, komünistlere idam cezası verilmesi, milletvekili ödeneklerinin indirilmesi konularına değinilmiştir. Farklı konularda söz alan delegeler çeşitli sıkıntılarını dile getirmişlerdir.

Hakimiyet, Menderes’in kongrede yaptığı konuşmasından alıntı yaparak gazeteye manşet yapmıştır; ‘‘Ben hırsızlık yapmadım ve hükümetin başında kaldığım müddetçe kimseye hırsızlık yaptırmayacağım.’’ Menderes ayrıca; parti başkanlığı ile hükümet başkanlığının aynı kişide olmasının bir sakınca doğurmayacağını ve bu

⁵⁶¹Hakimiyet, 12 Mayıs 1951, s.1.

⁵⁶²Hakimiyet, 13 Mayıs 1951, s.2-3.

durumun birçok ülkede aynı şekilde var olduğuna değinmiştir. Menderes, son olarak hırsızlık yapmadığını ve hükümetin başında kaldığı sürece de kimseye yaptırmayacağını söyleyerek konuşmasına son vermiştir.⁵⁶³

Yapılan seçim sonucunda İl İdare Kuruluna Cemal Zağra, Hayri Terizoğlu, Ali Ferruh Yücel, Selahattin Karacagil, Sabahattin Çıracıoğlu, Sıtkı Öziş, Şevki İpekman, Hayati Yeşilova ve Ferit Akçor seçilmiştir.⁵⁶⁴

Demokrat Parti, Bursa'daki ikinci kongresini 18 Mayıs 1952'de gerçekleştirmiştir. Kongre önceki kongrede olduğu gibi Tayyare Sineması'nda yapılmış; kongre başkanlığına Bursa Milletvekili Saadettin Karacabey, ikinci başkanlığına da Halil Ayan seçilmiştir. İsmet Bozdağ, Hakimiyet gazetesinde *“Kongre'nin İlk Günü”* adlı yazısında kongredeki izlenimlerini aktarmıştır. Bozdağ, çok canlı bir kongre yapılmakta olduğunu aktarmış ve ayrıca kongreye katılan delegelerin tek taraflı davranmalarını istemiştir. Bozdağ, yazısının devamında tek taraflı davranmanın iyi bir davranış olmadığını ve herkesin hakkı verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵⁶⁵ Bozdağ'ın yazısından DP Bursa İl Teşkilatında bir çekişme olduğunu söyleyebiliriz.

Kongre'de farklı kişiler konuşmuş; İnegöl İdare Kurulu Başkanı Kemal Özkan, İsmet Bozdağ'ın da dikkat çektiği durumu ele almıştır; *‘Bazı arkadaşlar İl idare heyetini çok acı bir şekilde tenkit ettiler. Dileklerimizi yerine getirmiyorlar dediler. Biz İnegöl delegeleri bu fikirde değiliz. İdare heyeti iktidarı nispetinde bunları yerine getirmiştir.’* Konuşmayı Merkez İdare Kurulundan Hüseyin Aykut devraldı. Aykut, konuşmasının büyük bir bölümünü İl İdare ve İlçe İdare Kurulu arasındaki fikir ayrılıklarına ayırmıştır.⁵⁶⁶ Görüleceği üzere bu kongre Bursa'daki DP İl Teşkilatının da görüş ayrılıklarının öne çıktığı bir kongre olmuştur.

Bu kongreye Başbakan Adnan Menderes ve Meclis Başkanı Refik Koraltan bizzat katılmışlardır. Kongre'de her iki devlet adamı da ayrı ayrı konuşmalar yapmıştır. Menderes konuşmasını daha çok iktisat konusuna ayırmıştır. *‘ DP ziraat*

⁵⁶³ *Hakimiyet*, 14 Mayıs 1951, s.1.

⁵⁶⁴ *Hakimiyet*, 14 Mayıs 1951, s.4.

⁵⁶⁵ *Hakimiyet*, 18 Mayıs 1952, s.1.

⁵⁶⁶ *Hakimiyet*, 18 Mayıs 1952, s.4.

işlerini ele aldı. Öteki iktisadi işleri ihmal etti, diyorlar. Şunu bilhassa belirtmek isterim ki DP bütün iktisadi hayatımızı kucaklayan bir politikanın eseridir. Biz sadece ziraati ele almış bir parti değiliz. Biz milli gelirimizin, milli refahımızın yükselmesini isteyen bir politika peşindeyiz. Devlet fabrika yapar mı? Devlet fabrika yapabilir. Yapamaz batıl bir iddiadır. Fakat onun kadar batıl olan bir iddia da millet fabrika yapamaz iddialarıdır. Biz bu iddianın sahibi olarak milletin de fabrika yapabileceğinin inanmış insanlarız. Biz 20 milyonun devlete tekâsüf ettiği ve her işi ondan beklendiği bir devletçiliğe tamamıyla aleyhtarız. Devletçilik politikasının nazariyesi dahi mevcut olmadan birçok memleketlerde fabrikalar kurulmuş, büyük sanayi meydana gelmiştir.”⁵⁶⁷ Menderes, kongrede ise kendisine eleştirilerde bulunan muhalefet partisi lideri İnönü’ye de cevap vermiştir. ‘Zamanında bir tek muhalif gazeteye tahammül etmedin. İki büyük siyasi partiyi daha doğmadan öldürdün. Muhalefetten kurtulmak için hangi seçimde bu milletle alay etmediler? Bu halka köyünün, mahallesinin muhtarını bile seçtirmeyi çok gördüler. DP saflarından konuşuyoruz. Böyle rahat konuşacağız. ‘Muhalefetten kurtulmak için’ diye başlayan cümle bizzat kendi hayatının hazin ifadesidir. Kendi başından geçtiği için bunları nasılda iyi biliyorsun. Zamanlarının bütün devirleri muhalefeti yaratmamak için geçmiştir. Biz böyle bir devirde değiliz. Savaronalar, beyaz trenler artık eriyip gitti. Hepimiz toprağa inememektedir.’⁵⁶⁸

Kongrenin son gününde delegeler bazı konuların üzerinde durmuşlardır. Mudanya delegesi; orman kanununun bir an önce yürürlüğe girmesini, din derslerinin bütün okullara zorunlu olmasını ve radyoda her gün Kuran okutulması isteğini belirtmiştir. İnegöl delegesi; İnegöl-Yenişehir yolunun devlet yolları içine alınmasını, Orhaneli delegesi; maden işçilerinin 6 aydır maaşlarını alamadıklarını, bu iktidardan önce Orhaneli isminin hiç anılmadığını DP iktidara geldikten sonra ilçenin isminin anılmaya başlandığını dile getirmiştir.⁵⁶⁹

⁵⁶⁷ *Hakimiyet*, 18 Mayıs 1952, 1-4.

⁵⁶⁸ *Hakimiyet*, 19 Mayıs 1952, 1-4 Konuşmanın tamamı için bkz. Haluk Kılçık, *Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, C.III., Demokratlar Kulübü Yay., Ankara, 1991, s.108.

⁵⁶⁹ *Hakimiyet*, 19 Mayıs 1952, s.1.

Yapılan seçim sonucunda İl İdare Kuruluna Selahattin Karacagil, Hayri Terzioğlu, Ahmet Pehlivan, Ali Ferruh Yücel, Şeref Kayalar, Niyazi Akman ve Hayati Yeşilova seçilmiştir.⁵⁷⁰

Demokrat Parti, Bursa'da iktidardaki üçüncü kongresini 16 Ağustos 1953 tarihinde gerçekleştirmiştir. Saat 10.00'da Tayyare Sineması'nda toplanan kongreye ilgi yoğun olmuştur. Kongre başkanlığına Hulusi Köymen, ikinci başkanlığı da Bursa Milletvekili Selim Ragıp Emeç seçilmiştir. Dileklerin okunmasına geçilmiş; dilekler arasında işçi haklarına gereken önceliğin verilmesi, boşanma işlemlerinin de bazı maddelerin kaldırılarak daha kolaylaştırılması, seçim yerlerinde yoklamayı kazanamayan milletvekillerin başka bir yerden aday gösterilmemesi, gelir vergisi konusunda adaletli davranılması gibi konular gündeme getirilmiştir.⁵⁷¹

Daha sonra Bursa Milletvekili Ağâh Erozan söz almış ve şunları dile getirmiştir; “ *DP iktidarı bir mucize kabilinden büyük bir hızla ilerlemektedir. Bu muazzam rakamlar karşısında ben huzurunuzda fazla konuşmayacağım* ” diye devam etmiş ve daha sonra mektep davasında atılan ileri adımları anlatarak şöyle devam etmiştir: “ *Delik büyük yama küçüktür. DP bir mucize kabilinden bütün bu yamaları birden kapamasına da imkân yoktur. Yalnız davasına inanmış olmamız kafidir.* ” Erozan konuşmasının devamında ise CHP'yi eleştirerek “ *Hangi köye yol yaptınız, hangi köye su getirdiniz ve mektep yaptınız. Nerede o devir? Vergi alıyordunuz fakat; mektep yapmıyordunuz. Bu gün 1200 köye bu devlet su getiriyor. DP iktidarı memleketin her türlü ihtiyaçlarının en mübrem yollarına gitmektedir. Vaktiyle zorla köylüye yol yaptırıyordunuz.* ” sözleriyle muhalefeti eleştirmiştir.

Kongre'de en dikkat çekici konu, CHP'li eski Başbakan Şemsettin Günaltay'ın “ *“Bu memlekete namuslu evlatları getireceğiz”* ” sözü olmuş ve bu söz eleştirilmiştir. En ilginç eleştiri ise Mudanya delegeşi Adnan Hancıoğlu yapmıştır. Hancıoğlu “ *Hangi hakla konuşuyor, biz namussuz muyuz?* ” yanıtını vermiş ve ayrıca 1950 senesinde Mudanya Belediyesi tarafından seçimlerden 20 gün önce

⁵⁷⁰ *Hakimiyet*, 19 Mayıs 1952, s.1.

⁵⁷¹ *Hakimiyet*, 17 Ağustos 1953, s.1-4.

CHP'ye 5500 lira verildiğini, CHP tarafından bu paranın bir silah gibi kullanıldığını söylemiştir.⁵⁷²

Kongrede Erozan ayrıca, Orhaneli ilçesi için yapılacaklar hakkında müjdeyi vermiştir; ‘Orhanelililere ve sizlere bir müjdeyi takdim edeceğim. Bu sene 850.000 lira vilayete yol için tahsis edilmiştir. Yine milletvekillerinin teşebbüsü ile 300.000 liranın tahsis edildiğini bildirmekle şeref duyuyorum. Bugün Orhaneli'nde bir radyo dükkânına uğrayanları eskiden deli diye tımarhaneye götürürlerdi. Şimdi sordular ne kadar sattınız dediler. 600 deyince Orhaneli'nin medeniyetin en yüksek seviyesine ulaştığını anlamışlardır. Bugün madenlerde çalışan köylülerimiz 200 kuruştan 500 kuruşa kadar yevmiye almaktadırlar. Eskiden odun satanların hali bugünküleri düne nazaran çok yüksek seviyededir. Ama hiçbir zaman yapılan işleri değil, yapılmayanları alıp konuşurlar.’⁵⁷³

Bursa Milletvekili Saadettin Karacabey ise konuşmasında Bursa'da ve Gemlik'te çimento ve şeker fabrikalarının kurulacağını ayrıca elektrik davasının da halledileceğini belirtmiştir.⁵⁷⁴

Son olarak Hulusi Köymen de kongrede konuşma yapmıştır. Genel olarak DP'nin yükselişinden bahseden Köymen, CHP'nin 25 yılda yapamadığı yol miktarının 3 sene gibi kısa bir sürede yapıldığı üzerinde durmuştur.⁵⁷⁵

1955 Bursa İl Kongresi ise 5 Haziran saat 9.00'da Tayyare Sineması'nda gerçekleştirilmiştir. Kongreye Bursa milletvekilleri de iştirak etmiştir.⁵⁷⁶ Kongrenin başkanlığına Hulusi Köymen, ikinci başkanlığına da Sadettin Karacabey getirilmiştir. Kongrede delegeler genel olarak karaborsanın önüne geçilmesi ve karaborsacıların ağır cezalarla cezalandırılmaları konusunu dile getirmişlerdir. Hakimiyet, ‘Kongreden Sonra’ adlı köşe yazısında kongrenin güzel bir hava içinde geçtiğini, delegeler diğer kongrelere örnek olacak şekilde bir kongre gerçekleştirdiğini ve memleket meselelerini güzel ifadelerle anlattıklarını yazmıştır. Gazete, yazısının

⁵⁷²*Hakimiyet*, 17 Ağustos 1953, s.1.

⁵⁷³*Hakimiyet*, 17 Ağustos 1953, s.1.

⁵⁷⁴*Hakimiyet*, 17 Ağustos 1953, s.4.

⁵⁷⁵Konuşmanın tamamı için bkz. *Hakimiyet*, 19 Ağustos 1953, s.1-4.

⁵⁷⁶*Hakimiyet*, 5 Haziran 1955, s.1.

devamında, DP'nin bütün bölgelerde olduğu gibi Bursa'da da parti teşkilatının en alt kademesinde en üst kademesine kadar aynı hava içinde olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁷

Delegeler farklı konular üzerinde de durmuş; Merkez delege Ömer İşverenler Kiremitçi mahallesinin bir okula ihtiyacı olduğunu belirtmiş, Ulucami kapısının üç senedir yapılmadığını anlatarak bunun ne zaman halledileceğini sormuştur. CHP'lilerin ise Bursa'ya hizmet teşkil edecek hiçbir teşebbüste bulunmadıklarını aktarmıştır. Bir diğer delege de seyyar ve küçük esnaf vergisinin kaldırılmasının çok yerinde olduğunu bu kanunla 350 bin esnafın vergiden muaf tutulduğunu aktarmıştır. Karacabey delegesi, büyük sermayeye sahip olan CHP'nin DP'yi zor durumda bırakmak amacıyla karaborsacılığı onların yaptıklarını işaret ederek Adnan Menderes'in her şeyin hakkından geldiği gibi karaborsanın da hakkından geleceğini söylemiştir. Orhaneli delegesi ise 130 köyde 21 okul olduğunu, diğer okul olmayan köylere de okul yapılmasını istemiştir. Yeni İl İdare Heyeti ise şu şekilde olmuştur; Hayri Terzioğlu, Reşat Oyal, Ferit Akçor, Ferit Odman, Hüseyin Bayrı, Refik Tilkicioğlu, Baki Güney, Selahattin Karacagil, Ahmet Pehlivan.⁵⁷⁸ Kongrede delegelerin sıkıntıları ve memnuniyetleri söz konusudur. Bursa köylerinde okul eksikliği sorunun halen devam ettiği, karaborsacılığın büyük bir sorun teşkil ettiğinin yanında seyyar ve küçük esnaf vergisinin kaldırılmasının da olumlu olduğu görülmüştür.

Demokrat Parti Bursa'da son kongresini 1958 yılında gerçekleştirmiştir. Tayyare Sineması'nda gerçekleştirilen kongreye Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere Devlet Bakanı Samet Ağaoğlu, Nafia Bakanı Tevfik İleri ve İmar Bakanı Medeni Berk katılmıştır. Ayrıca, Bursa milletvekilleri kongreye iştirak etmişlerdir. Kongre başkanlığına Sadettin Karacabey, ikinci başkanlığına ise Recep Kırım seçilmiştir.⁵⁷⁹ Menderes'in şehre gelişini Hakimiyet manşetten vererek ‘‘*Menderes coşkun tezahüratla karşılandı*’’ şeklinde okuyucuya sunmuştur. Kongrede

⁵⁷⁷ *Hakimiyet*, 6 Haziran 1955, s.1.

⁵⁷⁸ *Hakimiyet*, 6 Haziran 1955, s.1.

⁵⁷⁹ *Hakimiyet*, 9 Şubat 1958, s.1.

konuşan Samet Ağaoğlu Bursa'nın imar planı⁵⁸⁰ için bir hazırlık yapıldığını ve bu çerçevede İtalyan bir mimarın şehri yakından ziyaret edeceğini açıklamıştır. Kürsüye gelen Tefik İleri ise Bursa'da yeni Kız ve Erkek Lisesi'nin yapılacağı müjdesini vermiştir. İleri'den sonra alkışlar arasında kürsüye Menderes çıkmıştır.⁵⁸¹

Menderes konuşmasında 1950'den bu yana yapılan işlerin 27 senede yapılanlardan 5-10 misli fazla olduğunu aktarmış; konuşmasının devamında ise parti içi meselelere değinerek; ‘ ‘ *Size partimizin iç işlerinde bahis edeceğim, partisinin yüksek kademesinde vazifeli bulunan arkadaşlarımın görüşlerini olduğu gibi size aksettirmek fırsatından istifade edeceğim. Bu son seçimlerden yer yer kayıplarımız olmuştur. Fakat, onlar muhaliflerimiz değil kazançlarımız olmuştur, şeklindeki Tefik İleri arkadaşımın sözlerine ehemmiyetle işaret etmek isterim. Bundan evvel karşımızdakiler Belediye seçimlerine iştirak etmediler. Halbuki filyatta iştirak ettiler. Fakat, netice hepimizce malum. Mamafih partimizden 60-70 arkadaşın ayrılmasıyla dilhun olduk*’ ’ diye konuşan Menderes Bursa'da bu durumun böyle olmadığını belirterek ‘ ‘ *Bu seçimlerden sonra ilk defa olarak bir vilayet kongresini bu bakımdan tebrik ediyorum* ’ ’ şeklinde açıklama yapmıştır. Menderes ayrıca, iktidara gelmeden önce halkın ekonomik açıdan zor durumda olduğunu, bugün ise durumun tam tersi şeklinde değiştiğini söyleyen Başbakan Menderes, salondakilere ‘ ‘ *1950'den evvel mi iyi yaşıyordunuz, bugün mü ?* ’ ’ sorusunu yöneltmiştir. Konuşmasının son bölümünde Kıbrıs meselesine değinmiş; Kıbrıs meselesinin kötüye değil tam aksine iyiye gittiği şeklinde beyanatlarda bulunmuştur.⁵⁸² Başbakan Menderes İl İdare Heyeti seçiminden sonra Bursa'dan ayrılmıştır. İl İdare Kuruluna Hayri Terzioğlu, Ekrem Paksoy, Abdi Biçen, Cemal Zağra, Reşat Oyal, Ziya Uğur, Esat Günişen, Kasım Önadın seçilmiştir.⁵⁸³

Sonuçta; DP Bursa Teşkilatı, genel olarak iyi ilişkiler içinde olmuştur. Delegeler tarafından kendi yaşadığı ilçenin sorunları dile getirilmiş ve bu sorunlara

⁵⁸⁰Şehrin imar planı için İtalyan Mimar Piçcinato şehre gelmiştir. Piçcinato, Belediyeye giderek imar bürosunda tetkiklerde bulunmuş, hazırlanmış olan projeyi gözden geçirmiştir. *Hakimiyet*, 28 Şubat 1958, s.1.

⁵⁸¹*Hakimiyet*, 10 Şubat 1958, s.1.

⁵⁸²*Hakimiyet*, 10 Şubat 1958, s.1.

⁵⁸³*Hakimiyet*, 10 Şubat 1958, s.1-4.

çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bunun neticesinde Bursa girdiği bütün seçimlerde oyunu DP lehine kullanmıştır.

A.2. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP muhalefete düştükten sonra Bursa'da ilk kongresini 1951 yılında gerçekleştirmiştir.⁵⁸⁴ Ant gazetesi "*CHP İl Kongresi Bugün Başlıyor*" başlığıyla vermiştir. Gazete, "*Kongrede Demokrat Partinin Hatalı Gidişi Belirtilecek*" şeklindeki haberiyle durumu ele almıştır. Kongrede genel olarak, DP'nin hatalı ve kötü idaresi üzerinde durulacağı belirtilmiştir. Kongre programı şöyledir;⁵⁸⁵

- a) Yoklama ve kongrenin açılışı,
- b) Kongreyi idare etmek için başkan ve iki kâtip seçilmesi,
- c) Partinin kurucusu Atatürk'ün ve Kore şehitlerinin aziz hatıralarına saygı duruşu,
- d) İl İdare Kurulu çalışma raporunun okunması,
- e) İl İdare Kurulu raporu üzerinde konuşmalar ve raporun kongrenin onayına sunulması,
- f) Dilek ve düşünceler,
- g) İl İdare Kurulu üyelerinin ve yedeklerinin seçimi,
- h) Kurultaya gidecek delegelerin seçimi,
- i) Serbest konuşma şeklindedir.

Derviş Sami Taşman, "*Kongreye Başlarken*" adlı köşe yazısında, kongrenin birçok bakımdan önemli olduğunu aktarmıştır. Bu kongre ile CHP'nin durumu ve gücünü meydana konacak olması açısından büyük ehemmiyet taşıyacağını belirten Taşman, kongrenin partililer arasında olduğu kadar vatandaşlar arasında da büyük önemle takip edileceğini ve vatandaşların partinin geleceğini kimlere emanet bırakıldığını büyük bir hassasiyetle takip edeceğini yazmıştır.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ Kongreye giriş davetiyesi için bkz. Ek-5.

⁵⁸⁵ *Ant*, 24 Haziran 1951, s.1.

⁵⁸⁶ *Ant*, 24 Haziran 1951, s.1.

Yapılan yoklamadan sonra İl Başkanı Edip Rüştü Akyürek konuşmasıyla kongreyi açmıştır. Akyürek, kongrede okunan raporu değerlendirerek, çalışmaların devam edeceğini, kongreyle sınırlı kalmayacağını beyan etmiştir. Genel Kurul İdare üyesi Kemal Satır ise, demokrasinin 1946'dan bu yana yerleşmesi için ellerinden geleni yaptıklarını fakat demokrasinin her şeyden önce tecrübe isteyen bir rejim olduğunu belirten Satır, bu süreç içerisinde bir takım hatalar yaptıklarını, bu hataları düzeltmeye çalıştıklarını ve bunda da başarılı olduklarını aktarmıştır. Seçimlerde er geç olsa da emanetin geri alınacağını, 14 Mayıs'tan sonraki süreçte sendelediklerini fakat kısa süre içinde toparlandıklarını, iktidarı da eleştirerek halen DP'den bir icraat göremediklerini, ülkeye ne yapılmışsa CHP iktidarının yaptığı söylemiştir.⁵⁸⁷

İl kongresinde yapılan seçimlerin sonucunda İl İdare Heyeti şu şekilde oluşmuştur; Edip Rüştü Akyürek, Abdurrahman Konuk, Rıza İlova, İbrahim Alp, İhsan İpeker, Burhanettin Ersöz, Hüseyin Kurdoğlu, Nihat Aymergen, Fahri Batıca, Mehmet Urgancıgil.⁵⁸⁸ İl başkanlığına ise Edip Rüştü Akyürek seçilmiştir.⁵⁸⁹

21 Aralık 1952 tarihinde yapılan kongre, Tayyare Sineması'nda gerçekleştirilmiştir. Taşman, "*Tarihi Kongre*" başlığı ile yazdığı köşesinde şunları aktarmıştır; "*Bugün il kongresinde kanun ve nizam anlayışı içinde bu mücadelenin bir numunesine şahit olacağız. CHP'nin iman ve memleket aşkı ile dolu olan üyelerinin bu davada lüzumlu olan feragat ve fedakârlıkla her güçlüğü yenerek muvaffak olacaklarına bütün kalbimizle inanıyoruz*"⁵⁹⁰ sözleriyle kongrenin önemine dikkat çekmiştir. Sadrettin Çanga ise köşesinde şunları aktarmıştır; "*Bursahılar bugün yapılacak CHP kongresini takip ettikleri takdirde diğer partilerin kongreleri ile mukayese yapma imkânı bulacaklardır. Bilhassa iktidar partisinin kongresine hâkim olan menfaat havası ile oradan yükselen seslerin neticesi olan hadiselerin memleketteki akisleri CHP kongresindeki emniyet verici hava altında vatandaşların*

⁵⁸⁷ *Ant*, 25 Haziran 1951, s.3.

⁵⁸⁸ *Ant*, 25 Haziran 1951, s.3

⁵⁸⁹ *Ant*, 27 Haziran 1951, s.1.

⁵⁹⁰ *Ant*, 22 Aralık 1952, s.1.

dikkatlerine bir daha arz edilecektir'⁵⁹¹ sözleriyle CHP kongrelerinin diğer partilerin kongrelerinden ayrılan yönünü belirtmiştir.

Kongre iktidara sert eleştirilerle başlamıştır. Kahramanmaraş eski milletvekili Emin Soysal iktidarı şu şekilde eleştirmiştir; ‘*Bütün vaatlerini iktidar koltuklarına geldikten sonra bir anda unuttular*’ şeklinde eleştirmişken, Afyon İl Başkanı Kemal Aşkar ise, ‘*Hürriyet ve demokrasiyi miting kürsülerinden soktuğunu iddia eden DP'ye acırım*’ şeklinde eleştiride bulunmuştur. Merkez İlçe Başkanı Mehmet Çelikpaşa ise kürsüden şunları aktarmıştır; ‘*Önümüzde çetin bir mücadele devresi vardır. İktidarın müsadere kanunu bizi manen kuvvetlendirecektir. İktidar, CHP'nin günden güne kuvvetlendiğini fark edince yeni tertiplerin peşinde koşmaya başlamıştır. Bunlar ne olursa olsun ve hangi yönden gelirse gelsin parti olarak fert olarak karşı geleceğiz.*’ Çelikpaşa'nın ardından konuşan Edip Rüştü Akyürek parti mallarına el konulmasına tepki göstermiş ve partiyi bu şekilde yıldırıamayacaklarını belirtmiştir.⁵⁹²Görüldüğü üzere konuşmacılar iktidarın yaptıklarını eleştirmişler ve sözlerinde durmadıklarını belirtmişlerdir.

Kongrede genel olarak işçi haklarına değinilmiş, hafta tatili, işçi ve işveren sendikalarının daha geniş bir şekilde ele alınması konuları üzerinde durulmuştur. Ayrıca, iktidarın Atatürk'ün inkılâplarına karşı tavır sergilediğini ve bu durumun da halkı üzüntüye sevk ettiğini belirtilmiştir. Yapılan seçim neticesinde il başkanlığına Sıddık Tümerkan seçilirken İdare Heyetine ise Edip Rüştü Akyürek, Rıza İlova, İbrahim Alp, Abdurrahman Konuk, Derviş Sami Taşman, Reşat Türel, Nurettin Foça, Remzi Emiroğlu, Nihat Aymergen, Rasim Demirayak seçilmiştir.⁵⁹³

CHP muhalefetteki üçüncü kongresini 7 Mart 1954 tarihinde gerçekleştirmiştir. Kongreyi İl Başkanı Remzi Emiroğlu açmış, CHP divan seçim başkanlığına CHP Genel Sekreter yardımcısı Zihni Betil, ikinci başkanlığa ise Selahattin Çanga seçilmiştir. Ant gazetesi, ‘*Tesanüt Örneği Kongre*’ ile verdiği başlığın devamında, ‘*bu parti menfaatçilerinden temizlenerek sadece programlarına ve Atatürk idealine bağlı idealistlerden teşekkül etmiş bir haldedir, DP iktidarının*

⁵⁹¹ *Ant*, 23 Aralık 1952, s.3.

⁵⁹² *Ant*, 23 Aralık 1952, s.1.

⁵⁹³ *Ant*, 23 Aralık 1952, s.1.

CHP muhalefetini yok etmek veya susturmak için aklın hayalin kabul etmeyeceği hukuk dışı bir sürü tertiplerine rağmen bugün dipdiri ve canlı olarak vazife başında bulunmasına birinci amil, bu samimi ve şuurlu tesanüt değil midir? CHP Bursa İl Kongresi bir kere daha onun yıkıldığına, parçalandığına ve birlik havasının bozulduğuna bel bağlayanları ve bunu ümit edenleri hüsrana sevk edecektir. Bu emniyet içinde kongreye başarılar dileriz.''⁵⁹⁴ Gazete, bu sözleriyle CHP'nin içinde bir parçalanma bekleyenlerin boşuna beklediğine değinmiştir.

Kongreye katılan Şemsettin Günaltay'ın konuşmasını Ant gazetesi '' *İktidara geçmekle memleketin tapusunu da aldık zannına düşmüşlerdir*'' manşetiyle vermiştir. Günaltay, konuşmasının devamında, karaborsacılığın bu dönemde had safhaya çıktığını, eğer mecliste muhalefetin çokluğu olsaydı bu durumun ortadan kalkacağını belirtmiştir. Günaltay, hayat pahalılığının günden güne arttığını ve bu durumunun ise DP'nin bilgisiz idarecilerinden kaynaklandığını aktarmıştır. İl Başkanı Rüştü Akyürek konuşmasında ise '' *aradığım kuvvet Atatürk'ün nurlu dehasından ışıklarını alan parti programımızda altı okla ifade ettiğimiz umdemizde mevcuttur*'' şeklinde konuşmuştur.⁵⁹⁵

Kongrede genel olarak; işçi ve işveren sorunlarına değinilmiş, ayrıca bayındırlık ve altyapı çalışmaları eleştirilmiş, bu durumun tarih şehri olan Bursa'ya saygısızlık olduğu üzerinde durulmuştur.⁵⁹⁶

Kongre'de yapılan seçimler sonucu il başkanlığı görevine Edip Rüştü Akyürek seçilmiştir. İl İdare Kurulu üyeleri şu kişilerden oluşmuştur: Reşat Türel, Rıza İlova, İbrahim Alp, Remzi Emiroğlu, Abdurrahman Konuk, Derviş Sami Taşman, Nurettin Foça, İhsan İpeker, Sıddık Tümerkan, Turgut Bulut.⁵⁹⁷

CHP bir diğer kongresini 1955 yılında Tayyare Sineması'nda gerçekleştirmiştir. 1954 seçimlerinden sonraki ilk kongresini yapan CHP'nin kongre

⁵⁹⁴ *Ant*, 7 Mart 1954, s.1.

⁵⁹⁵ *Ant*, 8 Mart 1954, s.1.

⁵⁹⁶ DP iktidarı Bursa'da bayındırlık ve alt yapı çalışmalarına ağırlık vermiş, bunu yaparken de tarihi eserlere yönelik tahribat meydana getirmiştir. Bu durum dönem içinde varlığını sürdüren Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun tarihi eserlere yönelik yaptığı çalışmalarla engellenmeye çalışılmıştır. *Ant*, 8 Mart 1954, s.2.

⁵⁹⁷ *Ant*, 8 Mart 1954, s.1.

başkanlığına Selahattin Çanga seçilmiştir.⁵⁹⁸ Kongre diğer kongrelere göre daha sönük geçmiştir. Bu durumun nedenini 1954 seçimlerinden alınan neticeye bağlayabiliriz. İl teşkilatı üyeleri birbirlerine eleştirilerde bulunmuşlardır. Kongrede il başkanlığına Edip Rüştü Akyürek seçilmiştir. Yeni İdare Heyeti ise şu kişilerden oluşmuştur; Rıza İlova, Remzi Emiroğlu, Selahattin Çanga, Mehmet Urcangil, Nurettin Foça, Nuri Erbak, Talat Berent, Şeref Kazıklı, Reşat Türel.⁵⁹⁹

23 Haziran 1957 yılında Tayyare Sineması'nda toplanan kongre, bir önceki kongreye göre daha ılımlı bir kongre olmuş, teşkilat üyeleri tarafından 1954 seçimlerindeki başarısızlık irdelenmiştir. Fakat ilerleyen aylarda bir genel seçim daha vardı. Kongreye CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in katılacak olması kongreye katılımı artırmıştır. Kongre başkanlığına Edip Ünal Erzen, ikinci başkanlığına ise Sadettin Çanga seçilmiştir. Kongre de genel olarak işçi hakları, iktidarın basına yönelik uyguladığı baskı, seçim emniyeti gibi konular üzerinde durulmuştur.⁶⁰⁰

Kongre de konuşan Kasım Gülek iktidarı sert bir şekilde eleştirmiş, iktidarı seçim tarihini belirleyememe konusunda *“Seçimlerin günü devlet sırrı mıdır?”* şeklinde eleştirmiştir. Ayrıca, seçimlerin adaletli yapılması konusunda tereddütü olduğunu belirten Gülek, subayların da oy kullanması gerektiği üzerinde durmuştur. Ekonomi konusunda bir hayli sıkıntı çekildiğini, geçim sıkıntısının var olduğunu ve *“Buğday Amerika'dan geliyor, İkinci Dünya Harbini göz önüne getirenler en ağır şartlar altında bile çok gerilerde olduğumuzu anlar”* şeklinde bir beyanatta bulunmuştur.⁶⁰¹ Kongrede yapılan seçimler sonucunda İl İdare Heyetine Selahattin Çanga, Nurettin Foça, Nuri Erbak, Derviş Sami Taşman, Hüseyin Kultoğlu, Şeref Kazıklı, Hüseyin Kultoğlu, Remzi Emiroğlu seçilmiştir.⁶⁰²

CHP 1957 seçimlerinden sonraki kongresini 1958 yılında gerçekleştirmiştir. CHP üyeleri bu kongrede, 1957 seçimlerinden aldığı olumlu havayı yansıtmışlardır. Tayyare Sineması'nda gerçekleştirilen kongre de dikkat çeken bir husus Demokrat

⁵⁹⁸ *Yeni Ant*, 29 Mayıs 1955, s.1.

⁵⁹⁹ *Yeni Ant*, 30 Mayıs 1955, s.1.

⁶⁰⁰ *Yeni Ant*, 23 Haziran 1957, s.1.

⁶⁰¹ Fevzi Çakmak, *Bursa Yerelinde Cumhuriyet Halk Partisi (1946-1960)*, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yay., Bursa, 2014, s.212.

⁶⁰² *Yeni Ant*, 24 Haziran 1957, s.1.

Parti'den temsilci bulunmasıydı. Belediye Başkanı Reşat Oyal ve İl İdare Kurulundan Baha Cemal Zağra kongrede hazır bulunmuşlardır.⁶⁰³

Kongre başkanlığına Ekrem Amaç, ikinci başkanlığına ise Sıddık Tümerkan seçilmiştir. Kongreye CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek katılmıştır. Kasım Gülek, konuşmasında bir önceki kongrede olduğu gibi ekonomik sıkıntıyı dile getirmiş, Türkiye'nin dışarıda '*zamistan*' olarak anılacağını aktarmıştır. Gülek ayrıca, Kıbrıs meselesinde milli birlik ve beraberlik içinde olunması gerektiği, Kıbrıs meselesinin halledilmesinin şart olduğu, halledilemezse Demokratların düşeceğini belirtmiştir. Kongrede, işçinin hakları, basın kanunu, seçim adaleti, ekonomik sıkıntı gibi konular üzerinde durulmuştur.⁶⁰⁴

Kongrede yapılan seçimler sonucunda il başkanlığına Edip Rüştü Akyürek getirilirken, İl İdare Heyetine Sıddık Tümerkan, Orhan Feyzioğlu, Rıza İlova, Sadrettin Çanga, Turgut Bulut, Hüsnü Aydın, Derviş Sami Taşman, İbrahim Çataloğlu, Nuri Erbak, Edip Ünal Erzen seçilmiştir.⁶⁰⁵

CHP Bursa teşkilatı muhalefet yıllarında DP'nin kendilerine karşı uyguladığı politika karşısında zor durumda kalmıştır. CHP iktidarla eşit mücadele edememiş, buna rağmen iktidarı eleştirme konusunda geri kalmamıştır. 1957 seçimlerinden sonra ise parti içinde bir ümit doğmuştur.

⁶⁰³Çakmak, a.g.e., s.213.

⁶⁰⁴*Yeni Ant*, 16 Haziran 1958, s.1.

⁶⁰⁵*Yeni Ant*, 16 Haziran 1958, s.1.

B.SEÇİMLER

B.1.Seçimler (Genel Seçimler ve Belediye Seçimleri)

Toplumlarda ortaya çıkan siyasal gelişmeler o toplumun sosyal ve ekonomik etkenlerine bağlıdır. Türk toplumundaki siyasal gelişmeler de Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir dizi devrimler sonucunda ortaya çıkmış ve bunun da etkisiyle çok partili hayata geçişin zamanı gelmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkede yeni inkılâplar yapılmaya başlanmış ve bu inkılâplara bazı kesimlerden tepkiler gelmiştir. Bu sıralarda ülkede iktidarı yani Cumhuriyet Halk Fırkası'nı eleştirebilecek bir parti yoktu. 1924 yılının sonlarında Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ortaya çıkmıştır. Atatürk'ün silah arkadaşları olan Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Adnan Adıvar ve Refet Bele tarafından kurulan parti, Cumhuriyet tarihimizin ilk muhalefet partisi olarak karşımıza çıkar. Bu parti, Atatürk tarafından bir hayli eleştiri almış, istediği yenilikleri yerine getirememiştir. 1925 yılında ortaya çıkan Şeyh Sait İsyanı'ndan sorumlu tutulan Parti'nin siyasal yaşamına kısa bir süre sonra son verilmiştir. Böylece Cumhuriyet'in ilk çok partili hayata geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁶⁰⁶

1929 yılı sonlarında ise tüm dünyada ekonomik bunalım yaşanmaya başlamıştı. Dünya üzerindeki ekonomik bunalım Türkiye'ye de yansımış, tek partili Cumhuriyet'in uyguladığı ekonomik program yeterli olmamıştır. Bu durum Atatürk'ün de dikkatini çekmiş, tek partili bir yönetim ile denetimsiz ve eleştirisiz bir hükümetin çalışmasının mümkün olmayacağı kanaatine varmıştı. Bunun üzerine dönemin Paris Büyükelçisi Fethi Okyar ile durumu değerlendirmiş, sonucunda 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. Böylece, Cumhuriyet tarihinde demokrasiye geçmek amacıyla "*güdümlü muhalefet*" denemesi yapılmıştı. Bu deneme de başarıya ulaşmamış, halkın üzerinde etki yarattığı halde ortaya çıkan bazı

⁶⁰⁶Geniş bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İletişim Yay., İstanbul, 2013; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Yönetimin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yay., Ankara, 1981.

gericilik hareketleri nedeniyle partinin Atatürk'ün emriyle kapatılmasına neden olmuştur.⁶⁰⁷ Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet denemeleri çok partili hayata geçiş için yapılan bir kıpırdanma hareketleridir. Bu iki deneme ile Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz çok partili hayata geçişe hazır olmadığı anlaşılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerek iç faktörlerin gerekse dış faktörlerin etkisiyle yeniden çok partili hayata gerek duyulmuştur. Muhaliflerin yoğun eleştirileri artmış, çiftçiyi topraklandırma kanununa karşı çıkan dört milletvekili, bu kanunun uygulamasından dört gün önce CHP'ye demokratik bir ıslahat yapılması konusunda bir önerge sunmuşlardır. '*Dörtlü Takrir*' adıyla verilen bu önergeyi Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Celal Bayar ve Refik Koraltan vermişti. Takrirden özetle, 1924 Anayasa'nın demokrasiye ve meclis sistemine uygun olması, vatandaşların ise siyasi şuurla şuurlanması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, Anayasa'ya uygun tedbirler alınması ve tüm parti çalışanlarının demokrasiye uygun olarak hareket etmesi konusu da önergenin önemli konuları arasında yer almıştır.⁶⁰⁸

Dörtlü Takrir'den sonra takriri veren milletvekillerinden Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP ile ilişkisi kesilmiştir. Ardından Celal Bayar partiden istifa etmiş, hemen ardından bu ihraç kararlarını eleştiren Koraltan da partiden ihraç edilmiştir. Koraltan'ın ihraç edilmesiyle beraber Türk siyasi tarihinde yeni bir oluşum meydana gelmiştir.⁶⁰⁹

7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulan Demokrat Parti'nin başkanlığına Celal Bayar getirilmiş, aynı gün partinin tüzüğü ve programı da açıklanmıştır. DP'nin programı iki görüş etrafında toplanmış; ilk olarak ülkede demokrasinin en ileri şekilde gerçekleşmesini sağlamak olarak belirtilmiştir. Bir diğer görüş ise,

⁶⁰⁷Geniş bilgi için bkz. Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu Nasıl Feshedildi*, Derin Tarih Kültür Yay., İstanbul, 2014; Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yay., İstanbul, 2006.

⁶⁰⁸Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013, s.13. Ayrıca Demokrat Partinin kuruluş aşamaları için bkz. İsmet Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975.

⁶⁰⁹Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.31.

Cumhuriyet'in olmazsa olmazlarından olan temel hak ve özgürlüklere geniş yer verilmesi olmuştur.⁶¹⁰

DP'nin kurulması halk tarafından memnuniyetle karşılanmış, DP'yi kurtarıcı olarak görmüşlerdir. Çünkü; İkinci Dünya Savaşı'nın yüklediği ağır vergiler halkı ekonomik anlamda yıpratmıştı. Bu nedenle DP'nin kurulması halk için bir umut olmuştur denilebilir.

Ahmad'a göre DP kendisini "demokrasiyi geliştirme" görevine adanmıştı. Bunun için Atatürk'ün ilkelerine sahip çıkmak gerekmektedir. Her ne kadar bu ilkelere farklı yorumlar katsalar da sahip çıkmak zorundaydılar. Aksi olduğu takdirde bu sebep CHP'nin partiyi kapatma bahanesi olabilirdi.⁶¹¹

DP'nin kurulması, başlangıçta CHP tarafından memnuniyetle karşılandı. CHP kendi politikaları karşısında halkın hoşnutsuzluğunun farkındaydılar. Fakat CHP DP'ye verilen desteği görünce Zürcher'in ifadesiyle "afalladılar." CHP bu durum karşısında olağanüstü kongre kararı almış ve toplanan bu kongrede bazı radikal kararlar alınmıştır. Bu kararların en dikkat çekici olanı ise İnönü'nün kendinde bulunan "Milli Şef" sıfatını kaldırması olmuştur. Ayrıca, üniversitelere kısmen özgürlük verilmiş, basın kanununda değişikliğe gidilmiştir. Seçimler, DP'yi hazırlıksız yakalamak ve DP'nin daha çok güçlenmesini engellemek maksadıyla 1947 yılından 1946 yılına alınmıştır.⁶¹² Bu durum DP tarafından eleştirilmiştir. İnönü'nün seçim tarihini öne çekmekle sözünü tutmadığı belirtilmiş, böyle bu durumda muhalefete danışması yönünde kendisine uyarılarda bulunulmuştur.⁶¹³

21 Temmuz 1946 tarihinde Türkiye'de tek dereceli ve çok partili milletvekili seçimi yapılmaya kararı alınmıştır. Bu seçimler Türk siyasi tarihinde çok partili hayata geçişin başlangıcı açısından "kırkaltı" yılı ayrı bir önem taşır. Ayrıca, demokrasiyi

⁶¹⁰Eroğul, a.g.e., s.17.

⁶¹¹Ahmad, a.g.e., s.30-31.

⁶¹²Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s.311.

⁶¹³Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2013, s.243.

getirmek için mücadele eden DP'lilere ‘*kırkaltı demokratları*’, bunun için verilen enerjinin ismine de ‘*kırkaltı ruhu*’ adı verilir.⁶¹⁴

1946 seçimleri öncesinde DP teşkilatlanmasını henüz tamamlayamamış, iktidar tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. DP ise, seçim sistemini sert bir şekilde eleştirmiş, yapılacak seçimlerin mahkemeler tarafından denetlenmesini savunmuştur. Seçim öncesinde tek parti döneminde olmayan bir şekilde seçim çalışması yapılmıştır. CHP seçim bölgelerini dolaşmış, halkla yakından ilgilenmiştir.⁶¹⁵

Yapılan seçimler neticesinde seçimleri CHP kazanmış; 403 CHP’li, 54 DP’li ve 8 bağımsız milletvekili Meclis’e girmiştir. Seçim sonrasındaki durum seçim öncesinden farklı olmamış, tartışmalar meydana gelmiştir. Demokratlar, bu rakamları reddetmiş, seçimlere hile karıştığını ve seçimlerin tekrarlanmasını istemişlerdir. DP raporlarına göre 279 DP, 186 CHP milletvekili seçilmiş olması gerekiyordu. Bu seçimler demokrasi tarihine ‘*hileli seçimler*’ olarak geçmiştir.⁶¹⁶ Celal Bayar, bu seçimlerdeki hileye dikkat çekerek şunları dile getirir; ‘*İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum; seçimlere fesat karıştırılmıştır. Seçimler memleketin hakiki iradesini göstermekten uzaktır. Şayet kanunsuz hareketler ve vatandaşların üzerinde yapılan her türlü tazyikler azami hadde çıkarılmamış olsaydı, yurdun her tarafında seçimleri partimizin kazanmamasına imkân yoktu.*’⁶¹⁷

Sonuç olarak; CHP iktidarda kalmış, DP ise muhalefet görevini üstlenmiştir. Fakat ortada olan gerçek şudur ki; artık CHP eskisi gibi rahat olmayacak, muhalefetin nefesini ensesinde hissedecekti. DP ise iktidara gelmek için CHP’ye yüklenecekti.

Çok partili hayata geçilmiş, sonrasında da CHP-DP arasında çekişmeler yaşanmıştır. DP’nin 1947 yılında yaptığı ilk büyük kongrede demokrasi havası esmiş, herkes düşüncelerini dile getirmiştir. DP bu kongrede hükümete karşı

⁶¹⁴Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2013, s.65.

⁶¹⁵Karpat, a.g.e., s.246-249.

⁶¹⁶Goloğlu, a.g.e., s.71-72.

⁶¹⁷Karpat, a.g.e., s.251.

saldırıya geçmiş, seçim yasasının derhal değiştirilmesi gerektiğini, parti başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı'nın aynı kişide olamayacağını savunmuştur.⁶¹⁸

İktidarın muhalefetle uzlaşması konusunda görev sorumluluğunu üzerine alan İnönü, muhalefetle görüşmeler yaptı. Buna rağmen muhalefet lideri Bayar ve Başbakan Recep Peker arasında sert tartışmalar yaşandı. Cumhurbaşkanı İnönü, siyasi hayatta istikrar sağlamak gayesiyle 12 Temmuz 1947'de bir beyanname yayımladı. Siyasi tarihe de '*12 Temmuz Beyannamesi*' olarak geçen bildiri ülkede demokrasinin yerleştirilmesi anlamında bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu beyanname ile iktidar muhalefetin varlığına tahammül edebilmeyi ve onunla bir arada yaşayabilmeyi öngörmekteydi.⁶¹⁹ Beyanname iki parti arasında uzlaşmayı sağlamak maksadıyla yayınlansa da bu beyanname ile muhalefetin şikâyetlerinin doğru olduğunu ve iktidarın da muhalefete baskı yaptığını kabul etmesi olarak görülebilir.

Beyannameden sonra Peker istifa etmiş, yerine Hasan Saka seçilmiştir. İki parti arasındaki ilişkiler yumuşamış, genel olarak seçim yasası konusunda bir anlaşamama söz konusu olmuştur. Bu konuda DP denetim olması konusunda ısrar etmiş, sonuç olarak bu ısrarı iktidar tarafından değil yargı tarafından yerine getirilmiştir.⁶²⁰

1946 yılında yapılan genel seçimlerde usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle 1950 yılında seçim kanunu değişmiştir. Bu kanunla yapılacak seçimler gizli oy, açık sayım şartı getirilmiş, 1946 yılında yaşanan olayların tekrar yaşanmaması istenmiştir.⁶²¹ Böylece, Türk siyasi hayatında demokrasi yolunda önemli bir adım atılmış oluyordu.

1950 genel seçimleri öncesinde CHP'nin yayımladığı seçim beyannamesinde, rejimin demokratikleşmesi için Anayasa'nın tadil edileceğini, bunu yaparken de batılı devletlerden faydalanılacağı belirtilmiştir. Ayrıca, köylerde ilköğretim okullarının yapılmasına hız verileceği, radyo kullanımının yaygın hale getirileceği ve

⁶¹⁸ Ahmad, a.g.e., s.41.

⁶¹⁹ Eroğul, a.g.e., s.45-46.

⁶²⁰ Zürcher, a.g.e., s.315.

⁶²¹ *Resmi Gazete*, 21.01.1950, S. 7438.

en dikkat çekici husus ise altı ilkenin partinin temel ilkeleri olarak kalacağı,⁶²² fakat tek partili hayatın gereği olarak bu ilkelerin Anayasa'dan çıkarılabileceği⁶²³ beyannamede diğer belirtilen hususlardandır.

Demokrat Parti ise bu seçimlerde seçim politikasını genel olarak CHP'ye yüklenerek gerçekleştirmiştir. İsmet İnönü'nün tek adamlığa soyunduğunu ve parti başkanlığıyla Cumhurbaşkanlığının aynı kişide toplanmasını eleştirmiştir. Demokrat Parti seçim kampanyasında "Yeter Artık Söz Milletindir" sloganını kullanmış ve ayrıca "Az laf çok iş, Her köye yol, İşçi vatandaşı daha çok kazanmak istiyorsan reyini DP'ye ver"⁶²⁴ gibi sloganları da kullanarak halkı bu sloganlarla etkilemeye çalışmıştır.

Seçim yaklaştıkça tüm yurttaki olduğu gibi Bursa'da da seçim çalışmaları hız kazanmış ve partiler milletvekili adaylarını belirlemiştir. Hakimiyet gazetesi DP milletvekili adaylarını "DP Adayları İlan Edildi, liste çok kuvvetli bulunuyor, Celal Bayar Bursa'dan gösterildi" başlığıyla vermiştir. DP'nin adayları DP Genel Başkanı Celal Bayar, Şair Saadettin Karacabey, Son Posta Gazetesi sahibi Selim Ragıp Emeç, Doçent Raif Aybar, DP İl Başkanı Hulusi Köymen, Milli Eğitim Bakanlığı Genel Müfettişi Ali Canip Yöntem, Başbakanlık Müsteşar yardımcısı Halil Ayan, Tekirdağ Vali Yardımcısı Ağâh Erozan, Mülkiye Müfettişi Necdet Yılmaz, Yapı Kredi Bankası Bursa Şube Müdürü Haluk Şaman, İpekiş Fabrikası Müdürü Mithat San, Tarım Bakanlığı Baş Müfettişi Selim Herkmen'dir.⁶²⁵ DP adaylarına bakıldığında toplumun hemen hemen her kesimini temsil eden adaylar bulunmaktadır. Ayrıca, listenin başında Celal Bayar isminin bulunması parti için bir avantajdır.

CHP'nin Bursa milletvekili adayları ise şunlardır; Atıf Akgüç, Fahri Bük, Aziz Duru, Muhlis Erkmen, Abdurrahman Konuk, Talat Simer, Merinos Fabrikası Müdürü CHP İl Başkanı Durmuş Enginsoy, İş Bankası eski Genel Müdürü Muammer Eriş, eski Birinci Umum Müfettişi Abidin Özmen, Deniz Yolları Genel

⁶²² İnönü'nün Kırşehir'de Altı Ok'un Anayasa'dan kaldırılma konuşması için bkz. *Cumhuriyet*, 26 Mart 1950, s.1-3.

⁶²³ Albayrak, a.g.t., s.396.

⁶²⁴ Necati Özkan, *Türkiye ve Dünya'dan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar*, Mediat Kitapları, İstanbul, 2002, s.38-39.

⁶²⁵ *Hakimiyet*, 25 Nisan 1950, s.1.

Müdürü Cemil Parman, Ulus gazetesi yazarları Peyami Safa, Milli Eğitim Bakanı Teknik Öğretim Müsteşarı Rüştü Uzel.⁶²⁶

DP ve CHP'nin milletvekilleri adayları karşılaştırıldığında genel olarak birbirine yakın adaylar gösterilmiştir Her iki partinin makam sahibi olan adaylar çoğunluktadır. Ayrıca, iki partide de çiftçi veya işçi sınıfından aday gösterilmemesi dikkat çekicidir. Adaylar genel olarak eğitimli kişilerden seçilmiştir.

CHP ve DP adaylarını belirledikten sonra sıra miting ve kongrelere gelmiştir. İl Seçim Kurulu yaptığı kura sonucunda ilk miting yapma hakkını CHP elde etmişti. CHP, 23 Nisan günü saat 14.00'te Tophane'de, saat 16.00'da ise Yeşil Meydanı'nda iki miting yapmıştır. Tophane ve Yeşil Meydanı mitinglerde farklı kişiler konuşmuştur. Konuşmalarda genel olarak CHP'nin ülkeyi harap bir şekilde devraldığı belirtilerek kısa bir süre içerisinde ülkenin dünya üzerinde itibar gören bir devlet haline geldiğini ve istikrarın şart olduğunu meydanlarda dile getirilmiştir.⁶²⁷

Demokrat Parti, Bursa mitingini ise 30 Nisan' da Tophane Meydanı'nda yapmıştır. Mitinge DP adaylarından Hulusi Köymen ve Saadettin Karacabey katılmıştır. Mitingde adaylar, II. Dünya Savaşı sıralarında ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntıyı dile getirmiş; CHP'nin 1946 genel seçimlerde yaptığı usulsüzlüklere de değinmiştir. Ayrıca, demokrasi kavramını ön plana çıkararak ekonomik ve sosyal sorunları halktan gelecek oylarla çözüleceğine dikkat çekmişlerdir.⁶²⁸

İlerleyen süreçte siyasetin tansiyonu daha da artmış ve iki partinin lideri seçime yakın zamanlarda Bursa'yı ziyaret etmişlerdir. İlk olarak CHP Başkanı İsmet İnönü şehre gelmiş, Kemalpaşa ve Karacabey'e uğramış, ardından Bursa'ya geçmiştir. Burada yoğun halk desteği karşılanmıştır.⁶²⁹ Ant gazetesi İnönü'nün şehre gelişini şöyle yazar; '*Bursalıların CHP başkanı kahraman İnönü'ye bağlılığının sebebi nedir? Ne idi o candan sevgi ve coşkunluk? Niçin bütün gönüller yan yana dizilip ona sıcak bir muhabbet havası ile sardılar? Çünkü onun bütün memlekette ve*

⁶²⁶ *Ant*, 10 Mayıs 1950, s.1.

⁶²⁷ *Ant*, 24 Nisan 1950, s.1.

⁶²⁸ *Hakimiyet*, 9 Mayıs 1950, s.1.

⁶²⁹ '*İsmet İnönü Bursa'ya geldiğinde on binler karşıladı onu, bir tek polis yoktu, olay çıkmazdı Bursa'da. O halk adamıydı.*' **Turgut Bulut** ile 02.04.2016 tarihinde yapılan görüşme.

öteki partilerin hiçbirinde eşi olmadığını bu millet biliyor. Atamızın dediği gibi Türk milletinin makus talihini, fena talihini yenen ve değiştiren İsmet İnönü'dür.'⁶³⁰ Daha sonra Bursa Halkevi binasına geçen İnönü buradaki konuşmasında 1946 yılında kendisi Cumhurbaşkanı iken Demokratların kendisini ayakta karşılamamasıyla başlayan bir sürecin devam ettiğini, bu durumun Bursa'ya da yansiyarak şehrin köylerinde yaşayan halkın kahvelerini dahi ayırdıklarını ve birbirlerine karşı yan bakar duruma geldiklerini söylemiştir. Konuşmasının devamında ise DP'lilerin ekonomik israf eleştirisinin yersiz olduğunu ve seçim sonrasındaki vaatlerinde ise askeri bütçenin azaltılması ve memur maaşlarında indirim yapmayı planladığını aktarmıştır.⁶³¹

İnönü'nün Bursa'dan ayrılmasından sonra şehre 9 Mayıs 1950 tarihinde Bayar gelmiştir. Hakimiyet gazetesi Bayar'ın şehre gelişini *'Bursa Tarihi Bir Gün Yaşadı, Dün Bursa misli görülmemiş bir tezahürat içinde Bayar'ı bağrına bastı'* başlığın devamında ise *' 30 000 kişi bir insan nehri halinde Atatürk Caddesi'ni şişirmiş, ağaçlar pencereler, damlar, balkonlar ve teraslar insanla dolmuştu'* şeklinde yazıya almıştır. Bayar konuşmasında vatandaşların sandığa gitmesinin şart olduğu, seçimlerde hile yapılmaması için gereken tedbirlerin alınması gerektiği, böylece, 1946 genel seçimlerindeki gibi oy hırsızlığı ve mazbata sahtekârlığın yapılamayacağını aktarmıştır. Bayar ayrıca, CHP'nin halkı tehdit ederek oy alacağını, bu durum böyle devam ederse milletin oy hakkına da ihanet olacağını altını çizmiştir. Konuşmasının devamında ise bir hikaye anlatmıştır; *' Beş aşçıya yeterli miktarda şeker, un, yağ vererek helva ismarlamışlar. Haydi bakalım, yapınız da yiyelim, demişler. Biri civık, öteki kaskatı helva getirmiş, beriki de yakmış. Ama Demokrat Parti aşçı başıdır tam kıvamında yapacaktır... Bize henüz 3 yaşında olduğumuzu söylemişlerdi. Yine bu gün onların hesabı ile çok şükür 5 yaşına basmış bulunuyoruz. Yine Sarı Çizmeli Mehmet Ağa partisi diyorlar. Aday listelerimiz tetkik edenler görürler ki bir liste içerisinde kolaylıkla fakat bu günkü hükümetten daha kuvvetli olmak şartı ile 5 tane hükümet kurulabilir. Bu memlekette birçok gizli irfan hazineleri vardır. Türk kadınları Atatürk gibi 100 tane Mustafa Kemal*

⁶³⁰ Tamamı için bkz. *Ant*, 8 Mayıs 1950, s.1.

⁶³¹ *Ant*, 8 Mayıs 1950, s.1.

*doğurmaktadır. O Mustafa Kemallere halka hizmet için iman verilmelidir. Demokrat Parti 5 senelik mücadelesinde böyle bir imkan hazırlamakla bahtiyardır.*⁶³²

Bayar konuşmasında, ‘‘ 1940 senesinde 460 k sur milyon lira olan bütçe, bugün bir milyon 400 k sur milyonu bulmuştur. Borçlar 700 k sur milyon lira iken 2 milyarı aştıdır. Ve her sene de 150 milyon lira açık vermek suretiyle ve ağır faizlerle borçlar yekunu çoğalmakta devam etmiştir’’⁶³³ sözleriyle ülke ekonomisinin kötü bir durum da olduğunu belirtmiştir.

Seçimler yapılmış ve seçimlerde kayda değer bir olay yaşanmamıştır. Seçim sonuçları açıklandığında ise CHP açısından hiç beklenmeyen bir sonuç çıkmıştı. 8.905.576 seçmenden oy kullanan seçmen sayısı 7.916.091 kişidir. Bu rakam seçime katılımın yüksek olduğunu göstermiş ve oy kullananların yarısından çoğu Demokratlara oy vermiştir. Seçime katılım oranı ise %88.8’dir. Aşağıdaki tabloda partilerin aldığı oy miktarı, oranı ve çıkardığı milletvekili sayısı verilmiştir.⁶³⁴

Tablo 58: Türkiye Geneli 1950 Seçimleri

Parti	Aldığı Oy Toplamı	Oy Oranı	�ıkardığı Milletvekili Sayısı
DP	4.242.831	%53.59	416
CHP	3.165.096	%39.98	69
MP	240.209	%3.03	1
BĐMSZ.	267.955	%3.40	1

⁶³²Bayar’ın konuşmasının tamamı için bkz. *Hakimiyet*, 10 Mayıs 1950, s.1.

⁶³³*Celal Bayar’ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri (1946-1950-1954)*, Yay. Haz. Özel şahingiray, İş Bankası Yay., Ankara, 1999, s.66.

⁶³⁴Albayrak, a.g.t., s.404.

Demokratlar toplam 45 ilde tam liste kazanmışlardır. Ayrıca, Kastamonu'dan 9, Kırşehir ve Mardin'den 1'er, Ordu'dan 2, Tokat'tan 8 ve Trabzon'dan ise 3 milletvekili çıkarmıştır.⁶³⁵

1950 seçimlerinin Bursa yansıması Türkiye geneli ile birbirine yakındır. Bursa'da, 257.205 seçmenden 237.121'i seçimlerde oy kullanmış, bu oyların 138.445'ini Demokrat Parti alırken, 97.532 oyu da CHP almıştır. Ayrıca, Bursa %92.2 ile seçime en yüksek katılımı gerçekleştiren il olmuştur.⁶³⁶ Aşağıdaki tabloda her iki partinin milletvekili adaylarının aldıkları oy miktarları verilmiştir.⁶³⁷

Tablo 59: Bursa Milletvekillerinin Aldıkları Oy Miktarları

DP Milletvekili Adayları	Aldığı Oy	CHP Milletvekili Adayları	Aldığı Oy
Celal Bayar	139.233	Atıf Akgüç	97.677
Hulusi Köymen	138.628	Fahri Bük	97.586
Sadettin Karacabey	138.416	Aziz Duru	97.557
Selim Ragıp Emeç	138.560	Durmuş Enginsoy	97.250
Ali Canip Yöntem	138.205	Muammer Eriş	97.807
Halil Ayan	138.676	Muhlis Erkmen	97.759
Agâh Erozan	138.468	Abdurrahman Konuk	97.317
Necdet Yılmaz	138.259	Abidin Özmen	97.403
Haluk Şaman	138.179	Cemil Parman	97.782
Raif Aybar	138.164	Peyami Safa	97.201
Mithat San	138.293	Talat Simer	97.420
Selim Herkmen	138.267	Rüştü Uzel	97.630

Görüldüğü üzere Demokratların Bursa adaylarının tümü milletvekili olarak seçilmiştir.

⁶³⁵ TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, s.9.

⁶³⁶ TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007*, s.44.

⁶³⁷ *Hakimiyet*, 17 Mayıs 1950, s.1.

Ali Kurmuş⁶³⁸ o dönemin şahitlerinden biri olarak Demokrat Parti'nin seçimi kazanmasını iki nedene bağlayarak şöyle açıklıyor; ‘*Ben o seçimde Yeşil’de sandık başkanı idim. Çok sakın bir seçimdi. Bütün Türkiye’de olduğu gibi bizim sandıkta da dörtte bir oranında CHP, dört üç oranında DP oy aldı. Bunun en büyük nedeni, savaş sırasında hükümetin köylüden aldığı buğdaydı. O da şöyle oluyor; Tarladan, ekinden, çiftçilikten anlamayan bir memur köye gidiyor, mesela bu tarla 500 kilo buğday verir diyor. Ama o tarladan 300 kilo buğday çıkıyor. Köylü bu aradaki farkı da devlete vermek zorundaydı. Bu nedenle o dönemde köylü büyük zarar görmüştür. İkincisi memurlara çok ayırım yapıldı. Mesela şekerin kilosu 27 kuruştı. Memur olmayan 5 liradan alırdı. Kaput bezi, ekmeğe, aklınıza ne gelirse vatandaş pahalı alırdı. Savaş sırasında memura zam yapmadılar. Durumu böyle telafi etmek istediler. Ama yanlış oldu, halktan çok tepki gördü. Bütün bu hareketler DP’ye prim yaptı.*’⁶³⁹

Esnaf İsmail Öztürk ise bu durumu destekler nitelikte şunları söylemiştir. ‘*Biz köydeyken her hayvan başına 650 kuruş öderdik, köye memurlar gelirdi, hayvanları yazarlardı, yazdırmazsak ceza alırdık. Bazen malları saklardık, paramız yoktu ödeyemezdik. Ben kendim, kendi malımdan hırsızlık yaptım. Memurlar gelirdi, kaç teneke buğday var 20 teneke mi var, memur gelir 10 tenekesini alır, 10 tenekesini bırakırdı. Ben gece kalkar kendi malımı saklardım.*⁶⁴⁰ Aslında, Kurmuş’un ve Öztürk’ün sözlerine bakacak olursak, DP’nin seçim başarısında CHP’nin savaş yıllarında halka uyguladığı ekonomik politikanın payı olduğu sonucu çıkarılabilir.

DP Gençlik Kolları Bursa İl Başkanı ve daha sonra Adalet Partisi’nden Bursa milletvekili seçilecek olan Hüseyin Sungur ise DP’nin iktidara geldikten sonraki

⁶³⁸ Ali Kurmuş, 29 Ekim 1923 Bursa doğumludur. İlk ve ortaokul Bursa’da okuyan Kurmuş 1948 İstanbul Yıldız Teknik Yüksek Okulu Elektrik Mühendisliği bölümünü bitirdi. Daha sonra öğretmen olarak Bursa Erkek Sanat Enstitüsü’ne atandı. Askerlikten sonra Bursa İller Bankası Bölge emrine verilen Kurmuş, Bursa ve ilçelerine elektrik şebekesinin oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. Nezaket Özdemir, *Cumhuriyet Çocuklarının Diliyle Bursa’nın Anısal Tarihi*, Sentez Yay., İstanbul, 2009, s.176.

⁶³⁹ A.g.e., s.187.

⁶⁴⁰ **İsmail Öztürk** ile 05.04.2016 tarihinde yapılan görüşme. Tekstilci Ahmet Özdokumacı ise şunları aktarmıştır; ‘*harp zamanı devlet bir gün 250 gr ekmeğe bir gün yarım ekmeğe veriyordu. Ben okulu bırakıp işe girdim, o da bir ekmeğe almak için işe girdim. Aldığım yevmiye bir ekmeğe parasına bile denk gelmiyordu. O dönemi gördüm, DP iktidara geldiğinde et yedik, kıyma gördük, bu sadece benim hayatımda değil milletin hayatında böyleydi. CHP döneminde de çalışıyordum, DP döneminde de çalışıyordum. O yüzden farkı çok rahat gördüm.*’ **Ahmet Özdokumacı** ile 05.04.2016 tarihinde yapılan görüşme.

değişimi başından geçen bir anısını şöyle anlatır; ‘‘CHP döneminde ekmek karneye bağlanmıştı, köylünün elinden mahsulleri zorla alınmıştı. Türkiye yönetim zaafı yüzünden fakirleştirilmiştir. DP iktidara geldikten sonra herkes kurtulmuştur. Buna CHP’liler de dâhildir. İlk yapılan icraat ezanın esaretten kurtulması olmuştur. Ben o gün Bursa’nın meşhur çarşılarından biri olan Kayhan çarşısındaydım. Hiç unutmuyorum, ezan okununca herkes dükkanından fırladı, bir sevinç, coşku, ağlayanlar birbirlerine sarılanlar. Kayhan esnafının camiye koşturması halen gözümün önünden gitmiyor.’’⁶⁴¹

Seçimleri ‘‘Neden Demokratlar kazandı?’’ sorusuna gelecek olursak; halkın tek parti iktidarından bıkmış olması, halkın Demokrat Parti’nin değişim meydana getireceği inancının olması ve II. Dünya Savaşı sıralarında iktidar tarafından halka ağır vergiler yüklenmesi iktidarın el değiştirmesinin başlıca sebeplerindendir.

Kemal Karpat ise Demokrat Parti’nin seçimi kazanmasının sebebini halkın CHP’ye karşı birikmiş olan hoşnutsuzluğuna bağlar. Karpat, seçim sonucuyla ilgili şöyle devam eder; ‘‘...seçimler 1947 ya da 1948 yıllarında yapılmış olsaydı CHP, topladığı oyların ancak yarısını almış olurdu.’’ Ayrıca, Karpat’a göre, CHP’nin son yıllarda yürüttüğü liberal siyaset, partinin itibarını artırdıysa da partinin tek partili sistemin simgesi haline gelmiş olduğu için seçimi kaybetmeye mahkûm olduğunu belirtmiştir.⁶⁴²

Seçim sonrasında Menderes Meclis’teki konuşmasında seçimlerle ilgili şunları söylemiştir; ‘‘ Birçok açıdan Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi tarihimizde ayrı bir yere sahip olacaktır. Tarihimizde ilk defa, milli iradenin tam ve serbest tecellisinin bir sonucu olarak, bu güzide Meclis milletin kaderini belirleyebilecek duruma gelmiştir. Bu tarihi günü (14 Mayıs 1950) sadece partimizin değil, Türk demokrasisinin de zafer günü olarak hatırlanacaktır.’’⁶⁴³ Menderes, bu sözleriyle 1950 seçimlerinin öneminden bahsetmiştir.

⁶⁴¹ Hüseyin Sungur ile 26.03.2016 tarihinde yapılan görüşme.

⁶⁴² Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.328.

⁶⁴³ Ahmad, a.g.e., s.55.

Menderes'in yukarıda değindiği gibi, 1950 seçimleriyle beraber Türkiye'de yeni bir siyasi dönem başlamış oluyordu. Cumhuriyet'in ilanından sonra denenip fakat bir türlü gerçekleşmeyen çok partili hayat, bu seçimlerle beraber gerçekleşmiş ve iktidar 1923 yılından beri ilk defa el değiştirmiştir. Bu açıdan bakıldığında 1950 seçimleri Türk siyasi tarihinde ayrı bir öneme sahiptir.

CHP ise seçimden sonra bir yazı yayınlamış ve bundan sonraki süreçte nasıl muhalefet edeceğini maddeler halinde açıklamıştır. Bu yazıya göre;

- a) *Şahsiyatla uğraşmayacağız,*
- b) *Söz ve tenkit hürriyetine dokunulmazlık isteyeceğiz,*
- c) *Toleransımız vardır, tolerans bekleyeceğiz,*
- d) *Akılla duyguyu birbirine karıştırmayacağız,*
- e) *İktidara dost elimizi uzatacağız.*⁶⁴⁴

CHP'nin bu yazısı DP ile yakınlaşma işaretini vermiş, fakat ilerleyen süreçte bu durumun gerçekleşmeyeceği İsmet İnönü'nün CHP Kurultayı'nda yaptığı '*Millet DP'yi iktidara getirmekle aldanmıştır*'⁶⁴⁵ konuşmasıyla anlaşılmıştır.

Bursa ve İstanbul'dan milletvekili adayı olarak seçime katılan Celal Bayar Meclis'te Demokratların ezici bir üstünlüğü sonucunda Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bayar da Başbakan olarak Menderes'i tayin etmiştir.⁶⁴⁶ Bundan sonra iktidar-muhalefet yer değiştirmiş, artık CHP muhalefet ederken Demokratlar iktidar konumuna geçmiştir. İsmet İnönü'nün ise Bayar'ın seçilmesiyle Cumhurbaşkanlık görevi sona ermiş ve muhalefetin bir numarası durumuna geçmiştir.

1954 yılında yapılan seçime kadar ki süreçte CHP halkın üzerindeki hakimiyetini yitirmiş, fakat uzun bir süre iktidarda kalması partiyi zengin ve güçlü bir parti haline getirmişti. CHP'nin mal varlığını; Atatürk'ün arazileri, parası ve Türkiye İş Bankası'ndaki maddi miras oluşturmaktaydı. 1953 yılının Aralık ayında TBMM'de yapılan oylama sonucunda CHP'nin malvarlığına el koyularak bu malvarlıkları hazineye devredildi. Ayrıca Demokratların iktidara gelmesinden hemen

⁶⁴⁴Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, Truva Yay., İstanbul, 2010, s.208.

⁶⁴⁵A.g.e., s.209.

⁶⁴⁶Karpat, a.g.e., s.328; Ahmad, a.g.e., s.55.

sonra kapatılan Halkevlerine ve halkodalarına ait mallar aynı şekilde hazineye devredildi.⁶⁴⁷

Bursa’da bu durumun yansımaları o dönem CHP’nin Bursa İl İdare Heyeti üyesi ve İnönü’nün avukatlarından Turgut Bulut şöyle anlatır; ‘*Demokrat Parti, Halkevleri ve Halk Partisi’nin mallarının müsaderesine dair bir kanun çıkardı ve bu kanunun uygulamasına geçildi. Bende o sıralarda avukatlık mesleğimden dolayı mahkemeydim. Bir haber geldi partiyi boşaltıyorlar diye. Bursa’da Naci Kurtul vardı sigortacı onun bir evini kiralamıştık. Bir gittim bu manzara ile karşılaştım. Evde perdeleri dahi sökmüşler kırık sandalyeler ve kırık büst yerde kağıtlar resimler. Sadece telefonu sökmemişler o da devletin malı diye. Daha sonra arkadaşlar İl İdare Heyetini topladı, partide bir şey kalmadı gibisinden bir şeyler konuşuldu. Sonra kapıcı Ahmet gelerek; aşağıya bir araba geldiğini, sandalye getirildiğini söyledi. Bir araba dolusu sandalye getiren kişi ismini sorduğumuzda bu kişinin ismini vermediğini söyledi, ‘‘efendim halk partisine götürün’’ demiş. Bunların hiçbirini partinin demirbaşına geçirmedik. Aldık; oturacak yer yoktu, iskememiz oldu. Bir yarım saat geçti; deri koltuklar geldi muazzam bir takım bunu kim yolladı, diye sorduk kapıcıya, ismini vermedi dedi. Eskilerin yerini yenileri aldı. Oturduk idare heyetine, ağabeylerim şimdi gerçek halk partisi olduk dedim. Çok mühim, ismini vermek istemeyen vatandaşlar eskisinden daha yenisini döşediler. İki cipimiz vardı, Orhaneli’ye gidiyorduk onlarla köylere ziyarete. Ciplere de el koymuşlardı. Daha sonra Selim Süter Bey var iş adamı o bu davadan hiç vazgeçmedi. Gerçek Halk Partili. Ona söyledik durumu, o aradı gerekli yerleri ve bize iki cip verdiler. Onları Selim Bey’in üzerine aldık, kendi üzerimize alsaydık iktidar partisi elimizden alabilirdi. Biz o ciplere halk partisinin bayrağını takıp köylere gittik. İşte bu mücadele böyle, bunu yapanlar nasıl hesap verecek bilmiyorum’’⁶⁴⁸ sözleriyle durumu ele almıştır. Böylece iktidar partisi, muhalefet partisini maddi olarak zayıf bir duruma gelmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bunu yapmalarındaki amaç elbette*

⁶⁴⁷Zürcher,a.g.e., s.326. DP, seçim yaklaştıkça temel atma ve yeni yerlerin açılışları artıyordu. 4 Nisan’da Samsun limanını temel atma töreni, 22 Nisan’da İzmit’teki kağıt fabrikasının açılışı ve 26 Nisan’da Mersin limanı inşaatının temel atma töreni gerçekleştiriliyordu. Bkz. Eroğul, a.g.e.,s.129. Yapılan bu temel atma ve açılış törenleriyle halkın gözünde Demokrat Parti izlenimi olumlu şekilde oluşturulmaya çalışılıyordu. Bu durumun da seçim sonuçlarına etki edeceği düşünülüyordu.

⁶⁴⁸**Turgut Bulut** ile 02.04.2016 tarihinde yapılan görüşme.

kendini rakipsiz bırakmak ve iktidarda yerini sağlamlaştırmak istemeleriydi. Fakat bunu belli bir temele dayandırmadan ve iktidar gücünü kullanarak yapmaktaydı. CHP Bursa teşkilatı ise bu duruma karşı mücadele yolunu seçmiş; teslim olmamıştır.

1954 genel seçim hazırlıkları Bursa'da iktidar ve muhalefetin yayın organları aracılığıyla yapılıyordu. İktidar yanlısı olan Hakimiyet gazetesi 1950 yılıyla 1954 yılını bazı alanlarda kıyaslayarak durumu ortaya koymaya çalışmıştır. Gazeteye göre; 1950 yılında ziraat kötü bir durumdaydı. Çiftçiye verilen kredi miktarı 337 milyon lira iken bu rakam 1954 yılında 3 milyar 140 milyon liraya çıkmıştır. Ayrıca, traktör sayısı bakımından 1950 ile 1954 yılları arasında bir uçurum söz konusudur. 1950 yılında 10 bin traktör mevcut iken 1954 yılında 41 bin 715 traktöre çıkmıştır. Her iki dönem kıyaslandığında ulaşım bakımından da bir üstünlük söz konusudur. 1950 yılında her mevsimde geçit veren yol 15 bin km iken bu rakam 1954 senesinde 23 bin km'ye kadar çıkmıştır.⁶⁴⁹ İktidar yanlısı olan Hakimiyet gazetesi iktidarın yaptıklarını sayılarla destekleyerek, DP'nin seçim öncesinde propagandasını yapmıştır.

Demokrat Parti iktidara geldiğinden beri Bursa'ya önemli yatırımlarda bulunmuştur. CHP iktidarında 23 köye içme suyu getirilmişken, DP iktidarında 410 köye içme suyu getirilmiştir. CHP iktidarda iken şehirde sel sularını engellemek amacıyla 522.238 liralık ıslah çalışması yapılmışken, DP iktidarında aynı meseleye 10 milyon civarında harcama yapılmıştır. CHP Bursa'ya 3 köprü 13 menfez yapmışken, DP iktidarında 13 köprü ve 149 menfez yapmıştır.⁶⁵⁰ Görüldüğü üzere Demokrat Parti iktidarında CHP iktidarıyla karşılaştırıldığında halkın sorunlarıyla daha çok ilgilenildiği görülmüştür.

1954 genel seçimlerine yaklaşılırken iki partinin birbirine karşı eleştirileri söz konusudur. CHP, 1954 genel seçim kampanyasını İnegöl ve Gemlik kongrelerini yaparak açmıştır. Burada Demokratları eleştirmişler ve hatta aşağılamışlardır. Cümleler şu şekildedir; *“Hukukun ‘h’ sinden anlamayan adam. Sıra adamları. Köylere giden su, köylere giden yol hikmet değildir. 1950-1954 demokrasi*

⁶⁴⁹Diğer alanlardaki gelişmeler için bkz., *Hakimiyet*, 6 Şubat 1954, s.2-3.

⁶⁵⁰Çakmak, a.g.e., s.237.

tarihimizde kara leke olarak kalacaktır. DP hasta olarak doğmuştur. Ben onlara müessesemde süpürgecilik bile yaptırmam. Bunlar hırdavat adamlardır. Maluldür.”⁶⁵¹ Görüldüğü üzere CHP eleştirinin dozunu artırmış ve Demokrat Parti’yi tahrik edici şekilde eleştirmiştir.

CHP, 7 Mart 1954 yılında Bursa’da gerçekleştirdiği kongrede Bursa’nın dört yıl içinde iktidar tarafından uğradığı zorlukları belirten raporu kongrede okunmuştur. Rapor şöyleydi; ‘‘ Çalışma masamızda ki yontulmuş kurşun kalemlerine kadar el koyarak, bizleri takatten düşürmeye çalışan zihniyetin zebunu olmamaya çalıştık... Bugün bizi teşkilat arkadaşlarımızla konuşmaktan bile mahrum bırakmak için telefonlarımıza el koyan bir iktidarla karşı karşıya kaldık. İktidarın demokratik anlayışından uzak düşen bu zihniyete misal olmak üzere, vilayetimiz çevresinde hasıl olan birkaç hadiseyi burada zikretmeyi yerinde bulduk.

1. İnegöl’deki eski halkevinin bahçesi belediye tarafından halk partili bir kahveciye kiralanmıştı. Daha sonra belediye bir kararla kahvecinin çıkmasını istemiş, çıkmayınca da bir gece yarısı belediye yangın söndürme vasıtaları kahvehaneyi içindeki sandalye ve masaları dışarıya atmak suretiyle işgal etmiştir. Kahve bir hafta işgal altında kaldıktan sonra belediye tarafından bir Demokrat Partiliye kiraya verilmiştir.
2. Yenişehir’de CHP’li diye zabıta memuru olan Emin, Yenişehir Belediye başkanı tarafından çöpçü kadrosuna alınmış, fakat Danıştay’a yapılan şikayet neticesinde tekrar aynı görevine geri dönmüştür.
3. Gemlik’te belediye muhasebecisi Hayri CHP’li olması nedeniyle işten çıkarılmak maksadıyla muhasebeci kadrosu kaldırılarak şahsın kendisi açıkta bırakılmış, fakat Danıştay bu kararı iptal etse de Hayri isimli şahıs halen görevine başlayamamıştır.
4. Tarım Kredi Kooperatiflerinin Demokrat Parti’den istifa edenlerin kredilerinin kesileceği ve CHP’den DP’ye geçenlere geniş oranda kredi açılacağı; tehdit ve vaadini gün geçtikçe arttığı görülmüştür.
5. Vilayet genel meclisi ve encümen üyelerinin muhalefet parti yandaşı köyleri dolaşarak DP’ye geçtikleri takdirde köylerine su getirileceği ve

⁶⁵¹ *Hakimiyet*, 12 Şubat 1954, s.1.

*yol yapılacağı gibi vaadlerde bulunularak vatandaşın vicdanına iktidar kuvvetiyle etki edilmeye çalışılmaktadır.*⁶⁵²

Eczacı Aytaç Toker ise CHP'nin verdiği raporu destekler nitelikte şunları söylemiştir; ‘ ‘ Babam öğretmenlik yapıyordu. Görüş olarak CHP'ye yakındı, aynı zamanda CHP Teşkilatı'na üyeydi. Çalışmalarından rahatsız olan DP Hükümeti babamı 1952 senesinde Tunceli'ye sürdü, 5 yıl süreyle Bursa'ya gelememi. Öğretmenliği bırakıp memurluk yapmak durumunda kaldı. O dönemde bürokrasiye siyaset karıştı, o zamanda DP'li olmak menfaat gereği idi. DP'nin iktidara gelmesi bizim aile hayatımızın bozulmasına neden oldu diyebilirim’’⁶⁵³ şeklinde dile getirmiştir. Görüldüğü üzere CHP, Demokrat Parti'nin partizanca işlemlerini yazılı olarak açıklamıştır. CHP'nin yazılı olarak açıkladığı rapor ve Toker ile yapılan görüşme sonucunda iktidar partisinin kendinden olmayanlara karşıt bir politika izlediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, CHP bu şekilde kamuoyu oluşturarak halkın desteğini kazanmaya çalışmıştır.

Demokrat Parti ise 9 Nisan 1954 yılında İnegöl ilçesindeki siyasi toplantısına ilçe başkanları ve milletvekilleri katılmış, burada konuşma yapmışlardır. Tüccar ve Bursa DP milletvekili adayları olan Cemal Zağra konuşmasında; 4 yıllık iktidarları döneminde hayat seviyesinin yükseldiğini belirtmiş, bu durumu rakamlarla pekiştirerek örnekler vermiştir; ‘ ‘Evvelce nüfus başına yılda 20 kilo şeker düşerken bugün bir taraftan istihsalin artması bir taraftan mali iktidar neticesi istihlakın kabarması bu miktarın iki misli artarak 40 kiloya yükseldi’’ örneğini sunmuştur. Daha sonra muhalefete yüklenmiş olan Zağra, İnönü'nün 1950 yılındaki ‘ ‘Partime oy vermezseniz beni karşınızda göremezsiniz’’ sözüne cevap vermiştir. Zağra cevabında; İnönü'nün yaşadığı kibri, kendisi olmadan Türk milletinin idare edilmeyeceği sandığını belirtmiş ve artık ülkenin İnönü iktidarından daha güzel yönetildiğini ve milletin kendisini idare edecek seviyeye yükseldiğini açıklamıştır.⁶⁵⁴

Konuşma sırası Bursa DP milletvekili Sadettin Karacabey'deydi. Karacabey konuşmasında muhalefet partisine yüklenmiş ve CHP'nin Atatürk'e karşı yaptığı

⁶⁵²Tamamı için bkz. Çakmak, a.g.e., s.205-206.

⁶⁵³Aytaç Toker ile 19.03.2016 tarihinde yapılan görüşme.

⁶⁵⁴Hakimiyet, 9 Nisan 1954, s.4.

vefasızlığa değinmiştir. ‘*Atatürk’ü millet kalplerinden ve gözlerinden silmek için girişilen bütün teşebbüsler hüsrana ile neticelenmiştir. Çünkü Halk Partisi’nde mevcut olmayan vefa büyük Türk milletinde fazlasıyla vardır. Kendi kurucusuna vefa göstermeyen bir partinin bu millete vefa gösterebileceğine ve bu millette karşı giriştiği taahhütlerini yerine getirebileceğine inanır mısınız?*’⁶⁵⁵ sözleriyle CHP’ye yönelik eleştirilerini dile getirmiştir.

Seçime az bir süre kala her iki parti adaylarını açıklamıştır. CHP adayları şunlardır; Avukat Sıddık Tümerkan, İl Başkanı Edip Rüştü Akyürek, Avukat Reşat Türkmen, Tüccar Nihat Aymergan, Ziraat Bankası eski Genel Müdür Yardımcısı Sabri Sağıroğlu, Tüccar Rıza İlova, Bursa Belediyesi eski başkanı Mehmet Urcangil, Avukat Abdurrahman Konuk, Sendika Başkanı Murat Parkakgün, Emekli General Zeki Doğan, Tüccar Mehmet Erden, Avukat Reşat Türel, Profesör Selahattin Batu, Eski İnegöl Kaymakamı Remzi Emiroğlu, Muhasebeci Muharrem Eraçar.⁶⁵⁶ CHP Bursa milletvekili adayları görüldüğü üzere toplumun hemen her kesimini kapsayan adaylardan oluşmaktadır.

Demokrat Parti, 1950 seçimine göre bazı isimlerde değişikliğe gitmiştir. 1954 seçimlerinde DP Bursa adayları şunlardır; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Milli Müdafaa Vekili Kenan Sönmez, DP Meclis Grup Başkanı Hulusi Köymen, Tüccar Sadettin Karacabey, Avukat Raif Aybar, Şair Selim Ragıp Emeç, Ağâh Erbozan ve Haluk Şaman, yeni aday gösterilenler ise Belediye Başkanı Ali Ferruh Yücel, Devlet Hastanesi Başhekimi İbrahim Öktem, İstanbul Meclis Üyesi Muhlis Erdener, Tüccar Baha Cemal Zağra, Avukat Sabahattin Çıracıoğlu, Balıkesir Milletvekili Müfit Erkuyumcu’dur.⁶⁵⁷

Her iki partinin adaylarına bakıldığında birbirine yakın adaylar gösterilmiş, genel olarak eğitimli kişiler seçilmiştir. CHP’de tüccar adayların çokluğu dikkat çekmektedir. Ayrıca, her iki partiden de hukukçu adayların varlığı söz konusudur. 1950 ve 1954 adayları birlikte değerlendirildiğinde DP bu seçimde yeni aday gösterdiği kişiler arasında bir aday hariç daha çok aydın kesimi temsil eden adaylar

⁶⁵⁵ *Hakimiyet*, 9 Nisan 1954, s.4.

⁶⁵⁶ *Ant*, 17 Nisan 1954, s.1; *Hakimiyet*, 1 Mayıs 1954, s.1.

⁶⁵⁷ *Hakimiyet*, 1 Mayıs 1954, s.1.

seçilmiştir. CHP ise, tüccar, muhasebeci, sendika başkanı, emekli general gibi halkı temsil eden kişileri aday göstermesi dikkat çekicidir. CHP, 1950 seçimlerinde daha çok iş adamı ve aydın kesimi temsil eden kişileri aday olarak göstermiştir. CHP'nin diğer seçimlerden farklı olarak halkın çoğunluğunu temsil eden adaylar göstermesi bir önceki seçimden aldığı başarısız sonuca bağlanabilir.

Seçim yaklaştıkça CHP ve DP atışması gazetelere de sirayet etmiştir. CHP yanlısı Ant gazetesi ile DP yanlısı Hakimiyet gazetesi arasında atışmalar yaşanmıştır. Ant gazetesi haberinde, seçimin yaklaşmasıyla beraber DP'de istifaların gerçekleştiğini belirtmiş,⁶⁵⁸ bu duruma karşı olarak haber yayınlayan Hakimiyet ise istifaların DP'de değil CHP'de yaşandığını ve hatta CHP'de istifa edenlerin DP'ye geçtiğini DP'ye geçenler arasında CHP'li muhtar bile olduğunu yazmıştır.⁶⁵⁹ Görüleceği üzere çekişme sadece siyasi partiler arasında değil, onların yayın organları olan gazeteler arasında da yaşanmıştır.

Cumhurbaşkanı Bayar da seçim çalışmalarına katılmış ve seçim öncesi Mustafakemalpaşa'da halka hitap etmiştir. Konuşmasında ‘... Şimdi ben vatandaşlarımı kendi nefisleriyle muhasebeye davet ediyorum. 1950'den beri geçen zamanı her vatandaş düşünmelidir. Bu memleket 1950'den sonra zayıflamış mıdır? Kuvvetlenmiş midir? Nihayet kazancım 1950'ye göre eksilmiş midir, artmış mıdır? Eliniz vicdanınıza koyarak muhakeme ettiğiniz zaman ne neticeye varıyorsanız hemşehrini Celal Bayar'a lütfen reyinizi veriniz. Bu reyler lehime tecelli ederse beni bahtiyar etmiş olursunuz, size tekrar hizmet etmek fırsatı vermiş olursunuz.’⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ **Ant**, 19 Nisan 1954, s.1. Hakimiyet ‘‘Tashih’’ başlıklı düzeltme haberinde ‘‘ Dünkü Ant gazetesinde CHP'nin 30. Yıldönümü vesilesiyle yazılan başmakaleden sayın Celal Bayar için ‘‘ Cumhurbaşkanları’’ tabiri kullanılmış... cumhurbaşkanı bir partinin değil, bütün Türk milletinin malı olduğuna göre bunu ‘‘Cumhurbaşkanımız olarak denilecek yerde bir mürettip hatası yüzünden çıkmış olması muhtemeldir. Bu hatadan dolayı arkadaşlarımızın derin bir üzüntü içinde olduklarına inanır ve üzüntülerini paylaşıyoruz’’ yazısıyla Ant gazetesine gönderme yapmıştır. Bkz. **Hakimiyet**, 11 Eylül 1953, s.1.

⁶⁵⁹ **Hakimiyet**, 20 Nisan 1954, s.1.

⁶⁶⁰ **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri...**, s.100; **Ataeli**, 22 Nisan 1954, s.1.

Bayar, Kemalpaşa'dan sonra Karacabey ve oradan da Bursa'ya giderek Merinos Fabrikası'na ilave edilen kısmın açılışını gerçekleştirmiş, Orhangazi ve Gemlik ziyaretlerinin ardından seçim öncesi Bursa seyahatine son vermiştir.⁶⁶¹

Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı kimliğiyle oy istemesi, Ant gazetesi yazarlarından ve CHP Bursa İl İdare Kurulu üyelerinden olan Derviş Sami Taşman'ı rahatsız etmiş ve Bayar'ın iktidar yanlısı konuşmasını "Sayın Bayar Bunu Yapmamalıydı" adlı köşesi yazısında eleştirmiştir. Taşman, "Muhalefet liderlerine sivri akıllı, diplomat geçinen kimseler diyen Bayar, Cumhurbaşkanlığının tarafsızlık ilkesine göre hareket etmelidir. Mensup olduğum partinin liderine, böyle ithamlarda bulunan zat için tarafsız Cumhurbaşkanımı gibi düşünmeme imkan olabilir mi?"⁶⁶² sözleriyle durumu ele almıştır.

2 Mayıs 1954 seçimlerine gelindiğinde ise ortaya çıkan tablo Demokratların yükselişini, CHP'nin ise önlenemez düşüşünü ortaya koyuyordu. Bu seçimlerde 10.262.063 seçmenden 9.095.617 kişi oy kullanmış ve katılım oranı %88.6 olmuştur. Aşağıdaki tabloda partilerin aldığı oy miktarı, oy oranı ve çıkardığı milletvekili sayısı verilmiştir.⁶⁶³

Tablo 60: 1954 Türkiye Geneli Seçim Sonuçları

Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan Milletvekili Sayısı
DP	5.513.659	%58.42	503
CHP	3.193.471	%35.11	31
CMP	480.249	%5.28	5
Köylü Partisi	50.935	%0.56	-
İşçi Partisi	910	%0.01	-
Bağımsız	56.913	%0.62	2

⁶⁶¹Bayar'ın adı geçen yerlerdeki konuşmaları için bkz. *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri...*, s.100-112.

⁶⁶²*Ant*, 21 Nisan 1954, s.1.

⁶⁶³Eroğul, a.g.e., s.129-130; *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1954, s.1.

Toplam	9.095.563	% 100	541
--------	-----------	-------	-----

Görüldüğü üzere DP 1950 seçimlerine göre oylarını yükseltmiş, oyların artmasıyla beraber milletvekili sayısında da artış yaşanmıştır. CHP’de ise 1950 seçimlerine göre bir düşüş söz konusudur. Yüzde olarak bakıldığında yaklaşık CHP’de %5’lik bir düşüş, DP’de ise %5’lik bir artış söz konusudur.

Yusuf Hikmet Bayur Demokratların seçimi neden kazandığını şu şekilde sıralar;⁶⁶⁴

Köylüler iktidardan memnundurlar çünkü;

- a) *Hükümet dairelerinde köylü ve yurttaşlar iyi karşılanmakta ve işleri çabuk görülmektedir.*
- b) *Muhtar seçimleri serbest yapılmaktadır.*
- c) *Karakollarda dayak atma olayı kalkmış gibidir.*
- d) *Köylerin çoğuna yol yapılmış, var olan yollar daha iyi duruma sokulmuş, içme suyu getirilmiştir.*

Tekstilci Ahmet Özdokumacı, Bayur’u destekler nitelikte şunları aktarmıştır; ‘*DP iktidara gelince insanlara değer vermeye başladılar, CHP döneminde devlet dairelerine gittiğimizde bize değer vermezlerdi, asker gibi memurun karşısında beklerdik, yarın gel derlerdi, DP döneminde tam tersi şeyleri gördük, devlet dairelerine gittiğimizde işlerimizi halledebiliyorduk, değer veriyorlardı.*’⁶⁶⁵

⁶⁶⁴Tamamı için bkz; Albayrak, a.g.t., s.611.

⁶⁶⁵ **Ahmet Özdokumacı** ile 05.04.2016 tarihinde yapılan görüşme. Yener Akkılıç ise yapılan görüşmede DP dönemi ile ilgili genel olarak şunları söylemiştir; ‘*DP iktidara geldikten sonra maddi bir rahatlık oldu halk kısa sürede olsa refaha kavuştu diyebilirim, karayolları bu dönemde kuruldu, ulaşım gelişti; fakat bunların hepsi borçlarla yapıldı, Amerika’dan alınan yardımlarla oldu. Benim hayatımda değişiklik olarak okullarda süt tozu verilmesi oldu. Bunda da Amerika desteği vardı. Ayrıca, babam emekli subaydı maaşların biraz arttığına şahit oldum, fakat enflasyon artınca bu da pek işe yaramadı. Şahsi olarak bunu söyleyebilirim. Bu rahatlıkların sonu 1950’lerin sonuna gelindiğinde bozuldu, Amerika desteğini çekince devülasyon ortaya çıktı. Dolar 2.70’den 9 liraya çıktı ve ülkede ekonomik kriz çıktı. Bu rahatlık kısa süreliydi, kalıcı olamadı ve ardından ihtilal çıktı.*’ **Yener Akkılıç** ile 19.03.2016 tarihinde yapılan görüşme

Demokratların bu kadar yüksek oy olmasının farklı nedenleri de vardır. En önemli nedenlerin başında tarım alanında yaptığı yenilikler gelir. Eroğul, DP'nin oy sayısındaki artışın sebebini şu şekilde değerlendirir. Tarım arazilerini genişletmesi, boş tarım arazilerini işletmeye açması, devletin elindeki toprakların bir kısmını köylüye dağıtması, tarımda makineleşmeye gitmesi ve traktörün çiftçiye olumlu şekilde etkisi, Ziraat Bankası'nın da yardımıyla tarımda çalışanların kredi ihtiyacının karşılanması,⁶⁶⁶ iktidarın oylarını artırmasındaki en önemli nedenlerdendir.

1954 seçimi sonrasında aldığı oylar Adnan Menderes'i bir hayli memnun etmiş ve halktan aldığı destekle basın konusunda bir karar değişimine gitmiştir. Gazeteci Ahmet Emin Yalman'a verdiği demeçte şunları dile getirmiştir; '*Seçimler vatandaşların benim tuttuğum yolu ne kadar beğendiğini açığa vurdu. Şimdiye kadar ben, siz gazetecilere danışmaya karar veriyordum "Acaba aspirin mi, yoksa optalidon mu kullanmak münasiptir?" diye fikrinizi soruyordum. Halkın coşkun güveni şimdi bunu belli ediyor ki, böyle bir danışmaya ihtiyacım yoktur. Ben kendi kendime son kararı vereceğim, dilersem aspirin, dilersem optalidon kullanacağım*'⁶⁶⁷ sözleriyle Menderes, bundan sonraki süreçte iktidar partisinin karar almada daha serbest olacağını işaretini vermiştir.

Seçim sonrasında her iki taraftan da yapılan açıklamalardan birbirini kabullenmeyen bir durum vardı. Muhalefete göre, DP'nin aldığı oylar '*kandırılmış, işgal edilmiş, içinde yaşadıkları koşullardan habersiz olanların*' oylarıydı. İktidar ise muhalefetin aldığı oyları '*tezvir ve iftiraya kapılmış*' olanların verdiği oylar diye nitelendiriyordu.⁶⁶⁸ Sonuçta bir gerçek var ki DP iktidarını sağlamlaştırmışken, CHP tarafında ise bir düşüş söz konusuydu.

⁶⁶⁶Eroğul, a.g.e., s.132.

⁶⁶⁷Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yay., İstanbul 2012, s.136; Yener Akkılıç DP'nin basına uyguladığı baskıyı şu şekilde aktarmıştır. '*DP'nin ikinci döneminde basına sansür söz konusuydu. Gazetelerin boş çıktığını biliyorum. Gazete çıkmadan önce hükümet komiseri gelir, bu haberi beğenmedim çıkar diye telkinde bulunurdu, bunu değiştirip yeniden haber yazıp çıkarmak için yeterli zaman olmaması nedeniyle gazeteler bazen boş çıkardı diyebilirim.*' *Yener Akkılıç* ile 19.03.2016 tarihinde yapılan görüşme.

⁶⁶⁸Cüneyt Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.172.

Bursa'da seçim sonuçları Türkiye geneliyle benzerlik göstermiştir. Bursa'da 294.004⁶⁶⁹ seçmenden 255.470 seçmen oy kullanmıştır. Bu oyların 158.631'i yani %63.2'si DP'ye, 76.363'ü, %30.5'i CHP'ye, 15.724'ü, %6.4 CMP'ye gitmiştir. Seçim sonuçlarına göre Demokrat Parti Bursa'daki bütün milletvekillerini kazanmıştır.⁶⁷⁰ Aşağıdaki tabloda DP milletvekillerinin aldıkları oy miktarı şöyledir;⁶⁷¹

Tablo 61: Bursa Milletvekillerinin Aldıkları Oy Miktarları (1954)

DP Milletvekilleri Adayı	Aldığı Oy Miktarı	DP Milletvekili Adayları	Aldığı Oy Miktarı
Celal Bayar	160.287	Müfit Erkuyumcu	158.108
İbrahim Öktem	160.270	Muhlis Erdener	158.042
Kenan Yılmaz	159.326	Sabahattin Çıracıoğlu	158.020
Haluk Şaman	158.800	Sadettin Karacabey	157.977
Raif Aybar	158.779	Agâh Erbozam	157.389
Baha Cemal Zağra	158.330	Ali Ferruh Yücel	155.957
Selim Ragıp Emeç	158.216	Hulusi Köymen	155.957

Bursa ve ilçelerinde seçim neticelerini daha net görebilmek maksadıyla aşağıdaki tabloda seçim sonuçları ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.⁶⁷²

Tablo 62: Bursa İlçeleri 1954 Genel Seçim Sonuçları

İlçeler	DP	CHP	CMP
Bursa Merkez	33.247	15.258	4.648
Karacabey	13.310	7.890	920

⁶⁶⁹ Bursa'da 1950 seçimlerinde 257.205 seçmenden 237.121'i seçimlerde oy kullanmışken bu seçimlerde seçmen sayısı artmış olduğunu görüyoruz. 1954 seçimlerinde 294.004 seçmenden 255.470 kişi oy kullanmış, iki seçim kıyaslandığında seçmen sayısında 32.799 kişilik bir artış, oy kullanan sayısında ise 18.439 kişilik bir artış söz konusudur. Bu durumun en önemli sebebi ise 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan gelen göçler ve oy kullanma çağına gelen nüfusun etkisinden kaynaklanmaktadır..

⁶⁷⁰ *Bursa Ansiklopedisi*, s.21.

⁶⁷¹ *Ant*, 6 Mayıs 1954, s.1.

⁶⁷² Bazı ilçelerde ufak eksiklikler bulunmaktadır. *Hakimiyet*, 3 Mayıs 1954, s.2.

Orhangazi	7.913	2.847	347
İzmit	5.287	3.644	745
Mudanya	6.429	3.759	444
Yenişehir	10.311	7.429	1.022
Gemlik	8.731	2.813	297
İnegöl	16.658	8.623	223
Orhaneli	10.788	5.627	911
Keles	4.361	2.204	472
Mustafakemalpaşa	18.980	7.427	326

1954 seçimleriyle beraber DP Bursa'da daha da güçlenmiştir. Bu durumun en önemli sebebi ise tarıma yönelik yatırım ve bu alanda yapılan teşvik etkili olmuştur. Örneğin, Orhangazi ve Gemlik ilçelerinde Marmara Zeytin Satış Kooperatifinin prim ve kredi imkânlarını kullanarak üreticiyi memnun eden faaliyetlerde bulunması; kooperatifin ortak sayısı 1950 senesinde 1300 iken 1954'de 6000'e ulaşması, DP'nin Bursa'da destek bulması açısından önemli gelişmelerdendir.⁶⁷³

Çiftçi Ahmet Ayhan ise DP'nin tekrar iktidara gelmesini şuna bağlıyor; *'İnönü zamanında köye memurlar gelirdi. Köylüden mahsul vergisi alırlardı. Tarla şu kadar tütün verir diyor ama tarla memurun dediği kadar ürün vermiyordu. Aradaki farkı da köylüden alırlardı. Menderes iktidara gelince çiftçiler rahatladı ben de bir çiftçi olarak bunu söylüyorum. Köyde tütün ekiyorduk, o zamanlar köye tütün almaya geliyorlardı, ayağımıza 12 tane tütün arabası gelirdi. Bunlar mart ya da nisan aylarında gelirlerdi. Tütün ekiyorsun devlet sana para veriyor, bu sebeple millet bu dönemde rahatladı, bolluk vardı. Bu nedenle seçimleri kazandı Menderes.'*⁶⁷⁴

1954 genel seçimlerinden sonraki süreçte DP, muhalefete karşı tutumunu sertleştirmiş ve çıkardığı kanunlarla muhalefeti, memurları ve kendilerine karşı olan muhalif kuruluşları susturmaya çalışmıştır.

⁶⁷³Çakmak, a.g.e., s.239.

⁶⁷⁴Ahmet Ayhan ile 26.12.2015 tarihinde yapılan görüşme.

DP, 30 Haziran 1954'te seçim kanununda değişikliğe gitmiştir. Bu seçim kanuna göre, bir siyasi partiye bir kere başvurulup adaylığı reddedilen kişi bir daha bir siyasi partiye başvuramayacaktı. Bundaki amaç, muhalefete başvuran adayların bir daha kendilerine karşı seçim mücadelesine girmesini engellemektir. Memurlar aday olabilmek için seçimden altı ay önce istifa etmek zorundaydı. Bu durumda memur olan kişi eğer muhalefetten adaylığını koyup seçilemezse, tekrar memuriyetine dönmek zor olacağını bildiğinden muhalefet parti tarafından adaylığını koymasından çekincesi artacaktı. Diğer bir kanun ise, radyonun siyasi partilere kapatılma konusuydu. Bu kanunun özeti ise radyonun muhalefet partilerine kapatılması anlamına geliyordu. Fakat iktidar partisi hükümet adına konuşmayı bahane ederek istediği gibi konuşabilecekti.⁶⁷⁵ Bu kanunlarla birlikte, iktidar partisi seçimlerde halkın verdiği desteğe de güvenerek istediği gibi davranabileceğinin örneklerini sergiliyordu.

Demokrat Parti'nin 1957 genel seçimlerine kadar ki iktidarı, baskıcı bir süreci içeriyordu. Bu dönem içinde muhalif gazeteciler bazıları hapse atılıyor, bazıları da para cezasıyla cezalandırılıyordu. Hatta CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek bile Zonguldak'ta yaptığı konuşma sebebiyle birkaç gün de olsa hapse atılıyordu. DP'nin bu davranışları kendi açısından olağandı. Fakat muhalefet partileri ve aydın kesim tarafından hiç hoş karşılanmıyordu. İktidarın muhalefet partilerine karşı yürüttüğü politika sebebiyle, CHP ve CMP 1955 yılında yapılacak olan yerel seçimlere katılmama kararı alıyordu. Menderes de bu durumu kendi açısından bir şey olmamış gibi değerlendirerek şu açıklamada bulunuyordu; ‘*Eğer onların zamanında olsaydı, yaptıkları mücadele şekli karşısında insanların kafalarını keserlerdi.*’⁶⁷⁶

1957 seçimleri öncesi diğer seçimler öncesi olduğu gibi her iki parti seçim meydanlarında atışmalarıyla başlamıştır. CHP seçim meydanlarında üslubunu sertleştirilmiş, bu sertliğe DP aynı sertlikte karşılık vermiştir. Menderes Trabzon mitinginde İnönü'ye atfen ‘*İsmet Paşa, buhran var diyor, buhran İsmet Paşa'nın kendi kafasındadır. İsmet Paşa hastadır, bir nevi hastalığa müpteladır. Bu hastalığın adı da iktidar hastalığıdır*’ sözlerine karşılık İnönü ‘*Eğer DP'nin şansı varsa benim*

⁶⁷⁵Eroğul, a.g.e., s.154-155.

⁶⁷⁶A.g.e., s.157-161.

sağlığında çekilmek lütfuna uğrar. Onları ileride müdafaa edecek tek adam ben olacağım’⁶⁷⁷ diyerek bir nevi gözdağı vermiştir.

CHP’nin seçim kampanyasında, üniversitelerin özerkliği, işçilerin grev ve sendika özgürlüğü, ekonomik kalkınmaya önem verilmesi ve ayrıca özel girişim özendirilmesi ile çiftçilerin var olan borçlarının ödenmesi gibi konular vardı.⁶⁷⁸

İktidar partisi ise ekonomik kalkınmaya devam edileceği, hayat standartlarının yükseltileceği konusunda kampanya yürütmüştür. Buna örnek teşkil edecek açılışlar ve temel atma törenleri gerçekleştirmiştir. Şöyle ki; seçime üç ay kala toplam 32 tesisin açılışını gerçekleştirmiştir.⁶⁷⁹

İktidar ve muhalefet arasında gittikçe artan tartışma ve çekişme seçim öncesinde Bursa’ya yansımaları gazetelerden öğreniyoruz. 1957 seçimleri öncesinde Bursa’da da iki parti arasında atışmalar yaşanmıştır. Hakimiyet gazetesi, CHP’nin DP’ye yönelttiği eleştirileri ele almış ve bu eleştirilere de kendince cevaplar vermiştir. Gazete, köşesinde bu duruma şu şekilde yer vermiştir; ‘‘*Gerek İnönü’nün gerekse diğer CHP mensubu liderlerin bu son günlerdeki konuşmalar münasebetiyle yaptıkları vaad ve tenkidlere bir göz atılırsa iktidarı zamanında yapamadıkları ve yapmadıkları her türlü milli hizmetleri bir defa iktidara gelirlerse yapacaklarını beyan etmektedirler*’’ sözüne yine aynı gazete cevap olarak; *‘‘İnönü, 13 sene devlet başkanlığı müddetince dış politikada gözle görülür bir başarı elde edememiştir. İç politika hayatı ise Başbakanlığından arta kalan vesvese ve ihtirasların esiri olmuştur*’’ cevabını vermiştir. Gazete daha sonra muhalefet partisi hakkında şu eleştirilerde bulunmuştur; *‘‘İktidar zamanınızda hiçbir sebep yokken memura 2 liraya halka 6 liraya şeker yedirdiniz, halka 100 gram, 200 gram vesikalı ekmek verdiniz ve fırın kapılarında izdihamdan ölenler oldu; Amerika’dan gelen un makarna ve yağları memurlara tevzi ettiniz, halk arasında çok muhtaçları görelim demediniz.*’’⁶⁸⁰

⁶⁷⁷Eroğul, a.g.e., s.191.

⁶⁷⁸Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2014, s.98. 1957 seçimlerinin tüm detayları için bkz. A.g.e., ‘‘1957 Seçimleri’’, IV.Bölüm, s.91-129.

⁶⁷⁹A.g.e., s.100-101.

⁶⁸⁰Tamamı için bkz. *Hakimiyet*, 17-18 Ekim 1957, s.2.

Seçime az bir süre kala Hakimiyet gazetesine CHP'ni şikayet eden mektuplar gelmeye başlamıştır. Köylüden önümüzdeki seçimde rey isteyen ‘‘CHP’ye işte köylünün cevabı şudur’’ başlıklı yazıda şu ifadeler yer alıyordu;

‘‘ İktidara gelirsek banka borçlarını affedeceğiz diyorlar. Biz bankalara Halk partisine güvenerek borçlanmadık. Müsterih olsunlar, bizler borçlarımızı ödedik. Onlar şunu vaat etsinler: Otuz senelerinde aldıkları mahsullerimizin parasını ödeyeceğiz desinler memlekette bu kadar kalkınma varken buğday bu gün 40 kuruştur ve biz bu fiyatla borcumuzu da ödüyor, ihtiyaçlarımızı da karşılıyor. Lakin onların zamanında memlekette taş üstüne taş konmazken buğday 115 kuruştur. Biz yine de ayağımıza çarık alamazdık’’⁶⁸¹ şeklinde haberler yer alıyordu. Görüldüğü üzere gazete iktidarın görevini üstlenerek muhalefete yüklenmiştir. Hakimiyet, bu şekilde yazdığı yazılarla CHP’yi halkın gözünde küçültme ve bunun sonucunda DP’ye oy kazandırma amacını gütmüştür.

Seçimler öncesinde muhalefete yönelik hakaretlerin arttığını belirten Turgut Bulut bir hatırasını şöyle anlatır; ‘‘ İsmet Paşa’ya o aralar hakaret ediyor İznik’te bir kaymakam. Ben partinin bedava avukatıydım, davalara girip çıkardım. Sadrettin Çanga vardı, eski Bursa milletvekili ben napacağız ağabey dedim, bu herifler ağzına geleni söylüyor. Paşa’ın bize vekalet ver, böyle şeylere vekalet vermiyor. Sadri ile bir gün; Paşam artık bizi artık bundan kurtar diye telgraf çektik. Daha sonra Paşa; Sadri, bana ve bir arkadaşına vekaleti verdi. Sonra İznik’te nahiye müdürüne dava açacağım. İznik Cumhuriyet Savcısı Muzaffer Akdağ’dan müsaade istedim ‘‘bana müsaade et ben bu dava açayım dedim’’ ve müsaade etti. Davayı açtım, savunmamı adliyede yapacağım. Salonda mübaşir İsmet İnönü diye bağırıyor, herkes şaşkın... İsmet İnönü’nün ne işi var burada gibisinden. Sonra vekili Av. Turgut Bulut diye bağırıldı. Davalara ben girip savundum ve kazandık davayı, benim için en güzel şey.’’

Seçimler öncesinde Menderes ve Bayar beraber Bursa’yı ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu ziyareti Hakimiyet gazetesinden ‘‘Bayar ve Menderes on binlerce Bursalı tarafından coşkun şekilde karşılandılar’’ başlığı ile öğreniyoruz.

⁶⁸¹Hakimiyet, 18 Ekim 1957, s.1.

Gazete haberin devamında Mudanya ilçesinin şimdiye kadar emsali görülmemiş bir kalabalık halinde büyük misafirleri coşkun şekilde ve sevgi tezahüratları ile karşıladıklarını “*Yaşa, Varol!*” sesleri ile dakikalarca süren alkışları Celal Bayar ve Menderes’in meydana yaklaşmasıyla daha da arttığını, halkın iki lideri yakından görebilmek maksadıyla izdihama neden olduklarını yazmıştır. Menderes Kıbrıs meselesini ele almış ve muhalefetin bu konu hakkındaki sorularına cevap vermiştir.⁶⁸²

1957 seçimlerinde Demokrat Parti, Bursa’daki adaylarını belirlemek kolay olmadı. Bursa’da seçime girecek milletvekili adaylarını belirlemek için aday yoklaması yapılmış, yoklamada Sadettin Karacabey ve Hulusi Köymen’in düzenlediği listeler yarışmıştır. Yapılan seçim sonucunda Sadettin Karacabey’in aday listesi kazanmıştır.⁶⁸³

Demokrat Parti’nin Bursa adayları şunlardı; eski adaylar Celal Bayar, Hulusi Köymen, Kenan Yılmaz, Sadettin Karacabey, Haluk Şaman, Müfit Erkuyumcu; yeni aday gösterilenler ise Seyhan milletvekili Nurullah Tolun, Öğretmen Hilal Ülman, Çiftçi Selahattin Karacağil, Avukat Mazlum Kayalar, İşçi Sendikaları Başkanı Recep Kırım, Çalışma Bakanlığı Hukuk Müşaviri Necdet Azak, Avukat Hüseyin Bay, Fabrikatör Yekta Teksel’dir.⁶⁸⁴

CHP’nin adayları ise İl Başkanı olan Dr. Edip Rüştü Akyürek, Emekli Asker Kemalettin Bozkurt, Avukat Sadrettin Çanga, İstanbul Kadın Kolları Başkanı Güzide Tanrıyar, Malatya Milletvekili Esat Doğan, Yeni Ant Gazetesi sahibi Derviş Sami Taşman, Sanayici Nuri Erbak, Maliyeci Muharrem Eracar, Avukat Edip Ünal Erzen, Maliyeci Sabri Sağıroğlu, Avukat Emin Dazıroğlu, Dünya Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Yekta Ragıp Önen, Tüccar Harun Tuna, Sendikacı Hasan Özgüneş, Avukat Ekrem Amaç.⁶⁸⁵

İki partinin adayları değerlendirildiğinde CHP bu seçimde çok partili hayat öncesinde olduğu gibi emekli asker, iş adamı ve fabrikatörleri aday göstermiştir. Her

⁶⁸² Menderes’in konuşmasını tamamı için bkz. *Hakimiyet*, 4 Mayıs 1957, s.1.

⁶⁸³ *Yeni Ant*, 3 Ekim 1957, s.1.

⁶⁸⁴ *Hakimiyet*, 8 Ekim 1957, s.1.

⁶⁸⁵ *Yeni Ant*, 23 Ekim 1957, s.1.

iki partide de birer kadını aday olarak göstermiştir. Diğer seçimlerde olduğu gibi bu seçimlerde de her iki partide genel olarak hukukçular aday gösterilmiştir. DP'nin çiftçi, işçi ve öğretmen kesimini temsil eden adayları göstermesi dikkat çekicidir. DP'nin toplumun hemen her kesiminden aday göstermiş olması seçimler öncesinde bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Seçimler yaklaştıkça Demokrat Parti Bursa'da çeşitli açılışlar ve temel atma törenleri düzenlemiştir. Bunlar arasında Merinos Fabrikası'nın yeni inşa edilen dokuma kısmı açılmış; Mudanya'da jüt, çuval ve kanaviçe fabrikasının temeli atılmıştır.⁶⁸⁶

Bayar, Bursa'yı ziyaretinde Demokrat Parti iktidarının Bursa'da gerçekleştirdiği bayındırlık, sanayi gibi alanında yaptığı yatırımlara değinmiştir.⁶⁸⁷

Bayar'ın bu tavrı muhalefet partileri tarafından eleştiriliyor ve Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması gerektiği belirtiliyordu. Muhalefet, CHP iktidarı döneminde Cumhurbaşkanı İnönü'yü CHP adına propaganda yapmakla suçlayanların, şimdi aynı görevi üstlenerek, devletin en üst kademesinden en alt kademesine kadar bütün olanaklarını kullanarak seçimleri kazanma çaresine düştüğünü belirtiyorlardı. Bu olay üzerine muhalefet yaptığı şikâyet sonucu Bursa'da, Bayar ve Menderes'in resimlerinin bulunduğu afişler, seçim kanununa aykırı bulunarak seçim kurulunun aldığı kararla toplatılmıştı.⁶⁸⁸

Bu dönemde siyasetin içinde önemli bir yere gelen din olgusu DP tarafından daha sık kullanılmıştır. Ülke genelinde seçmen, dindar kimliğe sahip olduğu için, din üzerine konuşmaların prim yapacağı düşüncesiyle muhalefet partisine bu konu üzerinden yüklenilmiştir.

DP, CHP'yi bu konuda eleştirirken; “*Her fabrika bacasının yanında cami minaresi yükseleceği*” sözünü seçmenleriyle paylaşmayı da eksik etmiyordu. Demokrat Parti seçime yönelik, üzerinde cami ve çeşitli imar faaliyetleri bulunan

⁶⁸⁶ *Hakimiyet*, 8 Ekim 1957, s.4.

⁶⁸⁷ *Hakimiyet*, 21 Ekim 1957, s.1.

⁶⁸⁸ Çakmak, a.g.e., s.252.

seçim broşürleri dağıtmış, bu durum CHP'nin şikâyeti sonrası seçim kurulları tarafından toplatılmıştı.⁶⁸⁹

DP milletvekili adaylarından Haluk Şaman, Yenişehir'de yaptığı konuşmada CHP hakkında ağır bir ithamda bulunarak “*Halk Partisi'ne oy verenler Müslüman değildir*” ifadesini kullanmıştır. CHP savunmaya geçerek, “*CHP zamanında imam-hatip okulları ile ilahiyat fakültesinin açıldığını*” dile getirerek kendilerini savunmuşlardır.

Seçim çalışmaları için Bursa'ya gelen CHP iktidarının son başbakanı Şemsettin Günaltay, Gemlik mitinginde bu konuda hakkında şunları dile getirmiştir; “*Güya cami kapatmışız. Sizlere sorarım. Demokrat Partililerin içinde benim kadar Müslüman olan var mı? Dine hürmet etmek lazımdır. Allah aldatılmaz. Bu hareketlerde bulunanlar cezalarını çekerler... CHP dinsizmiş, camileri kapatmış. Bunları söylemek günahtır, ayıptır. Dini çok iyi bilir, riayet ederiz. Biz dini bilen ve sayan insanlarız. İlk mekteplere din dersini ben koydum. Memleket çocuklarının ahlaklı olmasını istedim. İmam hatip mekteplerini ben açtım. Sonra daha yüksek müesseseyi İlahiyat Fakültesi'ni kurdum... Elim kalem tuttuğu zamandan beri Müslümanlığı müdafaa ederim*”⁶⁹⁰ sözleriyle iktidar partisinin sözlerine karşılık vermiştir.

Hüseyin Sungur Bursa'da iktidar-muhalefet ilişkisini farklı şekilde değerlendirir; “*İktidar-muhalefet arasında pek fazla bir çekişme yoktu. Bursa bu konuda şanslı bir şehir diyebilirim. Bursa siyasi hayatında o dönemde DP-CHP arasına kindarlık yaşanmamıştır. Hep beraber Bursa'ya hizmet vermişlerdir. Ufak tefek konular olmuştur tabii ki fakat büyütülecek bir konu olmamıştır. Bu o yıllardaki Bursa siyasetinin çok önemli özelliğidir diyebilirim. Bir anımı anlatacak olursam; İnönü Bursa'ya gelecekti, İçişleri Bakanı Bursa Valisi İhsan Sabri'ye telgraf çekiyor İsmet Paşa, gittiği yerlerde provokatörler provokasyon yapıyorlar, taş atıyorlar taş atanlar da CHP taraftarları fakat bunu DP taş atmış gibi büyük hadise olarak*

⁶⁸⁹ 1957 seçimleri öncesinde tartışma laiklik üzerinden gerçekleşmiştir. DP, İstanbul'u ikinci bir Kabe'ye dönüştürmeyi vaat ederken, CHP'de ise İnönü'nün danışmanları İnönü'ye konuşmalarında “*Tanrı*” yerine “*Allah*” kelimesini olabildiğince çok kullanması yönünde uyarılmışlardır. Karpaz, *Türk Siyasi Tarihi*, s.103-104.

⁶⁹⁰ *Yeni Ant*, 17 Ekim 1957, s.1.

yansıtılıyor, Bakan bu konuda Vali Çağlayangil'i uyarıyor, İsmet Paşa şehre geldiğinde alınan tedbirlerden dolayı Bursa'da hiçbir olay yaşanmıyor. Diyebilirim ki Bursa siyasi hayatı bakımından anlayışlı, siyasi mücadelede çizgisi olan bir şehirdir.'⁶⁹¹

27 Ekim 1957 tarihinde seçimler yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre; 12.007.413 seçmenden 9.230.814 kişi oy kullanmıştır. Katılma oranı ise diğer genel seçimlere göre bir azalma görülmüş, oran %76.43 olmuştur. Aşağıdaki tabloda partilerin aldıkları oy sayısı, oranı ve çıkardıkları milletvekili sayısı verilmiştir;⁶⁹²

Tablo 63: Türkiye Geneli 1957 Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Aldıkları Oy Sayısı	Oyların % Olarak Oranı	Çıkardıkları Milletvekili Sayısı
DP	4.303.190	47.70	424
CHP	3.768.048	40.82	174
CMP	663.295	7.19	4
Hürriyet Partisi	356.419	3.86	4
Bağımsız	39.867	0.43	4
Toplam	9.230.814	100	610

Tablodan da görüleceği üzere DP'de 1954 genel seçimlerine göre önemli bir düşüş söz konusudur. DP 1954 genel seçimlerinde 5.313.659 (%58.42) kişinin oyunu almış ve toplam 503 milletvekili sayısını yakalamışken, bu seçimlerde hem oy sayısı ve oy oranında hem de milletvekili sayısında azalma görülmüştür. CHP'de ise 1954 genel seçimlerine göre bir artış söz konusudur. CHP 1954 seçimlerinde 3.193.471 kişinin oyunu (%35.11) ve 31 milletvekili çıkarmışken bu seçimlerde hem

⁶⁹¹ *Hüseyin Sungur* ile 26.03.2016 tarihinde yapılan görüşme. Sungur'un sözlerini CHP İl İdare Heyeti üyesi Turgut Bulut da destekler nitelikte şunları söylemiştir; '*Bizim Demokrat Partili yöneticilerle aramız gayet iyidir o dönemde. DP İl Başkanı Hayri Terzioğlu babamın arkadaşıydı, benim oturduğum yer onun arsasıydı. Ben oradan daire alırken bana kolaylık göstermiştir. Ayrıca ben avukatlık mesleğini icra ederken müvekkillerimin çoğu DP'lilerdi. Çünkü bana güveniyorlardı, itimat ve güven vardı aramızda.*' *Turgut Bulut* ile 02.04.2016 tarihinde yapılan görüşme.

⁶⁹² *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, s.11.

oy oranı ve oy sayısında hem de milletvekili sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. CMP ise diğer seçimlere göre oylarını 183.046 arttırmıştır. Seçim sonuçlarına bakarak, halk tarafından DP'ye bir uyarı CHP'ye ise umut verildiğini söyleyebiliriz.

DP bu seçimlerde sadece dört ilde oylarını yükseltmiştir. Bu iller Menderes'in doğduğu yer olan Aydın; diğer iller ise Hakkâri, Sinop ve Muş'tur. Sinop'ta CHP'den 600 oy civarında fazla oy aldığı, Hakkâri'de sadece bir milletvekili çıkarılabildiği ve Muş'ta da CHP'nin de bir milletvekili çıkardığı⁶⁹³ göz önüne alınırsa DP'nin bu seçimlerde 1954 seçimlerine göre bir hayli gerilediği anlaşılabacaktır.

Bayar ise CHP'nin oylarını yükseltmesini “ *Ana muhalefet partisinin seçimde 174 milletvekilini Meclis'e sokması dağın ardındaki ümidini, ansızın avucunun içinde bulmuşa döndürdü. Muhalefet, güç birliği fikrine sarılarak bütün cephelerden hücumla geçti* ”⁶⁹⁴ şeklinde değerlendirmiştir.

1957 seçimlerinde Bursa'da 338.026 seçmenden 270.653 kişi oy kullanmış, seçime katılım oranı %80.6 olmuştur. Bu seçimlerde DP 156.920 oy, CHP 78.061 oy, CMP 14.305, Hürriyet Partisi ise 20.226 oy almıştır. Bulunan 15 milletvekilinin hepsini Demokratlar almıştır. Partilerin oy oranına bakıldığında DP %58.1, CHP %29, CMP %5.3, HP %7.5 oranlarında dağılım görülmüştür.⁶⁹⁵ Aşağıdaki tabloda partilerin ilçelerde aldıkları oy miktarı verilmiştir;⁶⁹⁶

Tablo 64: Bursa İlçeleri 1957 Genel Seçim Sonuçları

Kaza	Seçmen	Katılım	DP	CHP	CMP	HP
Merkez	127.303	94.793	57.584	26.192	3.371	7.161
Gemlik	15.631	12.524	8.892	2.786	267	561
İnegöl	38.621	29.784	16.356	7.666	2.082	3.447
İznik	12.367	10.846	5.626	3.973	912	150

⁶⁹³Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, s.120.

⁶⁹⁴Bayar, a.g.e., s.235.

⁶⁹⁵*Bursa Ansiklopedisi*, s.21.

⁶⁹⁶*Hakimiyet*, 30 Ekim 1957, s.1.

Karacabey	26.869	22.983	13.236	7.758	568	1261
Keles	9.619	8.239	4.380	2.599	518	671
M.Kemalpaşa	39.104	32.169	18.840	7.506	2.505	3.671
Mudanya	12.271	11.238	6.458	3.661	593	526
Orhaneli	20.739	17.824	8.296	6.219	1.456	1.230
Orhangazi	13.370	11.585	8.048	2.614	235	567
Yenişehir	21.951	19.244	9.395	7.382	1.032	1.322
Toplam	337.935	271.229	156.811	78.356	14.400	20.567

DP 1954 seçimlerine göre bazı ilçelerde oyunu artırmış, bazı ilçelerde ise az da oylarda azalma görülmüştür. Fakat genel olarak DP oylarında bir değişiklik olmamıştır. Bir önceki seçime göre Hürriyet Partisi'nin bu seçimlere girmesi ve 20.567 oy alması, DP'de bu düşüşün başlıca sebebi olarak değerlendirilebilir. Türkiye geneli ile kıyaslama yapıldığında Bursa bu seçimlerde DP'ye en çok oy veren şehirler arasında yer almıştır.

DP oylarında Türkiye genelinde önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün Bursa'da yaşanmamasının nedeni iktidarın ekonomi alanında Bursa'ya verdiği desteğe bağlanabilir. Tekstil sanayisinde Bursalı sanayicilere 200 bin liralık floş tahsis etmesi, tarıma verilen destek ve DP'nin göçmenlere yönelik politikası Bursa'da oy kaybının az yaşanmasında etkili olan nedenlerdendir.⁶⁹⁷

Hüseyin Sungur, Bursa'nın DP'nin en uyumlu ve çalışkan illerinden biri olduğunu ve en büyük oy potansiyelinin Bursa'da olduğunu belirtmiştir. Sungur'a göre bu uyumun en önemli sebebini o dönemde İl Başkanı olan Hayri Terzioğlu'dur. Bahsedilen dönemde Bursa DP İl Başkanlığı yapmış olan Terzioğlu'nun milletvekili olma gibi bir isteği olmadığını belirtmiş, yapılan milletvekili tekliflerini geri çevirmiştir. Sungur, Terzioğlu'nun Bursa'da siyasi istikrarın baş mimarı olduğunu aktarmıştır.⁶⁹⁸

Aşağıdaki tabloda ise milletvekillerinin aldıkları oy miktarı verilmiştir,⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ Çakmak, a.g.e, s.256-257. DP'nin göçmenlere uyguladığı politika için bkz. I.Bölüm, Göç Hareketi.

⁶⁹⁸ *Hüseyin Sungur* ile 26.03.2016 tarihinde yapılan görüşme.

⁶⁹⁹ *Hakimiyet*, 31 Ekim 1957, s.1.

Tablo 65: Bursa Milletvekillerinin Aldıkları Oy Miktarı (1957)

Celal Bayar	156.812	Müfit Erkuyumcu	156.515
Mazlum Kayalar	156.688	Nurullah Tolon	156.512
Haluk Şarman	156.682	Selahattin Karacagil	156.542
Hüseyin Bayrı	156.509	Sadettin Karacabey	156.664
Recep Kırım	156.643	Agâh Erbozan	156.642
Kenan Yılmaz	156.627	Yekta Yeksel	156.489
Necdet Azak	156.578	Hulusi Köymen	156.425
Hilal Ünsal ⁷⁰⁰	156.508		

Demokrat Parti bir önceki seçim yılı olan 1954 yılında Bursa'da 158.631 oy % 63.2 oranını yakalamıştır. Bu seçimlerde oy kullanan sayısı bir önceki seçime göre 15 bin civarında artmasına rağmen DP oylarında az da olsa bir düşüş yaşanmıştır. Oran olarak %5'lik bir düşüşle %58.1 olmuştur. CHP'de ise 1954 seçimlerinde 76.363 oy %30.5 oranındayken, bu seçimlerde oylarını kişi bazında arttırmış, yüzde olarak az da olsa bir düşüş yaşamıştır. 1957 seçimlerinde seçime yeni katılan Hürriyet Partisi, Bursa'da 20.236 kişinin oyunu almıştır. Hürriyet Partisi seçime yeni katılan bazı seçmenlerin oylarını aldığını ve DP'den az da olsa bu partiye oy kaydığı kanaatine varılabiliriz.

Seçim sonrasında CHP, seçimlere itiraz etmiş ve seçimlerin iptalini istemiştir. Yüksek Seçim Kurulu tarafından seçimlerin iptalini gerektirecek bir olmadığı belirtilerek CHP'nin seçimleri iptal başvurusu reddedilmiştir.⁷⁰¹

⁷⁰⁰Hilal Ünsal XI.Dönem'de seçilen sekiz kadın milletvekilinden biridir. Diğerleri; Übeyde Elli (Ankara, CHP), Emine Piraye Levent (Aydın, DP), Ayşe Günel (İstanbul, DP), Arife Necla Tekinel (İstanbul, DP), Nimet Perihan Arıburun(İzmir DP), Nazlı Tlabar (İstanbul, DP) ve Nuriye Pınar(İzmir, DP). Bkz. *Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenteler 1935-2009*, TBMM Yay., Ankara, 2009.

⁷⁰¹Çakmak, a.g.e., s.254.

Dönem ile alakalı DP'ye kendi parti üyelerinden de bazı konulardan eleştiri gelmiştir. Bursa DP Gençlik Kolları İl Başkanı olan Hüseyin Sungur'la yapılan görüşme de bir DP'li olarak DP'ye eleştiri şu yönde olmuştur; '*Devr-i Sabık yaratmayacağız, hesap sormayacağız dediler, bu onların sonunu hazırlayan bir etken olmuştur. CHP iktidarı döneminde yani 1938-1950 arası yapılan yolsuzluklar, siyasi ve ekonomik hatalar hiçbirisi hukuki bir zemine oturtulmamıştır. En acı taraf 1946 seçimlerindeki yolsuzlukların ve oy hırsızlığının hesabı sorulamaması olmuştur. Devr-i Sabık yaratmamak için bunları yaptılar, bence bunda hata yaptılar o dönemden hesap sorulması gerekiyordu, fakat DP için bunları yapmadılar en güzel örneğini Yassıada Mahkemeleri'nde görüyoruz. Yargılananların hakkına riayet edilmeden mahkemeler yapılmıştır ve idam kararları verilmiştir... DP'ye bir diğer eleştirim Vatan Cephesi'nin abartmasından dolayı halkın önemli kesimi tarafından tenkit edilmiştir, bu benim DP'ye ikinci eleştirimdir. Ayrıca, Köy Enstitüleri'ni kapatması da DP'yi eleştirdiğim konuların başında gelir.*'⁷⁰²

CHP İl İdare Heyeti üyelerinden olan Avukat Turgut Bulut ise iktidara yönelik eleştirilerini şöyle sıralar; '*DP'nin halkevlerini kapatmasını eleştirmişimdir. Halkevlerinde yetiştim, yabancı dilleri burada öğrendim. Halkevleri beni güçlü yapan bir müessese, bugün Türk gençliğinin geri kalmışlığının sebebi halkevlerinin kapatılmasıdır, kadınların gelişmesini engellemiştir. Benim annem buralara giderek okuma yazma öğrendi. Aynı zamanda Köy Enstitüleri'nin kapatılması da bana göre yanlış bir durumdur.*'⁷⁰³ şeklinde dile getirmiştir. Bulut ve Sungur iktidar partisinin CHP döneminde kurulmuş olan Halkevlerini ve Köy Enstitülerini kapatmasına karşı eleştiride bulunmuşlardır. Sungur ise CHP devrinden hesap sorulmamasının iktidarın en büyük yanlışlarından biri olduğunu belirtmiştir.

1957 yılına kadarki süreçte üç genel seçim yapılmıştır. Bu seçimlerin hepsini DP kazanmıştır. Bursa'da ise bu durum değişmemiş ve 1957 seçimlerinde DP'nin büyük bir oy kaybı yaşamasına rağmen DP'nin Bursa'da oy miktarında çok değişiklik olmamıştır.

⁷⁰² **Hüseyin Sungur** ile 26.03.2016 tarihinde yapılan görüşme.

⁷⁰³ **Turgut Bulut** ile 02.04.2016 tarihinde yapılan görüşme.

Belediye Seçimleri: 14 Mayıs 1950 yılında yapılan genel seçimlerde iktidar-muhalefet yer değiştirmiş ve artık yeni bir siyasi döneme girilmiştir. Genel seçimlerin ardından sıra belediye seçimlerine gelmiştir. Muhalefete düşen CHP genel seçimlerde aldığı sonuçların izlerini silmek amacındadır. İktidara gelen DP'de ise genel seçimlerdeki başarının tesadüfi olmadığı ve yerel seçimlerde aynı başarının tekrarlanması yönünde bir beklentileri mevcuttu.

Seçim öncesinde iki parti arasında birbirilerine yönelik eleştiriler olmuştur. CHP, DP'ye meclise danışmadan Kore'ye asker göndermesini eleştirmiştir. İnönü konuşmasında siyasi emniyetlerin tehlikede olduğunu ve memleketin baştanbasa huzursuzluk içinde yaşadığını söylemiş ve ardından DP'ye oy verilmemesi konusunda halkı uyarmıştır. Menderes ise bu duruma cevap olarak, Milli Şef'in kendi kendini ret ve inkâra boş yere gayret ettiğini ve ayrıca 14 Mayıs genel seçimlerinde Türk milletinin aldandığını iddia edecek kadar da ileri gittiğini söylemiştir.⁷⁰⁴

Ülke genelinde 1950 mahalli seçimlerine katılım %53.2 olmuş; DP %57. 6, CHP %37. 5, MP %3. 8, Bağımsızlar %3. 3 oranında oy almışlardır.⁷⁰⁵

Seçim sonrasında Menderes'in verdiği demeç dikkat çekicidir; *'Türk milleti, Halk Partisi'ni 14 Mayıs'tan iktidardan tasfiye etmişti. 3 Eylül'de muhalefetten de tasfiye etti.'*⁷⁰⁶

Bursa'da yerel seçimler, genel seçimlerdeki gibi olmuş; iktidar partisi olan DP, 54.170 kişinin oy kullandığı seçimlerde oyların 35.696'sını (%65), CHP oyların 17.519'unu (%32), MP 1.026'sını (%1.9) almıştır.⁷⁰⁷ Bursa'da belediyelerde bulunan 227 üyeliğin 206'sını DP, geri kalan 21 üyeliği de CHP almıştır.⁷⁰⁸ Seçim sonuçlarına göre Bursa'da bir ilçe dışında bütün ilçeler DP'ye, Gürsu ilçesinin yönetimi ise CHP'ye geçmiştir.⁷⁰⁹

⁷⁰⁴ Albayrak, a.g.t., s.469-470.

⁷⁰⁵ *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1950, s.1.

⁷⁰⁶ *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1950, s.1.

⁷⁰⁷ Çakmak, a.g.e., s.228.

⁷⁰⁸ *Hakimiyet*, 7 Eylül 1950, s.1.

⁷⁰⁹ *Ant*, 4 Eylül 1950, s.1.

Bursa'da CHP'nin kaybetmesinde halkın belediyenin çalışmalarından memnun olmamasına bağlanabilir. Bir önceki dönemde il merkezine yapılan yatırımların diğer kenar mahallelere yapılmaması ve seçimlerde en çok katılımın bu kenar mahallerinde olması bu durumu destekler niteliktedir. CHP'ye göre ise şehir ve kasabalarda partiye olan ilgi azlığı, seçim sisteminin adaletli olmaması ve iktidarın halka yapmış olduğu baskı, partinin seçimi kaybetme nedenleri arasındadır.⁷¹⁰

Belediye seçimlerinin ardından 20 Eylül'de gizli oylama sonucu yapılan seçimde Ferit Akçor Belediye Başkanı seçilmiştir.⁷¹¹ Fakat yaklaşık 7 ay sonra hastalığı öne sürerek,⁷¹² Belediye Başkanlığından istifa eden Akçor'un yerine Ali Ferruh Yücel getirilmiştir.⁷¹³

1955 belediye seçimlerine CHP seçimlerin güvensizliğini öne sürerek seçimlere katılmamıştır. 1955 belediye seçimlerinde Demokrat Parti CHP'nin seçime katılmamasını da değerlendirerek seçimleri kazanmıştır.

Bursa'da diğer illerden farklı olarak bir belediye için seçim yapılmıştır. 1959 yılında Kestel'in Gürsu'dan ayrılıp belediye olması üzerine burada belediye seçimlerinin yapılması kararlaştırılmış ve 13 Aralık 1959 tarihine seçim kararı alınmıştır. İktidar ve muhalefet temsilcileri ilçeyi seçim öncesinde sık sık ziyaret etmişlerdir. Özellikle CHP ülke içinde lehine gelişen olayların burada da aynı şekilde devam edeceği düşüncesi içinde olmuştur.⁷¹⁴ Seçim gününde de ise CHP yetkilileri seçmenleri evlerinden alıp araçlarla seçim sandıklarına kadar taşımıştı. Seçim sonuçlarına göre ise, 1677 seçmenin oy kullandığı seçim büyük rekabete sahne olmuştur. Sonuç olarak; CHP 842, DP 835 oy almış olup, seçimleri CHP kazanmıştır.⁷¹⁵ Bu seçimle birlikte CHP uzun aradan beri Bursa'da ilk seçimini kazanmış ve bu durum ileriki süreç için CHP'ye ümit olmuştur.

⁷¹⁰Çakmak, a.g.e., s.228-229.

⁷¹¹*Hakimiyet*, 21 Ekim 1950, s.1.

⁷¹²Akçor tarafsız bir siyaset izleyen Belediye Başkanı durumundadır. Bu durum Belediye'ye alınmak isteyen partililere karşı çıkması sonucunda teşkilattan baskılar gelmiş ve bu baskılar sonucu istifa etmek zorunda kalmıştır.Çakmak, a.g.e., s.214.

⁷¹³Akgün, a.g.e., s.41.

⁷¹⁴Çakmak, a.g.e., s.352.

⁷¹⁵*Yeni Ant*, 14 Aralık 1959, s.1.

1950 yılından 1957 yılına kadarki süreçte üç genel seçim yapılmıştır. Türkiye genelinde yapılan bu seçimlerde CHP 1950-1954 genel seçimlerinde ağır bir yenilgi almıştır. Fakat 1957 seçimlerinde Türkiye genelinde CHP’de bir oy artışı görülmüştür. Ancak, CHP açısından Bursa’da hiçte iç açıcı bir sonuç yoktur. Bu seçimlerde muhalefet partisi Bursa’da hiç oyunu artıramamış, 1950 seçimlerinde % 41.34, 1954 seçimlerinde % 30.48, 1957 seçimlerinde ise % 28.96 oy oranında kalmıştır. DP’de ise bu durum tam tersi şekilde gerçekleşmiştir. DP’de 1950-1954 yıllarında bir artış yaşanmışken 1957 yılında az da olsa bir düşüş söz konusudur. DP’nin Bursa’da bu denli güçlü oluşunun farklı nedenleri vardır. İktidarın Bursa’ya ekonomik anlamda verdiği destek, tarım alanında görülen gelişmeler, halkın sorunlarıyla ilgilenmesi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Bursalı olması ve halk tarafından takdir görmesi iktidarın oylarını korumasında başlıca nedenleridir.

Milletvekillere profillerine bakacak olursak; 1950-1960 yılları arasında Türkiye genelinde milletvekillerinin eğitim düzeyleri şu şekildedir; IX. dönemde 21 kişi ilkokul, 34 kişi ortaokul, 54 kişi lise, 378 kişi ise üniversite mezunu olarak Meclis’te bulunmuştur. Bursa’da ise sadece Sadettin Karacabey lise mezunu iken diğer milletvekillerinin hepsi üniversite mezunudur.

X. dönemde Meclis’te, 14 ilkokul, 27 ortaokul, 61 kişi lise, 439 üniversite mezunu milletvekili bulunmuştur. Bursa’da ise bu dönemde bir önceki dönemden bir milletvekili lise mezunu; yeni milletvekili olanlardan Cemal Zağra ve Ali Ferruh Yücel lise mezunudur. Bunlardan, Yücel, Muallim Mektebi’nden mezun olmuş, öğretmenlik yapmıştır. Diğer milletvekilleri ise üniversite mezunudur.

XI. döneme bakıldığında ise 39 kişi ilkokul, 41 kişi ortaokul, 78 kişi lise, 452 kişi de üniversite mezunudur. Bursa’da ise eski vekillerden bu dönemde diğer dönemde olduğu gibi Sadettin Karacabey lise mezunudur. Yeni vekillerden Recep Kırım lise mezunu iken, çiftçi olan Selahattin Karacagil ortaokul mezunudur.⁷¹⁶ Durum değerlendirildiğinde Bursa’da üç dönemde de genel olarak eğitilmiş kişilerin milletvekili olarak Meclis’e girdiği görülmüştür. Üç dönem boyunca 24 farklı

⁷¹⁶ Cemal Altan, ‘‘Türkiye’de 1950-1960 Dönemi Milletvekillerinin Sosyolojik Özellikleri’’, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22, Aralık 2008, s.27.

milletvekilinden 1 ortaokul, 4 lise ve 19 üniversite mezunu Meclis'te Bursa'yı temsil etmiştir.

Durumu milletvekillerinin meslekleri açısından değerlendirelim. IX. dönemde Meclis'te hukukçuların çoğunluğu dikkat çekmektedir. 121 hukukçu bulunan Meclis'te ikinci çoğunluğu 84 kişiyle tüccarlar oluşturmaktadır. Tüccarları, 81 kişiyle bürokratlar izlemiştir. Doktorların sayısı 56, çiftçilerin sayısı da 46'dır. Bursa'da ise bu dönemde hukukçuların fazla olduğu görülür. 12 milletvekilinden 8'i hukuk mezunu olup sadece iki kişi kendi mesleğini icra etmektedir. Diğerleri ise kaymakam, gazeteci, müsteşar, banka müdürü, akademisyen, müfettiş görevlerini yürütmektedirler.

X.dönemde bir önceki dönem de olduğu gibi hukukçular fazladır. 118 hukukçu bulunan Meclis'te, 81 tüccar, 107 bürokrat, 50 doktor, 36 çiftçi, 32 yerel yönetici bulunmaktadır. Bu dönemde bürokratların sayısında bir artış söz konusudur. Bursa'ya bakacak olursak; diğer dönemden bağımsız olarak yeni milletvekillerinde 1 doktor, 2 tüccar, 1 yerel yönetici ve 2 hukukçu olarak Meclis'te bulunmuştur. Bir önceki dönemi de katacak olursak hukukçuların sayısal bir üstünlüğü söz konusudur.

Son dönem olan XI. dönem de ise; Meclis'te durum değişmemiş yine hukukçuların fazlalığı dikkat çekmiş; sayı olarak da artmıştır. Toplam 145 hukukçu bulunan Meclis'te 101 tüccar, 88 bürokrat, 58 çiftçi, 54 doktor, 39 yerel yönetici vardır.⁷¹⁷ Bu dönemde tüccar olan milletvekilleri sayılarında bir artış görülmüştür. Bürokratlar sayılarında ise bir azalış söz konusudur. Çiftçi milletvekillerinde ise de diğer iki döneme göre artış vardır. Bursa, bu dönemde 1 öğretmen, 1 işçi, 1 mühendis, 1 çiftçi ve 4 hukukçu milletvekili ile Meclis'te temsil edilmiştir. Dikkat çeken önemli bir husus ise diğer iki dönemde temsil edilmeyen işçi sınıfının bu dönemde temsil edilmesi olmuştur. Genel olarak bu üç döneme bakıldığında, Bursa milletvekillerinin çoğunluğunu hukukçular oluşturmuştur. Bunun yanında da doktor, mühendis, öğretmen, yerel yönetici, işçi, tüccar, çiftçi gibi meslek gruplarının da varlığı söz konusudur.

⁷¹⁷Altan, a.g.m., s.30. Türkiye geneli adı geçen makaleden, Bursa özeli ise Milletvekili Tercüme-i Hal kağıtlarındaki bilgilerden düzenlenerek yazılmıştır.

B.2.Bursa Milletvekilleri

Tablo 66: IX. Dönem Milletvekilleri

Milletvekilliler ve Dönemleri	Dönemi	Doğum Yeri ve Tarihi	Mezuniyeti	Bildiği Dil	Çalıştığı Yerler
Kenan Yılmaz	IX, X, XI	Erzincan-1900	Maliye ve Hukuk	Almanca-Fransızca	Memur, Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı
Hulusi Köymen	IX, X, XI	İstanbul-1891	Hukuk Fakültesi	Fransızca	Avukat
Sadettin Karacabey	IX, X, XI	Bursa-1903	Ziraat Okulu	İtalyanca	Çiftçi ve İpekböcekçiliği üreticisi
Selim Ragıp Emeç	IX, X	İstanbul-1899	Hukuk Fakültesi	Fransızca	Gazete ve matbaacılık
Ali Canip Yöntem	IX	İstanbul-1887	Hukuk Fakültesi	Fransızca-Farsça	Üniversite Hocalığı
Halil Ayan	IX	Bursa-1904	Mülkiye	Fransızca	Başbakanlık Müsteşar Muavini
Agâh Erozan	IX, X, XI	Mudanya-1910	Hukuk Fakültesi	Fransızca	Vali Yardımcısı
Necdet Yılmaz	IX	Bursa-1908	Hukuk Fakültesi	Fransızca	Müfettiş
Haluk Şaman	IX, X, XI	İstanbul-1911	Siyasal Bilgiler	Fransızca-İngilizce	Bankacı-Yapı ve Kredi Bankası Şubesi Müdürü
Raif Aybar	IX, X	Karacabey-1915	Siyasal Bilgiler	Fransızca	Avukat
Mithat San	IX	Nizip-1904	Almanya'da Elektrik Müh.Okulu	Almanca-İngilizce	Elektrik Mühendisi ve İpek-iş Fabrikası Müdürlüğü
Selim Herkmen	IX	Gümölcine-1892	Halkalı Yüksek Ziraat	Almanca	Ziraat Vekaleti Müfettişi

Görüldüğü üzere IX. dönem Bursa milletvekilleri eğitilmiş olup, çoğu hukuk ve siyaset fakültesini bitirmiştir. Ayrıca, milletvekillerin çoğunluğu Bursa doğumludur. Bu dönem milletvekili olan kişilerden Hulusi Köymen, Kenan Yılmaz, Ağâh Erozan, Saadettin Karacabey, Haluk Şaman X ve XI. dönemde de Bursa milletvekili olmuşlardır.

Tablo 67: X.Dönem Milletvekilleri

Milletvekili	Dönemi	Doğum Yeri ve Tarihi	Mezuniyeti	Bildiği Dil	Çalıştığı Yerler
İbrahim Öktem	X	Karaman-1904	Tıbbiye	Fransızca-İngilizce	Op.Doktor, Hastane Başhekim ve operatörü
Baha Cemal Zağra	X	Eski Zağra-1894	Lise	-	Tüccar
Ali Ferruh Yücel	X	Eski Cuma-1901	Muallim Mektebi	Bulgarca	İpek, Koza ve Dokuma işleri, Bursa Belediye Başkanı
Müfit Erkuyumcu	X, XI	Balıkesir-1908	Hukuk Fakültesi	İngilizce	Hakim
Muhlis Erdener	X	Erzurum-1894	Yüksek Öğrenim	Almanca-Fransızca-İngilizce	Tüccar
Sabahattin Çıracıoğlu	X	İstanbul-1918	Hukuk Fakültesi	-	Avukat

X. dönem Bursa milletvekillerinin yarısından fazlası IX. dönem milletvekilleri olduğu göze çarpmaktadır. Yeni milletvekili olanlardan biri hariç diğerleri eğitilmiş kişilerdir. Genel olarak yabancı dil bilmektedirler. Bu dönem yeni milletvekili olanlardan hiçbiri Bursa doğumlu olmaması dikkat çekici olmakla birlikte X. dönemde iki göçmen aday Bursa milletvekilliği yapmıştır.

Tablo 68: XI. Dönem Milletvekilleri⁷¹⁸

Milletvekili	Dönemi	Doğum Yeri ve Tarihi	Mezuniyeti	Bildiği Dil	Çalıştığı Yerler
Yekta Teksel	XI	İstanbul-1912	Hukuk Fakültesi	Fransızca-İngilizce-İspanyolca	Memur
Mazlum Kayalar	XI	Bursa-1911	Hukuk Fakültesi	Fransızca	Avukat
Hüseyin Bayrı	XI	Gemlik-1919	Hukuk Fakültesi	İngilizce	Avukat
Recep Kırım	XI	Drama-1921	Lise	İngilizce	İşçi, Sendika Başkanı
Necdet Azak	XI	İstanbul-1910	Hukuk Fakültesi	Fransızca	Avukat, Çalışma Vekaleti Hukuk Müşaviri
Hilal Ülman	XI	İzmit-1918	Edebiyat Fakültesi (Tarih)	Fransızca-İngilizce	Öğretmen, Üsküdar Kız Lisesi ve Amerikan Koleji
Nurullah Tolon	XI	İstanbul-1905	Mühendis	Almanca-Fransızca	Ziraat Mühendisi
Selahattin Karacagil	XI	Karacabey-1906	Ortaokul	Fransızca (Az)	Çiftçi

Bu dönem milletvekillerinden sekiz yeni kişi meclise girmiştir. Milletvekillerinin doğum yerleri ağırlıklı olarak Bursa ilçeleri ve diğer illerdir. Genel olarak eğitilmiş olan XI. Dönem milletvekillerinden işçi ve çiftçi de bulunmaktadır. Bu durum halkın farklı alanlarda temsil edilmesi açısından önemlidir.

⁷¹⁸ Milletvekilleriyle ilgili yukarıda verilen bilgiler TBMM Arşivi Tercüme-i hal kağıtlarından düzenlenmiştir. Arşiv No: 17; Sicil No: 1605, 1606, 1607, 1608, 1609, 1610, 1611, 1612, 1613, 1614; Arşiv No:9 Sicil No: 861, Arşiv No:20 Sicil No:1927; Arşiv No: 20, Sicil No: 1974, 1975, 1976, 1977, 1978 Arşiv No: 16 Sicil No: 1582; Arşiv No:22 Sicil No: 2151, Arşiv No: 23 Sicil No:2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275.

Bu üç dönemde, 1950 seçimlerinde 12, 1954 seçimlerinde 13, 1957 seçimlerinde 14 milletvekili ile Bursa temsil edilmiştir. Hulusi Köymen, Agâh Erozan, Kenan Yılmaz, Haluk Şaman, Sadettin Karacabey üç dönem; Raif Aybar, Selim Ragıp Emeç ve Müfit Erkuyucu Bursa'yı ikişer kez temsil etmiştir. Bu üç dönem boyunca TBMM'de 24 farklı isim Bursa'yı DP milletvekili olarak temsil etmiştir.

SONUÇ

Bursa bulunduğu coğrafi konum ve tarihi geçmişiyle farklı bir şehir durumundadır. Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış ve bu durum şehre ayrı bir önem kazandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin gerilemesiyle beraber toprak kayıpları artmış ve bu kayıplar sonucunda devlet yoğun göçlere maruz kalmıştır. Bursa da bu göçlerden nasibini almış ve bu durum şehirde kültür çeşitliliğini meydana getirmiştir. Şehir, Milli Mücadele yıllarında Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, işgalden kurtulduktan sonra tekrar yapılanmaya ihtiyaç duymuştur.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hemen her alanda topyekûn bir seferberlik başlamış bu durum Bursa'ya da yansımıştır. Planlı ekonomiye geçilmesinden sonra Bursa'ya yeni fabrikalar açılmıştır. Merinos ve Gemlik Suni İpek fabrikaları bunlardan en önemlileridir. Bu fabrikaların açılması şehirde yaşayan insanların istihdamı ve şehrin ekonomisi açısından önemlidir. Yine bu dönemde Bursa'da yaşayan halkın önemli ekonomik gelir kaynaklarından olan ipekböcekçiliği üzerinde çalışmalar yapılmış, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılmasıyla işyeri sayıları çoğalmıştır. Bursa'ya ekonomi alanında olduğu gibi diğer alanlarda da yatırım yapılmıştır. Eğitim alanında ilkokul sayıları yeterli seviyede olmasa da artış göstermiştir. Sağlık şartları iyileştirilmeye çalışılmış, ulaşım alanında yeni gelişmeler yaşanmış fakat yeterli seviyeye ulaşmamıştır. Ayrıca, Halkevlerinin açılmasıyla şehirde kültürel hayat canlanmış; halk tiyatrosu, sinema vb. alanlara yoğun ilgi göstermiştir.

İnönü dönemi bir önceki döneme göre bir duraklama dönemi sayılabilir. Bu dönem İkinci Dünya Savaşı'na rastlamış ve ülke her ne kadar savaşa girmese de savaşın etkisi Türkiye üzerinde olumsuz şekilde hissedilmiştir. Savaşın olumsuz etkisini azaltmak için halka vergiler yüklenmiştir. Bu vergiler halk üzerinde olumsuz bir durum meydana getirmiş ve iktidara karşı bir cephe oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle çok partili hayata gerek duyulmuş ve 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla çok partili hayata resmen geçilmiştir. İnönü döneminde Bursa'ya gözle görülür bir şekilde yatırım yapılmamıştır. Atatürk döneminde olduğu

gibi eğitim alanında gelişmeler yaşanmış, okul sayılarında az da olsa bir artış yaşanmıştır.

Demokrat Parti 1950 yılında % 53 oranında oyla iktidara gelmiş, Türkiye’de yeni bir siyasi dönem başlamıştır. Bursa, bu siyasi dönemde en etkin şehirler arasında yer almış, seçimlerde ‘‘DP’nin kalesi’’ olmuştur. DP Bursa’da 1950 seçimlerinde %50’nin üzerinde, 1954 seçimlerinde %63, 1957 seçimlerinde ise %58 oranında oy almıştır.

Demokratlar Bursa’ya pek çok yatırımda bulunmuşlar, Bursa da bunun mükâfatını sandıkta vermiştir. Şöyle ki; İnönü döneminde Bursa’da farklı sanayi kollarında 32 işyeri açılmışken, Demokrat Parti döneminde 113 işyeri açılmıştır. Çiftçinin işini kolaylaştıran traktör bu dönemde etkin olarak kullanılmış, 1948 yılında 45 olan traktör sayısı 1960 yılında 1143’e yükselmiştir. Yine CHP iktidarında 23 köye içme suyu getirilmişken, DP iktidarında 410 köye içme suyu getirilmiştir. CHP iktidarda iken şehirde sel sularını engellemek amacıyla 522.238 liralık ıslah çalışması yapılmışken, DP iktidarında aynı meseleye 10 milyon civarında harcama yapılmıştır. CHP Bursa’ya 3 köprü 13 menfez yapmışken, DP iktidarında 13 köprü ve 149 menfez yapmıştır. CHP iktidarının sonunda 5 hastane 387 yatak var iken 1960 DP iktidarının sonunda 5 olan hastane sayısı 12’ye 387 olan yatak sayısı ise 1023’e yükselmiştir. Okul sayılarında da aynı durum söz konusudur. 1950-1951 yılında toplam 233 ilkokul var iken bu sayı 1959-1960 yılında 523’e yükselmiştir. Köylerdeki okul sayıları da bu dönemde artış göstermiştir. 1950-1951 yılında 186 köy okulu, 1959-1960 yılında 465 köy okuluna yükselmiştir. Tüm bunlar DP’nin Bursa’daki oylarının yükselmesinde ve bu oyları korumasında yaptığı yatırımlardır.

Peki DP Bursa’ya neden bu kadar yatırım yaptı? Bunun arkasında yatan sebep ya da sebepler nedir? Bu durumu anlamak için öncelikle Bursa’nın oy potansiyeline bakmak lazım. Bursa 1955 nüfus sayımına göre İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Konya’nın ardından sonra nüfusu en çok olan şehirdir. 1957 yılında yapılan genel seçimlerde ise Bursa’da oy kullanacak olanların sayısı 1955 nüfus sayımına göre Türkiye’de bulunan birçok ilin nüfusundan büyüktür. Durum göz önüne alındığında öncelikle şehirdeki oy potansiyeli DP’nin Bursa ile yakından ilgilenmesi açısından

önemlidir. Bir diğer sebep ise şehre gelen göçmenlerin etkisidir. 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler Bursa'yı da etkilemiş ve bu göçlerin önemli bir kısmı Bursa'ya gelmiştir. Bu sebeple DP ülkenin genelinde göçmenlere yönelik olumlu bir politika izlemiş, Bursa'daki göçmenlerde bu politikadan faydalanmıştır. Sonuç olarak; gelen göçmenler DP lehine oy kullanmıştır. Şehrin tarihi yapısı, coğrafi konumu Cumhurbaşkanı Bayar'ın Bursalı olması DP'nin Bursa'ya yatırım yapma nedenleri arasındadır. Ayrıca, yapılan sözlü tarih çalışması sonucunda halkın CHP iktidarından göremediği ilgi ve alakayı DP iktidarından gördükleri, DP iktidarının köylüye değer verdikleri ve bunun sonucunda halkın da oylarını DP'ye verdikleri görülmüştür. İşte tüm bu sebepler DP'nin Bursa'ya bu kadar önem atfetmesinin nedenleri arasındadır.

Bursa birçok açıdan diğer şehirlerden farklıdır. Şehrin yoğun göç alması en önemli farklılığı oluşturmuştur. Diğer göçler gibi 1950-1951 yılında Bulgaristan'dan gelen göçler de şehrin sosyo-kültürel yapısında değişmeye yol açmıştır. Göçmenler, geldikleri rejimin de etkisini yansıtmışlar, şehre iş disiplini kazandırmışlardır. Gelen göçmen kadınlar yerli kadınlardan farklı olarak ekonomik hayata katkı sağlamışlardır. Bu durum, yerli kadınların üzerinde olan toplumsal baskıyı azaltmış ve yerli kadınları iş hayatına atılma konusunda cesaretlendirmiştir. Gelen göçlerin olumsuz yönleri de olmuştur. Şehirde gecekondulaşma bu göçlerden sonra başlamış, böylece plansız kentleşme sorunu ortaya çıkmıştır.

Ayrıca, şehrin tarihi yapısı, tarihi süreç içerisinde önemli ticaret yolları üzerinde yer alması, coğrafi konumu gibi nedenler de şehri diğer şehirlerden farklı kılar.

Bu dönemde görülen gelişmelere bağlı olarak sosyal ve kültürel hayatta değişimler meydana gelmiştir. Bu değişim tahmin edileceği üzere hemen gerçekleşmemiştir. Fakat bahsedilen dönemde görülen gelişmeler sosyo-kültürel değişimin başlangıcını oluşturmuştur. Yeni sinema salonları, Devlet Tiyatrosu açılmış, halk buralara yoğun ilgi göstermiştir. Bu durum Bursa halkında kültürel bilincin var olduğunu göstermiştir. Ayrıca, sivil toplum kuruluşları etkin olarak çalışmış, şehre önemli katkılarda bulunmuşlardır. Özellikle Eski Eserleri Sevenler

Derneği'nin tarihi eserlerin yok olmaması için yaptığı çalışmalar dikkate değer olarak görülmüştür.

Sonuç olarak; tek partili hayat ile çok partili hayat arasında gözle görülür bir ayırım olduğu, çok partili hayat ve ardından iktidar değişikliği ile beraber şehrin gelişme içine girdiği, bu gelişmenin de sosyal ve kültürel anlamda değişmeye yol açtığı sonucu çıkarılmıştır. Günümüzde şehrin bu ölçüde gelişmesinde incelenen dönemin etkisi bir hayli fazla olmuş, bu dönemde görülen gelişmeler bir sonraki döneme ilham kaynağı olmuştur. Bursa halkının büyük çabası ve devletin katkısı ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan ve Demokrat Parti döneminde artarak devam eden ekonomik, sosyal ve kültürel alanda gerçekleştirilen kalkınma hamlesi, daha sonraki yıllarda halkın refah seviyesinin yükselmesine ve Bursa'nın önemli şehirler arasına girmesine imkân sağlamıştır.

KAYNAKÇA**ARŞİV BELGELERİ**

BCA, 030.18.01.02.135.34.7.

BCA, 030.18.01.115.75.10.

BCA, 30.18.1.2.146.20.12.

BCA, 490.1.607.105.18.1.

TBMM Arşivi, Arşiv No:9, Sicil No: 861

TBMM Arşivi, Arşiv No:15, Sicil No: 1420

TBMM Arşivi, Arşiv No:16, Sicil No: 1582

TBMM Arşivi, Arşiv No:17, Sicil No: 1605

TBMM Arşivi, Arşiv No:17, Sicil No: 1608

TBMM Arşivi, Arşiv No:17, Sicil No: 1609

TBMM Arşivi, Arşiv No:17, Sicil No: 1610

TBMM Arşivi, Arşiv No:17, Sicil No: 1611

TBMM Arşivi, Arşiv No:17, Sicil No: 1612

TBMM Arşivi, Arşiv No:17, Sicil No: 1613

TBMM Arşivi, Arşiv No:17, Sicil No: 1614

TBMM Arşivi, Arşiv No:20, Sicil No: 1927

TBMM Arşivi, Arşiv No:20, Sicil No: 1974

TBMM Arşivi, Arşiv No:20, Sicil No: 1975

TBMM Arşivi, Arşiv No:20, Sicil No: 1976

TBMM Arşivi, Arşiv No:20, Sicil No: 1977

TBMM Arşivi, Arşiv No:20, Sicil No: 1978

TBMM Arşivi, Arşiv No:22, Sicil No: 1041

TBMM Arşivi, Arşiv No:22, Sicil No: 2151

TBMM Arşivi, Arşiv No:23, Sicil No: 2270

TBMM Arşivi, Arşiv No:23, Sicil No: 2271

TBMM Arşivi, Arşiv No:23, Sicil No: 2272

TBMM Arşivi, Arşiv No:23, Sicil No: 2273

TBMM Arşivi, Arşiv No:23, Sicil No: 2274

TBMM Arşivi, Arşiv No:23, Sicil No: 2275

Bursa Devlet Tiyatrosu Arşivi

Bursa Eski Eserleri Sevenler Derneği Arşivi

Bursa Kent Müzesi Arşivi

Bursa Kılıç-Kalkan Evi Arşivi

Raif Kaplanoğlu Kişisel Arşivi

Turgut Bulut Kişisel Arşivi

ANSİKLOPEDİLER

Bursa Ansiklopedisi, Bursa Hakimiyet Gazetesi Yayınları, Bursa, 1987.

Bursa Ansiklopedisi, Haz. Yılmaz Akkılıç, Bursa Kültür Sanat Yayınları, Bursa, 2002.

Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi

Türkler Ansiklopedisi, C.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

KİTAPLAR

Ağanoğlu, Yıldırım, *Göç: Osmanlı' dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makus Talihi*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

Akbulut, Rüknettin, *Herşeyi ile Bursa*, Sulhi Gara Matbaası, 1957.

Akgün, Necati, *Son 100 Yıl Bursa Olayları ve Anılarım*, Print Ofset Matbaacılık, Bursa, 1994.

Akkuş, Turgay, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Kent Tarihinde Gayrimüslimler*, Libra Yayıncılık, Bursa, 2010.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi(M.Ö.1000-M.S.2015)*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015.

Alagöz, Hüseyin, *Bursa Devlet Hastanesi 118. Hizmet Yılında*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1986.

Ali, Sedat, *Bursa Vilayeti Tarihçesi*, Bursa, 1934.

Altun, Metin; Ünlü, Hasan ve Kesiriklioğlu, Fatma, *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos*, Bursa: T.C. Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2001.

Ant, Metin, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.

Arcayürek, Cüneyt, *Yeni İktidar Yeni Dönem (1951-1954)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Arı, Kemal, *Büyük Mübadele; Zorunlu Göç ve Türkiye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.

AVP 50 Altın Yıl; Bursa Devlet Tiyatrosu, Haz. Fatma Gülpek-Hülya Alp, Bursa, 2008.

Barda, Süleyman, *Münakale Ekonomisi*, İstanbul, 1958.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1948 İstatistik Yıllığı*, Yay. No: 285, Ankara, 1948.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1953 İstatistik Yıllığı*, Yay. No:360, Ankara, 1953.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1959 İstatistik Yıllığı*, Yay. No:380, Ankara, 1959.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1960-1962 İstatistik Yıllığı*, Yay. No:460, Ankara, 1962.

Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, *Millî Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1953-1960*, Yay. No:431, Ankara, 1963.

Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, *Millî Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1950-1951*, Yay. No:346, Ankara.

Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, *Millî Eğitim İstatistikleri, Meslek Teknik ve Yükseköğretim, 1950-51*, Yay. No:348, Biricik Matbaa, Ankara, 1942.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1927 Sanayi Sayımı*, Yay. No:584, Ankara, 1969.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1934-1950 Zirai Bünye ve İstihsal*, Yay. No:329, Ankara, 1951.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1946-1953 Zirai Bünye ve İstihsal*, Yay. No:351, 1954.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Teşviki Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1935-1941 Yılları Faaliyetleri*, Ankara, 1945.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *2000 Genel Nüfus Sayımı*, Bursa İli, Yay. No:2718, Ankara, 2002.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Ziraat İstatistik Özetleri (1940-1961)*, Yay. No:2718, Ankara, 1962.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1954-1958 Zirai Bünye ve İstihsal*, Yay. No:387, 1959.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Zirai Bünye ve İstihsal 1958-1960*, Yay. No:421, Ankara, 1962.

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1939-40 Maarif İstatistiği*, Yay. No:187, Ulusal Matbaa, Ankara, 1942.

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1933-34 Maarif İstatistiği*, Yay. No:68, Devlet Matbaası, 1935.

Bayar, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Derleyen İsmet Bozdağ, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.

Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, Halkevi Yayınları, Bursa, 1950.

Baykal, Kazım, “Örnek Türk İslam Şehri Bursa’nın Kuruluşu, Gelişmesi ve Korunması Önerileri”, *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı Bildirileri*, İstanbul, 1987.

Boratov, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Boratov, Korkut, *Türkiye’de Devletçilik*, İmge Yayınevi, Ankara, 2006.

Bursa 1934 İl Yıllığı, Haz. Sedat Ataman, Bursa Vilayet Matbaası.

Bursa Belediyesinin 1950-57 Faaliyet Raporu, Kardeş Basımevi, Bursa, 1958.

Bursa Eski Eserler Sevenler Kurumu Hizmet Albümü (1946-1985), Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, S.17,1985.

“Bursa Eski Eserler Sevenler Kurumu 1957 Senesi Çalışmaları”, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, Yılmaz Basımevi, 1958.

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumun 1960 Yılı Çalışmaları ve Kurumun Tarihçesi, Haz.Kazım Baykal, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yay., S.11, Millet Matbaası, Bursa, 1961.

Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2012.

Bursa Verem Savaş Derneği, *On ikinci Kongresine Sunulan 1958 Yılı Çalışma Raporu*, Kader Basımevi, İstanbul, 1959.

Bursa Verem Savaş Derneği, *On üçüncü Kongresine Sunulan 1959 Yılı Çalışma Raporu*, Kader Basımevi, İstanbul, 1960.

Bursa Vilayetinin İktisadi Bünyesi ve Gelişme İmkanları Hakkında Ön Proje, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, İstanbul, 1962.

Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri (1946-1950-1954), Yay. Haz. Özel Şahingiray, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1999.

Cemal-Sadrettin, *10 Yıl İçinde Bursa*, Bursa Sanayi ve Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1933.

Cengiz, İsmail, *Yaşayan Müze Bursa*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Yayınları, Bursa, 2012.

CHP, *Cumhuriyet'in 15.Yılında Bursa*.

Cicioğlu, Hasan, *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim*, 1982.

Cillov, Haluk, *Türkiye Ekonomisi*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962.

Cumhuriyet'in 100.Yılında Orhangazi Sempozyumu, Haz.Raif Kaplanoğlu-Nizamettin Taylan Alkan, Uçar Matbaa, Bursa, 2012.

Çağlayangil'in Anıları, Haz. Tanju Cılızoğlu, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007.

Çakmak, Fevzi, *Bursa Yerelinde CHP (1946-1960)*, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2014.

Çalikuşu, Nevzat, *Başlangıcından Bugüne Bursa Dergileri*, Bursa Büyükşehir Kitaplığı, Akmat Matbaacılık, Bursa, 2014.

Çubukçu-Ersöz, Mustafa-Halit, *Yerel Basında Sağlık Olgusu Mustafakemalpaşa 1952-1961*, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, 2011.

Dalsar, Fahri, *Bursa'da İpekçilik*, İ.Ü Yayınları, 1960.

DP Tüzük ve Programı (1946), Ankara, 1946.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1952.

Duman, Hasan, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C.I, Ankara, 2000.

Dünden Bugüne Türk Havayolları (1933-1983) Haz. İlyas Albayrak, Ankara, 1983.

Ege, Rıdvan, *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri 1923-1998*, Türk Hava Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Eğilmez, Mümtaz Şükrü, *Milli Mücadele'de Bursa*, İstanbul, 1984.

Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2014.

Geray, Cevat, "Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler", *Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi*, Ankara, 1962.

Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası, Ulus Basımevi, Ankara 1936.

İnan, Afet, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Yayınları, Ankara, 1972.

İnan, Afet, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1968.

İnuğur, Mehmet Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1993.

İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Kalıpçı, İlknur, *Atatürk, Basın ve Bursa*, Özsan Matbaacılık, 1998.

Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968), Ankara, 1969.

Kaplanoğlu, Raif-Ozan, *Bursa'nın G Tarihi*, Arma Matbaacılık, Bursa, 2014.

Kaplanoğlu, Raif, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Bursa*, Avrasya Entongrafya Yayınları, İstanbul, 2006.

Kaplanoğlu, Raif ve Oğuzoğlu, Yusuf, *Bursa'nın Teknoloji Tarihi*, Bursa Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2010.

Karadağ, Nurhan, *Halkevi Tiyatro alışmaları (1932-1951)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Karpat, Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

Karpat, Kemal, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

Kemankaş, İsmail, *Osmanlı'dan Günümüze Bursa'da Spor*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2010.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk'n Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2007.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Konukman, Ercüment, *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Güç ve Anavatan; Nedenleri, Boyutları ve Sonuçları*, Haz. Kutlay Doğan, Ankara, 1990.

Köksal ve İlkin, Bilge-Rasih, *Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi (1923-1973)*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.

Kuraloğlu, Niyazi, *1953 İcraat Raporu ve 1954 Yılı İş Programı Tasarısı*, Bursa Teknik Ziraat Müdürlüğü, 1954.

Mc Carthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1998.

“*Mevlid-i Şerif Yazan Süleyman Çelebi Münasebetiyle*”, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, S.2, Bursa Aysan Matbaası, Bursa, 1952.

Muhittin, Nezihe, *Türk Kadını*, İstanbul Numune Matbaası, İstanbul, 1931.

Oral, Fuat Süreyya, *Türk Basın Tarihi*, C.I, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1962.

Öz, Esat, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

Özdemir, Nezaket, *Cumhuriyet Çocuklarının Diliyle Bursa’nın Anısal Tarihi*, Sentez Yayınları, İstanbul, 2009.

Özel Okullar Rehberi, Ankara, 1964.

Özen, Uğur Ozan, *Bursa Oda Tiyatrosu*, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2013.

Özkan, Necati, *Türkiye ve Dünya’dan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar*, Medicat Kitapları, İstanbul, 2002.

Özmen, Önder, *Çağdaş Sporda Eğitim Üçgeni*, Ankara, 1979.

Öztürk, Cemil, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara, TTK Yayınları, Ankara, 1996.

Öztürk, Kazım, *T.C. Hükümetleri ve Programları*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1968.

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

Persintili, Nurşen, *Türk Kadınlar Birliği (1923-2013) Doksan Yıllık Örgütlü Mücadele*, Ankara, 2013.

Rıfat, Samih, *Tarih İçinde Bursa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 1989.

Sağlık Bakanlığı, *Yataklı Tedavi Kurumları İstatistik Yıllığı*, 2002.

Sağlık Bakanlığı, *Sağlık İstatistikleri 1996*, Kasım 1997.

Sağlık Bakanlığı, *Sağlık İstatistikleri 1997*, Kasım 1998.

Sakaoğlu, Necdet, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, 1992.

Selen, Remzi, *Bursa'da Kılıç-Kalkan Savaş Oyunu*, Marmara Basımevi, İstanbul, 1947.

Şimşir, Bilal, *Bulgaristan Türkleri (1878 – 2008)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, (1920-1945)*, C.I, Ankara, 1989.

Tayla, Mustafa, *Bursa Basını*, Bursa Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Bursa, 1997.

Tokgöz, Erdinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*, İmaj Yayınları, Ankara, 2004.

Tor, Çetin, *Bursa Tabip Odası Tarihi (1928-2013)*, Bursa, 2013.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, 1945-1946*, Yay. No:281, Pulhan Matbaası, 1947.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü *Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri, 1960-1961* Yay. No:465, DİE Matbaası, Ankara, 1965.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, 1945-1946*, Yay. No:281, Pulhan Matbaası, 1947.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, 1949-1950*, Yay. No:335, Yeni Matbaa, Ankara, 1952.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, 1953-1960*, Yay. No:437, 1963.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Milli Eğitim, Meslek, Teknik ve Yükseköğretim İstatistikleri 1953-1960*, Yay. No:438, 1963.

TÜİK, *1950 Genel Nüfus Sayımı*.

TÜİK, *1964 Sanayi ve İşyerleri Sayımı*.

TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007*.

TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*.

TÜİK, *Traktör Anket Neticeleri 1960*.

TÜİK, *Ulaştırma İstatistikleri 1966*.

Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, TBMM Yayınları, Ankara, 2009.

Türkiye İpekböcekçiliği Kongresi Bursa 23-25 Mart 1957, Tan Matbaası, İstanbul, 1957.

Türkiye Kadınlar Birliği Ana Tüzüğü, Ankara Devlet Matbaası, 1949.

Uluskan, Seda Bayındır, ***Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları***, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

Ülkütaşır, Şakir, ***Atatürk ve Harf Devrimi***, TDK Yayınları, Ankara, 1991.

Yasa, Memduh, ***Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)***, Akbank Kültür Yayınları, 1979.

Yaşayan Müze Bursa, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Ed-Haz. İsmail Cengiz, Stil Matbaacılık, İstanbul, 2012.

Yaşayan Müze Kent, ***Bursa Kılıç Kalkan Halk Oyunu***, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012.

Yetişen, Yusuf Kenan, ***Bursa Kılıç-Kalkan Halk Oyunu ve Tarihçesi***, Dörtrenk Matbaa, Bursa, 2011.

Yılmaz, Mustafa ve Doğaner, Yasemin, ***Cumhuriyet Dönemi'nde Sansür (1923-1973)***, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

Zürcher, Erik Jan, ***Modernleşen Türkiye'nin Tarihi***, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

1957 Bursa Telefon Rehberi, TCDD Matbaası, İzmir, 1957.

MAKALELER

Akkılıç, Yılmaz, ‘‘Bursa Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi’’, *Bursa Defteri*, Mart 2002.

Akkılıç, Yılmaz, ‘‘Bursa Basın Tarihi Üzerine Bir Deneme’’, *Bursa Defteri*, Haziran 2006.

Akkuş, Mine, ‘‘Atatürk Dönemi Bursa’sında Tıp Çalışmaları-1’’, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:10, S.17, 2009/2.

Aktar, Ayhan, ‘‘Bursa’da Devlet ve Ekonomi’’, *Bir Masaldı Bursa*, Haz. Engin Yenal, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

Altan, Cemal, ‘‘Türkiye’de 1950-1960 Dönemi Milletvekillerin Sosyolojik Özellikleri’’, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22, Aralık 2008.

Arı, Oğuz, ‘‘Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı’’, *1950 – 1951 Senelerinde Bulgaristan’dan Tehcir Edilen Türk Göçmenlerinden Yalnız Bursa’ da Hürriyet Mahallesi’ nde ve İstanbul’ da Taşlıtarla’ da İskan Edilenlerin İntibakı ile İlgili Sosyolojik Problemler*, Rekor Matbaası, Ankara, 1960.

Aysal, Necdet, ‘‘Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri’’, *Atatürk Yolu*, S.35, Mayıs-Kasım 2005.

Barlas, Ferruh, ‘‘Bursa’da Zeytincilik’’, *İktisadi Yürüyüş*, S.100-104, 1944.

Başar, Erdoğan ‘‘Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri’’, *Eğitim Dergisi*, S.1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1992.

Bilgiseven, Kurtkan, "1950-1951 Yılında Türkiye'ye Tehcir Edilen Bulgaristan Türkleri Etrafında Anket Usulü-Tatbikatı Göçmenlerin Mesleki Durumları", *İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XXII, S.2, 1960-1962.

Burcu, Ebru, "Yenileşme Dönemi Türk Tiyatrosu ve Ahmet Vefik Paşa", *Türkler Ansiklopedisi*, C.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Çavdar, Tevfik, "Cumhuriyet'in Başlangıcında Filizlenen Demokrasi ve 'Tahrir-i Sükûn' Yasası", *Birikim*, Ağustos 1989.

Çomaklı-Koç-Yıldırım, Ertan- Fatih-Kürşad Emrah, "Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi," *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C.IV, No: 2, 2012.

Demirel, Muammer, "19 yy.da Bursa'da Göçmen İskanı", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Arabacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009.

Demirtaş, Bahattin, "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", *Akademik Bakış*, C. I, 2008, S.2.

Ekin, Rıfat, "Bursa'da Meyvacılık", *İktisadi Yürüyüş*, S.100-104, 1944.

"Hüdavendigâr", *Bursa Ansiklopedisi*, Haz. Yılmaz Akkılıç, Bursa Kültür Sanat Yayınları, Bursa, 2002.

İnce, Erdal, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Karayolu Ulaşımına Genel Bir Bakış", *ÇTTAD*, S.12, Bahar 2012.

İpekyün, Ahmet, "Bursa'nın Ekonomik Profiline Bakış", *Bir Masaldı Bursa*, Haz. Engin Yenal, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

İrgil, Ceyhan, ‘‘Bursa Sağlık Tarihi’’, *Bursa Defteri*, Mart 2003.

Kaplanoğlu Raif, ‘‘Bursa Gazetelerinde Tiraj’’, *Bursa Defteri*, Haziran 2006.

Kaplanoğlu, Raif, ‘‘Göçlerle Kurulan Şehir’’, *Bursa’da Zaman*, S. 12, Ekim 2014.

Karakoç, Fulya Düvenci, ‘‘Bir Mübadele Kasabasının Zorunlu Göç Öncesi ve Sonrasındaki Durumu: Tirilye’de Ekonomik ve Sosyal Yaşam’’, *Bursa’nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Arabacı, Bursa, 2009.

Karatal, Turgut, ‘‘On Yılda Halkevi’’, *Uludağ*, Mart 1942.

Karatal, Turgut, ‘‘Spor Komitesinin 10 Yılına Bir Bakış’’ *Uludağ*, S. 44, 1942.

Karatal, Turgut, ‘‘Bursa Halkevinin Tahtakıran Sistemi Kılıç-Kalkan Cenk Oyunu Hakkında Birkaç Söz’’, *Uludağ*, S.63, 1944.

Karayolları Bülteni, S:14, Temmuz 1952.

Karayolları Bülteni, S:33, Temmuz 1953.

Karayolları Bülteni, S:62, Aralık 1955.

Karayolları Bülteni, S.54, Nisan 1955.

Kayabaşı, Nahit, ‘‘Beyaz Perdede Zaman’’, *Bursa Defteri*, Mart 1999.

Koç, Ceyhan, ‘‘İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri’’, *Atatürk Dergisi*, C.III, S.I, Mayıs 2000.

Özen, Uğur Ozan, ‘‘1879’dan 1957’ye Bursa Şehrinde Tiyatro’nun Tarihi’’, *Bursa Araştırmaları Dergisi Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S.27, 2010.

Özer, Sevilay, ‘‘Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları’’
SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.31, Nisan 2014.

Özkula, Bora, ‘‘Dünden Bugüne Bursa’da Tiyatro’’, *Bursa Defteri*, Haziran 2002.

Selimoğlu, İsmail, ‘‘Balkan Savaşları ve Göçler’’, *Bursa’nın Zenginliği Göçmenler*,
Ed. Zeynep Dörtok Arabacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009.

Selimoğlu, İsmail, ‘‘Cumhuriyet Dönemi’nde Bursa’ya Mübadele Sonrası Göçler’’,
Bursa’nın Zenginliği Göçmenler, Ed. Zeynep Dörtok Arabacı, Osmangazi
Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009.

Simer, Turgut, ‘‘Evimizin On Yıllık Çalışmaları’’, *Uludağ*, S.44, Şubat 1942.

Şeker, Nesim , ‘‘Türk-Yunan Mübadelesi ve Bir Kent: Bursa’’, *Bursa Defteri*, Mart
1999.

Tanoğlu, Ali, ‘‘Bulgaristan Türkleri’nin Son Göç Hareketi (1950-1951)’’, *İ.Ü.
İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.XIV, No:1-4, 1952-1953.

Tonak, Hacı ve Soydan, Ersoy ‘‘ Milli Mücadele Dönemi’nde Bursa Basını’’
*Mudanya Mütarekesi’nden Günümüze Bursa Uluslar arası Sempozyumu 26-28
Eylül 2013*, Yay. Haz. Selcan Koçaslan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.

Tör, Vedat Nedim, ‘‘Bursa’nın Husui Meseleleri; Yollar, Oteller, Kaplıcalar’’,
İktisadi Yürüyüş, S:21, 1944.

Türkozan, Sabri, ‘‘İki Sağlık Müessesinin Ilık ve Müşfik Kucağında’’, *Hakimiyet*,
15 Ocak 1954.

Uyar, Hakkı, ‘‘Türkiye’de Modernleşmede CHP’nin Rolü’’, *Bülent Tanör Armağanı*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Ünver, Zafer, ‘‘Eski Eserleri Sevenler Kurumu’’, *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S.2, Ağustos 2003.

Üster, Neşati , ‘‘Bursa’da Yeni Bir Verem Dispanseri Açıldı’’, *Klinik*, C.X, No:2, Şubat 1952.

Üster, Neşati , ‘‘Bursa’da Yeni Bir Verem Dispanseri ve Sağlık Merkezi Açıldı’’, *Klinik*, C.XI, No:8, Ağustos 1953.

Yıldız, Demet Çoraklı, ‘‘40 Yıl Öncesinden Bir Usta: Derviş Sami Taşman’’, *Bursa Defteri*, Haziran 2006.

Yıldız, Nuran ‘‘Demokrat Parti ve Basın’’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S.51, 1996.

TEZLER

Akkuş, Mine, ‘‘Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi’’, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, İzmir, 2004.

Albayrak, Mustafa, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Ankara, 1992.

As, Efdal, ‘‘Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları 1923-1960’’ *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, İzmir, 2006.

Bayraktar, Bayram, ‘‘Demokrat Parti’nin Köylü Politikaları (1946-1960)’’, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı*, Doktora Tezi, Kayseri, 2002.

Uzman, Nasrullah, ‘‘Türkiye’nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)’’, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara, 2014.

GAZETELER

Ant

Ataeli

Cumhuriyet

Demokrat Bursa

Gece Postası

Gençliğin Sesi

Hakimiyet

İşçi Sesi

Kadın Gazetesi

Millet Yolu

Resmi Gazete

Şehir Postası

Yeni Ant

Zafer

DERGİLER

Akademik Bakış

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Atatürk Dergisi

Birikim

Bursa Defteri

Bursa'da Zaman

Bursa Kent Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Eğitim Dergisi

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi

İktisadi Yürüyüş

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası

Karayolları Bülteni

Klinik

S.D.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi

Uludağ

GÖRÜŞÜLEN KİŞİLER

Ahmet Ayhan: Çiftçi, (Görüşme Tarihi: 26.12.2015)

Aytaç Toker: Eczacı, Sivil Toplumcu, (Görüşme Tarihi: 19.03.2016)

Yener Akkılıç: Mühendis, (Görüşme Tarihi: 19.03.2016)

Hüseyin Sungur: DP Gençlik Kolları Bursa İl Başkanı, 15.Dönem AP Bursa Milletvekili, (Görüşme Tarihi 26.03.2016)

Turgut Bulut: Avukat, (Görüşme Tarihi: 02.04.2016)

Ergun Kağıtçıbaşı: İş adamı, (Görüşme Tarihi: 03.04.2016)

Ahmet Özdokumacı: Tekstilci, (Görüşme Tarihi: 05.04.2016)

İsmail Öztürk: Çiftçi, Esnaf, (Görüşme Tarihi: 05.04.2016)

EKLER

1700 göçmen ailesi daha geliyor

Bursaya 1700 göçmen ailesi iskân için müracaatla bulunmuştur. Bütün kazalara ait 10 000 adet göçmen ailesi de ilçelerine müracaatla bulunmaktadırlar.

İskân sefi Tahsin Özer'in idaresinde teşkil edilen komisyon çalışma-

ğa başlamıştır. Köylere sevk edilenler arasında bîhassa Gürsu ve Çalı bucağın sevk edilen 40 ailenin iskânı tamamlanmış olup kendilerine arazi ev arsası ve diğer arazi aletler dağıtılmıştır. Türk köylüsü bu ha-

yırlı teşebüse çok sevinmiş olup bu ailelere manen ve maddeten yardım etmektedir.

Hatta arsa verilmeyen bir aileye bir köy vatandaş dut bahçesini hiybe etmiştir.

Gazetemizde hasasi yetle üzerinde durduğu bu işin filii safhaya girmesi memleket hesabına Ant ailesini çok sevindirmiştir.

Yalnız bu işin sathı ve kifayetsiz olduğu meydandadır. Zira iskân süratle yapılmazsa evvelce söylediğimiz acı hakikatlerle karşılaşmak mecburiyeti hasıl olacaktır.

Hükümeti yavaş gördüğümüzü hatırlatırız.

Bu hafta atletizm bölge birincilikleri yapılıyor

Bandırma İdman yurdu geliyor

Bugün ve yarın bölge atletizm birincilikleri saat 17 de başlayacaktır. Bu müsabakalar ya-

redilebilecektir. Bandırma'nın kuvvetli bir kadrosuyla sahaya çıkacakları söylenmektedir.

EK-1: Gazeteye Yansıyan Göçmen Haberi

Kaynak: Ant Gazetesi, 4 Ağustos 1951, s.2.

EK-2: CHP'nin Göçmen için Yayınladığı Beyanname

C.H.P.
ve
Göçmen Vatandaş

GÖÇMEN VATANDAŞLARIMIZI, BU MEMLEKETİN ÖZ EVLÂTLARI VE ÖZ SAHIPLERİ SAYIYORUZ.

- Göçmen vatandaşlarımızın haklarını korumak ve bütün sosyal meselelerini titizlikle ele almak başlıca vazifemiz olacaktır.
- Göçmen zümreleri arasındaki farklılıkları ortadan kaldıracacağız; ve bütün göçmenlerimizi devletin eşit himayesinden faydalandıracağız.
- Kendilerine mesken tahsis edilen göçmenlerimizin tapularını süratle vereceğiz.
- Göçmenlerimize ilk yerleştirildikleri yerlerde devletçe verilmiş olan mal ve mülklerin tasfiyesinde kolaylık tanıyacağız.
- Anavatanına gelen göçmenleri sınırdan itibaren lâayık oldukları sıcak alâkayla karşılayacağız.
- Göçmen rehberlik merkezleri kurarak, yeni şartlara uymak için göçmenlerin muhtaç oldukları bütün bilgileri kendilerine vereceğiz.

C. H. P. YAPAMAYACAĞINI VAADETMEZ. VAADETTİĞİNİ YAPAR

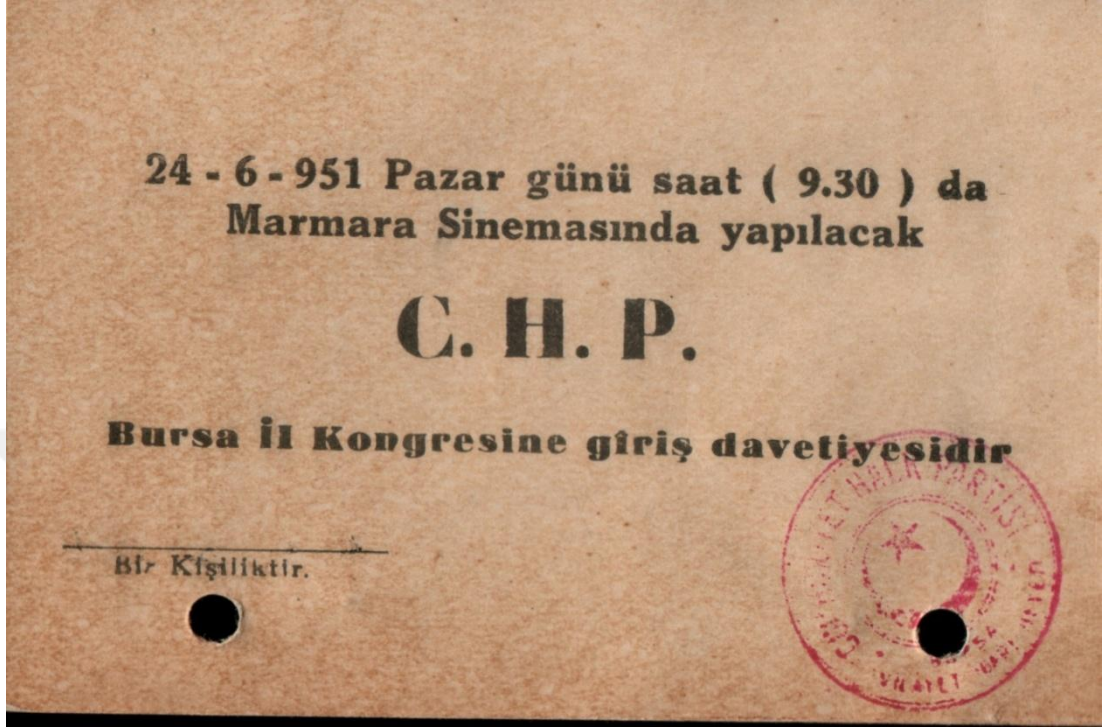
Kaynak: Raif Kaplanoğlu Arşivi.

EK-3: Göçmenler Türkiye'ye Gelirken Manzara

Kaynak: Bursa Kent Müzesi Arşivi.

EK-4: CHP Kurultay Delege Kartı

Kaynak: Raif Kaplanoğlu Arşivi.

EK-5: CHP İl Kongresi Giriş Davetiyesi

Kaynak: Raif Kaplanoğlu Arşivi.

EK-6: Kanberler Muallimhanesinin Restorasyon Önceki Durumu**Kanberler Muallimhanesinin Restorasyon Sonrasındaki Durumu**

Kaynak: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985.

EK-7: Süleyman Çelebi Türbesinin Açılış Töreni (1952)

Kaynak: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü, 1985.

EK-8: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Kuruluş Beyannamesi

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumunun Beyannamesi

Büyük Türk Milletinin asaletini canlandıran, yaşatan ve tarihimizin şerefli, tabiatın emsalsiz güzel diyarı; Bursa'mızdaki ecdad yadigarı eski eserleri korumak ve onarmak emelile teşekkül eden kurumumuz, Bakanlar Kurulunun 11/12/1947 tarihli 6671 sayılı kararı ile genel menfaatlere yarar Derneklerden olduğu kabul edilmiştir.

İlk iş olarak Dünyaca tanınmış ve bütün insanların, Türklerin ve Müslümanların ruhunu temiz duygularla dolduran ve yükselten meşhur Mevlud sahibi Süleyman Çelebinin Türbesi yaptırılacak; etrafındaki mezarlık ve park onarılacaktır.

Sırasıyle Türk Büyüklerinden, Meşhur müelliflerden; Bursa İsmail Hakkı, Molla Hüseyin, Molla Hayali, Lamî Çelebi ve Yeşil Mimarî Hacı İvaz paşa gibi zevatın Türbeleri vücade getirilecek ve sair abideler tamir ettirilecektir.

Kadın, Erkek bütün Bursalılardan, Bursayı sevenlerden; Türk Tarihi, Edebiyatı, Mimarisiyle ilgili olanlardan ve bu ölmez eserlerden feyiz alanlardan; bize maddi ve manevi yardımlarda bulunmalarını ve bütün tanıdıklarını bize yardım için harekete getirmelerini rica ederiz.

24/Aralık/1947

KURUM İDARE HEYETİ

F. Ulusoy
14 cü Okul
öğretmeni

Vedî Kalyoncuoğlu
Müze Müdür Mevâni

Kâzım Baykal
Erkek Lisesi
Felsefe öğretmeni

Rıza İlova
Belediye Meclisi azası Atıcılar çifliği sahibi

Naci Kurtul
Güven sigortası azası Koza hanı No. 15

F. Ulusoy
Vedî Kalyoncuoğlu

Kâzım Baykal

Rıza İlova
Naci Kurtul

Kaynak: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Arşivi.

EK-9: İsmet İnönü Halkevinin 12. Yıldönümü'nde Kılıç-Kalkan Oyuncularıyla Beraber 1944

Kaynak: Kılıç Kalkan Evi Arşivi.

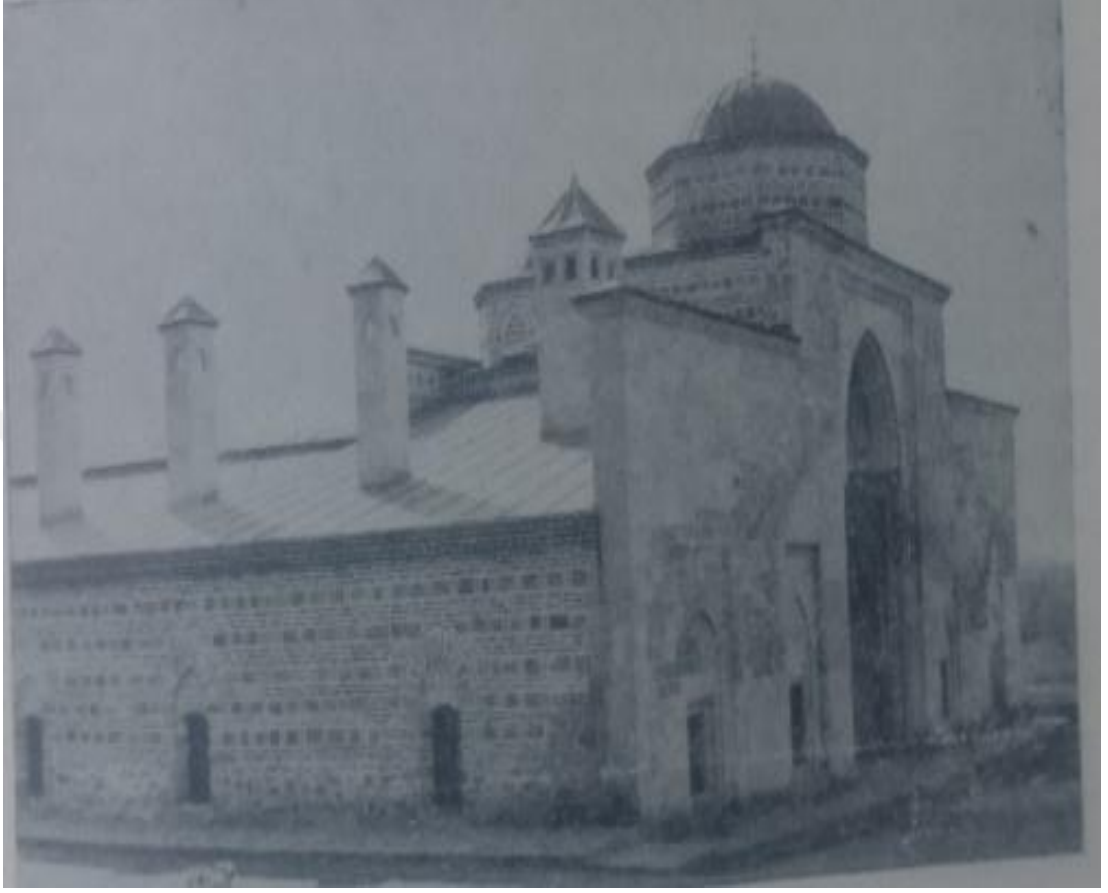
EK-10: Kılıç Kalkan Ekibi Kıbrıs'ta

Kaynak: Kılıç Kalkan Evi Arşivi.

EK-11: Muradiye Verem Dispanseri.

Kaynak: Raif Kaplanoğlu Arşivi.

EK-12: Yıldırım Verem Dispanseri

Kaynak: Raif Kaplıanoğlu Arşivi.

EK-13: Verem Savaş Derneği'nin 1950 Yılına Ait Posta Pulu

Kaynak: Raif Kaplanoğu Arşivi.

EK-14: CHP'nin Önde Gelen Gazeteci ve İş Adamları, Gazeteci Derviş Sami Taşman, Tüccar Rıza İlova, Abdurrahman Konuk.

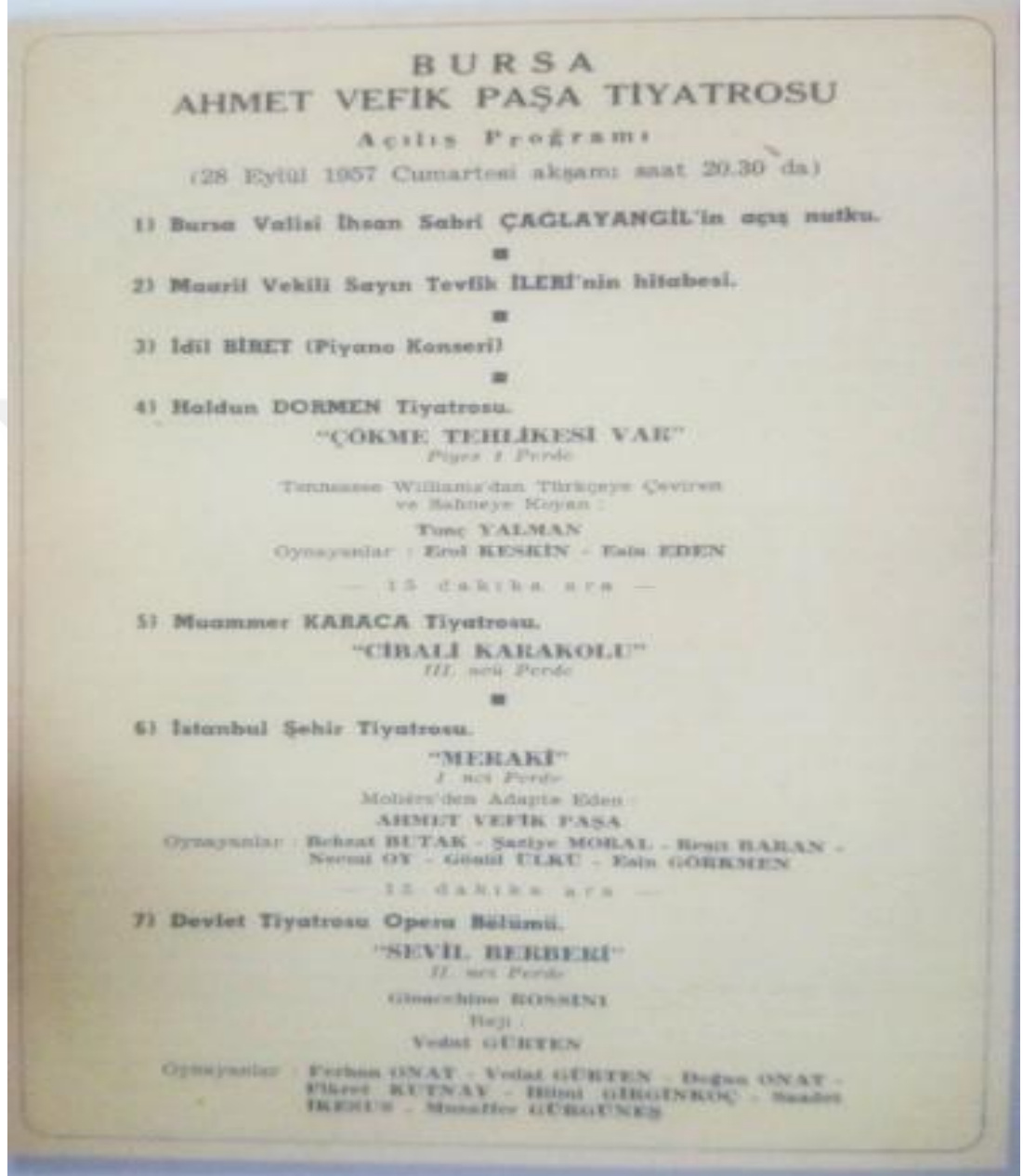
Kaynak: Turgut Bulut Kişisel Arşivi.

EK-15: İsmet İnönü ve Genel Sekreter Kasım Gülek Uludağ'dan Bursa Manzarasına Bakarken (1956)

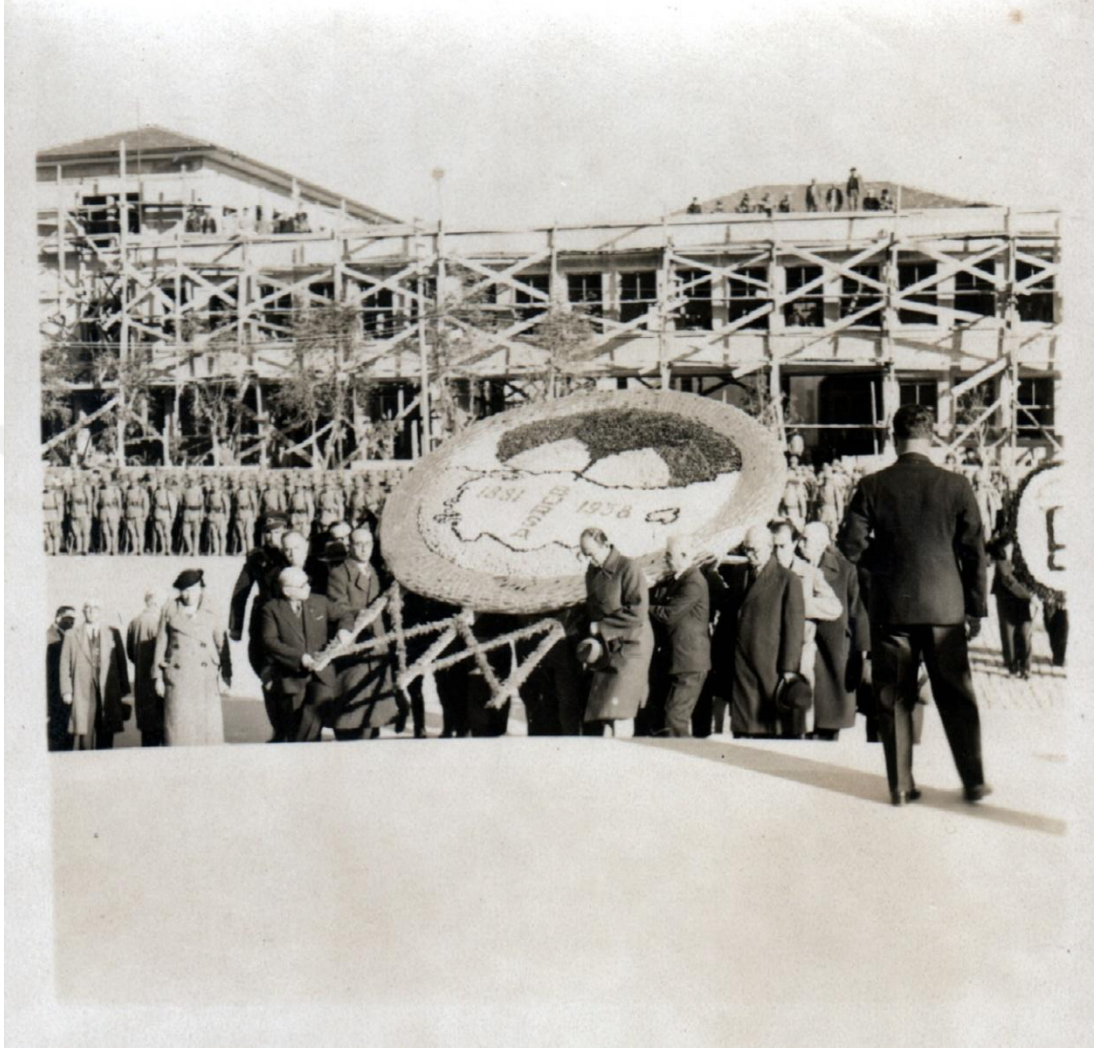

Kaynak: Turgut Bulut Kişisel Arşivi.

EK-16: Bursa Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu'nun Açılış Programı.

Kaynak: Bursa Devlet Tiyatrosu Arşivi.

EK-17: Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu Yapım Aşamasındayken

Kaynak: Bursa Kent Müzesi Arşivi.

EK -18: Bursa Devlet Tiyatrosu Açılışı Dolayısıyla Bastırılan Bronz Şilt

Kaynak: Raif Kaplanoğlu Kişisel Arşivi.

EK-19: Kadınlar Birliği Köy Ziyaretinde

dür ve muavinlere düşer. Erkek liselerinde idari zafiyet mevcutsa, bunun sebebini erkek müdürlüklerde aramak icap eder.

KIBRIS GEZİSİ

Türk Kadınlar Birliği İstanbul Merkezinin tertip ettiği Kıbrıs gezisine 13 Ağustosta çıkılacaktır. Kayıtlar devam etmektedir. Gezi, büyük bir alaka uyandırmıştır.

Izmirli dördüzler: Uhuvvet, Müszvat,

23 Temmuz 1952 günü üçüncü yaşlarına giren dört sevimli çocukları ziyaret için Behçet Uz

çocuk has zaman, d

Türk Kadınlar Birliğinin Köy Gezisi...

Kadınlar Birliği köy gezici ekibi. (Yarın 6. sayıya devam)

Günün

İsta
tahane
bu baht
rültüye
var kuv
tüm tele
ediyeriz
Yan
retli çök
veylama
sıze kaz
mahşeri
mezini d
gibi at o
Halb
rebatsız

Kaynak: Kadın Gazetesi, 4 Ağustos 1952, s.1.

EK-20: Bursa'ya Gelen Göçmenin Devlet Yetkilerine Yazdığı Mektup

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayın Başbakanımız
biz Bulgaristan göçmenlerinden yedi
hane kadar Orhangazi kasabasına sevk
edildik burayı geldiğimiz vakit derhal kay-
makamlığa başvurarak ittirik, derhal bizim yar-
dımımıza koştular Ev bulup bizi yerleştirdiler
andan sonra yiyecek maddelerimizi temin ittiler
ve de aynı şekilde devam ediyorlar. Biz Orhangazi
yeni gelen göçmenleri cümlemiz okullar sınıflara
gark olduk ki hiç dil ve kalem ile anlatamayız
biz yan ittirik ki her zeman burada oturuyor-
muşuk. biz hiç muhalefete görmedik diye bizim
çocuklarımız bile burasının yerlisi gibi geçiyorlar
yaşasın var olsun Türkiye hükümetimiz
yaşasın Cümhur Başkanımız Celal Bayar
yaşasın İçişleri Bakanımız Halil Özyürek
yaşasın var olsun T.B.M.M. Başkanı Göçmen ve
müttecilere Türkiye Yardım Derneği Başkanı Refik
Coraltan.

Kahr olsun bize iziyet eden Bulgar
Hükümetine ve onların mamuzsu baş-
kanlarına.

Orhangazi yeni göçmenleri
1 Ahmed oğlu Mehmed Başaran. *M. Başaran*
2 Ömer oğlu Tahir Suat : *Tahir Suat* ORHANGAZI
3 Selim Serine : *Selim Serine* 26-3-1951
4 Musa Bozdağlı

030	01			18	100	36
-----	----	--	--	----	-----	----

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

EK-21: CHP Kimlik Kartı

		 <p>Hakikatleri Konuşmaktan Kacınmayınız MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK)</p> <p>C. H. P. KİMLİĞİ 19</p>
<p>C. H. P. Üye Kimlik Sahibi</p> 	<p>Adı : <i>Turgut</i> Soyadı : <i>Bulut</i> Babasının adı : <i>Mehmet</i> Doğum yeri : <i>Bursa</i> Doğum tarihi : <i>1926</i> Medeni hali : <i>Evlü</i> Mesleği : <i>Avukat</i></p> <p><i>[Signature]</i></p>	<p>1 - İşbu üye çırdanır B şahittir, 2 - Fotoğraflı yapışık Bay</p> <p><i>Turgut Bulut</i></p> <p>Partimiz kütüğüne <i>23289</i> No.da Kayıtlı bulunduğuna ve partimiz üyesi olduğunuzu tasdik ederiz.</p> <p>12-11-1964 Sekreter </p>
<p>İli : <i>Bursa</i> İlçesi : <i>Bursa</i> Bucacı : <i>Çimci</i> Ocağı : <i>82. Orhan</i> İkamet ad. : <i>Setişçi</i> <i>Koza Ali Sok. No. 33</i> İş adresi : <i>Koza Han</i> <i>No. 235 Bursa</i></p>	<p>Partideki vazifesi : <i>İdare</i> <i>Kurulu Üyesi</i> Partiye giriş tarihi : <i>2.8.1981</i> Kütük No. : <i>23289</i></p>	<p>1 - İşbu üye çırdanır B şahittir, 2 - Fotoğraflı yapışık Bay</p> <p><i>Turgut Bulut</i></p> <p>Partimiz kütüğüne <i>23289</i> No.da Kayıtlı bulunduğuna ve partimiz üyesi olduğunuzu tasdik ederiz.</p> <p>12-11-1964 Sekreter </p>

Kimlik altındaki imza C. H. P. Genel Sekreteri Sn. İsmail Ağuştu Aksalın

Kaynak: Turgut Bulut Kişisel Arşivi.

EK-22: Bakanlar Kurulunun Göçmenler Adına Aldığı Karar.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MÜHÜRLEME VE MÜDÜRLEME
KARAR NO: 2
1951

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARAR

Bulgaristan'dan 1950 takvim yılı başından itibaren serbest göçmen vizesiyle memleketimize gelen ve gelmekte olan Türklerle 2510 sayılı İskân Kanununun 15 inci maddesinin 5096 sayılı kanunla değiştirilen 2 nci bendi uyarınca (Göçmen olarak) kabul edilmeleri ve iskân meselesine tabi tutulmaları ve Bulgaristan'da normal şartların evdetine kadar gelecek olanlara da mahlif Konsolosluklarımızca 3657 sayılı kanunla göre serbest göçmen vizesi yerine göçmen vizesi verilmesi; İğdigleri ve Diğdigleri Bakanlıklarının suvarfakatine değyanan Tarım Bakanlığının 16/3/1951 tarihli ve 3304-O-3307/12851 sayılı yazısı Özerine, Bakanlar Kurulunun 16/4/1951 tarihli toplantısında kararlaşdırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
C. İnönü

000 16 01 02 180 30 10

Başbakan M. İnönü	Devlet Bakanı Bektaş Yardımcı S. İnönü	Devlet Bakanı F. Köprülü	Adale Bakan R. N. N. N.
MHK Nezareti Bakanı M. İnönü	İçişleri Bakanı M. İnönü	Diğdiglet Bakanı F. Köprülü	MHK Bakanı M. İnönü
MHK İktisat Bakanı M. İnönü	Başbakanlık Bakanı M. İnönü	Ek. ve Ticaret Bakanı M. İnönü	S. ve S. Y. Bakanı M. İnönü
G. ve Tektik Bakanı M. İnönü	Ticaret Bakanı M. İnönü	Ulaştırma Bakanı M. İnönü	Çalışma Bakanı M. İnönü
			İktisatçı Bakanı M. İnönü

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

EK-24: Celal Bayar'ın Seçimler Öncesi Bursa Ziyareti

PAZARTESİ
21
EKİM 1957

FAHİRİ
HAYRİ TERZİHOŞLU
MUSTAFA TAYLA

Hakimiyet

Milletindir

Müessesesi : İsmet Bozdağ
İzlenim Çarşı Arakçılar
Sokak No: 9 BURSA

Devlet Binası
Tesis Tarihi: 1.1.1950
Yılı 8 Sayı 3666

GÜNLÜK SİYASİ SABAH GAZETESİ
Fiyatı : 10 Kurş

Fenerbahçe 0 İstanbulspor 0
İstanbul, 20 (Telgraf) Profesyonel birinci küme lig maçlarına bugün de Mithatpaşa stadyumunda 4 vuruş edilmeye ve Fenerbahçe - İstanbulspor arasında yapılan karşılaşma golsüz berabere sonuçlanmıştır.

Reisicumhurumuz Celâl Bayar'ı dün 70 bin Bursalı heyecanla istikbâl etti

Celâl Bayar'a misli görülmemiş tezahürat yapıldı

Cumhuriyet Meydanında coşkun bir kalabalığa hitap eden Bayar: **"Şimdi ilim ve irfan yolunda büyük bir hızla ilerlemekteyiz."** dedi

Bayar İktisadi, Sınai ve işçi meselelerimizde yedi sene zarfında kaydedilen tetkikleri belirtti, harici ve dahili politika üzerinde önemle durdu

Bayar Kıbrıs hakkında: "Sonuna kadar Kıbrısın yakasını bırakmayacağız," dedi

Dün İstanbula gelen Reisicumhur Celâl Bayar şimdiye kadar misli görülmemiş muazzam ve multeme bir tezahürat ile karşılanmıştır. C. Bayarın hava alanında 600 vasıta ile en azından 20 bin kişi istikbal etmiştir. Uçak tam saat 15.05 de Bursa hava alanına inerken bu muazzam kalabalık dalgalar halinde hareket etmiş. Yağmur olmasaydı gök yüzüne yükselmiştir.

C. Bayar uçaktan inip yere ayak bastığı zaman bu insan seli bir anda Bayarın binceği için etrafını sarmıştı. Büyük hemşehirlilerine candan sevgi ve muhabbetlerini işbirliğiyle gösteren Bursa halkı adeta bir ölümlü çığırda. Alınmış bütün tedbirlere rağmen bu insan seline karşı gelmek mümkün olamadı.

(Devamı S. 3 de)

Demokrat Parti Sıraşeler açığı açıldı

Açılıştaki D. P. Mebas adayları ve kolektif bir partili topluluğu hazır bulandı.

Dün, Sıraşeler D. P. açığına açılan sunuşlarıyla mütebbis heyetinin Tüccar Şevket İpek söylediği açığı nakilinde ezimle "D. P. nin yeni bir kalesini açıyoruz" demiş ve Mebas adaylarından Hüsnü Önen'den açığı kurdelerini kalemüne rica etmiştir. Hüsnü Önen "Hayriye ve şarfu olsun" sözleriyle kardeleyle keserek açığı faaliyete açmıştır.

Bu açığı merasiminde (Devamı S. 4 de)

Hür P. nin seçim hesapları

Hürriyet Partisine mensup olan hemşehirlilerimizden bazıları ve bilhassa kartının kurucuları arasında bulunan aday hemşehirlilerimiz, seçim hakkında kayıtlı isimler görünmekte ve «Bursa'da seçimi Hür.P. kazanacaktır, diyerek partilerinin kazanma şansını düşünmektedirler. Her günün bir adan yatar sözünü dikkate alan Hür P. nin Bursa adayları da kendü gönüllülerine mevsim payesini yatırmışlardır. Ama buna yarın parken kendilerine göre bir hesapları var tabii. Bakınız bu hesapları ne imiş. Diyorlarkı:

«Bizim Bursa'da 25 bin azamız var. Bunlar elbette reylerini bize vereceklerdir. Eh, bunlar yanık adamlar değildir ya. Elbet aileleri ve yakınları da vardır. Bunlar da en az 50 bin kişi olacaklardır rey 75 bin olur. Kaldık ki bu rakam bu 50 bin rakamı daha da fazladır. Binaenaleyh Bursa'da seçim bitmiştir.»

Doğrusu Hür. P. li hemşehirlilerimiz pek mütevazı ve pek istıfâli imişler. Ama biz onlara karşı daha da istıfâli olacağız ve saadetlerinde onların dediği rakamı yani 25 bin kabul edeceğiz. Daha da ileri giderek bu rakamı onların lehine ve onlar gibi 3 ile değil de 5 ile çarpacağız. Bu takdirde 125 bin rakam ile karşılaştığımız Hür. P. ye verecek rey adedini böylece bol bol hesap ederek 125 bin olarak kabul edeceğiz.

Ama Hür. P. li sayın hemşehirlilerimiz müsaade ederlerse hesabı burada kesmeyip devam edelim.

Bursa'da 1954 de de bir seçim yapılmıştı. Hür. P. li bu seçimi hatırlarız. Bilhassa sayın kurucu genel sekreterlerinin bu seçimi çok iyi hatırlaması leaheder. İşte o seçime giren Demokrat Partinin Bursa'daki üye adedi 66 bin idi. Seçim sonunda partileri aldığı oy miktarı da şöyle idi:

D.P.: 160 bin-C.H.P.: 75 bin-C.M.P.: 15 bin

Şimdi biz de Demokrat Partinin bugünkü Bursa'daki kayıtlı üye adedine bakalım. Bugün (Devamı S. 4 de)

HAKİMİYET

Muhalefet Gemlik'te Çöküyor

C. H. F. den ayrışıyor Gemlik, 30 (Hava) Bitaraf vatandaşlardan D. partiyeye kayıtlı olanlar. İlyas Abdurrahman, İlyas Gülcü, Ömer Lütfü Gülcü Mehmet İyol, Ahmet Güvenc, Hüseyin Ayran, Hasan Erdemir Hüseyin Demir ayak, H. İbrahim Kartal İbrahim Vergili, Ferhat Alp Rıza Kartal, Üzeyir Alp, Emine Alp (Devamı S. 4 de)

Kocaman, Salih Akın, Bitaraf vatandaşlardan D. partiyeye kayıtlı olanlar. İlyas Abdurrahman, İlyas Gülcü, Ömer Lütfü Gülcü Mehmet İyol, Ahmet Güvenc, Hüseyin Ayran, Hasan Erdemir Hüseyin Demir ayak, H. İbrahim Kartal İbrahim Vergili, Ferhat Alp Rıza Kartal, Üzeyir Alp, Emine Alp (Devamı S. 4 de)

GÜZEL DOST - Fransız herberleri arasında yapılan saç modeli müsabakasında Güzel dost adı alan bir model kazanmıştır. Rejionde bu model gözükmektedir.

Papayı ziyaret

Papa 12 nci Pius gençler de dünyanın dört bir tarafından gelen sakat hristiyanları takdis etmiştir. Resim de Vatikana giden felçli bir hasta görülmektedir.

İkinci devresi kör döğüşü halinde geçen maçta Merinos - Güven yenilemediler 0-0

Karabalçık köyü içme suyuna kavuştu

Köyde yapılan okulda bitmek üzere

Haber aldığımız göre uzun yıllardanberi temiz içme suyundan mahrum o (Devamı S. 4 de)

Ligin çetin karşılaşmalarından biri olan Merinos-Güven maçı dün oldukça kalabalık bir seyirci önünde oynandı, maç golsüz berabere ve hâdisasiz sona erdi. Hakem Hilmi Tecimoglu'nun fevkalde herbat idareci ile oyun zaman zaman çığırından çıktığı, bir çok hakışlıklara ve kaskı sertliklere şahid olduk. Hakemin büriz hakışlıkları karşısında Merinoslu bân futbolcular kaskı hareketlere bayırdular, oyun zaman zaman kör döğüş halinde cereyan etti.

Oyunun ilk dakikalarında Merinos daha hakim di ve bu üstünlük 10 uncu (Devamı S. 2 de)

Bugün 2 nci sayfamızda KARŞILIKSIZ ÇEK

Kaynak: Hakimiyet, 21 Ekim 1957.

EK-25: 1957 Seçim Sonuçlarının Basına Yansıması

PAZARTESİ 28 EKİM 1957

YARIBİ HAYRİ TEŞVİĞÜLLÜ
Müfettiş Mustafa Tayla
Müfettiş İsmet Başdağ
Lisans görevi Aralık Beyler
Sokak No: 4 BURSA

Hakimiyet
Milletindir
GÜNLÜK SİYASİ SABAH GAZETESİ
Fiyat: 10 Kuruş

Bugün 2'nci sayıdır
Suriye: Rus himayesi

Türk milleti hükümünü verdi

Bütün yurttaki yapılan seçimleri Demokrat Parti büyük farkla kazandı

İstanbul, İzmir, Balıkesir, Bilecik, Sakarya, Bursa, Aydın, İzmit, Isparta, Çanakkale Denizli dekati neticeler alındı

Tasvirleri bitmeyen vilâyetlerin hemen hepsinde durum Demokrat Parti lehine inkişaf ediyor

Dün sabah saat 8 de başlayan 17 e kadar devam eden umumî seçimler bütün yurttaki valilikleri büyük farkla kazandı. Her yil olduğu gibi seçimler büyük bir heyecanla yapıldı. Her yil olduğu gibi seçimler büyük bir heyecanla yapıldı. Her yil olduğu gibi seçimler büyük bir heyecanla yapıldı.

BURSADA DURUM

D. P.	C.H.P.	H.P.	M.P.	
Mudanya	6387	3674	461	529
M. K. Paşa	1669	682	325	207
Gemlik	8876	2767	493	763
Orhangazi	8043	2165	379	194
Yenişehir	9221	2236	1248	1915
İnegöl	10255	2416	865	2069
İzmit	5633	9963	903	109
Kocaeli	4371	2691	668	578
Karacabey	13626	7650	1942	528
Osmanlı	2321	8040	1322	1087
Şehir	5545	20884	3549	2189
	121369	58441	17.135	10841

Cumhuriyet Bayramı bugün 12 de başlıyor

Saat 14 de Atatürk Meydanında bir merasim yapılacak yarınki merasim saat 10 da başlayacak

Cumhuriyetin kuruluşunun 34'üncü yıldönümü bugün öğleden itibaren bütün yurttaki kutlanmaya başlanacaktır. Her yıl olduğu gibi bu sene de Cumhuriyet Bayramı günümüzde parlak bir şekilde kutlanacaktır. Bu maksatla yapılan hazırlıklar tamamlanmış bulunmaktadır. Şehir dışındaki illerden bayraklarla donatılmaya başlanmış, yer yer takı-afeler kurulmuşlar. Cumhuriyet Bayramı bugün saat 12 de Toplamden itibaren başlatılacaktır. Çarşamba günü saat 24 e kadar devam edecektir.

Bugünkü merasim saat 14 de Atatürk Meydanında şehir bandosunun çalacağı istiklal marşı ile başlayacaktır. Müzikli olan Atatürk Anıtına çelenkler konulacaktır. Bundan sonra Belediye Resmîni, riyasetinde bir heyet şehir adına şehitliğe çelenk koyacaktır.

Yarınki merasim saat 10 da başlayacaktır.

Seçim kut' neticesini yarınki müşahadelerde öğünür

Seçim Bursa'da büyük bir vekar ve huzur içinde geçti

İştirâk nispeti vasatî yüzde sekseni buldu, seçim esasında en küçük bir hâdise dahi cereyan etmedi

Günlerden beri beklenen "seçim" Türk milletine yarınki bir öğünük içinde cereyan etti. Esasen bunun aksi olmasın için hiçbir sebep yoktu. İdare makâmında dürüstlük, bilimsel bir zeydi, seçime "hile-hurda, karıştırmak yoktu, bunlar çoktan eskimeye başlamıştı. Türk milletinin vekarı, medeni ve siyasi olgunluğu ise bir defa daha kendini göstermiş, en ufak bir sünitiliya meydan verilmemiş, büyük imtihan günü büyük bir ciddiyet içinde geride bırakılmıştı.

İşte böylece, dün, milli irade bir defa daha tecrübe etmiştir. Bütün yurttaki olduğu gibi Bursa'da da seçime iştirâk nispeti çok yüksek olmuştur. Oy verme işi sabah saat 8 de başlamış ve vatandaşlar akın akın sandık başlarına koşmuşlardır. (Devamı S. 4 de)

Hamzalı, da 135 seçmenin 135 revî DP'de

Seçim neticesini en erken vermek de Hamzalı köylüleri yeni bir rekor tesis ettiler (Yarın S. 4 de)

Sandık başlarında müşahadeler

S. Türkozan
Dünkü seçimde, hatta ağırlarak sonuçlandırılmadan ayrılmış oldu. Nöbet Zira Vatanseverlerinden bir çoğu kutluklerde sandıkları bulmuşlardır. Hamza beyde bir kudu. Dağcıyanca 4 Ayık, İteleride böyle kim. İnzamı eliniz 7 adını bir tarafa bulamıyorlar. Yazık olacak bana. (Devamı S. 4 de)

Kaynak: Hakimiyet, 28 Ekim 1957.

EK-27: Dönemin Siyasi Havaşını Yansıtan Haberin Basına Yansıması

BURSA

Gece Postası

İŞÇİNİN SESİ İŞÇİNİN DAYANIŞI
GÜNLÜK SİYASİ AKŞAM GAZETESİ

DOĞRULUK ASİĞİ RİYA DÜŞMANIYIZ

26 - MART - 1953 PERŞEMBE

TİL: 2. SAYI: 180 (FİYATI 5 KURUŞ)

BESLE GARGAYI OYSUN GÖZÜNÜ

D. P. Bulgurcu Bucağını basan ve orada bulunanlara hakaret eden Bir Muhtar D. P. binasını basarak Celâl Bayarın resmini parçaladı

İzmit (Hüsnü) Celâl Bayar

İzmit (Hüsnü) bir müddetten beri devam eden partiler arası iyi hava süzgeci son bir hadise ile basılmaya yüz tutmuştur. Bulgurcu köyünün eski muhtarı Hasan Kazan yanında iki kardeşi ve iki arkadaşlığı olduğu halde DP meclis üssüne giderek himayeli kütüphaneye girmişler. Bu sırada Sinek muhtar Hasan kendisi oturmuşlara hakaret ve hakaret etmeye başlamıştı. Bu sırada kapıda oturan D.P. levhasında parçalanmıştır. Ofisimiz boyutlarında bulunan muhtarın spreyi girme ve odadaki heri malzeme istenilmeyen şekilde zarar görmüştür.

Ankara Radyosunun açtığı çığır

Avustralya Radyosu Kraliçe Mary yerine Çorçilin öldüğünü ilan etti. Sonra da özür diledi

Birizhan (A.A.) Birizhan radyosu bu sahede İngiltere ve ana kraliçesi Mary ve foto muhabirleriyle birlikte diğer muhabirlerle birlikte İngiltere, İngiltere kraliçesi Çorçilin hakkında haberler için bir çıkışta bulunmuşlardır. Bu çıkışta sonra İngiltere radyosu tarafından Çorçilin vefat haberiyle ilgili olarak bir çıkış yapılmıştır.

G.H.P. Meclis Grubu bugün toplandı

Üç gün devam edecek olan bu toplantıda iktidar icraatını iyi gören bir kaç Halk Partili Başmuharririn tenkit edilecekleri söyleniyor

Ankara (Hüsnü) G.H.P. Meclis grubu bu gün toplanmış başkanlığında toplanmıştır.

Partiler arası müzakerelerin inkıfap tarzını ve iktidar icraatını öven halk partili bir kaç Başmuharririn tenkit edilecekleri bu toplantıda üç gün devam edecekleri tahmin edilmektedir.

Hollywoodta cephe

Fransız filmcileri Avrupa film birliği kuruyor

Paris 26 Nafis

Solomon planından ilham alan Fransız film yapımcıları, Hollywood'a girmeye başladıkları için Avrupa film birliği kurulmasını teklif etmişlerdir.

Faruktan ayrılan Neriman evleniyor

Söylentilere göre Kral Faruk la evlenmek için ayrıldığı nişanlısı ile evlenecektir

Londra, 24 Nafis

Hafta önce İstanbul'da bulunan eski kraliçe Neriman'ın evlenmek için ayrıldığı nişanlısı ile evlenecektir. Bu evlilikten önce...

Mevlüt

Vefat ederek aramızdan ebediyen ayrılan babamız merhum Veli Gökkuş'un aziz ruhunu tasfi için 26/3/53 Perşembe günü yatsı namazını müteakip Tuz pazarı camisinde mevlüt okutulacağından kendisini seven ve tanıyanların gelmeleri rica olunur. Veli Gökkuş oğulları

Kömürden zehirlenme

Annesinin ihmali çocuğu zehirlendi

Bahadag mahallesinden Emrullah kızı Nuriyemin evde bulunurken bir sıra da annesi Hatice Nuriemin komur yakarak buradaki unsurları çevirmişten yattığı ve sohanın damını odanın ortasına bulmuş 2 aylık Emriye adındaki kız çocuğunun kömürden zehirlenme alımı görüldüğünden Celâl Bayarın imdadına başvuru ile hastaneye kaldırılmış ve gerekli tedbirler yapılmıştır.

İzmit (Hüsnü) Celâl Bayar

G.H.P. Meclis Grubu bugün toplandı

Ankara Radyosunun açtığı çığır

Mevlüt

Kaynak: Gece Postası, 26 Mart 1953.

EK-28: Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu'nu Açılacağını Gösteren Haber

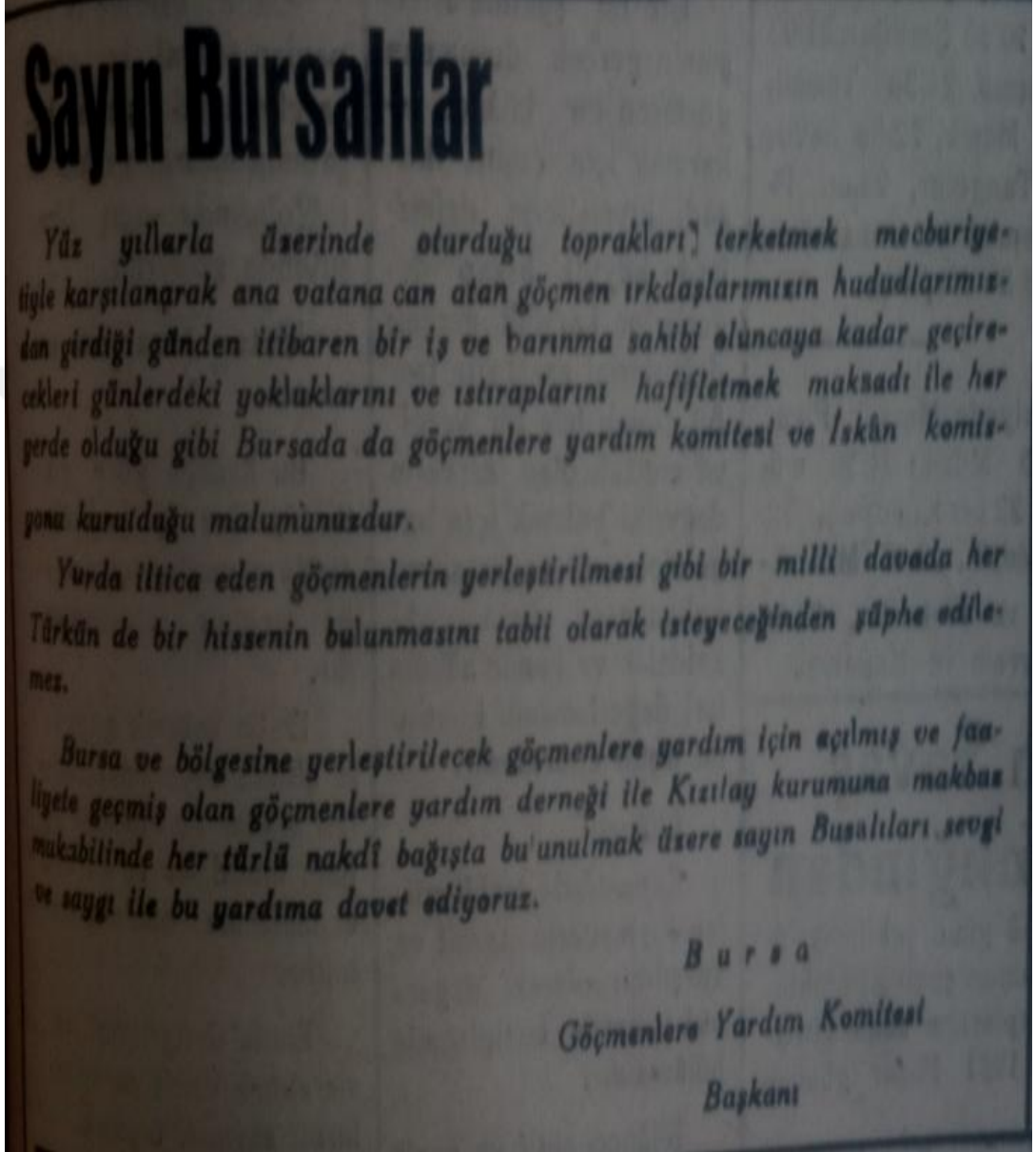

Kaynak:Hakimiyet, 27 Eylül 1957, s.1.

EK-29: 1958 Yılında Bursa'dan Bir Görünüm

Kaynak: Bursa Kent Müzesi Arşivi

EK-30: Bursa Halkından Göçmenler Adına Yardım Toplamak İçin Gazete Aracılığıyla Halka Yapılan Çağrı

Kaynak: Ant, 8 Aralık 1950, s.1.

EK-31:Koç Otobüs Firmasıyla İlgili Gazetede Çıkan Reklam

Bursa - Askışehir - Ankara
Servislerine Yeni, Konforlu ve Radyolu
Otobüslerle
KOÇ OTOBÜSLERİ'nin

**SERVİSE BAŞLADIĞINI
MÜJDELERİZ**
HAREKET SAAT - 7 - DEDİR
İSTANBUL GARAJI TLF. 1272
1141

Kaynak:Hakimiyet, 6 Mayıs 1950, s.4.